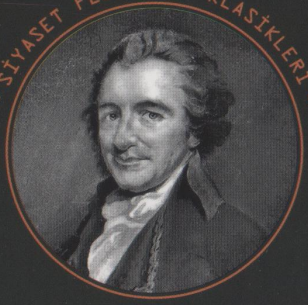
SİYASET FELSEFESİ KLASİKLERİ

THOMAS PAINE

İnsan Hakları

ÇEVİREN
MEHMET OSMAN DOSTEL

AYŞEN CANDAŞ'IN ÖNSÖZÜYLE

iletişim

THOMAS PAINE 1737'de Norfolk'da (Birleşik Krallık) doğdu. Önce ticaret yaptı. 1767'de Londra'da öğretmenliğe başladı. 1774'te Amerika'ya gitti ve Amerika'nın bağımsızlığını destekledi. Bu amaçla 1776'da *Common Sense* (*Sağduyu*) başlıklı broşürü yayımladı. Daha sonra Fransız Devrimi'ni savundu ve *İnsan Hakları* kitabını yayımladı. Fransa Ulusal Meclisi'ne seçildi. Fransa'da Terör Yönetimi tarafından tutuklandı. Hapiste *Age of Raison*'ı (*Akıl Çağı*) yazdı. Herkese asgari gelir hakkı, emekli maaşı hakkı gibi paylaşımcı önerileri savundu. Napoléon Bonaparte'ın iktidara gelmesinin ardından ABD'ye döndü ve 1809'da New York'ta vefat etti.

Millî Eğitim Basımevi, 2 baskı (1963-1964)

Rights of Man

İletişim Yayınları 2500 • Politika Dizisi 165
ISBN-13: 978-975-05-2229-1
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Ahmet İnsel
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

THOMAS PAINE

İnsan Hakları

Rights of Man

ÇEVİREN ***Mehmet Osman Dostel***

iletişim

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
Fiili Monarşilerle Bezeli Burlesk Bir Karşı-devrimler Çağına Giriş ya da "Küresel Weimar" Anında Thomas Paine'i Yeniden Okumak ·
AYŞEN CANDAŞ 7

Thomas Paine'in Hayatı ve Eserleri 27
George Washington'a 33
Kitabın İngiltere Baskısının Önsözü 35

Birinci Kısım

İnsan Hakları

İnsan Hakları 41
Fransa Millî Meclisi Tarafından İlân Olunan İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi 123
İnsan Hakları Beyannamesi Hakkında Düşünceler 127
Çeşitli Meseleler 131
Sonuç 159

İKİNCİ KISIM

PRENSİP İLE TATBİKATI BAĞDAŞTIRMA

M. DE LA FAYETTE'E 169

ÖNSÖZ 171

GİRİŞ 179

I. BÖLÜM
TOPLUM VE UYGARLIK (MEDENİYET) 185

II. BÖLÜM
BUGÜNKÜ ESKİ HÜKÜMETLERİN MENŞEİ 191

III. BÖLÜM
ESKİ VE YENİ HÜKÜMET SİSTEMLERİ 195

IV. BÖLÜM
ANAYASALAR 211

V. BÖLÜM
AVRUPA DURUMUNU DÜZELTMENİN YOLLARI VE ÇARELERİ VE ÇEŞİTLİ DÜŞÜNCELER 237

EK 307

Fiili Monarşilerle Bezeli Burlesk Bir Karşı-devrimler Çağına Giriş ya da "Küresel Weimar" Anında Thomas Paine'i Yeniden Okumak

Gerçekten bir derdi olup da yazan, tarihte ondan önce ve sonra yaşayıp göçüp gitmiş kimbilir kaç düşünür gibi, Thomas Paine; yaşarken rahat, el üstünde tutularak yaşayan ve ölümünden sonra da herkes tarafından "iyi" hatırlanan renksiz biri olamadı. Formel bir eğitim almamıştı. Öğrendiği zanaat dallarında yaşanan adaletsizlikleri ilk elden deneyimleyip, bunları her fırsatta yazılarıyla siyasallaştırmaktan bir türlü vazgeçmemişti. İngiltere'de tanıştığı Benjamin Franklin tarafından Amerika'ya davet edildikten sonra, önemli bir parçası haline geldiği Amerikan Bağımsızlık Savaşı esnasında gördüğü sorunları yazmaktan çekinmemişti. Amerika'da gazeteci olarak çalışmaya başlamış, köleliğin hâlâ kaldırılmamış olmasını hazmedemediğinden zehir zemberek yazılar kaleme almış, kolonilerin İngiltere'yle sadece vergi indirimi ve adil temsil için değil, tümden bağımsızlık ilan etmek için savaşması gerektiği hakkında ilk yazanlardan olmuş, hatta ordunun komutanı Washington bir noktada, morali bozuk askerlerine cephede onun yazılarından birini okutturmuştu, savaşma azmi vermek için... Fransa'ya devrim zamanı geldiğinde ilk elden gözlemlediği, kendinden başka amacı kalmamış, kendi çocuklarını yiyen bir şiddet siyaseti hakkında susmamış, başta Kralın, ve aniden "hain" ilan edilen devrimin liderlerinin infaz edilmesine karşı çıkmış, bu nedenle Paris'te bir süre hapse atılmış, hatta infazdan da kılpayı kurtulmuştu. Tarihin en önemli iki siyasi devriminde de çok aktif roller almış olması yetmezmiş gibi, kendi kendine icatlar yapan biri olması, çok yönlü, çok alanda yetenekli, ve dur durak bilmez, taşkın bir zekâya sahip olduğunun işareti muhtemelen.

İnancın ve dinin siyasetin konusu olamayacağına, kamunun ortak yararını temsil etmesi gereken devlet kurumlarının bir dininin olamayacağına, Amerika'daki kölelik sisteminin adaletsizliği ve ortadan kaldırılması gerektiğine, kamu yararının siyasi toplumun en merkezi meselesi olması gerektiğine, vergilerden elde edilen kamu gelirlerinin yoksullara dağıtılmasının halk egemenliğinin bir gereği olduğuna, vergilendirmenin daha adil bir dağıtımı mümkün kılacak şekilde derecelendirilmesine dair yazıları, onu farklı farklı pek çok grubun gözünde, her dönemde, en azından tartışmalı kıldı. Belli ki çok taraftan ve çok sayıda düşman kazandı. Öldüğünde arkasından o zamanın *New York Citizen* gazetesinin "Uzun yaşadı, bazı iyi işler yaptı, çok zarar verdi" demesi herhalde bundan... 1809'daki ölümünden yüzyılı aşkın süre geçtikten sonra, 1937'de *Times of Londra* gazetesinin ondan "İngilizlerin Voltaire'i" şeklinde bahsetmiş olmasıyla yeniden hatırlandı.

"İngilizlerin Voltaire'i" diye tanımlanmasına gelecek olursak, Voltaire kuşkusuz çok önemli. İkisini birbirine denklemek ikisine de haksızlık. Paine açısından bakarsak o Voltaire'e benzetildiğini duysa epey kızardı diye düşünebiliriz, çünkü Voltaire'den "despotizmin hem dalkavuğu hem satiristi" diye söz ediyor, "insanlığın teşekkürünü hak ettiğini ama orijinal motivasyonunun halktan yana olmamasından dolayı, insanlığın saygısını hak etmediğini" söylüyor.[1] Üstelik Paine'e "İngiliz" deyip geçmek de epey sorunlu: İngiliz doğmuşken Amerika'nın kurulmasında çok önemli etkisinin olması, Amerika doğarken Amerikalı olması ve Fransız Devrimi esnasında Paris'teki hapis dönemi sonrası Fransa'da da "onursal vatandaş" ilan edilmiş olması[2] gerçeği var. Bunlara karşın, Amerika için "fazla kamucu", "fazla sosyal hak diyen", köleliğin gayrimeşruluğunu, adaletsizliğini vurgulayan bir "Fransız". Fransa içinse "temel hakların her bireye garanti edilmesini, çoğunluk tarafından hakların ihlâl edilememesini fazla vurgulayan bir liberal", bir "Amerikalı"... Üstüne üstlük kendi sözleriyle "benim ülkem dünyadır, dinimse iyilik yapmaktır"[3] diyen biri Thomas Paine. Kendini herhangi bir kabilenin, soyun, dinin, milletin, kimliğin değil; insanlığın bir üyesi olarak görüyor ve her şeyden çok bir dünya vatandaşı olduğunu düşünüyor. Belki 1937 de onun tam ne dediğini anlamak için henüz erkendi?

1 Paine, *Rights of Man*, Dover Publications: NY, 1999 (1791-1792) Part 1, s. 50.

2 25 Eylül 1792'de Fransız halkına hitaben Fransız Meclisi'nde yaptığı ve kendisine verilen onursal vatandaşlığa dair konuşmanın metnine şuradan bakılabilir, başlık "Address to the People of France": http://oll.libertyfund.org/titles/paine-the-writings-of-thomas-paine-vol-iii-1791-1804.

3 *A.g.e.*, s. 160: "my country is the world, and my religion is to do good."

Paine'in yazdıklarında çağının birkaç adım ötesine giden bir "artık değer" oldu hep. Locke gibi, insanlığın bir parçası olmaktan dolayı insanların "doğal haklara", eşit hak ve özgürlüklere –devletler olsun olmasın– hakkı olduğunu savunan biriydi. Ama Locke'tan kaynaklanan tüm siyasi liberalizmine, sınırlandırılmış egemenlik fikrine bağlılığına, liberal anayasacılığına karşın; Locke'un ötesinde, iktisadi açıdan sosyal bir devletin ve kamu yararına yönelik bir vergilendirme sisteminin ve sosyal hakların gerekliliğini savunuyordu. "Kamu yararı" kavramının önemine ve siyasal otoritenin sadece ve sadece herkesin yararına olanı, eşitliği fiiliyata geçirmek için karar alması gereğine yaptığı vurgu açısından cumhuriyetçi Rousseau'ya yakındı. Ama Rousseau'nun ötesinde, bireylerin eşit haklarının ve eşit özgürlüklerinin garantisinin, "doğrudan halk egemenliğinin" anlık kararlarına bırakılmamasını savunuyor, bunun yerine eşit hakların sınırlı egemenlik, şartlı rıza, temsili demokrasi, yazılı bir anayasa ve yüksek mahkemelerce *garanti altına alınmasını* da şart koşuyordu...[4] Rousseau'nun "özgürlük konusunda okuyanda bir sevda uyandırıp sonra maalesef bu sevdanın nasıl gerçekleştirileceğinin yolunu yordamını bulamamış biri"[5] olduğunu söylüyordu. *Devrimler Çağı* denen dönemde yaşamış olmasına ve tarihin en önemli iki siyasi devriminde, Fransa'da da Amerika'da da en ön sıralarda yer almasına ve etkin olmasına karşın, galiba çağdaşlarının çoğundan daima iki hamle ileriden bakıyordu... İçinden geldiği sınıf, on üç yaşında babasının yanında zanaat –gemilerde kullanılan halatları yapmayı– öğrenerek başlamış olması, halktan biri olup buna karşın hayatının önemli bölümünü çağının en ilerici ve keskin zekâlı liderleri ve eylem adamlarıyla, düşünürleriyle tartışarak geçirmiş ve yine de hiçbir zaman sıradan halkın nasıl yaşadığını unutmamış, bunları yazılarına daima taşımış olmasıdır belki onu bu kadar farklı kılan... Yazılarında benzer örneklerde bazen kulağa çarpan o sınıf nefreti de yoktur; sınıf atlama çabası, kendini başka yerde gösterme hevesi de... Yazılarında "sınıf" bir "gerçeklik" ve adaletsizlik üreten, dönüşmesi gereken, verili bir durum olarak yer almasına karşın, hınç duymadan çare düşünen bir tespittir onunkisi. Komplekssiz, gördüğünün "gerçeklik" kısmını nasılsa öyle olduğu gibi, berrak bir dille ifade eden, olan durumun neden adaletin bir sorunu olduğunu da her okuyanın anlayacağı dilde ifade eden biri...

---

4 *A.g.e.*, s. 51.

5 *Rights of Man*, s. 51: "we find in the writings of Rousseau, and the Abbé Raynal, a loveliness of sentiment in favour of Liberty, that excites respect, and elevates the human faculties; but having raised this animation, they do not direct its operations, and leave the mind in love with an object, without prescribing the means of possessing it."

Yazıları "liberal tartışma" geleneğinin özelliklerini taşır, yani argümanları tutarlı, çoğu yazarın aksine yazarken yaptığı varsayımlarının farkında ve bunları hem farkındalığından hem de demokratlığından açıkça deklare eder. Dolayısıyla çıkarımlarını, herkesin sağlamasını yapabileceği, dilerse karşı çıkabileceği cinsten bir anlatımla, net şekilde sıralar. Her yazdığı yanlışlanmaya açıktır, kendisi de daha iyi bir argüman sunan çıksa ikna edilmeye hazırdır...

Tüm benzerleri gibi, insanlığın, her zaman gerçekleşmediğini bildiği, ancak içkin olan potansiyeline inancı tamdır. İnsanlardaki ve toplumlardaki bozulmanın sebebini, savaşın, iç savaşların nedenlerini, siyasi kurumlarda, özellikle de siyasi kurumların yapılarındaki ve işleyişlerindeki yanlışlarda bulur. İnsan doğasında "kötücül bir öz" yoktur ona göre, ama insan doğası, *hangi kurumlar altında sosyalleştiğine siyasallaştığına bağlı olarak,* "insan olma potansiyelini" de gerçekleştirebilir, bozulup bir canavara da dönüşebilir.[6]

İyi/yerinde/doğru siyasi kurumlar ona göre insanın istediği yönde gelişmesine imkân sağlayan, kamu yararını gözeten ve kollayan, fren ve denge mekanizmalarıyla donatılmış bir devlet yapılanması gerektirir. Bu mekanizmalar "insanın bozulmamasının", barış içinde farklılıklarıyla ama eşit haklarla donatılmış biçimde beraberce yaşamasının aynı zamanda garantisidir. Bu *siyasi kurumlar* insanlığın ortak kapasitesi olan "akıl" sayesinde, her yerde anlaşılabilir, her yerde *aynı sorunlarla karşılaşıldığında gerekleri görülüp kurulmalarına ikna olunabilir*, potansiyel olarak her yere taşınabilir mekanizmalar ve kurallardan ibarettir. Bu anlamda "kurumsalcılık" (*institutionalism* ya da *historical institutionalism*) dediğimiz ve kültürelciliğin (*culturalism*) karşısına konumlandırdığımız bir sosyal bilimler literatürünün de temsilcilerindendir Paine. Kuvvetler ayrılığı, dinlerle ya da dinle devletin kurumlarının işlerinin ayrışması, siyasi kurum olan ve kapsayıcı olması gereken devletin dininin olmaması, sadece bir ailenin --hanedanın– çıkarını düşünen *monarşi* ya da *mutlakiyet* yerine; halkın, kamunun yararını, çıkarını gözeten *cumhuriyet*, büyük nüfuslu her yerin yerelde "yerinden", merkezlerde temsilcileri yoluyla yönetilmesi ve kendini yönetmesi, *adem-i merkeziyet çilikle çok-merkezliliğin ve anayasacılığın buluşması*, vergilendirmenin adil olması ve yoksulların, kırılgan durumdaki kesimlerin durumunu yukarı çekecek biçimde planlanması, sosyal hakların tanınması, din, ifade ve vicdan özgürlüğü, doğal hakların siyasi toplumun haklarına dönüşüp garanti altına alınması... "Doğru siyasi kurumlar" Paine'e göre, şu ya da bu coğrafyanın, şu ya da bu millet, kabile ya da dinin mensuplarının bulduğu, bir kültüre ait, bir kimliğe özgü yöntemler değildir.

6 *Rights of Man*, s. 143-144.

Ona göre insanlığa bahşedilmiş akıl sayesinde tarihin her döneminde, her yerde, her kimlikte varolan *aynı sorunlarla karşılaşan herkesin faydalı bulacağı,* çünkü insanlığımızdan türemiş "doğal haklarımızı" ve bunların dokunulmazlığını ve eşit şekilde herkesçe icra edilmesini mümkün kılan, siyasi gücün de yozlaşmasının önüne geçen metotları kurumsallaştırır, bu siyasi kurumlar... Hepsi insanlığın ortak kazanımlarıdır. Paine'e göre bu sıraladığımız siyasi kurumlar, insanlığın "doğal haklarını" garanti altına almanın ve bunları geliştirmenin ve herkesçe icra edilebilmelerini sağlamanın gereği olarak oluşur ve ancak bunu yaparsa meşru olan "devlet" mekanizmasını, demokratik ve işler kılmanın yollarıdır.

Paine'in düşüncesi bugün tarihin bu bağlamında yine çok önemli, çünkü:

1. Yasallıkla meşruiyet arasında çok net bir ayrım yapıyor ve insanların "doğal haklarını" yaşadıkları toplumdan, ülkelerindeki siyasi otoritenin koyduğu yasalardan daha üstte duran, bağımsız bir referans noktasına çekiyor. Bu liberal demokratik meşruiyet anlayışının, *liberal egemenlik* ya da *sınırlı ve kendisine şartlı rıza* gösterilen meşru siyasi kurumlar anlayışının da temelidir.

2. Monarşi ya da mutlakiyet ya da babadan oğula geçen siyasi rejim tipinin, daima kralın yani bir kişinin/ailenin çıkarını, kamunun yararına tercih edeceğini ileri sürüyor. Üstelik yağma ekonomisine dayandığı için en ağır vergilerle donatılmış, en pahalı ve en savaşa eğilimli rejim tipinin bu olduğunu savunuyor, örneklerle gösteriyor. Kamu yararını merkeze alan bir cumhuriyetçiliği savunuyor.

3. İyi siyasi kurumların niteliklerinin akıl yoluyla bulunabilir, herkesçe anlaşılabilir ve her yerde istenirse ve gereği duyulunca ve vakti geldiğinde, yeterli sayıda kişi bunların faydasını anladığında uygulanabilir olduğunu bıkıp usanmadan anlatıyor. O noktada da toplumların kendi kaderini tayin edeceğini ve baskı rejimlerine karşı direneceğini "doğal hakların uzantısı bir hak" olarak savunuyor. Bunlara sırasıyla kısaca bakalım.

Yasallıkla meşruiyet arasındaki ayrım, "doğal haklar", liberal yani sınırlı egemenlik ve şartlı rıza anlayışı

Paine'in bu başlık altına yazabileceğimiz şekilde ifade ettiklerinin önemli kısmı, ilk kez onun ifade ettiği fikirler değil. Amerikan Anayasası'nın, Amerika'nın kurucularının ve bunlar yanında Paine'in bu konuda referans aldığı fikirler, en net şekilde ve siyasi düşünce tarihinde ilk kez John Locke tarafından 1690'da dile getirilmiş fikirlerdir. Türkiye siyasi kültürüne ve burada yaygın olan siyaset teorilerine en uzak ve en yabancı fikirler de bunlar olduğu için, olabildiğince net biçimde

bunlara biraz yer ayırmak önemlidir. Zira Paine'in en önemli referans noktası olan bu fikirleri anlamadan, Paine'in haklar savunusunu anlamamız mümkün değil.

Locke'un 1690'da yayımlanan *Two Treatises on Government* kitabının arka planında, son kırk yılını iç savaşlarla geçirmiş bir İngiltere manzarası var. Avrupa'da din savaşları, İngiltere'de mezhepsel çatışmalar dışında ayrıca hanedanların mutlakiyetçiliği, monarşinin en keyfi, en yetki gasp eden uygulamaları ve iç savaş var. Locke'un bu kitabı *siyasi ve anayasacı liberalizmin* ilk ifade bulduğu andır ve bu liberalizm mutlakiyetçiliğe ve sınırsız siyasi otorite, keyfi otorite fikrine *karşı* yazılmıştır. Neye karşı ortaya çıktığına bakarsak *siyasi liberalizm, keyfi ve sınırsız otorite fikrine karşı türetilmiş bir anlayıştır.* Locke'un hedefi ve karşısında söz söylediği kişiler, sınırsız bir egemenlik ve güçler birliğini tanımlayan, bunları tek kişilik egemen *Leviathan*'da toplayan, tüm hakları da gene *Leviathan* tarafından ihlâl edilebilir kılan Hobbes ve sınırlandırılmamış kralcılığı savunan Sir Robert Filmer gibi isimlerdir. Kitabın ilk kısmında Locke, Aristocu geleneğe uygun şekilde, aynen Aristo'nun da *Siyaset* kitabının ilk bölümlerinde yaptığı gibi siyasi otoritenin ne ol*ma*dığı sorusunu yanıtlar: Siyasi otorite bir baba-çocuk ilişkisi değildir, bir sahip-köle ilişkisi değildir, bir patron-hizmetçi ilişkisi değildir... Üstelik monarşistlerin savunduğunun aksine, Locke'a göre, baba-çocuk ilişkisi de sanıldığı gibi sona ermeyen ve sınırsız bir vasilik hali değildir. Babalar ve anneler, Locke'a göre, akıl potansiyeliyle donatılmış evlatlarını reşit olana dek kollar, korur, bildiklerini öğretirler. Ancak *çocukların ne siyasi aidiyeti, ne dini, ne ülkesi vardır.*[7] Reşit olan her kişi o günden sonra kendi inançlarını, fikirlerini ve aidiyetlerini kendi vicdanına, fikirlerine, gözlemlerine, deneyimlerine göre oluşturur ve istediği inancı, altında yaşamak istediği kuralları ve yasaları barındıran yeri seçer, aklına yatarsa açıkça rızasını verir ve buranın aktif üyesi olur. Üzerinde düşünülmüş bir seçim yapılmadan oluşan siyasi aidiyetin adı "vatandaşlık" değildir, çünkü aileden intikal eden siyasi aidiyet; aktif, açık, düşünülmüş bir karar ve bunlara yaslanan bir rıza (*consent*) barındırmaz. Ülkeden yolu geçen yabancılar, annelerinin babalarının üyesi olduğu yere doğan çocuklar, o sınırlarda geçerli yasalara uymakla yükümlüdürler ama henüz o siyasi toplumun üyeleri değillerdir. Eşit ve aktif üye olmak ancak düşünerek, açıkça verilen ve ancak şartlı olabilecek bir rızanın sonucunda oluşur. Babalar da çocuklarını ne öldürebilir, ne öz-

7 *Second Treatise* yanında Locke'un seküler devletin, ve din ve vicdan özgürlüğünün daima sağlanmasının inancın yaşanabilmesi için gerekliliği konusunda yazdığı dört mektuptan ilki olan *A Letter Concerning Toleration* metninde de bu fikirler tekrarlanır, ama orada çocukların reşit olduktan sonra seçeceği din ve vicdan özgürlüğü vurgulu bir şekilde tekrarlanır.

gürlüklerini tümüyle yok edebilirler; çocuklar, reşit olana kadar bakılmasından, kollanmasından, görgümüz ölçüsünde bildiğimizin en iyisini aktararak eğitilmesinden yükümlü olduğumuz emanetlerdir. Babaların, evlatlarının canı ve özgürlükleri hakkında sonsuz ve sınırsız bir egemenliği yoktur, egemenlikleri kısıtlı ve sınırlıdır; hem *içeriği itibarıyla sınırlıdır*, doğal hakları ihlâl edemez, hem de zamanla sınırlıdır, *reşit olma yaşına gelindiğinde ebeveynlerin vesayeti biter*. Burada Locke'un amacı babadan oğula geçen monarşi fikrine asırlar önce verilmiş bir rıza olsaydı bile, bugün bu rızanın varlığından bahsedilemeyeceğini, her neslin açıkça rıza vermek istediği tarzda bir siyasi toplum oluşturacağını, ayrıca paternalist yani vesayetçi, vatandaşların hiç büyümediğini varsayan bir monarşi anlayışının meşru olmadığını göstermektir.

Kitabın ikinci bölümünde Locke "doğal haklar teorisi" dediğimiz, aslında geçmişi Stoacılara kadar uzanan siyasi düşünceyi ortaya serer. İnsanlar siyasi otorite yani devlet kurulmadan da aileler, köyler içinde yaşarlar. Bunlar, gene Aristo'nun da dediği gibi, "doğal cemiyet"lerdir. *Siyasi toplum ise doğal değildir*, ancak bir toplumsal sözleşme yoluyla, siyasal bir eylem sonucunda bir amaç için kurulur. Bu noktada Locke, Hobbes'a karşı konuşmaya başlar. Hobbes'un bütün iddialarının aksine, devlet öncesi de varolan "doğal cemiyetler" Locke'a (ve Paine'e) göre genellikle barış içinde yaşarlar. Burada kişiler birbirine sevgi, saygı, yardımlaşma duyguları duyarlar, birbirlerine adalet borçlu olduklarını bilirler, *doğal haklarla donatılmış olduklarını, bu hakların can, özgürlükler ve sahip olduklarının güvenliği olduğunu bilirler*. Nereden bilirler? Yazılı olmayan ama insanın aklı sayesinde bilebildiği, "Yaratanın yarattığı Doğaya verdiği kanunları"[8] (*Laws of Nature*) ve doğanın kanununa içkin olan "doğal hakları" (*natural rights*) tanıdıkları için bilirler. Doğal hakları olduğunu ve herkesin eşit derecede doğal hakları olduğunu ve birbirlerine "adalet" yani "doğal hakları koruma" borçları olduğunu, yani kendi doğal haklarını korumak kadar başkalarına da onların doğal haklarını koruma yükümlülükleri olduğunu, bilirler. Doğal haklarını koruma amacıyla siyasi toplumu kurmadan önceki dönemde, arada bir canları, malları, özgürlükleri ihlâl edildiğinde bunu tek başlarına savunmak durumundadırlar ve hepsinin, *tarafsız olduğu için saydığı bir yargıç da olmadığından,* mecburen hepsi adaleti kendi ellerine alır. Kimisi yumuşak kalpliyken kimisi küçücük ihlâllerde acımasızdır, aşırı cezalar vermeye kalkar, *ortak bir siyasi otorite ve tarafsız yargı olmadığında adaletin, suçun, cezanın standart bir uygulaması yoktur.* İşte bu yüzden insanlar siyasi bir otorite ve siyasi bir toplum oluşturmaya karar verirler Locke'a göre: doğal haklarını daha iyi koru-

8 *Laws of Nature.*

mak, yani canlarını, özgürlüklerini, sahip olduklarını daha iyi garanti altına almak, herkesi eşit olarak kapsayan ve eşit tanıyan yasalar altında doğal hakları garanti edilmiş şekilde, hepsini adil temsil eden temsilcilerinin yazacağı yasalar ve kurallarla yaşamak, tarafsız yargı kurumu oluşturmak amaçlı siyasi toplumu kurmaya rıza gösterirler. Adaleti sağlama, yani haklarını, özgürlüklerini kendi olanaklarıyla korumaya dair doğal güçlerini siyasi otoriteye devretme sözü verirler. Bu *şartlı bir rızadır* ve siyasi otoriteyi icra edecek yasama, yürütme, yargı gibi kurumların vatandaş üzerindeki egemenliği de *sınırlı bir egemenliktir*. Sebebi, bu egemenliğin ve rızanın doğal haklarla ya da doğanın kanunlarıyla sınırlandırılmış olmasındandır. Egemenlik, Hobbes'un anlayışının tersine, daima halktadır, meclis kendisine devredilemez olan, daima halkta olan egemenliği emaneten ve şartlı rızayla, belli sınırları koruma sözüyle ve sınırlı bir görevle yetkilendirilmiş şekilde kullanır. Toplumsal sözleşmeye sadece buna rıza gösteren dahildir. Açıkça rıza göstermeyen kimse, toplumsal sözleşmeye dahil olmaya zorlanamaz. Siyasal toplum kurulduktan sonra da kararlar "çoğunluk ilkesine" göre alınır. Eğer en önemli siyasi güç olan yasama gücünü elinde bulunduran ve egemenliği emaneten (devredilmeksizin ve şartlı şekilde) kullanan Meclis, ya da yürütme gücünü elinde tutanlar, çıkardıkları yasalarla kişilerin canına, özgürlüklerine ve sahip olduklarına el koyarlarsa, bu durum doğal hakları[9] ihlâl edeceğinden, o durumda siyasi otorite kendisinin *kuruluş sebebine, yani kendi meşruiyetinin temeline aykırı* hareket etmiş olur. Bu durumda egemenlik hep kendisinde olan halk, ya da hakları gasp edilmiş olanlar, baştan şartlı, yani doğal haklarının garanti altına alınması şartıyla, vermiş oldukları rızayı geri çekerler ve "direnme hakkı ya da devrim hakkı" doğar. Siyasi toplum kurulmadan doğal cemiyetlerde yaşayabilen ve doğal haklarını kendi kendilerine koruma, savunma yetisi olan insanlar, eğer siyasi toplumun imkânları kullanılarak haklarının ihlâl edildiğine şahit olurlarsa bu durum, doğal cemiyette çoğu zaman barış içinde ama kendini savunma zorunluluğuyla yaşama halinden de kötü bir "savaş", "köleliğe zorlanma" durumudur. Bu yüzden kabul edilemez. Locke kitabının son bölümünü, neden "direnme/devrim hakkı" dediği hakkın kullanımının halk tarafından istismar edilemeyeceğini anlatarak, olası eleştirilere cevap vermekle geçirir. Ona göre bu hak istismar edilmez, çünkü halk kitleleri çok zulme uğramadıkça zaten ayağa kalkmaz, zaten devrim yapmazlar. Devrimler, kalkışmalar, tarihte çok ama çok nadirdir. Halk canının, özgürlüklerinin, sahip olduklarının ve sevdiklerinin canının, özgürlüklerinin, sahip olduklarının garanti-

9 Ya da doğal hakların devlet kurulduktan sonra "medeni ve siyasi ve sosyal ve ekonomik haklara" dönüşmüş hallerini ihlâl edeceğinden...

si dışında bir şey aslında istemez; ve bunlara sistematik şekilde dokunulmadıkça da işini gücünü bırakıp, canını tehlikeye atıp –doğal haklarını riske atıp– isyan etmez. Meşru olan siyasi otorite, ancak ve ancak doğal hakları daima sağlayan ve bunu her vatandaşa eşit sağlayan tarzda bir siyasi otorite ya da devlettir. Bunun sağlanabilmesi için yasama ve yürütme güçleri ayrı ellerde olmalı, yargı ise daima tarafsız ve yasama ile yürütmeden ayrı ve bağımsız olmalıdır. Yasama ile yürütmeyi aynı elde toplarsanız, yasayı yapanlar kendilerini kendi yazdıkları ve başkalarına uyguladıkları yasadan muaf tutmanın yolunu bulurlar ve orada hukukun üstünlüğü, yani "herkesin aynı yasa karşısında aynı derecede eli bağlı ve eşit olması" prensibi yok olur, der Locke. Bu durumda siyasi toplumu yasalar değil, kişiler yönetmiş olur. Bu da hukukun üstünlüğünün olmaması, herkese eşit uygulanan kurallar yerine keyfiliğin hüküm sürmesi demektir. Yargı ise, sadece sıradan ceza hukuku ve adi suçları yargılamak için değil, yüksek mahkemeler yoluyla yasama ve yürütmenin faaliyetlerini denetlemek için de gereklidir. Devlet kurulmadan önce "savaş durumu" tanımı yapmayan Locke, siyasi toplumun belli ve sınırlı bir görevi ifa etmek için inşa ettiği, bu yüzden rıza alan, yani doğal hakların garantisini vermekle sorumlu kıldığı siyasi otoritenin kendini sınırsız ve keyfi ilan etmesi durumuna, kendini "leviathan" olarak tanımlama durumuna, "savaş hali" demiştir. Anlattığımız üzere, Locke'a göre bu duruma verilecek yanıt, doğal hakları korumaya ve yeniden garanti altına alınmalarını tesis etmeye yönelik bir direnişten başka bir şey olamaz. Bu yanıt saldırgan değil, aslen sadece savunmacıdır. Hukuku "yeniden tesis edici" (*to restore*) bir rol oynar, zira Locke'a göre "isyankâr" (*rebel*) olan, doğanın kanunu olan doğal hakları ihlâl eden bu durumda halk değil, doğal hakları sağlama, koruma, ihlâl etmeme sözünün ve dolayısıyla sınırlarının dışına çıkan siyasi otoritedir. İsyan etmiş, kalkışmış olan Leviathan'ın ta kendisidir.

Amerikan Anayasası bütünüyle, Fransız Devrimi de önemli ölçüde, yukarıda anlatılan doğal haklar anlayışına ve bundan doğan sınırlı, belli bir amacı ve sınırlı yetkisi olan siyasi otorite, *doğal hakların garantisini ne meclisiyle ne çoğunluğuyla çiğnemeye yetkili kılınmamış bir sınırlı egemenlik ve şartlı rıza anlayışına* yaslanmaktadır. Çoğunluk eliyle dahi, herkesin görünürde rızası olsa dahi, "Yaratıcı tarafından her insana bahşedilen doğal haklar siyasi kararlarla geri alınamaz" dediği için, bu anlayışa "liberal" diyoruz. Köleliğe rıza verilemez, doğa kanunu bunu meşru saymaz, doğal haklardan vazgeçmek insanın elinde değildir, başkalarını da köleliğe siyasi otoritenin imkânlarıyla zorlama niyetiyle "köleliğe razıyım" derse de bu meşru değildir. Medeni haklara "liberal haklar" ya da "devlete karşı haklar" denmesi bundandır. Çoğunlukçuluğu demokratik meşruiyetin tek kriteri sayan, sınır-

sız ve halktan alınıp kişilere devredilir keyfi bir egemenlik fikrine yaslanan, ve hakları, eşitliği, özgürlükleri ihlâl eden anlayışlara "illiberal" denmesi de bundandır.

Yasama gücünün yaptığı yasalar pozitif hukuktur. Ancak yasallıkla meşruiyeti denk gören, "Leviathan yasa yapmadan adalet tanımlanmamıştır, adaletsizlik de yoktur" diyen *legal pozitivist*[10] Hobbes'un, ya da 1930'ların Hobbes'çusu Nazi "anayasa hukukçusu" *legal pozitivist* Carl Schmitt'in aksine; "doğal haklar" anlayışına yaslanan anayasacılık fikrinde, meşruiyet ile yasallık analitik olarak daima ayrıdır. Legal pozitivistlere göre yazılı hukuk dışında meşruiyet kriteri yoktur, yasallıkla meşruiyetin kriteri aynıdır, yasal olan meşrudur. Egemenin ağzından çıkan ve yazılan ferman, legal pozitivizme göre yasa olmasının yanında, meşru olandır. Oysa doğal haklara yaslanan liberal anayasacılık fikrinde, *yasalaşmış olan meşru olmayabilir, meşru olan da yasalaşmamış olabilir.* İnsanların aklının, vicdanının olması, onları ülkelerinde varolan pozitif ya da yazılı hukuka daima eleştirel bakabilme, meşruiyetini sorgulayabilme yeteneğiyle donatır. "Doğal haklar" anlayışı da "adalet"in ya da "kamu yararı"nın tanımının, *sabit şekilde ve en azından* herkesin canının, özgürlüklerinin ve sahip olduklarının eşit şekilde garanti altına alınmasının gerektiği fikrini içerir. Bu sayede yasal olanı öyle soyut da olmayan, net, belirli ve *içinde yaşanan ülkenin yasasından bağımsız normlarla ölçme ve değerlendirme* fırsatı doğar. Adalet, soyut olmayan, epey kapsamlı, çok net bir içerik kazanır ve bu içeriğin tanımı ülkeden ülkeye, zamandan zamana, kimlikten kimliğe de değişmez. Bu aynı zamanda değişmeyen, içeriği tanımlı ve "asgarisi sabit ve belirli, bir kamu yararı" anlayışıdır. *Adalet ve kamu yararı,* en azından *herkesin eşit hak ve özgürlüklerinin, yani canlarının, özgürlüklerinin ve sahip olduklarının garanti altına alınması ve bunların her bireye, her kesime eşit sağlanmasıdır. Adaletin ve kamu yararının değişmez, sabit ve asgari evrensel tanımı budur.* Bu aynı zamanda meşruiyetin, içine doğulan ortamın yasasından bağımsız olan ölçütüdür. Herkesin her zaman her yerde her "kültür"de kullanabileceği ve altında yaşadığı yasaların meşruiyetini ölçebileceği bir ölçüt...

Paine, *İnsan Hakları* kitabını hem Fransız İhtilali'nden son derece rahatsızlık duymuş ve doğal haklar fikrine karşı çıkan ve "Fransız İhtilali İngiltere'ye de gelir" diye endişelenen Edmund Burke'e cevap vermek amaçlı yazdı, hem de dönemin iki devriminin yaslandığı temel fikirleri netlikle kendine özgü fikirleri de ekleyerek ifade etti. Doğal haklar anlayışı ve bundan doğan adalet tanımının ve kamu

10 İlk legal pozitivistlerden biri Platon'un *Republic* kitabında "might is right" fikrini Socrates'e karşı savunan, "başa kim geçerse onun dediği adalettir" diyen Thrasymachus'tur.

yararının değişmez ve siyasi otorite tarafından aşılamaz sınırları, Paine'in siyasi düşüncesinin orta yerinde duruyor,[11] onun siyasi anlayışının omurgasını oluşturuyor. Yasaları sadece o toprakta ortaya çıkmış yasalarla ölçmekten başka çaremiz olmasaydı, adaletsizliklerin yok edilmesinde hiç aşama kaydedilmez, gerçekten de hiç ilerleme olmazdı: Kölelik kaldırılmaz, kadınlar kölelerle aynı statüde görülür, LGBT bireyler hiçbir yerde insanlığın eşit üyeleri kabul edilmezdi. Azınlık hakları tanınmazdı. Her yerde çoğunluk dini orada ne ise herkese o dayatılırdı, vicdan özgürlüğü olmazdı. Bunları hayata geçirecek devrimler, ayaklanmalar, ilerlemeci rejim değişiklikleri de olmazdı. "Doğduğun yer kaderindir" denir, geçilirdi. Oysa Paine'e göre, yasaları yani kurumları değerlendirebileceğimiz –içine doğduğumuz ortamdan– "bağımsız kıstaslar" vardır. Bu kıstaslara aklımız, adalet duygumuz ve vicdanımız olduğu, düşünebildiğimiz için sahibiz ve meşruiyetin kıstasları da eşit hak ve özgürlüklerin herkese her zaman sağlanıp sağlanmadığındadır. Bunun sağlaması, gene adaletin en "kadim" tanımı olan ve kutsal addedilen bütün kitapların istisnasız hepsinde adı geçen "altın kural"dır:[12] "Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma" kuralı. *Herkesin kendisine yapılmasını istemediğinin en net ve somut ifadesi canına, özgürlüklerine, sahip olduklarına el konulması, bu hakların ihlâl edilmesidir. Bu manada doğal haklar teorisinin evrensellik iddiasını yeniden düşünüp sağlamasını da yapabiliriz.* Bu fikrin "inanmayanları dışladığı" fikrini de savunamayız, zira istenirse bu hakları salt hümanist bir noktadan meşru ve adaletin "asgari somut tanımı" olarak alabiliriz ve bunu tarihselci ve "insanlığın ortak kazanımlarına sahip çıkmak" gibi bir noktadan, benzer içerikle ve istenirse yeniden kurabiliriz.

Paine'in bir rejim tipi olarak mutlakiyet ya da monarşi eleştirisi ve savunduğu cumhuriyetçiliğin öğeleri

Paine, orijinalini Locke'un verdiği, "sınırsız egemenliğin tanımı itibarıyla baştan gayrimeşru ve keyfi olacağı" fikrinden öteye giden bir monarşi eleştirisi sunuyor. Locke ile anlaştığı yer egemenliğin daima halkta olmasıdır. Bu egemenlik, halktan kişilere ya da kurumlara toptan devredilebilir bir egemenlik değil, *imzalı ama yekûnu boş bırakılmış bir boş senet, açık çek* değil, daima halkta olan bir egemenliktir. Bu egemenliğe sahip olan halk, siyasi otoritenin kullanımını üç ayrı gü-

11 *Rights of Man*, s. 28-33, 69, 92-93, 104-112.

12 Golden Rule. Paine'in metninde de bu kurala referans var, s. 30: "The duty of man is...to do as he would be done by."

ce böler. Bu üç ayrı gücü üç ayrı kurumda toplar ve güçler ayrılığının daim olmasını şart koşar. Yukarıda sebeplerinden bahsettik. Paine'e göre monarşi, bunların ötesinde; keyfi, bir kişinin çıkarlarını halkın, kamunun çıkarlarının önüne geçiren, baştaki kişinin olası deliliğine, olası cehaletine, olası tuhaflıklarına, olası kapris-lerine[13] bütün bir halkı maruz bırakan ve mahkûm eden bir rejim olduğu için katlanılmaz bir rejim tipidir. Monarşi, toplumu akla yaslanmak yerine teröre yaslanarak, toplumdaki en acımasız, en başkalarına acı çektirmekten zevk alan hastalıklı unsurlara –*lumpen proletaryaya*– yaslanarak, vahşeti bu güruh için "seyirlik" hale getirerek yönetir.[14] Monarşi kötüyse, onunla yan yana giden babadan oğula geçen monarşi iyice kötüdür Paine'e göre. Öncelikle babadan oğula geçen bir sistem, tanımı itibarıyla tiranlıktır[15] çünkü topluma köle ya da miras yoluyla edinebilen bir mal ya da eşya muamelesi yapar. Buna ilaveten bu sistem, krala atfedilen bir yetenek, bir marifet varsa, bunun babadan oğula geçeceğini varsayar ki Paine'e göre, "doğa öyle işlemez".[16] İktidarın bir varisi olsun, veraset ve vesayet kopmasın diye, monarşi tarihinde yeri gelince çocuklar, yeri gelince deliler ya da bunaklar bütün bir halkın kaderini eline alabilir ve almıştır. Bu sebeple aynı aileden geldikçe herkese *denkmiş gibi* muamele edilmesi beklenir. Bu sebeple de aklın, bilginin, erdemin ve liyakatın esamesi okunmazken, kan bağının sultası hüküm sürer. O durumda da, Burke gibi kimselerce İnsan Haklarına "bir aşağı çekme" (*levelling*) "herkesi eşitleme" denmiş olmasına karşın, asıl babadan oğula geçen monarşide *aklen* herkesi aşağı çekme (*mental levelling*) gerçekleşir.[17] "Babadan oğula geçen monarşi, monarşinin burleski", Paine'in tanımıyla, ona göre babadan oğula vesayet ve keyfi yönetim devretme müessesesi, monarşi gibi bir tiranlığın da daha da müstehcen bir parodisidir...[18] Bu sistem bitip tükenmek bilmeyen veraset savaşlarına sebep olur, sürekli iç savaşa yol açar.[19]

---

13 *Rights of Man*, s. 160.

14 *Rights of Man*, s. 22: "The effect of those cruel spectacles exhibited to the populace, is to destroy tenderness, or excite revenge; and by the base and false idea of governing men by terror, instead of reason, they become precedents. It is over the lowest class of mankind that government by terror is intended to operate, and it is on them it operates to the worst effect." Devamında monarşinin terör yoluyla yönetirken yaslandığı sınıfın *lumpen proletarya* dediğimiz grup olduğu anlaşılıyor.

15 *Rights of Man*, s. 114-115.

16 *Rights of Man*, s. 116-117.

17 *Rights of Man*, s. 114.

18 *Rights of Man*, s. 115.

19 *Rights of Man*, s. 116.

Bu sistemde bir aile, ülke üzerinde kendisine özgü ve kamunun yararına karşıt sabit çıkarlar edinir. Hanedan ailesine özgü bu kişisel bencil çıkarlar, kendine gelir sağlamak, gelirlerini arttırmak ve gücünü arttırmaktan ibarettir.[20] Cumhuriyet ise kamu yararından başka bir şeye eğilmemekle yükümlü bir rejim tipidir, bununla sınırlı bir hükümet sistemidir Paine'e göre.[21] "Kamu yararına bakmak" demek, çeşitli alanlarda, ekonomide, tarımda, ticarette... bir sürü başka alanda bilgi sahibi olmayı, ona göre karar almayı gerektirir. Paine'e göre bunları tek kişinin bilebilmesi mümkün değildir, bu durumda kamu yararını her alanda tespit etmek ancak demokratik katılımla, konusuna göre, yeteneği, deneyimi ve liyakatine göre herkesin katılımıyla, herkesin verdiği bilgiler ışığında ancak mümkündür. Bunlar çok farklı uzmanlık ve deneyim alanlarıdır ve tek kişinin hepsinin bilgisine sahip olamayacağı kesin olduğuna göre monarşi, yani tek adam yönetimi, kamu yararını gözetme kapasitesi itibarıyla, niyeti kamu yararını bir ölçüde sağlamaya yönelik olsaydı da, çok yetersiz kalırdı.[22]

Bir halk; bir insan vücudu gibi, kafası, kolları, bacakları, ayakları olan, işlevleri itibarıyla hiyerarşik sıralanan uzuvlardan oluşmuş bir yapı *değil*, Paine'e göre. Bu çerçevede Platon'dan başlayan ve siyasi düşünce tarihinde yer yer sürekli boy gösteren elitist-paternalist ve eşitsizliğin "doğal" olduğunu varsayan bir "organik toplum" anlayışını Paine reddediyor. Halk, bir beyin tarafından yönetilmesi gereken daha az nitelikli uzuvlardan ibaret değil. Paine'e göre halk, eşit haklarla, eşit özgürlüklerle ve eşit katılım/karar alma hakkıyla donatılmış eşit üyelerden oluşuyor ve merkezi hükümet herkese eşit uzaklıkta duruyor.[23] Halkın ihtiyaç duyduğu siyasal sistem, yerelde doğrudan ve yerinden demokrasi ile temsiliyet ilkesini bütünleştiren, ihlâl edilemez doğal hakları güvence altına alan, kamu yararından başka amaç gütmeyen politikalar üreten, herkese eşit uzaklıkta duran bir yapı. Bu tarz bir cumhuriyetin kurumlarının yapısının siyasi gücün yozlaşmasına en engel olacak şekilde planlandığı, o an itibarıyla kurumsal açıdan en ideal örneğinin, Amerika'da o günlerde yeni kurulduğunu düşünüyor.[24]

Monarşi aynı zamanda halka maliyeti açısından o kadar pahalı bir rejim tipi ki "bir kişiye para sağlamak için yaratılmış bir balon" Paine'e göre.[25] O kadar ki

---

20 *Rights of Man*, s. 116.

21 *Rights of Man*, s. 118-119.

22 *Rights of Man*, s. 119-120.

23 *Rights of Man*, s. 121.

24 *Rights of Man*, s. 116, 119-120.

25 *Rights of Man*, s. 123.

yaptığı hesaba göre Fransa ve İngiltere'de tüm devlet harcamaları da değil, sadece kralın yani tek kişinin hanedanlığının harcamaları, Amerika'da federal devletin o günün hesabıyla toplam harcamasının tam sekiz katına denk düşüyor.[26]

Paine'e göre özgür bir ülke, *kişiler* tarafından değil, *doğal hakları garanti altına alan, bu anlamda adil olan yasalar* tarafından yönetilmeli.[27] *Seçimle iş başına gelme sistemi de, eğer sonunda iş başına gelen sınırsız yetki kullanacaksa, doğal hakları ihlâl edecekse, fiiliyatta monarşidir, mutlakiyettir.* Seçimle iş başına gelen sınırsız egemenlik kullanacaksa aynı anlamda ve aynı derecede despotik bir yönetim kuruyor demektir.[28] Kısacası monarşi ya da mutlakiyet, adına açıkça "monarşi" ya da "mutlakiyet" denen bir rejimden ibarettir denemez. *Adı cumhuriyet de olsa, demokrasi de dese kendine, seçimle iş başına gelenin sınırsız ve doğal hakları ihlâl eden yetki kullanması durumunda bu; gayrimeşruluğu keyfiliğinden kaynaklanan bir mutlakiyetten ibaret olacaktır.* Paine'e göre monarşi ya da mutlakiyet bir kölelik sistemidir.[29] Kölelik ise, doğanın kanunlarına aykırıdır çünkü herkesin eşit hakkı olan doğal hakları yok sayar.

Paine'e göre, monarşi aynı zamanda yağmaladığını paylaştırarak kendisini destekleyecek dostlar kazanan, kendi bekasını bu yolla sağlayan bir sistemdir.[30] Cumhuriyetlerde halktan alınan vergilerin miktarının katbekat hafifleyeceğini iddia eder. Bu çıkarımlarını devrim öncesi Fransa ve devrim sonrası Fransa vergilendirme sistemine, Amerika'daki sistemle İngiltere ve Fransa monarşilerinin vergi sistemlerinin karşılaştırmasına dayandırır.[31] Hanedanı doyurmak ve hanedanın "yardakçılarının gönlünü hoş etmek" için sürekli dağıtılacak yağmaya (*spoils*) ihtiyaç duyan monarşi, sürekli savaş yapmak zorunda kalıyor Paine'e göre. Egemenliği kendinde toplayan tek kişi savaşa karar veriyor ve savaşlarda halk ölüyor, dolayısıyla "kamu yararı güdülüyor olsa ortaya çıkmayacak bir durum" bu.[32]

Monarşi, babadan oğula geçen paternalist vesayet, siyasi eşitsizlik, keyfi yönetim, doğal hakların ihlâli, siyasi gücün can, özgürlükler ve sahip olunanların gü-

---

26 *Rights of Man*, s. 123.

27 *Rights of Man*, s. 124.

28 *Rights of Man*, s. 132.

29 *Rights of Man*, s. 138.

30 *Rights of Man*, s. 140: "Koruduğu suiistimaller olmasa, monarşi dünyada böyle asırlarca devam edemezdi. O, bütün öbür hilelere kanat geren 'ana fitne'dir. Yağmaya başkalarının da katılmalarına göz yummak suretiyle, kendine dostlar edinir; bunu yapmadığı gün saray mensuplarının tapacağı olmaktan çıkar."

31 *Rights of Man*, s. 159-168.

32 *Rights of Man*, s. 93-94, 191.

vence altına alınması için kendisine verilen yetkiyi aşması ve yozlaşması sadece belli bir coğrafyada olduğu zaman "kötü" değil. Paine'e göre bu durum zamandan, mekândan, kültürden, tarihten bağımsız olarak, nerede ortaya çıkarsa çıksın "kötü"dür. Bu kötülüklerin ortaya çıkmasını önleyecek doğru siyasi kurumlar da, fren ve denge mekanizmalarını kuran, güçler ayrılığını sağlayan, eşit hak ve özgürlüklerin ihlâl edilememesini garanti altına alan, çoğunluk kararını sadece kamu yararı için kullanan, kısacası eşit hakları ihlâl etmeden aksine hakların herkesçe eşit şekilde icra edilebilmesini sağlamak için siyasi kararlar alan siyasi kurumlardır. Kim benzer dertlerden muzdaripse bu tarz siyasi kurumları kurarak bunlardan kurtulabilir. Paine bu anlamda kurumsalcıdır, kültürelci değildir; evrensel bakar, yani haklar ve eşitlik konularında "relativist" değildir, yani "bazı kültürler kölelikten mutludur, benim için olmasa da onlar için despotizm iyidir" demeyi reddeder.

Sosyal haklar konusunda bugün dünyada bazı sosyal demokrat refah devletlerinde gelinen noktanın Paine tarafından bir gereklilik olarak 1792'de ifade edilmiş olması çok çarpıcıdır: On dört yaş altı tüm yoksul çocukların ailelerine, çocukların okula gönderilmeleri koşuluyla maaş bağlanması, elli yaş üstündekilere, artık daha kolay yorulup, çalışamayacakları için, yılda belli bir nakdin destek ve sosyal hak olarak verilmesi, altmış yaşından itibaren emeklilik maaşının vergilerden karşılanan bir sosyal hak olarak sağlanması, yoksul sayılmayacak ancak kırılgan durumdaki ailelerin çocuklarına en az altı yıl eğitim yardımı yapılıp, eğitim masraflarının yarısının vergilerden karşılanması, doğum yapan ve sosyal hak talebinde bulunan her kadına verilecek maaş, evlenen her çifte belli bir miktarı aşmayacak şekilde verilecek nakdi yardım, cenaze masraflarının karşılanması, Londra gibi bir metropole gelen yoksul gençler için en azından –o günün hesabıyla– altı bin kişi barındıracak binalar tahsis edilmesi, burada yemek ve barınma sağlanması, her türlü zanaatın bu binalarda icra edilir olması, herkesin yeteneğine göre burada çalışabilmesi, zanaat öğrenebilmesi, bu imkânın en azından üç ay sağlanması, çalıştıkları işten kazandıkları paranın bir kısmının onlara maaş olarak sağlanması, yoksullara iş sağlanması. Ayrıca yoksullardan alınan vergilerin kaldırılması, lüks tüketimin vergi altına alınması, ilk erkek çocuğun mirası devralmasına neden olan *primogeniture* uygulamasının iptali, primogeniture yoluyla oluşan gayrimenkul birikimine sınır konması, aile içi yeniden dağıtımın sağlanması, gelirine göre zenginden daha fazla, daha az zenginden daha az vergi alınması.[33]

* * *

33 *Rights of Man*, s. 169-185.

Sonuç olarak belki şunlar ifade edilebilir. 2010 gibi bir zamanda yayınlanacak bir kitap olsaydı bu; çağımızın, Paine'in "bütüncül insan hakkı" diyebileceğimiz insan hakları ve adalet anlayışını gerçekleştirmeye bir adım daha yaklaştığını varsayacaktık belki. "Paine'in gerekli gördüğü düzenlemelere, sosyal hakları her yerde hayata geçirmeye daha yaklaştık, eşit hak ve özgürlükleri garanti altına alan sınırlı egemenlik, şartlı rıza, anayasal demokrasi, medeni ve siyasi haklar yanında sosyal hakların da her yerde uygulanması gereği herkesçe anlaşılıyor, dünyada bu konularda konsensüs oluşuyor" diyecektik... Zira o günlerde oturmuş anayasal demokrasilerde sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ne derece arttığından, çalışan yoksulluğundan ve bu durumun sergilediği adaletsizlikten, milli gelirdeki artışın alt sınıflara sanıldığının aksine bir türlü kendiliğinden inmediğinden (*aşağıya sızma etkisinin* oluşmadığından), eşitsizliklerin sadece yoksullara değil aslen toplumun tümüne[34] verdiği zarardan dem vuruluyordu. "Temel vatandaşlık geliri" gibi kapitalizmin mantığına belki de temelden ters, kapitalizmin işleyişini de en azından bazı yönlerden baltalayacak[35] bir öneri, 1980'lerde yükselişe geçen neoliberalizmin o günlere dek asli temsilcisi kabul edilen Dünya Bankası, Dünya Ekonomik Forumu gibi ortamlarda dahi ciddiyetle tartışılmaya başlanmıştı...

Bu süreç tam bitmiş değil ama karşısına yeni ve ağır bir karşı-hareket gelip oturdu, şimdilik yükselmeye de devam ediyor. 2017 itibarıyla, sadece fiili monarşiyle teokrasiyi de birleştirecek gibi duran Türkiye'de değil; Paine'in gurur duyduğu ve devriminde anayasa sürecinde bağımsızlık savaşında aktif rol alıp ülkesi olarak benimsediği Amerika'da da Karşı-Devrimler Çağı'na ya da küresel bir Weimar durumuna döneceği izlenimi veren bir sürece girmekteyiz. Süpergüç; eşit haklara, eşit özgürlüklere, herkesin kendi anladığı anlamda kendi mutluluğunu araması ilkesine dayalı anayasasından, Avrupalı demokrasilerden baştan beri farklı olarak kan-soy-milliyet-inançtan bağımsız, ilkeler temelinde, ve ebeveynlerin milliyetinden bağımsız, topraklarında doğana doğar doğmaz, o sınırlar içinde doğduğu için verdiği vatandaşlık prensibinden vazgeçerse, "doğal haklar" anla-

34 Toplumdaki –sadece yoksulluk değil– eşitsizliğin oranının artmasının zenginlerin de hayat kalitesini hatta yaşam süresini düşürdüğünü, eşitsizliklerin herkesin hayatına çeşitli negatif etkilerinin olduğunu savunan kitap, Richard Wilkinson ve Kate Pickett, *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*, Penguin Books: Londra, 2009 İngiltere'de çok satan kitaplar listesinden yıllarca inmemişti.

35 Örneğin Alex Callinicos temel vatandaşlık gelirinin bu sebeple asla hayata geçirilmeyeceğini yazmıştı *Equality* başlıklı kitabında.

yışı yine, bu kez tarihte ilk kez berrak şekilde önemli ölçüde kurumsallaştığı Amerika'da da –*kâğıt üzerinde dahi*– unutulabilir. Cumhuriyetçiliğin, demokrasinin, anayasacılığın içi, Amerika başta olmak üzere, kendini "popülist" yani "halktan" gösteren ama özünde öyle olmayan, eşitsizliği doğallaştıran bir hiyerarşi ve sadece birkaç kişiye maddi fayda sağlayan "fiili bir monarşi" ile doldurulursa, İkinci Dünya Savaşı'nın felaketi sonrası 1948'den bu yana oluşturulmuş Uluslararası İnsan Hakları Hukuku rejimi ve anayasal demokrasi fikri, ya da sınırlı egemenlikler ve eşit hak ve özgürlük rejimleri kurmaya çalışan dinamikleri besleyen uluslararası hukuk, hepten çökebilir.

"Fiili monarşilerden" kurulu, çokkutuplu ve uluslararası hukuku tanımayan "haydut devletlerden" (*rogue states*) oluşan bir dünyada, bir yandan iktisadi milliyetçilik ve küreselleşme-karşıtı ve rekabet-karşıtı tekelci/yağmacı bir korumacılık, diğer yanda hiyerarşi ve kabileciliğin her türünün yeniden yükselişi tehlikesi var. Bir yanda eşitsizliği doğallaştıracak ve belki yasa haline de getirecek, insanlığın kazanımlarına, ve eşitliği, hakları, hukuku ortadan kaldırmaya kalkışan karşı-devrimler, diğer yanda eşit hakların eşit icrasının garantisi olan sosyal haklar gelecek diye beklerken, kan-soy-etnik köken-inanç hatta mezhep temelli, kabileye verilen, keyfi ve sadaka nitelikli "sosyal yardımlarla", yağmanın ulufeymişçesine dağıtımıyla sürdürülen, kendi "müşterisini" memnun etme yarışı olarak bu tehlike somutlaşıyor. Çoğunlukçu ve plebisite indirgenmiş; adalete, eşitliğe, özgürlüklerin garantisine dair özü ise yok edilmiş nominal bir "demokrasi" anlayışı yükseliyor.

Ve tam bu anda, Paine, eşit vatandaşlık karşıtı, ayrıcalıklarından memnun, hiyerarşik toplumu doğal sayan, bunları yok ettiği için Fransız Devrimi'nden tüm hücreleriyle nefret eden, elitizmini ayırdında olmadığı narsisizmi içinden gururla taşıyan Edmund Burke'e verdiği, anti-monarşist, demokrat ve de cumhuriyetçi ve kamucu yanıtla ve bu yanıtın içeriğiyle hatırlanması gereken biri olarak karşımıza çıkıyor. Üstelik yeniden, tam da kendi yazdığı tarihsel bağlama benzer, ama bunca yaşanandan bu kadar zaman sonra geldiği için, "trajik"ten ve hatta "fars"tan öte, "burlesk" bir tarihsel bağlamda bize kendini okutturuyor.

Neden burlesk? Çünkü 18. yüzyılda doğmuş nesillere, içine doğmuş oldukları hiyerarşik düzen, her temel yapının, içine doğanın normlarını ve normalini de şekillendirmesi sebebiyle, belki "doğal" gelmiş olabilirdi. 18. yüzyılda eşitlikçi olmayan muhafazakâr kişi, ya da 18.-19. yüzyılın karşı-devrimcisi, ayrıcalıklı kesimdense üstünlük kompleksine sahip olduğunun, ya da ayrıcalıklı olmayan kesimdense, köleliğini içselleştirmiş olduğunun ayırdında olmayan biri pekâlâ ola-

bilirdi. Ona "çağının insanı, çağının önyargılarıyla kalıplarıyla yoğrulmuş biri" olarak bakabilir, bir ölçüde anlayabilirdik de... Ancak 21. yüzyılda anayasal demokrasi fikri doğalı üç yüz yıl olmuşken, bunun son iki yüz otuz yılında eşit haklar ve eşit özgürlüklere dayalı vatandaşlık rejimi kurma ideali anayasalara girmişken ve arkasından sırasıyla köleliğin kaldırılması, emekçilerin, sonra kadınların, sonra LGBT bireylerin eşit haklara, özgürlüklere sahip eşit vatandaşlar olması, kolonilerin bağımsızlaşması, eşit haklar eşit özgürlükler idealinin fiiliyata aksetmesi yüzyıllar almışken ve bu süreç halen sürmekteyken, yeniden monarşinin tasavvur edilir hale gelmiş olmasına ve bu fikrin hem de ondan en fazla maddi manevi zarar görecek kesimler arasında en fazla taraftar bulmasına atfedilir bir masumiyet artık yoktur.

Sebep yine aslen eşitsizliklerden duyulan rahatsızlığın, etnik dini farklılıklara yönlendirilerek saptırılmasında tabiî. Ama bu seferki "hiç yaşamamıştık, bilmiyorduk, yeniyi denemekten korktuk" denemeyecek bir durum. *18 Brumaire*'deki Karşı-Devrimde fars olan an, bugün bu kadar yıl ve yaşanmışlıktan sonra fars olabilmek için dahi çok daha müstehcen ve bu parodiyi bu haliyle gören göze de bu yüzden ancak burlesk gözükebiliyor... Öyle bir dönem ki kral evet çıplak; ama çıplaklığını dert etmek, "göründüğünü" bilmesinden utanmak ne kelime, her gün yeniden ve açıkça çıplaklığını sergilemekte zaten beis görmediğinden, evsahibinden yavuz çıkıyor ve bu yavuzluğuyla da, masumiyet atfedemeyeceğimiz, çünkü adaleti değil sadece kendine edineceği ayrıcalığı düşünen kitlelerce, ayrıca, seviliyor...

Yeni fiili monarşilerin seveni ve uzun vadede en çok zarar görecek olanı kim? Kimlik siyaseti döneminde kimlik temelinde kaybettiğini düşünen, geçmişte haksız yere sahip olduğu ayrıcalıklarını yitirdiğini düşünen, köleliğin geri gelmesini, kendilerine "hayır" deme iradesi sergileyen kadınların yine kâğıt üstünde de ikinci sınıf hale gelmesini, mezheplerinin ve bunlar yanında batıl inanç ve inançtan bağımsız önyargılarının yine ayrıcalıklı kılınmasını, LGBT bireylerin insandan sayılmadığı zamanları "özleyen" bir fantezisi olanlar. Olanın bir kısmı, geçmiş 20-30 yılın bazı politikalarına duyulan ve haklı yanları olabilecek bir eleştiriye de dönüşemeden verilmiş, yüzeysel bir hınç tepkisi: Batılı ülkelerdeki göç yoluyla oluşmuş *çokkültürlülük olgusunu*, sosyal ve kültürel haklar dahil, ama kişi haklarının ve eşitliğin "kültüre" ve ataerkilliğe kurban edilmesine meydan vermeden, fiiliyatta da eşitlik yaratma amaçlı tanımak mümkündü. Ve bu neoliberal sistemin istemediği tarzda "pahalı" bir çözümdü, zira Paine'in aktardığı tarzda vergilerle karşılanan sosyal hakları yeni gelenlere de tanımak gerekecek, ayrımcılıkla mü-

cadele de ayrıca gerekecekti. Bunun yerine daha ucuz, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri siyasallaştırmayan hatta siyasetin konusu olmaktan çıkaran, onun yerine "kültürü" siyasallaştıran, bu anlamda neoliberalizmle uyumlu; kaynaşmaz, katı, beton-mozaik misali, toplumu ayrı ayrı ve genellikle din üzerinden tanımlı "kültürlere", kültürel göreceli yarım-adalet/adaletsizlik tanımları üstünden ayrışmış paralel hukuk sistemlerine bölen, bu yolla tek olması gereken hukukun üstünlüğünü zedeleyerek, kendisine "özcü" bakılan ve kendine de sonunda özcü bakan, *sonunda herkesi özcülüklere hapsedip eşitsizliklerin tümüne de salt "farklılık ve kültürel" diye bakan*, sosyal ekonomik adaletsizliklere kör, yeni yeni türetilmiş oryantalizmlerle bezeli *çokkültürcü politikalar* hayata geçirildi. Bu politikalara tepki duyanlar, kendi hakkını hayatını güvencesini bu kültürlere kaybettiğini sananlar; çokkültürcü politikaların daha iyisini yazmak, kültürü değil eşitsizlikleri siyasallaştırmak yerine, çokkültürlülük gerçeğini darmadağın etmeye kalkan hınçlılar...

Oysa herkesin farklı yönlerden kısa çöp çektiği, teknolojik bir devrimin ivmesi yüksek ve adapte olma hızımızın çok üstünde seyreden orta yerindeyiz.[36] Teknolojik devrime, küreselleşme gerçeğine, kârlılığı düşmüş krizdeki kapitalizme, işini, hayatını, geleceğini, güvencesini kaybetmiş yerel yerleşik "hınçlı", "kadim" "kültürler" ve onların nefret objeleri; aslen, kazanmış olduğu güvenceleri kaybederek dağılan eski sınıflardan, ve teknoloji yüzünden dağılan sektörlerden gelenlerden, ya da teknoloji sayesinde yeni ortaya çıkan sektörlerde çalışan yeni gruplardan ibaret. Bu mutlak güvencesizlikleri ve güvenceye duydukları nesnel ihtiyaç dışında ortak yanı olmayan gruplar, bir türlü tanışıp ortak yararını saptayıp dayanışamayan *prekarya*...[37] İşte karizmatik, yani ağzı laf yapan ve postmodern epis-

36 Örnek olarak, Thomas Friedman son kitabında, teknolojik devrimin ivmesinin, insanlığın adapte olma kapasitesinin çok üstüne çıktığı bir andan geçmekte olduğumuz tespitinden hareketle, yaşanan altüst oluşlara bir de bu pencereden bakıyor, Friedman (2016), *Thank You For Being Late: An Optimist's Guide to Thriving in the Age of Accelerations*, New York: Farrar, Straus and Giroux.

37 Bu konuda Guy Standing'in kitap ve yazılarına bakılabilir. G. Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class* (Londra ve New York, Bloomsbury Academic, 2011, Türkçe çevirisi yakında İletişim Yayınları tarafından basılacak). Globalleşen ekonomide, güvencesini zamanında mücadelelerle kazanmış eski sınıfların dağılıp güvencesizleşmesi yanında, teknolojik devrim esnasında yeni ortaya çıkmakta olan sektörlerde çalışan, eski sınıfların sahip olduğu güvencelerden de tümüyle yoksun, müthiş eğitimli ama tümüyle güvencesiz gruplar da oluşuyor. Bu grupların aralarında orta vadeli nesnel çıkarlarının ortaklığı dışında ortak hiçbir yan yok, birbirlerine de dayanışabilecekleri kimseler olarak bakamıyorlar. Kimisi çok eğitimli kimisi vasıfsız, formel eğitimden yoksun, ve toplamına *prekarya* adını verebileceğimiz çeşitli türden gü-

temolojinin bir zaman tam da arzu ettiği şekilde "gerçeklik"le "hakikat"; hatta, bu dünyalı hakikat iddialarıyla tekçi ve Mesihini arayan "Hakikat" iddiaları arasındaki düzlemsel farkları kavramamaya kararlı, gerçekliğin gösterilebilirliğini reddeden, akıl-karşıtı *(irrationalist) post-truth* (gerçeklik-ötesi) peygamberlerinin mobilize edilebilir potansiyel taraftarları... Ve tam da teknolojik devrimin orta yerinde her şey, o reddettikleri, inanmazlarsa yok olacağını sandıkları bilimle, teknolojiyle sonsuz hızla dönüşürken, kapitalizm küreselleşmeyi sürdürürken, kaybedenlerin ve kaybı tanınmayıp telafi edilmeyenlerin bu kaybetmişlik ve hınç duygularına, korkularına, ve hınçla her şeyi geri alma heves ve hırslarına kanca atıp sürükleyerek, bunlar üzerinden kitleleri kitlelere karşı manipüle etme marifeti olan, onlara kaybettiklerini geri vereceği yalanını söyleyen karşı-devrimin ahlâkçı dilli ama amoral/immoral (hiçbir edep duygusu olmayan) mesihleri... Yeni monarklar ve yeni monarşistler... yeni bir seçilmiş diktatörler dönemine giriyor olabilir miyiz? Küresel Weimar misali?

...Durum bundan ibaret olacaksa, Paine'in insan haklarına ve demokratik meşruiyet ve adalet kavramına katmış olduğu evrensel ve bütünlüklü anlayışı yeniden hatırlamamız için de çok doğru bir andayız. Zira yaşlı dünyamızda devran çok kez döner, savaşlar ve acılar, trajediler ve parodiler yaşanır ama; adaletin eşit hak ve özgürlüklerden geçen asgari ve evrensel tanımı, ve kamu yararını kişinin çıkarına öncelleme gereğinin en azından herkese eşit ve adil davranan bir hakikat olduğu gerçeği, hep orada durur, hatırlanmayı ve sahip çıkılmayı bekler...

Doç. Dr. AYŞEN CANDAŞ
Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

vencesizlik hayatlarına içkin olan yeni bir sınıf olgusu şu an *nebula* halinde, oluşmakta. Standing'e göre bugünlerde nasıl dayanışmalar kurup kendini nasıl anlamlandıracağına bağlı olarak, bu sınıf dünyayı üç farklı siyasi yöne götürme konusunda belirleyici olacak: ilerlemeci, ya da faşist/kabileci ya da bireyci/apolitik anarşist. En azından bütün yazılarının içerdiği özü ve siyasi çıkarımı çok kısa ve öz şekilde özetleyen şu yazısına bakılması faydalı olabilir: https://www.opendemocracy.net/guy-standing/precariat-why-it-needs-deliberative-democracy

THOMAS PAINE'İN HAYATI VE ESERLERİ

– 9 Şubat 1737'de Thetford'da (Norfolk, Birleşik Krallık) doğdu. Babası Quaker, annesi Anglikan mezhebindendi. 12 yaşında okulu bıraktı, babasının yanında çıraklığa başladı. Daha sonra ticarete atıldı. Sandwich'de (Kent) korse mağazası açtı ve Mary Lambert'le evlendi.

– 1759'da, iflas etti, birkaç ay sonra hamile eşi öldü. 1767'ye kadar sık şehir değiştirerek, çeşitli işlerde çalıştı. 1767'de Londra'da ilkokul öğretmenliğine başladı.

– 1768'de Lewes'e yerleşip, evsahibinin kızı Elizabeth Ollive'le 1771'de evlendi.

– 1772'de 21 sayfalık *The Case of the Officers of Excise (Tüketim Vergisi Memurları Davası)* başlıklı broşürü bastırdı.

– 1774'te ikinci eşinden ayrıldı ve Eylül ayında Londra'da Benjamin Franklin'le tanıştı. Franklin Paine'i Onüç Koloni'ye (Birleşik Krallığın Amerika'daki kolonileri) gitmeye ikna etti ve bir tavsiye mektubu yazdı. Ekim 1774'te Amerika'ya hareket etti.

– 1774 sonunda *Pennsylvania Magazine*'de çalışmaya başladı.

– Ocak 1776'da Amerika'nın bağımsızlığını savunan *Common Sense* (*Sağduyu*) başlıklı broşürü bastırdı. Nisan ayında, Amerika ve İngiltere'de büyük yankı uyandıran bu broşür hakkında yazılanlara yanıt vermek için, *Pennsylvania*

Magazine'deki yayın yönetmenliğini bıraktı. Bağımsızlığı savunan birçok makale kaleme aldı. ABD Dış İlişkiler Komisyonu sekreterliği yaptı ama Fransa ile yapılan gizli görüşmelerden bir makalesinde bahsettiği için, 1779'da bu işine son verildi. 1781'de John Laurens'ın Fransa görüşmelerine refakat etti. New York devleti kendisine New Rochelle'de bir çiftlik armağan etti.

– 1777'de *American Crisis* (Amerika'nın Bunalımı) başlığıyla yazmaya başladığı ve 1783'e kadar yayımladığı on üç makaleyi bu başlık altında bir kitapta topladı.

– 1787'de Birleşik Krallığa döndü. Fransız Devrimi'ni savundu ve Edmund Burke'nin devrimi eleştiren kitabına yanıt olarak, 1791-1792 arasında *Rights of Man (İnsan Hakları)* kitabını yayımladı. İngiliz monarşi sistemini eleştirdiği bu kitabı yüzünden 1792'de Fransa'ya gitmek zorunda kaldı.

– Ağustos 1792'de Paine'e Fransa yurttaşlığı verildi ve Ulusal Konvansiyon'a temsilci olarak seçildi. 1793'te, hem kendisi ölüm cezasına karşı olduğu için hem de XVI. Louis Amerika'da bağımsızlıkçıları desteklediği için, kralın idamına karşı oy kullandı. Terör yönetimi döneminde, Robespierre'cilere karşı ve Fransa ile savaşa giren İngiltere'nin vatandaşı olduğu için, Aralık 1793'te tutuklandı. Hapiste yaradancılık inanışını savunan *The Age of Raison*'u (*Akıl Çağı*) yazdı. Robespierre'in devrilmesini izleyen dönemde, Ekim 1794'te serbest bırakıldı.

– Temmuz 1795'te Paine yeniden Fransa Ulusal Meclisi'ne kabul edildi ve yeni anayasa tartışmalarına katıldı. Çok dar tanımlanmış yurttaşlık maddesini ve genel olarak anayasa metninin muhafazakâr içeriğini eleştirdi.

– 1797'de *The Agrarian Justice (Tarım Adaleti)* başlıklı broşürde asgari gelir fikrini, emeklilere aylık bağlanmasını ve paylaşmacılığı savundu.

– Napoléon Bonaparte'ın 1799'da iktidara gelmesini, Avrupa'da devrimci fikirleri yayacağı umuduyla destekledi. Ama Birinci Konsül otoriter bir rejim kurunca, Napoléon'u eleştirmeye başladı.

– 1802'de Fransa ile Birleşik Krallık arasında barış antlaşması imzalanınca, Thomas Jefferson'un davetine cevap verip, ABD'ye hareket etti.

– Yaradancı tezleri savunan bir dergide yazmaya başladı. Fransız Devrimi'ne katıldığı ve Jefferson'a yakın olduğu için federalistler tarafından, *Akıl Çağı* kitabında savunduğu tezler nedeniyle dindarlar tarafından eleştirildi. Ateizmle suçlandı.

– 1802'den beri mektup biçiminde yayımladığı sekiz siyasal makaleyi *To the Citizens of Unites States* (*Birleşik Devletler Yurttaşlarına)* başlığı altında bir broşürde toplayıp, 1805'te yayımladı.

– 8 Haziran 1809'da Greenwich Village'da (New York) vefat etti.

– 1803-1805 arasında yazdığı, *An Essay on the Origine of Free-Masonry (Masonluğun Kökeni Hakkında Bir Deneme)*, ölümünden sonra 1811'de basılmıştır. 1792'de derlenip, basılan siyasi yazılarının yanında, diğer çeşitli yazı ve mektupları 1819'da bir kitapta derlenmiştir.

Toplu eserleri için bkz. *Thomas Paine, Writings,* (der. Eric Foner), Philadelphia: Library of America, 1993; *The Writings of Thomas Paine*, (der. M. D. Conway), 4 cilt, 1894, (Online Library of Liberty, http://oll.libertyfund.org/titles/paine-the-writings-of-thomas-paine-4-vols).

RIGHTS OF MAN:

BEING AN

ANSWER TO MR. BURKE'S ATTACK

ON THE

FRENCH REVOLUTION.

SECOND EDITION.

BY

THOMAS PAINE,

SECRETARY FOR FOREIGN AFFAIRS TO CONGRESS IN THE AMERICAN WAR, AND AUTHOR OF THE WORK INTITLED "*COMMON SENSE.*"

LONDON:

PRINTED FOR J. S. JORDAN, No. 166, FLEET-STREET.

MDCCXCI.

GEORGE WASHINGTON'A

George Washington'a
Amerika Birleşik Devletleri Başkanı

Efendim,

Size, örnek tutulmaya değer faziletinizin, kurulmalarına son derece yardım etmiş bulunduğu Hürriyet Prensipleri'nin müdafaası için yazdığım küçük bir kitabı sunuyorum. İnsan Hakları bütün dünyaya, yüce gönlünüzün dileyebildiği kadar engin ve geniş bir surette yayılsın. Tanrı size, Yeni Dünyanın Eski Dünyayı salâha kavuşturduğunu görmek bahtiyarlığını nasip etsin. Bütün duam budur efendim.

Size pek minnettar olan alçak gönüllü muti kulunuz
THOMAS PAINE

Kitabın İngiltere Baskısının Önsözü

Mr. Burke'ün Amerikan İhtilâli'nde oynadığı rolden dolayı, benim kendisini insanlığın bir dostu saymam tabiî idi. Tanışmamız böyle bir zeminde başladığına göre, keşke hep bu fikirde kalabilseydim; bu, benim için, elbette ki düşüncemi değiştirmekten daha hoş olurdu.

Geçen kış İngiliz Parlamentosunda Mr. Burke Fransız İhtilâli ve Millî Meclisi aleyhinde, o şiddetli nutkunu söylediği vakit ben Paris'te bulunuyordum. Bu söylevden pek az önce de kendisine bir mektup yazarak orada işlerin ne kadar yolunda gittiğini heber vermiştim. Arası çok geçmeden gazetelerde kendisinin bir de kitapçık yayımlamak niyetinde olduğunu bildiren ilânını okudum. Mr. Burke'ün bu hücumu, az bilinen ve hele Fransa'da daha da az anlaşılan bir dilde olacağı ve, her eser tercüme edilince kuvvetinden kaybedeceği için, ben de Fransa'da ihtilâli seven bazı dostlarıma Mr. Burke'ün küçük kitabı çıkar çıkmaz cevap vereceğimi vaat ettim. Hele Mr. Burke'ün bu kitabında olayları düpedüz ters gösterdiğini de gördükten sonra, bunu büsbütün kaçınılmaz bir iş saydım. Kitap Fransız İhtilâli'ne ve Hürriyet Prensipleri'ne çirkin bir tecavüz olmakla kalmayarak, dünyayı da aldatmakta idi.

Aşağıda söyleyeceğim husus dolayısıyla, Mr. Burke'den baş-

ka şeyler beklediğim içindir ki, kendisinin bu davranışına daha da çok şaştım ve hayal kırıklığına uğradım.

Harp sefaletlerinden benim gördüklerim, bunun, artık yeryüzünden kalkmasını temenni ettirecek derecede idi. Komşu milletler arasında arasıra çıkabilecek anlaşmazlıkları halletmek için, harp yerine başka bir usul bulunabilirdi. Eğer saraylar bu işe dürüstçe koyulsalar, yahut milletler sarayların oyuncağı olmayacak kadar aydınlatılmış olsalardı bu iş muhakkak yapılabilirdi. Amerika halkı Fransa'ya karşı o sıralarda İngiltere halkında görülen aynı peşin hükümlerle beslenmişti. Fakat tecrübe, Fransız milleti ile temas Amerikalılara bu hükümlerin yanlışlığını en tesirli bir şekilde gösterdi. Şimdi, aralarında Fransa ile Amerika'nınkinden daha samimî, daha güvenli münasebetler bulunan başka herhangi iki memleket mevcut olduğuna kani değilim. 1787 ilkbaharında Fransa'ya geldiğim zaman Toulouse Başpiskoposu, bakan idi ve o sıralarda çok itibarı vardı. Bu bakanın özel kâtibi ile çok ahbap olduk. Çok iyi ve yüksek kalpli bir adamdı. Harbin bir divanelik olduğunda; Fransa ve İngiltere gibi iki memleketin, karşılıklı olarak sıkıntı ve vergileri artırmaktan başka sonuç vermeyecek şekilde birbirlerini huzursuz bırakmalarının acınacak bir kifayetsizlik sayılacağı hususunda fikirlerimizin birbirine tamamen uyduğunu gördüm. Onun beni, benim onu yanlış anlamadığımızdan emin olayım diye, fikirlerimizin özünü kâğıda döküp kendisine yolladım. Şöyle bir ricada da bulundum: Şayet İngiliz milletinde iki memleket arasında şimdiye kadar hüküm sürmüş olandan daha iyi bir anlayışın yaratılması özlemini görecek olursam, aynı özlemin Fransa'da da hâkim bulunduğunu söylemekliğime ne dereceye kadar müsaaade vardı? Bu zat bana en açık bir şekilde ve yalnız kendi adına değil, aynı zamanda Bakan adına da cevap verdi; hattâ mektubunun bakanın bilgisi altında yazılmış olduğunu bildirdi.

Üç yıl kadar önce, bu mektubu Mr. Burke'ün eline teslim ettim; kendisinde bıraktım; hâlâ da ondadır. Kendisi hakkında edindiğim fikir ve beslediğim kanaatten dolayı; onun bir fırsat bularak bu mektuptan, iki komşu milletin birbirlerini tanı-

mamak yüzünden ve her ikisinin de zararına olarak, düştükleri hataları ve saplandıkları peşin hükümleri ortadan kaldırmak yolunda faydalanacağını ummuş ve bunu tabiatıyla kendisinden beklemiştim.

Fransız İhtilâli patladığı zaman, bu hadise, Mr. Burke'ün eline muhakkak ki iyi bir şeyler yapmak fırsatını verdi. Ama onun böyle bir niyette olması şarttı. Halbuki böyle yapacak yerde o, eski yanlış fikirlerin yavaş yavaş silinmekte olduğunu görünce, derhal ve sanki Fransa ile İngiltere'nin artık birbirlerine düşman olmaktan vazgeçmelerinden korkuyormuş gibi, yeni nifak tohumları saçmaya başladı. Evet, bütün memleketlerde harp yüzünden, ve milletlerin aralarındaki kavgaları devam ettirme sayesinde geçinen insanlar bulunduğu, doğru olduğu kadar da, tiksindirici bir olaydır. Fakat bir memleketin idaresi ile ilgili olan kimseler milletler arasına kavga tohumları ekmeyi ve onların zihinlerine yanlış hükümler yerleştirmeyi kendilerine iş edinirlerse, bu daha affedilmez bir davranış olur.

Bu kitabın, Mr. Burke'ün hükümetten para aldığını ima eden bir fıkrası hakkında şunu ilâve etmek istiyorum: En aşağı iki aydır ağızdan ağıza böyle bir söylenti dolaşıyor. İnsanlar en fazla kendilerini ilgilendiren ve en çok kendilerinin bilmeleri gereken bazı şeyleri çoğu zaman en sonra duyarlar. O fıkrayı, Mr. Burke, şayet münasip görürse, bu dedikoduyu yalanlamak fırsatını bulsun diye yazdım.

THOMAS PAINE

BİRİNCİ KISIM

İNSAN HAKLARI

Milletlerin veya fertlerin birbirlerini tahrik etmek ve sinirlendirmek için yaptıkları nezaketsizlikler vardır. Mr. Burke'ün Fransız İhtilâli hakkındaki kitapçığı bunun parlak bir örneğidir. Ne Fransız milleti ne de Millî Meclis İngiltere'nin işleriyle veya İngiliz Parlamentosu ile alâkadar bile oluyordu. Bu itibarla Mr. Burke'ün ortada hiçbir kışkırtma olmadan hem parlamentoda, hem kamuoyu önünde onlara hücum etmesi nezaket kurallarına göre affolunmaz bir hareket olduğu gibi, siyasetçe de haklı değildir.

İngiliz dilinde bulunup da Mr. Burke'ün Fransız milletine ve Millî Meclisi'ne savurmadığı hemen hemen hiçbir küfür kalmamış gibidir. Hıncın, peşin hükümlerin, bilginin veya bilgisizliğin akla getirebileceği ne varsa hepsi, dört yüz sayfa kadar tutan bu eserde taşkın bir öfke ile ortaya dökülmüştür. Mr. Burke, yazarken harcadığı çabaya ve tasarladığı plana göre, binlerce sayfa da yazabilirdi. İnsan, dilini veya kalemini bir ihtiras çılgınlığı içinde başıboş bırakacak olursa, bununla, konuyu değil, kendini tüketmiş olur.

Şimdiye kadar, Mr. Burke, Fransız meselelerine dair olan fikirlerinde, hep aldanmış ve hayal kırıklığına uğramıştır; fakat onun ümidinde öyle bir hüner, ya da habisliğinde öyle bir kö-

tücüllük vardır ki, ona, bu fikirlerinde devam için, yeni bahaneler verir. Bir zamanlar Mr. Burke'ü Fransa'da bir ihtilâl olabileceğine inandırmak imkânsızdı. O vakit kendisi, Fransızlarda ne böyle bir ihtilâle kalkışacak ruh, ne de onu destekleyecek metanet vardır, fikrinde idi; şimdi ise bu ihtilâl bir gerçek olduğundan, kaçamak arıyor ve onu kötülemekle işin içinden çıkmak istiyor.

Fransız Millî Meclisi'ne küfür etmekle de kalmayarak, eserinin büyük bir kısmını, zamanın en iyi insanlarından biri olan Dr. Price ile İngiltere'de (The Revolution Society) ve (The Society for Constitutional Information) diye anılan iki derneğe sövüp saymaya ayırmıştır.

Dr. Price, İngiltere'de ihtilâl denen 1688 hadisesinin yıl dönümü münasebetiyle, 4 Kasım 1789'da bir vaaz vermişti. Mr. Burke onun bu vaazından söz açarak: "Politikacı - Rahip kesin dogma söyler gibi, İngiltere halkının, 1688 ihtilâli ilkelerine dayanarak şu üç temel hakkı:

1. Kendilerini idare edecekleri seçmek,
2. Fena hareket ederlerse onları başlarından atmak,
3. Kendimize uygun gelen şekilde bir hükümet kurmak haklarını, elde etmiş olduklarını ileri sürüyor" diyor.

Dr. Price, bunları yapmak hakkı şu veya bu kişinindir, şu veya bu zümrenindir demiyor; bütün *topluluğundur,* yani milletindir; diyor. Mr. Burke ise tersine, böyle bir hakkın kısmen veya tamamen millette veya başka herhangi bir yerde bulunduğunu kabul etmiyor. İşin daha garibi ve şaşılacak tarafı şu ki, "İngiliz milletinin böyle bir hakkı şiddetle reddettiğini ve böyle bir hakkın bilfiil iddia edilmesine mal ve canları ile karşı koyacaklarını" söylüyor. İnsanların, haklarını korumak için *değil* de, *hak* sahibi *olmadıklarını* iddia etmek için, silâha sarılıp bu uğurda canlarını mallarını feda edecekleri iddiası öyle yepyeni bir buluş çeşididir ki, tam, Mr. Burke'ün paradokslu dehasına yaraşmaktadır.

İngiltere halkının böyle hakları olmadığını, böyle hakların tamamen veya kısmen millette veya başka bir yerde mevcut bulunmadığını ispat için Mr. Burke'ün başvurduğu metot, tıp-

kı şimdiye dek söyledikleri kadar şaşılacak ve acayip soydandır. Çünkü iddiasını ispatlamak için ileri sürdüğü deliller şunlardır: Bu haklara sahip olan fertler veya nesil ölmüştür, onlarla beraber bu hak da ölmüştür. Bunu ispatlamak için, Parlamento'nun takriben yüzyıl önce William ve Mary'ye hitap eden şu mealdeki bir bildirgesini zikrediyor: "Bizler, Lordlar Kamarası'nın ruhani ve cismani âzaları ile Avam Kamarası üyeleri, yukarıda anılan halk (yani o zaman hayatta olan İngiltere halkı) adına, hem kendimizi ve *mirasçılarımızı* hem de *ileride soyumuzdan gelecekleri,* bütün alçak gönüllülük ve sadakatle ve EBEDÎ surette (kralın) iradesine *teslim* ederiz." Mr. Burke keza aynı kralın zamanında parlamentodan çıkmış olan bir başka kanun fıkrası zikrederek bunun hükümlerinin "bizi (yani o gün yaşayanları), bizim *mirasçılarımızı* ve bizden sonra *gelecekleri, onlara,* onların *mirasçılarına* ve *gelecek kuşaklarına* kıyamete kadar bağladığını" söylüyor.

Mr. Burke bu hükümleri ileri sürmekle ve üstelik bu hükümler milletin hakkını *ebedî olarak* bertaraf eder demekle iddiasını yeter derecede ispatlamış olduğunu sanıyor. Durmadan tekrarladığı böyle deyişlerle de yetinmeyerek, bir de, "Eğer ihtilâlden evvel[1] İngiltere ahalisi böyle bir hakka malik idiyse bile (ki bunun daha önceki bir devirde yalnız İngiltere'de değil, bütün Avrupa'da da böyle olduğunu kendisi de kabul ediyor), *İngiliz milletinin,* ihtilâl zamanında en açık bir şekilde bu hakkından vazgeçip bundan hem kendileri hem *bütün gelecek kuşakları* adına ve ebedî olarak feragat etmiş olduğunu" söylüyor.

Mr. Burke çirkin prensiplerinden (şayet bunlara prensip demek kutsal şeylere bir tecavüz olmazsa öyle diyelim) çıkardığı zehirleri, zaman zaman yalnız İngiliz milletine değil, Fransız İhtilâli'ne ve Millî Meclisi'ne de saçarak bu yüce, nurlu ve nurlandırıcı heyeti "gasıplar" diye itham ettiğinden, ben de, artık hiç çekinmeden, onun prensiplerine karşı başka bir prensipler sistemi ileri süreceğim.

1688'deki İngiliz Parlamentosu, gerek o parlamentonun üyeleri adına ve gerekse onları seçenler namına yapmak hakkına sa-

1 1688 ihtilâli.

hip oldukları ve yapılmasını doğru buldukları bir işi yapmıştır: Fakat millete vekâlet dolayısıyla haiz oldukları bu hakka ek olarak, kendilerinden sonra kıyamete kadar gelecek olanları bağlamak ve onlara hükmetmek gibi *diğer bir hakkı, gasp yolu ile ihdas etmişlerdir*. Şu halde mesele ikiye ayrılıyor; biri vekâlet sebebiyle haiz oldukları haktır, diğeri de gasp yolu ile, ihdas ettikleri haktır. Birincisine itirazım yok; fakat ikincisine cevap vereceğim.

Gelecek nesilleri "kıyamete dek" bağlamak veya onlara hükmetmek, yahut dünyanın nasıl veya kim tarafından idare edileceğini sonsuz ve ebedî olarak emretmek hak ve yetkisini haiz hiçbir parlamento, hiçbir zümre, hiçbir insan nesli hiçbir memlekette asla mevcut olmamıştır, asla olmayacaktır, asla da olamaz; demek ki, böyle hükümleri, kanunları ve bildirgeleri çıkaranlar, işin aslında, ne yapmak hakkını ve ne de yürürlüğe koymak yetkisini asla haiz olmadıkları şeylere giriştiklerinden, o tasarrufların hepsi hükümsüzdür. Her çağ ve her kuşak *bütün meselelerde* kendi adına hareket etmekte kendinden önceki çağlar ve kuşaklar kadar serbest olmalıdır. Kof bir gururla, yaşayanlara mezar ardından da hükmedilebileceğini sanmak, istibdatların en gülüncü ve en küstahıdır. İnsanın insan üzerinde mülkiyet hakkı yoktur; bunun gibi hiçbir neslin de gelecek kuşaklar üzerinde tasarrufa hakkı yoktur. Nasıl ki, bugünkü parlamentonun veya insanların, bundan yüz veya bin yıl sonra yaşayacak olan insanlar üzerinde tasarrufta bulunmaya, onları bağlamaya veya yönetmeye ve denetlemeye hakları yoksa, 1688'in veya diğer herhangi bir çağın parlamentosunun veya halkının da, bugünkü insanlar üzerinde tasarruf etmeye, veya, *ne şekilde olursa olsun*, onları bağlamaya, veya kontrol altına almaya hakları yoktu. Her nesil, içinde bulunduğu şartların gerektirdiği bütün hususlarda yetki sahibidir ve olmalıdır da. İşleri düzenlenecek olanlar dirilerdir, ölüler değil. İnsan dünyadan elini çekince onun gücü de, ihtiyaçları da kendisiyle beraber sona erer; artık bu dünyanın işlerinde eli ve hiçbir ilgisi kalmadığı için, bundan böyle ulusun idarecilerinin kimler olacağına, hükümetinin nasıl teşkilâtlandıracağına, veya nasıl idare edileceğine dair direktif vermeye o ölünün hiçbir yetkisi yoktur.

Buradaki[2] veya başka bir yerdeki herhangi bir hükümet şeklinin veya herhangi bir partinin lehtarlığını veya aleyhtarlığını yapıyor değilim. Bütün bir milletin beğendiği bir şeyi yapmak, o milletin bir hakkıdır. Mr. Burke buna: "Olmaz" diyor. Hak millette değilse o halde kimdedir? Ben *yaşayanların* hakları için mücadele ediyorum; o hakların –ölülerin eski belgelerden zorlana zorlana çıkarılıp varsayılan yetkilerine dayanılarak– vasiyetle bağışlanmasına, kontrol edilmesine ve bağıt konusu yapılmalarına itiraz ediyorum; Mr. Burke ise ölülerin yaşayanların hakları ve hürriyetleri üzerinde yetki sahibi olduklarını iddia ediyor. Evet bir vakitler krallar ölüm döşeklerinde vasiyet ile taçlarını başkalarına verir, halkı da, tıpkı bir sığır sürüsü gibi, tayin ettikleri herhangi bir halefe devrederlerdi. Gerçi şimdi artık bunlar hemen hemen hatırlanamayacak kadar itibardan düşmüştür; kolay kolay inanılmayacak kadar da acayip şeylerdir; fakat Mr. Burke'ün siyasi akidesine temel olarak aldığı parlamento belgelerindeki hükümler aynı niteliktedir.

Her memleketin kanunlarının bazı genel prensiplerden birbirlerine benzemesi lâzımdır. İngiltere'de, ne bir usta, ve ne de kendine mutlak egemen diyen bir parlamentonun bütün otoritesi, yirmi bir yaşını doldurmuş tek bir kişinin bile şahsi hürriyetini bağlamak veya onu kontrol altına almak erkine sahip değildir. O halde, 1688 Parlamentosu veya diğer herhangi bir parlamento, hangi hakka dayanarak bütün gelecek nesilleri ebedî olarak taahhüt altına sokabilirdi?

Dünyadan göçmüş olanlar ile henüz dünyaya gelmemiş olanlar, bir faninin, kendi hayalini ne kadar zorlarsa zorlasın, düşünemeyeceği kadar birbirlerinden uzaktırlar. Böyle olunca, bunların arasında nasıl bir bağıt ilişkisi mevcut olabilir? Nasıl bir hukuk kaidesi ve nasıl bir prensip konabilir ki ona nazaran, birinin varlığı sona ermiş ve diğerininki henüz başlamamış olan ve dünyada birbirleriyle karşılaşmalarına asla imkân bulunmayan bu iki yoktan biri, öbürünü, kıyamete dek hükmü altında tutabilsin?

İngiltere'de insanların rızaları olmadan ceplerinden parala-

2 İngiltere'de.

rı alınamaz derler. Fakat acaba 1688 Parlamentosuna, gelecek nesillerin (ki bu işe "evet" deyip dememek için henüz hayatta değillerdi) hürriyetini denetlemek ve ellerinden almak, onların bazı hususlarda tasarruflarda bulunmak hakkını ebedî olarak kısmak ve daraltmak için kim izin vermiştir, kim verebilirdi?

İnsanın aklına, Mr. Burke'ün okuyucularına sunduğundan daha abes bir şey gelemez. Bu zat onlara –aynı zamanda bütün geleceğe– "Yüz sene evvelki bir kurul bir kanun yapmıştır; şimdi millette bunu değiştirmek yetkisi yoktur, asla olmayacaktır, ve asla da olamaz" diyor. Hükümdarların uyruklarını idare etmek haklarını Allah'tan aldıklarına saf insanlığı kandırmak için, ne inceliklere ne safsatalara başvurmamıştır! Şimdi Mr. Burke yeni bir usul daha keşfetmiş, ve eski günlerin bu yanılmaz parlamentosunun yetkisine başvurarak,[3] Roma'ya kısa yoldan varmıştır; ve kendisi o parlamentonun yapmış olduğu şeyi Allah sözü gibi ileri sürüyor; zira kıyamete dek hiçbir insan gücünün değiştiremeyeceği böyle bir yetkinin, muhakkak, insan yetkisinden üstün olması lâzım gelir.

Mr. Burke bu hükümleri kamuoyu önüne getirmekle, kendi davasına değil, memleketine bir hizmette bulunmuştur. Bu hükümler, yetkiyi aşma teşebbüslerine karşı her zaman uyanık bulunmanın, ve o yetkinin kötüye kullanılmasına meydan vermemenin ne kadar lüzumlu olduğunu ispata yarar. Kral II. James'in tahtından indirilmesine sebebiyet vermiş olan *gasp yolu ile* iktidar tesis etmek suçunun, o kralı kovmuş olan parlamento tarafından, başka bir şekil ve tarzda, tekrar edilişi biraz gariptir. Bu, 1688 İhtilâli'nde, İnsan Haklarının henüz pek eksik bir şekilde anlaşılmış olduğunu gösterir; çünkü ebedî bir şekilde gelecek nesillerin şahıs ve hürriyetleri üzerinde, bu parlamentonun, *gasp yolu ile tesis* ettiği *hakkın* (gasp yolu ile diyorum, çünkü parlamentonun milletin vekili sıfatıyla böyle bir hakkı yoktu, ve olamazdı, zira böyle bir hakkı kimse veremezdi), James'in parlamento ve millet üzerinde kullanmaya kalkıştığı ve kendisinin tahttan indirilmesine sebep olan esassız ve müstebitçe hakla

3 Papanın yanılmazlığının yerine İngiliz Parlamentosu'nun yanılmazlığını koymak suretiyle – ç.n.

aynı çeşitten olduğu söz götürmez. Aralarındaki tek ayrılık (zira esasta farkları yoktur), birinin yaşayanların haklarını, ötekinin ise henüz doğmamış olanların haklarını gasp etmiş olmalarından ibarettir. Biri öbüründen daha makbul bir temele dayanamadığı için her ikisi de, aynı şekilde, sanki hiç olmamış gibi sayılmak ve tamamen hükümsüz olmak gerekir.

Beşerî bir iktidarın gelecek nesilleri ebedî olarak taahhüt altına sokmaya hakkı olduğunu, Mr. Burke, ne ile ve nereden ispat ediyor? O elindeki kanun fıkralarını ileri sürmüştür, ama aynı zamanda böyle bir hakkın mevcudiyetini ispatlayan delilleri de ortaya koyması, ve o hakkın nasıl vücut bulmuş olduğunu göstermesi lâzımdır. Şayet bu hak mevcut idiyse bugün de var olması gerektir, çünkü insanın tabiatına ait olan herhangi bir şey insan tarafından yok edilemez. Ölmek insanın tabiatının gerektirdiği bir şeydir; onun için, doğdukça da ölecektir. Fakat Mr. Burke bir nevi siyasi Hazreti Âdem ihdas etmiştir, öyle ki onun şahsında bütün gelecek nesiller ebedî olarak taahhüt altına girmiştir; o halde Mr. Burke'ün bu Âdem'in böyle bir yetkisi, böyle bir hakkı olduğunu ispatlaması lâzım.

Bir ip ne kadar çürük olursa o kadar çekilmeye gelmez; koparmak kastıyla yapılmış olmadıkça, onu germek, daha da kötü bir davranış olur. Eğer birisi Mr. Burke'ün iddialarını çürütmek istese, ancak Mr. Burke gibi hareket ederdi. Onların *haklılığını* çok söz götürür bir hale getirmek amacıyla yetkileri mübalâğalı bir tarzda büyütürdü; hak meselesi başlayınca da o zaman yetkilerden vazgeçilmek zorunda kalınırdı.

Gerçi bir neslin yaptığı kanunlar çoğunlukla sonraki nesillerde de yürürlükte kalmaya devam ederse de, bunların, kuvvetlerini yine yaşayanların rızalarından aldıklarını anlamak için azıcık düşünmek yeter. Kaldırılmayan bir kanun yürürlükte, *kaldırılamadığından* değil *kaldırılmadığından* dolayı kalır ve o kanunu ilga etmemek onun devamına muvafakat sayılır.

Halbuki Mr. Burke'ün ileri sürdüğü hükümlerde bu nitelik bile yoktur. O hükümler ölümsüz olalım derken, tersine, hiç oluyorlar. Bunların mahiyeti, rızaya dayanır olmaya elverişli değildir. O hükümler, sahip olmaları *muhtemel* bulunan huku-

kiliği de, bunu asla sahip olamayacakları bir hakka dayamak istemekle, yok ediyorlar. Ölümsüz yetki, bir insan hakkı değildir; öyle ise parlamentonun bir hakkı da olamaz. 1688 Parlamentosu, pekâlâ, kendi üyelerinin yetkisini ebedî kılmak üzere, onları ebedî olarak yaşamaya mezun kılan bir kanun da çıkarmış olabilirdi. O halde, o hükümler hakkında söylenebilecek bütün şey, bunların merasim kabilinden sarf olunmuş sözler olduğudur; söyleyenlerin kendi kendilerini pohpohlamalarından ibaret bulunduğu eski doğu üslûbuyla kendi kendilerine "Ey parlamento, sen hiç ölme, çok yaşa" demiş olmalarından daha büyük bir önem taşımadıklarıdır.

Dünya şartları durmadan değişmektedir; insanların fikirleri de öyle; hükümet ölüler için değil yaşayanlar için kurulmuş bir teşkilât olduğuna göre, onda yalnız dirilerin hakkı vardır. Bir devirde doğru kabul edilen ve uygun bulunan şeyin bir diğerinde yanlış sayılması ve elverişsiz görülmesi mümkündür. Buna kim karar verecek, ölüler mi, yoksa diriler mi?

Mr. Burke eserinin aşağı yukarı yüz sayfasını bu parlamento hükümlerine ayırmış olduğuna göre, bundan şu netice çıkar ki, o hükümlerin kendileri, gelecek nesiller üzerinde *gasp yoluyla* ebedî bir tahakküm kurmaları yönünden muteber değildir ve aslında, zaten sanki hiç olmamış gibidirler. Böyle olunca, o zatın o hükümlerden çıkardığı veya onlara dayadığı bütün o sayfalar dolusu delil getirmeler ve ateşli hitabeler de aynı şekilde yok hükmündedir; ben meseleyi bu temele dayıyorum.

Şimdi daha özel bir şekilde Fransa işlerine temas etmemize sıra geldi. Mr. Burke'ün kitabı, adeta Fransız milletine bir yönetmelik niteliğinde yazılmışa benziyor: fakat eğer halin garipliğine yakışan garip bir mecaz yapmaklığıma izin verirseniz, ben buna, karanlığın ışığı aydınlatmaya kalkışması, diyeceğim.

Şu satırları yazdığım sırada tesadüfen önümde Marquis de la Fayette'in (eski unvanını kullandığım için kendisinden özür dilerim; bunu sadece başkalarıyla karıştırılmaması için yapıyorum) insan haklarının ilânına dair bazı teklifleri duruyor. Kendisi bunları Millî Meclis'e 11 Temmuz 1789'da, Bastille'in alınmasından üç gün evvel yapmıştır. Bu zat ile Mr. Burke'ün her

birinin kendi prensiplerini nasıl birbirine zıt kaynaklardan almakta olduklarına hayretle işaret etmekten kendimi alamıyorum. M. de la Fayette, öyle Mr. Burke gibi, bugünkü yaşayan insanların haklarının kaybedilmiş, şimdi artık dünyada bulunmayanlar tarafından bu haklardan "müebbeden vazgeçilmiş, feragat edilmiş" olduğunu ispat için köhne resmî kütüklere, küflü kâğıtlara başvurmuyor. Bunun yerine, yaşayan insanlara dönüp kesin bir ifade ile şöyle diyor: "Tabiatın her vatandaşın yüreğine nakşettiği ve herkes tarafından açıkça tanındığı zaman kuvveti daha da artan duyguları hatırlayınız: Bir milletin, hürriyeti sevmesi için onu bilmesi yeter; hür olması için de hür olmaya azmetmesi kâfidir." Bu berrak, veciz ve insanın ruhunu coşturan hisler karşısında, Mr. Burke'ün prensiplerini besleyen kaynak ne kadar kuru, kısır ve karanlıktır; bütün hitabeleri ve delilleri, çiçeklerle bezenmiş olmasına rağmen, ne kadar tesirsizdir! M. de la Fayette'in az ve kısa olan bu sözleri, Mr. Burke'ün cümleleri gibi neticede yalnız kulakta bir terane bırakıp gönülde hiçbir iz bırakmadan sönüp gitmiyor; dinleyenleri yüce ve insanca düşünüşün enginine ulaştırıyor.

Size M. de la Fayette'i tanıttığım için şimdi de onun –Mr. Burke'ün yıldırımlar saçarak Fransız İnkılâbı'na hücumunu görünce hatırıma gelen– bir menkıbesini de anlatmak istiyorum. Bu hatıra M. de la Fayette'in 1783'te Amerikan Kongresi'nde söylediği veda nutkuna aittir. Adı geçen kişi harbin ilk safhalarında Amerika'ya gitmiş ve sonuna kadar orada gönüllü olarak hizmet etmiştir. Kendisi o zaman ancak 20 yaşında var yoktu. Giriştiği bu teşebbüste baştan sona kadar takındığı tavır, böyle bir delikanlının hayatında eşine az rastlanır bir harikulâdeliktir. Fransa gibi dünya zevklerinin kucağı sayılan bir memlekette bulunuyordu; bunları tatmak için elinde her vasıta vardı. Böyle bir âleme Amerika'nın ormanlarını ve yaban kırlarını tercih edecek ve gençliğinin o neşeli çiçek gibi yıllarını geçirecek insan ne kadar az bulunur! Fakat o bunu yapmıştır işte. Harp bitince, Amerika'dan ayrılacağı sırada kongreye gitti ve verdiği çok muhabbetli veda söylevinde Amerika'da görmüş olduğu ihtilâli ele alarak hislerini şu sözlerle ifade etti: "Hürriye-

te dikilen bu büyük anıt zulmedenlere bir ders, zulüm görenlere de bir örnek olsun!" Bu söylev, o sırada Fransa'da bulunan Dr. Franklin'in eline vardığı zaman Franklin, Kont Vergennes'e müracaat ederek söylevin Fransız Resmî Gazetesi'nde neşrolunmasını istedi, fakat kontu buna asla razı edemedi. Zira Kont Vergennes Fransa'da bir aristokrat despottu, Amerikan İhtilâli'nin Fransa'ya bir örnek olmasından korkuyordu, nasıl ki şimdi diğer bazı kimseler de Fransız İhtilâli'nin İngiltere'ye bir misal teşkil etmesinden ürküyorlar. Mr. Burke'ün korkuya haraç verişi de (zira onun kitabını bu ışık altında değerlendirmek lâzımdır), Kont Vergennes'in yukarıdaki reddine çok benziyor. Mr. Burke bu eserinde diyor ki: "Fransızların yumuşak huylu, meşru bir hükümdara karşı, hiçbir milletin en gayrimeşru bir gasıba veya en kanlı bir despota karşı reva görmediği bir şiddet, hakaret ve hoyratlıkla ayaklandıklarını gördük." Bu cümle, Mr. Burke'ün Fransız İhtilâli'ni anlamadığını, bu ihtilâlin kaynaklarını ve prensiplerini hiç bilmediğini gösteren binlerce örnekten yalnız bir tanesidir.

Fransız milleti, XVI. Louis'ye karşı değil, müstebit hükümet prensiplerine karşı isyan etmiştir. Bu prensiplerin kökü kralda değil, birçok yüzyıllar geride, ilk kuruluşta idi; ve sökülmeyecek kadar derinlere yerleşmişti. Asalaklar ve soyguncular Fransa'yı Augeas'ın ahırı[4] kadar pis kokan, kipkirli bir hale getirmişlerdi. Onu tam ve genel bir ihtilâlden başka hiçbir şey paklayamazdı. Bir şeyin yapılması lâzım gelince ya ona can ü gönülden sarılmalı ya da o işe hiç kalkışmamalı. Bu buhran o sırada gelip çatmıştı; ya adamakıllı azimle hareket etmek yahut da hiç kımıldamamak şıklarından birini seçmekten başka çare yoktu. Kral, milletin dostu diye biliniyor ve bu da teşebbüsü kolaylaştırıyordu. İhtimal, mutlak bir hükümdar tarzında yetiştirilmiş hiçbir insan, şimdiki Fransa kralı kadar o türlü iktidarı kullanmaya az istidatlı bir yürek taşımamıştır. Böyle olmakla

4 Augeas Yunan mitolojisinde, Elis kralıdır. İçinde pek çok sayıda sığırlar olan bir ahırı vardır ki yıllardır temizlik yüzü görmemişti. Hercules bu ahırı, Alpheus ve Peneus ırmaklarının yataklarını değiştirip sularını buraya akıtarak, bir günde temizlemiştir – ç.n.

beraber, idare prensipleri hâlâ aynı kalmakta devam ediyordu. Hükümdar ile mutlak hükümdarlık ayrı ve başka başka şeylerdi; isyan birincisinin şahsına ve prensiplerine karşı değil, ikincisinin yerleşmiş istibdadına karşı başlamış, ihtilâl de istibdada karşı yapılmıştır.

Mr. Burke *insan* ile *prensip* arasındaki farka pek dikkat etmiyor. Bu sebeple kendisi, bir insan aleyhinde hiçbir istibdat ithamı olmaksızın da, prensiplerin istibdadına karşı bir isyan olabileceğini anlamıyor.

XVI. Louis'nin yaradılışındaki itidalin monarşinin irsi istibdadını değiştirmeye hiçbir faydası olmadı. Daha önceki saltanat devirlerinde o irsi istibdat rejimi altında işlenmiş olan bütün zulümler, gelecek başka bir kralın elinde, yeniden canlandırılmaya hâlâ elverişli idi. Bir saltanatın, istibdada bir süre ara vermesi, artık aydın bir memleket haline gelmiş olan Fransa'yı tatmin edebilecek bir şey değildi. İstibdadın *tatbikinin* tesadüfen devam etmemesi, onun prensiplerinin kesilmesi, dinmesi demek değildir; birinci keyfiyet iktidarı doğrudan doğruya elinde bulunduran kimsenin şahsi faziletine bakar. İngiltere'de I. Charles ile II. James vakalarında isyan bu adamların şahsi istibdatlarına karşı idi; Fransa'da ise, mevcut hükümetin eski zamanlardan miras kalma istibdadına karşı olmuştur. Fakat Mr. Burke gibi, küflü bir kâğıt parçasına dayanarak gelecek nesillerin haklarını ebedî olarak bağlayabilen insanlar, bu ihtilâl hakkında bir fikir edinmeye ehil değildirler. Bu ihtilâl onların görüşlerinin ulaşamayacağı kadar geniş bir sahayı kaplamakta ve onların ayak uyduramayacakları bir akıl kuvvetiyle ilerlemektedir.

Bu ihtilâli birçok bakımdan mütalâa etmek mümkündür. Fransa'da olduğu gibi, bir memlekette istibdat asırlardan beri yerleşmiş ise buna yalnız kralın şahsında mevcut bir şeydir denemez. Dış görünüşü ile ve iktidarın kralın ismini taşımasına bakınca böyle gibi görünür; fakat tatbikatta ve gerçekte böyle değildir. Her yerde onun bayrağı vardır. Her resmî makam ve dairenin göreneğe dayanan kendine mahsus bir istibdadı vardır. Her yerin bir Bastille'i ve her Bastille'in bir despotu vardır. Kralın şahsında görünen menşedeki irsi istibdat, binlerce kılık

ve şekil altında bolüne bolüne, ta aşağılara kadar iner ve neticede istibdadın hepsi krala vekâleten icra edilmiş olur. Fransa'da hal böyle idi; resmî dairelerin uçsuz bucaksız labirentlerinde hemen hemen kaynağı bile gözden kaybolmuş bir hale gelinceye kadar yürüyüp giden bu türlü istibdadı yola getirecek hiçbir tamir usulü yoktur. Bu istibdat, vazife kılığına bürünerek yerini sağlamlaştırır, itaat bahanesiyle zulüm yapar.

Hükümetin mahiyeti dolayısıyla Fransa'nın içinde bulunduğu hali düşününce insan, isyanın, doğrudan doğruya XVI. Lous'nin şahsına ve karakterine bağlı olanlardan başka sebepleri bulunduğunu anlar. Tabir caizse, Fransa'da, monarşinin irsi istibdadı altında gelişmiş ve hattâ ona bağlı bir varlık olmaktan adamakıllı çıkacak kadar da kökleşmiş, ıslaha muhtaç binlerce istibdat mevcuttu. Monarşi, parlamento ve kilisenin aralarında bir istibdat yarışması vardı; ayrıca, derebeylik sürüp gidiyordu. Fakat Mr. Burke, bir isyanın biricik hedefinin ancak kral olabileceğini düşünmekle, güya Fransa bir köymüş, orada her olup bitenden köy muhtarının haberi olması icap edermiş ve onun derhal kontrol altına alamayacağı hiçbir zulüm yapılmazmış gibi konuşuyor. Halbuki Mr. Burke, gerek XVI. Louis, gerek XIV. Louis zamanlarında bütün ömrü boyunca Bastille'de hapis yatabilirdi de, ne o ne de bu kralın dünyada Mr. Burke diye bir adam bulunduğundan haberi bile olmazdı. Bu iki kralın şahsi eğilimleri birbirinden zulüm ile iyicillik kadar uzak olmakla beraber, her ikisinin saltanat zamanlarında da hükümetin müstebit prensipleri birbirinin aynı idi.

Mr. Burke, Fransız İhtilâli'nin, evvelki saltanat devirlerine göre daha yumuşak olan bir saltanat zamanında vukua gelmiş olmasını kınamıyor; bu zatın kusur saydığı bu keyfiyet o ihtilâlin en yüksek şereflerinden biridir. Diğer Avrupa memleketlerinde vuku bulmuş olan ihtilâlleri şahsi kin harekete getirmiştir. Oralarda hıncın hedefi ve kurbanı, bir insan olmuştur. Lâkin Fransa misalinde, insan haklarının makul bir şekilde düşünülmesinden doğan ve ta ilk gününden beri şahıslarla prensipleri birbirinden ayrı tutan bir devrim görüyoruz.

Fakat Mr. Burke hükümetleri değerlendirirken, kendisinde

hiçbir prensip fikri olmadığı görülüyor. On yıl önce, Fransa'yı bir hükümete sahip olduğundan dolayı ve o hükümetin niceliğini, nitesini veya nasıl idare edildiğini araştırmadan, tebrik edebilirdim" diyor. Bunlar makul bir insanın söyleyeceği sözler midir? İnsanoğlunun haklarına ve mutluluğuna karşı gereği gibi duygulu bir yürek taşıyan bir insana yakışan dil bu mudur? Bu esasa göre Mr. Burke'ün, ister köle diye satılmak, ister işkence ile öldürülmek suretiyle olsun, ıstırap çeken kurbanları tamamıyla unutarak, dünyada böyle şeyleri yapan bütün hükümetleri de selâmlaması lâzımdır. Zira Mr. Burke'ün yüce tuttuğu şey prensipler değil kuvvettir; kendisi, bu yerilmeye değer kusuru ile, artık, hükümetlerin hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğu meselesinde hakemlik edebilecek bir adam değildir. Onun Fransız İhtilâli hakkındaki fikri ile daha fazla meşgul olmayarak, şimdi başka şeylere geçiyorum.

Amerika'da Point-no-Point[5] denen bir yer bilirim. Burasının böyle anılmasının sebebi şudur: Tıpkı Mr. Burke'ün süslü sözleri gibi parlak ve çiçekli bir yalı boyunca yürürken siz ilerledikçe bu yer önünüzde, hep geriler gibidir, sizden uzakta durur; fakat gidebildiğiniz kadar gidip durduğunuzda bir de bakarsınız o yer birdenbire gözden kaybolur. Mr. Burke'ün üç yüz elli altı sayfası da işte tıpkı böyledir. Onun için kendisine cevap vermek güçtür. Onun ispat etmek istediği noktaların neler olduğunu ancak sövüp saydığı şeylerden anlayabiliyoruz; onun için, bu zatın delillerini de yine onun kendi paradokslarında aramamız gerekiyor.

Mr. Burke'ün, kendi muhayyilesine bir hakaret olan ve okuyucuların muhayyileleri üzerinde tesir yapmak gayretiyle girıştiği feci tasvirlere gelince, bunlar bir tiyatro temsili için iyi hesaplanarak hazırlanmış şeylerdir; zira bir piyeste hadiseler temsilin hatırı için uydurulur ve seyircilerin acıma zaaflarından faydalanılarak ağlatıcı bir tesir husule getirmek üzere tertiple-

5 Point-no-Point, gidip gidip de ulaşılmayan yer manasına gelen bir yerin adıdır. Seraptan ziyade, uzun bir yolculuktan sonra hiç ile karşılaşmak fikrini veriyor. Müellif bu yönden Mr. Burke'ün uzun yazıları ile Point-no-Point arasında bir benzerlik buluyor – ç.n.

nir. Fakat Mr. Burke şunu hatırlamalıdır ki kendisi *piyes* değil tarih yazmaktadır ve okuyucuları kendisinden aktörce davranışlar ile atıp tutma değil, hakikat beklemektedirler.

Bir adamın, inanılsın diye yazdığı bir eserde: *Yazıklar olsun, şövalyelik devri bitti! Artık Avrupa'nın şanı ebediyen sönmüştür! Hayatın para ile satın alınmaz güzelliği* (şayet bunun ne olduğunu bilen varsa) *ve milletlerin ucuz savunucusu olan o, yiğitçe duyguların ve kahramanca teşebbüslerin besleyicisi olan o, artık yok olmuştur!* diye aktörce dövünüp ağladığını görürsek ve anlarsak ki buna sebep o şövalyelik münasebetsizlikleri ile dolu Donkişot devrinin sona ermesidir, o adamın düşünüşü hakkında bizde nasıl bir fikir hâsıl olabilir, yahut onun söylediği olaylara ne derece itibar edebiliriz? O kendi muhayyilesinin rapsodisinde bir yeldeğirmenleri âlemi keşfetmiştir ve bütün üzüntüsü bunlara hücum edecek donkişotlar yok diyedir. Fakat şayet şövalyelik devri gibi Aristokrasi çağı da (ki önceleri aralarında bir nevi bağlılık vardı) çökmeye mahkûmsa, bu sınıfın borazancıbaşısı olan Mr. Burke, gülünç taklitlerine sonuna kadar devam ederek, sözlerini şöyle bir feryat ile bitirebilir: *Otello'nun işi bitti!*

Mr. Burke'ün korkunç tasvirlerine rağmen, Fransız İhtilâli'nin, başka memleketlerin ihtilâlleriyle ölçülünce, bu kadar az kurban vermiş olmasına şaşılır: fakat parçalanması, kastedilen hedeflerin *şahıslar* gibi p*rensipler* olduğu düşünüldükçe, bunun şaşılacak bir tarafı kalmaz. Milletin kafası, şahıslarla uğraşmanın ilham edebileceğinden daha üstün bir amacın tesiri altında bulunuyordu ve bir düşmanı yere sermekten daha yüksek bir zafer arıyordu. Sayıları zaten az olan ölenler içinde hiçbir tane önceden mimlenip de öyle öldürülmüş kişiye rastlanmaz. Hepsi de o andaki hal ve şartların gereği olan bir akıbete sürüklenmişlerdir, fakat 1745 hadisesinde zavallı İskoçyalılara yapıldığı gibi uzun, soğukkanlı, dinmez azalmaz bir öç ile kovalanmamışlardır.

Mr. Burke'ün bütün kitabında Bastille'den bir defadan fazla bahsedildiğini görmedim; onu da âdeta yıkıldığına üzülüyor ve yeniden yapılmasını istiyormuş gibi anmıştır. "Biz Newgate'i (bir hapishane) tekrar inşa ettik ve bu binayı boş bırakmadık;

bizim, Fransa kraliçelerine iftiraya cüret edenleri hapsetmek için, hemen hemen Bastille kadar sağlam hapishanelerimiz vardır" diyor.[6] Lord G. G. gibi bir delinin söylemiş olabileceği sözlere gelince, bunların üzerinde durulmaya bile değmez, zira bu zat için Newgate bir hapishaneden ziyade bir tımarhanedir. İftira edenin deli olması yeterli bir mazerettir; bu hal onun bir yere kapatılmasına fırsat vermiştir, istenen de zaten bu idi. Fakat –başkaları ona ne derlerse desinler– deli olduğunu iddia etmeyen Mr. Burke, muhakkak ki, ortada en küçük bir tahrik yokken, Fransa'yı temsil eden topluluğa, en bayağı küfürlerin en kaba üslûbuyla iftirada bulunmuştur; ve yine de İngiliz Avam Kamarası'nda Mr. Burke'ün bir yeri vardır. Gösterdiği şiddete, açığa vurduğu yürek acısına, bazı noktalardaki susuşuna ve diğer bazılarındaki aşırı gidişine bakıp da Mr. Burke'ün keyfî iktidarın, Papa ve Bastille iktidarının, yıkılmış olmalarına üzüldüğüne, hem de pek üzüldüğüne inanmak güçtür.

Mr. Burke'ün baştan başa bütün kitabında, hapishanelerin en sefilinde ümitsiz bir hayatı ve ömürlerin en kötüsünü uzun zaman can çekişe çekişe sürüklemiş olanlara ayrılmış hiçbir acıma belirtisi, onların acılarını paylaşan hiçbir düşünce bulamıyorum. Bir insanın fıtri kaabiliyetlerini kendini bozmakta kullandığını görmek acıklı bir şey. Tabiat Mr. Burke'e karşı kendisinin ona davrandığından daha lütufkâr davranmıştır. Bu zat ıstırabın, kalbine değen hakikisinden teessür duymuyor da, o ıstırabın kendi muhayyilesine vuran yapmacık benzerinden müteessir oluyor. Can çekişen kuşu unutuyor, tüylerine acıyor. Kendisinden benliğini çalan aristokrasinin elini öpmeye alışık olduğu için, yapmacıklara sapıp adileşiyor ve tabiatın saf ruhu kendisini terk ediyor. Onun yazılarındaki kadın erkek kahra-

6 Mr. Burke eserinde yukarıki fıkradan sonra iki yerde daha, fakat aynı şekilde olmak üzere, Bastille'in adını anar. Birinde onu şöyle bir karanlık sualin içine katıştırır: "Şimdi, böyle bir krala ancak nezih bir saygı göstererek hizmet eden bakanlardan herhangi biri, daha dün *kral namına* Bastille'e atmış oldukları adamların emirlerine hiç yürekten itaat ederler mi?" Diğerinde, Bastille'in zaptı keyfiyetini, onun yıkılmasına yardım etmiş olan Fransız muhafızlarının cinayetlerini belirten bir olay olarak zikreder. "Onlar Kralın Paris'teki şatolarını zaptetmeyi de unutmamışlardır" der. Anayasa hürriyeti hakkında yazı yazmak iddiasında bulunan Mr. Burke işte budur.

manlar, bir zindanın sessizliği içindeki yavaş yavaş ölüme sürüklenen gerçek sefalet mahkûmları değil, herhalde sahnede can veren birer dram kurbanı olmalıdırlar.

Mr. Burke bütün Bastille işini tamamen atlayıp geçtiğinden (bu konudaki susuşu kendi lehinde değildir) ve okuyucularını kalem oyunları yüzünden düpedüz birer yalan halini almış olan varsayılan olaylara dair sözlerle oyaladığından, ben, bu işin öncesindeki hadiseler ve şartlar hakkında –mademki kendisi vermemiştir– biraz izahat vereceğim. Bunlar, ihtilâl düşmanlarının işleri sarpa sardırmak için haince ve düşmanca yaptıkları hareketler ile bir arada göz önüne alınınca, böyle bir hadisenin daha az zararlı bir şekilde geçebilmesinin hemen hemen imkânsız olduğunu göstermeye yarayacaktır.

Bastille'in zaptı zamanında ve ondan önceki ve sonraki ikişer günde Paris şehrinin arz ettiği halden daha korkunç bir manzara güç tasavvur olunabilirdi; hadisenin bu kadar çabuk yatışabilmesi ihtimali ise kimsenin aklından geçemezdi. Uzaktan bu iş sadece kendi başına bir kahramanlık hareketi olarak görülmüş ve onun ihtilâl ile olan yakın siyasi münasebeti, başarının parlaklığı içinde kaybolmuştur. Fakat bizim onu, davaları uğrunda pençe pençeye mücadeleye girişmiş olan taraflar arasında cereyan etmiş bir kuvvet gösterisi olarak düşünmemiz lâzımdır. Bastille, ona hücum edenlere ya bir ganimet ya da bir zindan olacaktı. Onun yıkılması istibdadın yıkılması fikrini içeriyordu ve bir araya gelen bu iki kavram, mecazi olarak, Bunyan'ın Doubting Castle'ı ile Giant Despair'i[7] kadar birbirlerine bağlı bir hal almıştı.

Bastille'in zaptından önce ve zaptı sırasında Millî Meclis, Paris'ten on iki mil uzakta, Versialles'da toplanıyordu. Parislilerin ayaklanmalarından ve Bastille'i almalarından hemen bir hafta önce, başında kralın en küçük kardeşi Conte d'Artois'nın bulunduğu bir suikast hareketinin tertiplenmekte olduğu meydana çıktı; gayesi Millî Meclis'i dağıtmak, üyelerini yakalamak

7 John Bunyan'ın 1670 yıllarında yazdığı Pilgrim's Progress isimli eserin Castle Doubting (şüphe kalesi) ile bu kalenin hükümdarı olan Giant Despair'den (umutsuzluk devri) bahseden kısımları – ç.n.

ve böylelikle hür bir hükümet kurmak hususundaki bütün ihtimal ve ümitleri bir *şiddet darbesiyle* ezmekti. Bu planın suya düşmesi hem hürriyet hem insanlık bakımından hayırlı olmuştur. Bütün eski hükümetlerin, isyan dedikleri bir hareketi başarıyla bastırınca, ne kadar korkunç bir şekilde öç alma yoluna gittiklerini ve zalim davrandıklarını gösteren misaller tarihte eksik değildir.

Bu plan epey zaman önceden düşüne taşına kurulmuş olsa gerekti; zira onu fiile koymak için Paris dolaylarına büyük bir askerî kuvvet toplamak, şehir ile Versailles'daki Millî Meclis arasındaki irtibatı kesmek lâzımdı. Bu işte kullanılacak askerler, başlıca, Fransa hizmetinde bulunan ücretli yabancı kıtalardan teşekkül ediyordu; bunlar o zaman bulundukları uzak vilâyetlerden bu özel maksatla getirilmişlerdi. Bu suretle toplanan askerlerin sayısı yirmi beş otuz bini bulunca, planı tatbike koymanın zamanı geldiğine hükmolunmuştu. O vakit iş başında bulunan ve ihtilâle dost olan kabine ansızın devrilerek yerine, hükümet darbesi planını tertiplemiş olanlardan, yeni bir kabine kuruldu; bunların arasında Kont de Broglio da vardı; ve sözü geçen kıtaların komutası ona verildi. Bana, güvenilir olduğunu Mr. Burke'ün de pekâlâ bildiği, yetkili birinden gelme bir mektubu vardır. Bu mektubu kitabını yazmaya başlamasından önce Mr. Burke'e vermişimdir. Mektupta kontun karakteri, "soğukkanlı, her türlü fenalığı yapabilir, gözü yükseklerde bir aristokrat" diye tasvir ediliyordu.

Bu işler bir kaynaşma halinde iken, Millî Meclis bir insan grubunun iş görmek için içinde bulunması düşünülebilecek en tehlikeli ve nazik bir durumda bulunuyordu. Onlar fedai birer kurban idiler ve bunu kendileri de biliyorlardı; vatandaşların yürekleri ve özlemleri onlardan yana idi, fakat ellerinde hiçbir askerî kuvvet yoktu. Broglio'nun muhafızları Meclis'in toplandığı salonu kuşatmışlardı; bir yıl önce Paris Parlamentosu'na yapıldığı gibi verilecek bir emirle, milletvekillerini tevkif etmeye alesta idiler. Eğer Millî Meclis kendisine emanet edilen vazifeden kaçınmış, ya da zaaf ve korku alâmeti göstermiş olsaydı, düşmanları cesaretlenir, memleket ise bezginliğe düşerdi. Mec-

lis üyelerinin içinde bulundukları durum, mücadelesini yaptıkları dava, o esnada patlaması bir kıvılcıma bakan ve milletvekillerinin kendi şahsi ve siyasi kaderlerini olduğu kadar memleketlerinin ve belki de Avrupa'nın akıbetini tayin edecek olan buhran, hepsi bir arada göz önüne alınınca, bu adamların başarı kazanmalarına ilgisizlik gösterebilmek için, insanın, yüreği ya peşin fikirlerle nasırlaşmış ya emir kulluğu ile fesada uğramış birisi olması lâzımdır.

O dönemde Millî Meclis'in Başkanı, Viyana Başpiskoposu idi. Bu zat, o günlerde veya o saatlerde patlak vermesi ihtimali olan olayları göğüsleyemeyecek kadar yaşlı idi. Daha faal ve metin bir adama ihtiyaç vardı; onun için Millî Meclis (Başpiskopos'u yine başkanlıkta bırakmakla beraber, başkan vekili olarak) bu göreve M. de la Fayette'i seçti; bu tek misaldir, başka defa meclise başkan vekili seçilmemiştir. Bir fırtınanın kopması beklendiği bu sıradadır ki (11 Temmuz), M. de la Fayette Millî Meclis'e bir İnsan Hakları Beyannamesi sundu; bu bildirge 21. sayfanın baş tarafında anılan tekliflerin aynıdır. Acele olarak kaleme alınmıştı; sonradan Millî Meclis'ce üzerinde mutabakata varılmış ve onaylanmış olan daha etraflı beyannamenin sadece bir kısmını teşkil eder. Bunun o anda ileri sürülmesindeki hususi sebep (o zaman M. de la Fayette'in bana açıkladığı gibi), şayet Millî Meclis o sırada kendisini saran yok olma tehlikesinin içinde akamete uğrayıp gidecek olursa, bu bildirgedeki ilkelerden bazı izlerin, bu kazadan arta kalıp yaşamasının muhtemel görülmesi idi.

Artık her şey bir buhrana doğru gidildiğini gösteriyordu. Akıbet ya hürriyet ya esaret olacaktı. Bir tarafta aşağı yukarı otuz bin kişilik bir ordu, öbür yanda silâhsız bir vatandaşlar topluluğu vardı; o anda Millî Meclis'in en yakın kişiler olarak bel bağlamak zorunda bulunduğu Paris halkı, şimdiki Londra ahalisi kadar silâhtan ve disiplinden yoksun idi. Gerçi Fransız muhafızları bazı kuvvetli belirtilerle millî davaya bağlılıklarını belli etmişlerdi, fakat bunların sayısı azdı; Broglio'nun kumanda etttiği kuvvetin onda biri kadar bile değildiler; subayları da Broglio'ya taraftardılar.

Şimdi artık işler icra safhasına geçecek kadar olgunlaşmış olduğundan, yeni kabine idarenin başına geçti. Okuyucularım unutmasınlar ki Bastille Temmuz'un 14'ünde zapt edilmiştir; benim şimdi bahsetmekte olduğum zaman ise henüz Temmuz'un on ikisidir. Kabinenin değiştiği havadisi Paris'e ulaşır ulaşmaz, öğleden sonra bütün tiyatrolar, eğlence yerleri, dükkânlar ve evler kapandı. Kabinenin değişmesine çarpışmanın başlangıcı gözü ile bakılmıştı ve bu fikir tamamıyla yerinde idi.

Yabancı kıtalar şehre doğru ilerlemeye başladılar. Bir Alman süvari birliğine komuta etmekte olan Prince de Lambesc, bazı yolların kavşağında bulunan XV. Louis Sarayı'na doğru yaklaşıyordu. Bu yürüyüş sırasında, prens ihtiyar bir adama kılıcı ile vurarak hakaret etti. Fransızlar yaşlılara saygıları ile meşhurdurlar; prensin bu hareketindeki küstahlık, halkın içinde bulunduğu yaygın kaynaşma hali ile bir araya gelince, kuvvetli bir tepki yarattı; bir an içinde, "Silâha sarılın, Silâha sarılın!" sesleri bütün şehre yayıldı.

Ahalinin silâhı yoktu, silâh kullanmasını bilen de pek azdı; fakat çaresizliğin verdiği azim, her ümit ona bağlı olunca, bir müddet için, silâh yokluğu yerini doldurur. Prince de Lambesc'in kıtasını durdurduğu yerin yakınında, yeni bir köprünün yapılması için kümelenmiş büyük taş yığınları vardı. Halk bu taşlarla süvari birliğine hücum etti. Silâh seslerini işiten bir kısım Fransız muhafızları karargâhlarından dışarı fırlayarak ahaliye katıldılar. Biraz sonra gece bastırdığından atlı birlik geri çekildi.

Paris sokakları dar olduğundan savunmaya elverişlidir; evler çok katlı ve yüksektir; buralardan sokaktakileri fazlasıyla hırpalamak mümkündür; bu durum, gece hareketlerine karşı ahaliyi emniyette bulundurdu. Halk bütün geceyi, yapabildikleri veya yaptırabildikleri her türlü silâhı tedarik etmekle geçirdi: Tüfekler, kılıçlar, demirci çekiçleri, marangoz keserleri, demir kollar, kargılar, teberler, yabalar, şişler, topuzlar, ve buna benzer daha neler... Ahalinin ertesi sabah inanılmaz derecede kalabalık bir sayıda toplanmaları, ve bundan da daha inanılmaz derecede bir azim göstermeleri, düşmanlarını müşkül duruma

soktu, şaşırttı. Yeni kabine, halk tarafından bu şekilde selâmlanacağını hiç ummamıştı. Kendileri köleliğe alışık olduklarından, hürriyetin böyle ilhamlar verebileceği veyahut silâhsız bir halk kitlesinin otuz bin kişilik bir askerî kuvvete karşı koymaya cesaret edebileceği hiç akıllarından geçmemişti. O günün her saniyesi silâh elde etmekle, planlar tertibiyle ve halkın kendisini, böyle apansız bir hareketin elverdiği nispette, en intizamlı bir hale koyması ile geçirildi. Broglio şehri kuşatmaya devam etti, fakat o gün daha fazla ilerlemedi; ertesi gece de, böyle bir sahnenin müsait olabileceği kadar sükûnetli geçti.

Lâkin şehir halkının gayesi sadece müdafaada kalmaktan ibaret değildi. Tehlikeye girmiş bir davaları vardı; hürriyetleri veya esaretleri onun neticesine bağlı idi. Her an bir hücum bekliyorlar, yahut Millî Meclis'in hücumuna uğradığı haberinin gelmesine karşı kulakları kirişte idi. Böyle bir durumda en aceleci tedbirler bazen tedbirlerin en iyisi olur. Şimdi hedef olarak ortada Bastille görünüyordu. Böyle bir ordu karşısında böyle tahkimli bir kalenin hücumla zapt edilmesiyle elde edilecek parlak başarı, toplanmaya ancak vakit bulabilmiş olan yeni kabineye dahşet salmaktan geri kalamazdı. Ele geçirilen bir mektuptan anlaşıldı ki, halk tarafını tutar gibi görünen Paris Belediye Başkanı M. Defflllesselles hakikatte onlara ihanet etmektedir. Bunun farkına varılınca, Broglio'nun ertesi gece Bastille'i takviye edeceğine artık hiç şüphe kalmıyordu. Şu halde oraya o gün hücum etmek lâzım geliyordu; fakat bunun için de, önce, ahalinin ellerindekilere nazaran daha iyi, başka dövüş araçlarını tedarik etmek gerekiyordu.

Şehrin bitişiğinde Hôtel des Invalides'de büyük bir silâh deposu vardı. Halk buranın muhafızlarını teslim olmaya davet etti. Bu ambar savunmaya elverişli bulunmadığından ve fazla bir savunma teşebbüsü de olmadığı için, ahali çok geçmeden bu işi başardı. Eksiklerini böylece tamamlamış bir halde, hücum için Bastille üzerine yürüdüler; silâhların her türlüsünü kuşanmış, her yaştan her sınıftan, karışık bir insan kalabalığı idiler. İnsanın muhayyilesi, böyle bir alayın halini ve birkaç saat veya dakika içinde vuku bulabilecek hadiseler dolayısıyla duyu-

lan kaygıyı tasvir etmekten âciz kalır. Kabinenin ne gibi planlar hazırlamakta olduğunu şehir halkı bilmedikleri gibi, ahalinin ne yaptığından da kabine üyelerinin haberleri yoktu. Keza Broglio'nun Bastille'i kurtarmak veya oraya yardım etmek üzere ne gibi hareketlerde bulunabileceği de ahalinin o kadar meçhulü idi. Velhasıl her şey esrar perdesi altında ve tesadüfe kalmış bulunuyordu.

Bastille'e ancak en yüksek hürriyet heyecanının ilham edebileceği kahramanca bir coşkunlukla hücum edilerek burasının birkaç saat içerisinde zapt edildiğini bilmeyen yoktur. Ben bu hücumun tafsilâtına girişecek değilim; sadece bu hücumun sebebini, millete karşı yapılmış, fakat Bastille'in düşmesi ile akamete uğratılmış bulunan suikastı göz önüne koyacağım. Bu hapishane esasen istibdadın baş mihrabı ve kalesi olduktan başka, yeni kabine de Millî Meclis'in üyelerini buraya hapsettirecekti; bu sebepten dolayı, bu bina ilk ele alınacak esas hedef oldu. Bu teşebbüs yeni kabineyi parçaladı: evvelce başkalarının mahvına yürüyen bu bakanlar şimdi kendileri bundan kurtulmak için kaçmaya başladılar. Broglio'nun askerleri dağıldı, kendisi de kaçtı.

Mr. Burke bir hayli, suikastlardan bahsetmiştir, fakat Millî Meclis ile milletin hürriyetleri aleyhindeki bu suikastın bir kerecik olsun lâkırdısını bile etmemiştir; ve etmemek için de kendisini bundan bahsetmek zorunda bırakabilecek ne kadar olay varsa hepsini, susturmak ile geçiştirmiştir. Fransa'dan kaçıp sığındıkları yad ellerde gurbet çeken bazı kimseler, Mr. Burke'ün davalarına o kadar fazla ilgi gösterdiği ve dersini onlardan aldığı bu adamlar, Fransa'dan işte bu suikastın akamete uğraması sonunda sıvışmışlardır. Onların aleyhine tertiplenmiş hiçbir suikast yoktu. Onlar başkaları aleyhinde suikast hazırlamakla meşguldüler. Yenilenler, hiç de haksız olmayarak, kendilerinin başkalarına tatbike hazırlandıkları cezaya çarpıldılar. Fakat Mr. Burke acaba "Bir pusu inceliği ile tertiplenmiş olan bu suikast başarılsaydı, onu başaranların hıncı aradan çok geçmeden yatışırdı" mı diyecektir? Bunun cevabını, bütün eski hükümetlerin tarihi versin!

Millî Meclis kimi darağacına götürmüştür? Kimseyi. Millî Meclis'tekiler kendileri bu suikastın mukadder kurbanları idiler. Öyle iken buna karşı misillemede bulunmuştur. O halde neden kendilerinin işlemedikleri bir intikamcılık ile itham ediliyorlar? Yok edilmeleri tasarlanan ve kendilerini bundan mucizevari bir gayretle kurtarmış olan, her huyda, her karakterde insanların karıştığı bütün bir halk kitlesi koca bir ayaklanma ile yerinden oynayınca, hiçbir şey olmaması beklenir mi? Zulümden canları yanık insanlar bir de kendilerini yeni yeni başka baskıların tehdit etmekte olduğunu görürlerse, onlardan, sakin bir filozofluk veya kötürüm bir vurdumduymazlık içinde kalmaları beklenir mi? Mr. Burke hakarete karşı feryat ediyor, halbuki hakaretlerin en büyüğünü kendisi yapmıştır. Kitabı baştan aşağı hakaretle doludur; bu eser, mazur görülebilecek birdenbire bir parlamanın sonucu da değildir. Bu zat onu tam on ayda özene bezene yazmıştır. Hem Mr. Burke'ü kızdıran, kışkırtan olmadığı gibi, ne canı tehlikede idi, ne de çıkarı.

Bu boğuşmada vatandaşlar, hasımlarından daha çok can kaybetmişlerdir; yalnız dört beş kişiyi halk yakalayıp hemencecik öldürmüştür, bunlar da Bastille'in müdürü ile halka hainlik etmeye kalkıştığı meydana çıkarılan Paris Belediye Başkanı; sonra da yeni kabinenin bakanlarından biri olan Foulon ile onun damadı olup Paris Eminliği görevini üzerine almış bulunan Berthier'dir. Bunların kelleleri sırıkların uçlarına takılarak şehirde dolaştırıldı; Mr. Burke de kitabındaki feci sahnelerin büyük bir kısmına esas olarak hep bu cezalandırma tarzını ele almıştır. Öyle ise, bu şekilde cezalandırma fikri bu adamlara nereden gelmiştir onu araştıralım.

Onlar bunu başlarındaki hükümetlerden öğrenmişler ve her zaman seyretmeye alışık oldukları cezalara bir misilleme yapmışlardır. Paris'te sırık ucunda kelle gezdirme sahnesinin, kazıklara çakılıp, yıllarca Temple Bar'da asılı bırakılan kesik başlardan dehşetçe hiçbir farkı yoktu; hem bunu yapan İngiliz hükümeti idi. İhtimal, bir insan öldükten sonra ona yapılan şeyin hiçbir ehemmiyeti yoktur, denilebilir; ama bunun yaşayanlar için pek büyük bir önemi vardır; ya onların hislerini incitir, ya

yüreklerini katılaştırır; her iki durumda da, onlara, ellerine iktidar geçince nasıl ceza vereceklerini öğretir.

O halde baltayı ağacın köküne sallayınız ve, ilkin, hükümetlere insaniyet öğretiniz. İnsanlığın ahlâkını bozan şey, onların kanlı cezalarıdır. İngiltere'de bazı hallerde ceza, *asma, içini çıkarma, dörde bölme*[8] suretleriyle infaz olunur; mahkûmun yüreği sökülüp çıkarılarak halka gösterilir. Fransa'da bundan evvelki hükümet zamanında, cezalar bundan daha az vahşi değildi. Damien'in atlara paramparça ettirmek suretiyle idamını kim hatırlamaz? Halka teşhir edilen bu zalim sahneler merhamet duygularını yok etmek veyahut intikam hislerini uyandırmak neticesini verir; ve insanları akıl yerine yıldırma ile idare etmek gibi bayağı, yanlış bir düşünce yüzünden, bu cezalar birer kötü örnek halini alır. Yıldırma ile idare usulü, insanlığın en aşağı tabakasına tatbik olunmak için hazırlanmıştır; ve, en fena sonuçlar verecek şekilde, onlara tatbik olunuyor. İnsanlarda bütün tedhişlerin kendilerine yöneltilmiş olduğunu anlayacak kadar idrak vardır; onlar da, kendilerine öğretilmiş olan bu yıldırma örneklerini başkalarına reva görürler.

Bütün Avrupa ülkelerinde, bu nitelikte olan ve İngiltere'de *halk* denen insanların meydana getirdiği geniş bir sınıf vardır. 1780'de Londra'da birçok yerleri yakıp yıkanlar bu sınıftandı; Paris sokaklarında sırık ucunda kelle dolaştıranlar bu tabakadandı. Foulon ile Berthier şehir dışında yakalanıp, belediye dairesinde sorguya çekilmek üzere, Paris'e gönderilmişlerdi; zira yeni kabine iş başına gelir gelmez, Millî Meclis, kabine üyelerinin –ki Foulon da bunlardan biriydi– aldıkları veya aldırmakta oldukları bütün tedbirlerden sorumlu tutulacaklarına dair bir

---

8 Bir hükümlüyü asmak, içini çıkarmak, dörde bölmek, ayrı ayrı veya beraber kullanılan cezalardır. "Asmak", malûm. "İçini çıkarmak", bir insanın karnını deşip bağırsak, ciğer, yürek ve saire bütün iç uzuvlarını dışarı çıkarmaktır. Fakat, "içini çıkarmak" denince İngiltere'de bu ceza şunları ifade ederdi:

1) Mahkûmun iç uzuvlarını bu şekilde deşip dışarı uğratmak;

2) Gövdesini meselâ bir atın kuyruğuna veya arabanın arkasına bağlayarak sürümek;

3) El ve ayaklarının her birini ayrı bir ata bağlayıp bu atları başka başka yönlere sürmek suretiyle vücudu dörde parçalamak. Bundan, "dörde bölme"nin ne olduğu anlaşılmış bulunuyor.

kararname çıkararak krala ve kabineye resmen bildirmiş bulunuyordu. Fakat Foulon ile Berthier'yi görünce gazaba gelen halk, onları, Belediye dairesine götürülmelerine meydan bırakmadan, muhafızlarının ellerinden çekip alarak oracıkta öldürüverdiler. Hal böyleyken, Mr. Burke niçin bu gibi çirkin hareketleri bütün bir millete yüklüyor? O halde 1780'deki karışıklıklar ve rezaletlerden dolayı aynı şekilde bütün Londra ahalasini veyahut İrlanda'daki vakalardan dolayı bütün hemşehrilerini de itham etsin.

Gördüğümüz veya duyduğumuz her duygumuzu inciten ve insanlık şerefine aykırı olan şey bizi sövüntü yoluna değil başka düşüncelere sevk etmelidir. Bu çirkin şeyleri işleyenlerin bile bir dereceye kadar bizden biraz durup düşünme beklemeye hakları vardır. Acaba nasıl oluyor da, avam veya cahil halk diye anılan kimselerden mürekkep böyle geniş insan sınıfları bütün eski memleketlerde sayıca bu kadar çoktur? Kendimize bunu sorduğumuz an, düşünürsek buna bir cevap buluruz. Onlar, kaçınılmaz bir sonuç olarak, İngiltere de dâhil, Avrupa'daki bütün eski hükümetlerin fena kurulmuş olmalarından meydana gelmektedir. Bazı insanları tanınmayacak derecede göklere çıkarmaktadır ki diğer bazılarını aynı tarzda aşağılatıyor, ve neticede cemiyetin bütünü gayri tabiî bir hal alıyor. Devlet ve aristokrasi denen kukla oyununu daha parlak bir gösterişle ön safa almak için, geniş bir insan kitlesi, itibar ve haysiyetleri kırılmış bir şekilde, insanlık tablosunun arka planına atılmaktadır. Bir ihtilâlin başlangıcında bu insanlar, hürriyet bayrağının arkasından yürüyenlerden ziyade bir ordunun peşinden giden kimseler gibidirler; bu bakımdan, o ihtilâle nasıl saygı göstereceklerini onlara öğretmek lâzımdır.

Tiyatro mübalâğalarına büründürdüğü olayların hepsinin doğru olduğunu kabul ederek Mr. Burke'e soruyorum: O olaylar benim burada yazdıklarımın doğruluğunu ispat etmiyor mu? Doğru oldukları kabul edilince, o olaylar, Mr. Burke'ün iddia etmiş olabileceği herhangi bir şey kadar, Fransız İhtilâli'nin kaçınılmazlığını gösterir. O çirkin hareketler, ihtilâl prensiplerinin bir neticesi değildir; ihtilâlden evvel mevcut, yozlaşmış

zihniyetin mahsulüdürler, ve ihtilâl, bunları düzeltmek için düşünülmüştür. Öyle ise, onları asıl gerçek sebeplerine bağlayınız; suçunu da kendi tarafınıza yükleyiniz.

Hiçbir otoritenin hâkim olmadığı böyle müthiş bir karışıklık ve silâhlı arbede esnasında, Millî Meclis'in ve Paris halkının, iyi örnek ve öğütlerin tesiriyle, bu kadar çok kendilerini tutabilmiş olmaları, onların hesabına övünç ile kaydolunacak bir keyfiyettir. İnsanlara doğru yolu göstermek, onları aydınlatmak ve onlara menfaatlerinin öç almakta değil, faziletlerine sahip kalmakta olduğunu anlatmak için Fransız İhtilâli'nde harcanmış olan gayretten daha fazlası hiçbir zaman harcanmamıştı. Şimdi Ekim ayının beşinci ve altıncı günlerinde Versailles üzerine yapılmış olan yürüyüşe geçiyorum, Mr. Burke'ün bu hadiseyi anlatışına bazı noktalarda ilişeceğim.

Ben Mr. Burke'ün kitabını bir dram temsilinden başka gözle göremiyorum; zannımca o da kendi eserini aynı ışık altında düşünmüş olsa gerektir; zira şairane bir lâubalilik gösterip kitabında bazı olayları susup geçmiş, bazılarını birtakım kalem oyunları ile değiştirmiş ve eserin bütün kuruluşunu bir sahne tesiri meydana getirmek için zorlamıştır. Versailles üzerine yapılan yürüyüşü anlatışı da bu türlüdür. Bu hikâyesinde işe evvelâ, hadiseye neden olduklarında şüphe olmayan biricik olayları susup geçmekle başlıyor; o olaylardan ötesi zaten Parisliler için bile zan ve tahminden ibaret şeylerdir; ondan sonra kendi ihtiraslarına ve peşin hükümlerine uygun bir masal uyduruyor.

Dikkat ediniz, Mr. Burke baştan aşağı kitabının hiçbir yerinde ihtilâlin *aleyhindeki* suikastlardan hiç mi hiç bahsetmemiştir. Halbuki bütün belâlar o suikastlardan ileri gelmiştir. Sebeplerini ortaya koymaksızın yalnız neticeleri önümüze sermek, Mr. Burke'ün işine geliyor. Bu türlü davranış dram sanatının kurallarından biridir. Eğer insanların cinayetleri onların çektikleri ıstıraplarla bir arada gösterilecek olsa, bazen sahne tesiri kaybolurdu, ve seyirciler, kendilerinden "vah vah" demeleri beklenen yerde belki de "oh olsun" demeye kayarlardı.

Versailles'a hücum denen bu karışık iş, yapılan bütün soruşturmalardan sonra, hâlâ –belli bir planın mahsulü olmaktan zi-

yade sakar hadiselerin bir araya toplanmasından ileri gelen bütün olaylarda olduğu gibi– bir esrar örtüsüne bürülü kalmıştır. İnsanların karakterlerinin oluş halinde bulunduğu zamanlardaki ihtilâllerde hal daima böyledir, daima karşılıklı bir şüphelenme, birbirinin dediğini kötüye yorma eğilimi vardır; hattâ, prensipleri taban tabana zıt olan partilerin bile, bazen, aynı hareketi, pek farklı görüşlerle ve her biri çok farklı neticeler umarak, yürütmekte birleştikleri de olur. Bu hali, bu üzülmeye değer işte de bir hayli fark etmek mümkündür; böyle olmakla beraber, işin sonu önceden kimsenin düşünmediği bir neticeye varmıştır.

Kesin olarak bilinen biricik şeyler şunlardır: Kral, Millî Meclis'in kararnamelerini, özellikle *İnsan Hakları Beyannamesi* ile *Dört Ağustos* kararlarını onaylamayı ve yürürlüğe koymayı savsaklıyordu; bu yüzden o sıralarda Paris'te pek büyük bir huzursuzluk uyanmıştı; *Dört Ağustos* kararları, anayasanın üzerine kurulacağı temel ilkeleri kapsıyordu. Bu konuda en mulâyim ve ihtimal en doğru olan tahmin şudur ki, bakanlardan bazıları, bu kararlar son oylamadan çıkıp vilâyetlere gönderilmeden önce onların bazı yerlerine dokunmak, bazı düşünceler ileri sürmek niyetinde idiler. Fakat öyle veya başka türlü olsun, ihtilâl düşmanları bu gecikmeden ümitleniyor, ihtilâl taraftarları da huzursuzluk duyuyorlardı.

İşlerin böyle sallantıda bulunduğu bu sıralarda, Ekim ayının birinci günü, –genel olarak böyle kıtalarda âdet olduğu üzere– Saray ile çok münasebeti olan kimselerden kurulmuş bulunan *Garde du Corps* (muhafız kıtası) Versailles'da, o aralık gelmiş olan yabancı kıtalar şerefine bir tören tertiplemişti. Eğlence en coşkun safhasında iken, verilen bir işaret üzerine muhafız kıtasının askerleri kasketlerinden millî alâmetleri söküp ayaklarının altında çiğnediler, ve yerine, bu maksatla hazırlanmış olan muhalefet alâmetlerini taktılar. Böyle bir hareket, meydan okuma demekti; harp ilân etmek gibi bir şeydi. İnsanlar, meydan okuyunca, bunun sonuçlarını beklemelidirler. Fakat Mr. Burke bütün bunları titizlikle gözden saklamıştır. O, vakayı anlatmaya şöyle başlıyor: "Tarih kaydedecektir ki, 1789 senesinin

Ekim ayının altıncı gününün sabahında, Fransa kralı ve kraliçesi, bütün bir karışıklık, tehlike, bezginlik ve katliam gününden sonra, kendilerine verilen kamunun sadakati teminatı altında birkaç saatçik dinlenmek üzere yattılar, can sıkıntısı içinde, huzursuz bir istirahate çekildiler." Bu sözler tarihin ne temkinli üslûbuna ne de amacına uygundur. Bunlar tahmin edilebilecek her şeyi akla getiren, hataya sevk edici sözlerdir. Bunları okuyan kimse hiç değilse bir muharebe cereyan etmiş olduğunu zannedecektir; nitekim, Mr. Burke'ün yaptığı sert kınamalara adlarını karıştırdığı kimselerin itidal telkin eden ihtiyatlıkları olmasaydı ihtimal orada bir muharebe de olabilirdi. Mr. Burke, gene burada da kendisine ancak dram piyeslerinde rastlanan bir göz yumma yaparak *Muhafız kıtasından* hiç bahsetmemiş ve Versailles üzerine yapılan yürüyüş sanki kral ile kraliçeye karşı imiş gibi, o kıtanın yerine bunları koymuştur. Fakat biz yine hikâyemize devam edelim:

Muhafız kıtasının bu hareketi, pekâlâ umulabileceği üzere, Parislileri telâşlandırdı ve son derece öfkelendirdi. Davanın renkleri ile davanın kendisi o kadar birleşmişti ki hakaretin amacından şüpheye yer olamazdı; Parisliler de muhafız kıtasından bunun sebebini sormayı kararlaştırdılar. Hiç şüphesiz, bile isteye meydan okumuş olan silâhlı insanlardan kurulu bir kıta üzerine, tabir caizse, tarziye istemek üzere, güpegündüz yapılan bir yürüyüşte asla adam öldürme namertliği yoktu. Fakat bu işi karışık hale sokan sebep, onu, ihtilâlin taraftarları kadar düşmanlarının da teşvik etmiş görünmeleridir. Taraflardan biri bu yürüyüşü zamanı gelince durdurarak bir iç savaşı önleyebileceklerini, öbürü ise bir iç savaş çıkarmayı umuyorlardı. İhtilâle karşı olanların ümitleri kralı kendi taraflarına çekmeye, onu Versailles'dan alarak Metz'e götürmeye dayanıyordu; orada bir kuvvet toplamaya ve isyan bayrağı açmayı umuyorlardı. O halde önümüzde, her ikisi de aynı zamanda belirmiş ve aynı vasıtalarla başarılması lâzım gelen iki maksat var; biri Parislilerin amacı olan muhafız kıtasını cezalandırmak, diğeri de böyle bir durumun karışıklığını kralı Metz'e kaçmaya razı etmek için kandırma vasıtası diye kullanmak.

5 Ekim günü, kadınlardan ve kadın kılığına girmiş erkeklerden meydana gelmiş pek büyük bir kalabalık Paris Belediye Dairesi dolaylarında toplanıp Versailles'a doğru yollandı. Bunların, açıktan açığa söyledikleri üzere, hedefleri *muhafız kıtası* idi; fakat ihtiyatlı adamlar kendiliklerinden hatırlarlar ki bir fenalığın başlaması bitmesinden kolaydır; ve, gerek yukarıda bahsettiğimiz şüphelerden ve gerekse böyle bir yürüyüş alayının derme çatmalığından dolayı, bu hal kendini burada daha da kuvvetle hissettiriyordu Onun için, yeter sayıda bir kuvvet toplamak mümkün olur olmaz, M. de la Fayette, Paris sivil makamlarının emriyle, yirmi bin Paris milis askerinin başına geçerek yürüyüş alayının peşinden yola koyuldu. İhtilâlin karışıklıktan sağlayacağı hiçbir fayda olamazdı, ihtilâl aleyhtarlarının ise olabilirdi. M. de la Fayette o zamana kadar çıkan tedirginlikleri hep o sevimli ve ateşli konuşma tarzıyla yatıştırmaya muvaffak olmuştu; bu alanda harikulâde başarısı vardı; onun için, bu sahneyi kralın Versailles'ı bırakıp Metz'e çekilmesini haklı gösterebilecek bir çeşit çaresizlik kılığına büründürmeye uğraşmaları ihtimali olan kimselerin ümitlerini boşa çıkarmak ve aynı zamanda *muhafız kıtası* ile bu kadın erkek kafilesi arasında çıkabilecek hadiseleri önlemek için krala özel haberler yollayarak, "Paris sivil idaresinin emriyle, barış ve koruma maksadıyla Versailles'a doğru gelmekte olduğunu" bildirdi; aynı zamanda, *muhafız kıtasının* halk üzerine ateş açmaktan men olunması lüzumunu belirtti.[9]

M. de la Fayette, Versailles'a gece saat on on bir sularında vardı. *Muhafız kıtası* saf tutmuş dizilmişti; halk da oraya biraz önce gelmişti; fakat her şey eski kararsızlığını muhafaza ediyordu. Şimdi akıllıca hareket ve tedbir, bir tehlike sahnesini mutlu bir olay haline sokabilmekte idi. M. de la Fayette, gözleri dönmüş olan taraflar arasında uzlaştırıcılık etti. Kral da, evvelce bahsettiğimiz savsaklama yüzünden çıkmış olan tedirginliği gidermek için, Millî Meclis Başkanını davet edip İnsan Hakları Beyannamesi'ni ve Anayasa'nın diğer hazır olan kısımlarını imzaladı.

9 Bunu söylemeye mezunum, zira doğrudan doğruya şahsen M. de la Fayette'den dinledim, kendisi on dört senelik dostumdur.

Vakit, sabahın saat biri civarında idi. Her şey sükûnete kavuşmuş görünüyor, herkes birbirini tebrik ediyordu. Versailleslıların Parisli arkadaşlarını kendi evlerinde misafir edecekleri trampet çalınarak ilân edildi. Bu suretle yerleştirilemeyenler sokaklarda kaldılar ya da kiliselerde barındılar. Saat ikide kral ile kraliçe de dairelerine çekildiler.

Şafak sökene kadar durum bu merkezde idi; fakat gün ağarırken, her iki taraftan bazı kimselerin doğru olmayan bazı davranışları yüzünden yeni bir karışıklık başgösterdi; zira böyle vaziyetlerde böyle insanlar daima bulunur. Muhafız kıtasına mensup biri sarayın bir penceresinden göründü; geceleyin sokakta kalmış bulunan halk ona kışkırtıcı küfürler savurdu. O da, böyle bir halde ihtiyatın gerektirdiğini yapacak ve geri çekilecek yerde, pencereden tüfeğini çıkarıp ateş etti ve Paris milisine mensup birini öldürdü. Barış böylelikle bozulduğundan, halk, suçluyu aramak üzere saraydan içeri daldı. Muhafız kıtasının sarayda işgal etmekte olduğu kısımlara saldırdılar; muhafızları sarayın ağaçlı yolları boyunca ta kralın dairesine kadar kovaladılar. Bu kargaşalık esnasında Mr. Burke'ün tasvir ettiği gibi yalnız kraliçe değil, sarayda bulunan herkes uyanmış ve telâşa düşmüştü. M. de la Fayette ikinci defa iki taraf arasına girmek zorunda kaldı; bunun neticesinde muhafız kıtası millî alâmetleri taktı ve iki üç can kaybından sonra mesele, unutulmuş gibi, kapanıp gitti.

Bu karışıklığın vuku bulduğu devrenin ikinci safhasında kral ve kraliçe herkesin gözü önünde balkonda idiler, yoksa Mr. Burke'ün ima ettiği gibi, canlarını emniyette bulundurmak için saklanmış değildiler. Hadise böylece yatıştırılıp sükûnet yeniden avdet edince, *Le Roi à Paris – Le Roi à Paris* "Kralı Paris'e isteriz" diye toptan bir alkış koptu. Bu bir barış haykırması idi ve kral tarafından derhal kabul olundu. Bu tedbir ile, kralı kandırıp Metz'e götürmek ve Anayasa'ya karşı muhalefet bayrağını açmak hakkındaki bütün ileriye ait projeler önlenmiş ve işkiller ortadan kaldırılmış oldu. Kral ile ailesi Paris'e akşam üzeri vardılar ve oraya ulaştıklarında halk adına Paris Belediye Başkanı M. Bailley tarafından tebrik edildiler. M. Bailley'nin nutku hakkında-

ki tenkitlerinde olduğu gibi, bütün kitabında olayları, kişileri ve prensipleri hep birbirine karıştıran Mr. Burke, zaman hususunda da şaşırmıştır. M. Bailley'ye çatıyor hadiseye "un bon jour", "iyi bir gün" demiş diye. Oysa Mr. Burke herhalde öğrenmiş olmalıdır ki bu hadise, biri onun her türlü tehlike ve kötülük istidadiyle başladığı diğeri de bu fenalık tehlikesi gerçeklemeksizin bittiği gün olmak üzere, iki günlük bir zamanı kaplamıştır; M. Bailley de işte bu barışlı bitişiyle kralın Paris'e geliş zamanı için demiştir o "iyi bir gün" sözünü. Versailles'dan Paris'e gelen alaya üç yüz binden aşağı olmayan bir kalabalık katılmış ve bütün yürüyüş esnasında hiçbir tecavüz fiili işlenmemiştir.

Millî Meclis'ten kaçanlardan biri olan M. Latly Tollendal'dan naklen Mr. Burke, ahalinin Paris'e girerlerken. "Bütün piskoposları fener direklerine asalım" diye haykırdıklarını söylüyor, bunu M. Latly Tollendal'dan başkasının işitmemiş olması ve Mr. Burke'den başka kimsenin buna inanmamış olması şaşılacak şeydir. Kaldı ki bunun işin hiçbir tarafı ile en küçük bir ilgisi yoktur ve meselenin hal ve şartlarına tamamıyla yabancıdır. Ondan önce hiçbir zaman piskoposlar Mr. Burke'ün dramının hiçbir sahnesine sokulmuş değildi; o halde şimdi neden birdenbire ve hepsi birden, buraya sokuluyorlar? Mr. Burke, piskoposlarını ve fenere benzeyen şekillerini bir sihirbaz feneri içinde öne sürüyor ve sahnelerini, ilgi ve uygunluk üzerine değil de, tezat üzerine kuruyor. Fakat, kitabının öte kısımları ile beraber alınınca, bu hal, iftira etmek için, bir olayın ihtimal derecesini bile hiç tartmadan söylenmiş olması bu sözlere ne kadar az inanılmak lâzım geldiğini göstermeye yarar; ben Versailles üzerine yürüyüş hikâyesini, Mr. Burke'ün yaptığı gibi şövalyeliği öven bir monolog yerine, bu düşünce ile bağlayıp kapatıyorum.[10]

Şimdi, Mr. Burke'ü heyecanlı güftelerin patikasız çöllerinde takip ederek onun hükûmetler hakkındaki bir çeşit türküyü andıran sözlerine geçeceğim; o, bunlara zaten inanıldığını

10 Versailles üzerine yürüyüşün nasıl cereyan ettiğini 1789 yılı Ekim ayının üçünden onuna kadarki hadiseleri kapsıyan Révolution de Paris'in 13 No'sunda bulabilirsiniz.

farz ederek, ortaya delil koymaksızın ve niye böyle yaptığının sebeplerini de bildirmeden, keyfi neyi isterse onu söylüyor. Bir sonuca varmak üzere bir şey üzerinde muhakeme yürütebilmek için, ilk önce, o muhakemeye temel olacak bazı vakıaların, prensiplerin veya verilerin tespiti, kabulü ya da reddi lâzımdır. Mutat çatıcılığı ile Mr. Burke Fransız Millî Meclisi'nin Fransa Anayasası'nın dayandığı temel ilkeler diye ilân ettiği İnsan Haklan Beyannamesi hakkında kötü sözler sarf ediyor. Bu beyannameye "insan haklarına dair değersiz pis kâğıt parçası" diyor. Bununla Mr. Burke acaba *insan'ın* hakları olduğunu inkâr etmek mi istiyor? Eğer meramı bu ise o takdirde hiçbir yerde hak diye bir şey mevcut olmadığını ve bizzat kendisinin de hiçbir hakka sahip olmadığını kastediyor demektir; çünkü dünyada insandan başka kim vardır? Yok öyle değil de, Mr. Burke'ün muradı insanın hakları olduğunu kabul etmekse, o zaman, sorulacak sualler şunlardır: Bu haklar nelerdir? İşin başlangıcında insan bunları nasıl elde etmiştir?

İnsan hakları konusunda, geçmişteki örneklere göre muhakeme yürütenlerin hatası, yeter derecede eski zamanlara gitmemelerindedir. Yolun hepsini yürümüyorlar. Yüz veya bin yıllık orta devirlerden birinde duruyor, ve o zamanda yapılmış olan şeyi tutup bugün için tatbiki gereken bir kaide diye ortaya sürüyorlar. Mazide daha gerilere gidecek olursak, bunun doğrudan doğruya tersine bir düşünce uygulamanın üstün geldiğini görürüz; sonra, eğer mazi, bir delil, yani bir ispatlama aracı ve belgesi olacaksa, birbirini zincirleme reddeden böyle binlerle delil ortaya konabilir; fakat geçmişte daha öncesine ve daha öncesine doğru gitmekte devam edersek, nihayet gerçeğe varır, insanın Yaradanın elinden çıktığı zamana ulaşırız. O zaman o ne idi? İnsandı. Onun yüksek ve biricik unvanı "İNSAN" idi ve ona bundan daha yüksek bir unvan verilmesi de kabil değildir. Fakat unvanları daha ileride söz konusu edeceğim.

Şimdi insanın ve onun haklarının doğuşunda, kökenindeyiz. O günden bugüne dünyanın idare ediliş tarzında bizi ilgilendiren nokta, sadece, dünya tarihinin gösterdiği hatalardan veya iyiye doğru gitme hareketlerinden gereği gibi faydalanma key-

fiyetidir. Şimdi biz nasıl kendi çağımızda isek, yüz veya bin yıl önce yaşamış olanlar da o zaman kendi çağlarında idiler. Onların da eskileri ve bu eskilerin de daha eskileri vardı; nitekim gün gelecek biz de eski insanlar olacağız. Eğer sadece mazinin adı hayatın işlerini idare edecekse, nasıl biz yüz veya bin sene önce yaşamış olanları emsal diye alıyorsak bundan yüz veya bin yıl sonra yaşayacak olanlar da bizi örnek diye alabilirler. Mesele şu ki, mazi parçaları, her şeyi ispat etmekle, hiçbir şeyi ispatlamıyorlar. Tarih boyunca hüccete karşı hüccet çıkararak insan haklarının ta ilk yaradılıştaki tanrısal kökenine kadar geliyoruz. Burada araştırmalarımız bir dinlenecek yer, muhakememiz de barınacak bir yer buluyor. Eğer yaratılıştan yüz sene sonra insanın haklarına dair bir tartışma çıkmış ise onlar da bu delil kaynağına başvurmuş olacaklardır, şimdi bizim de aynı kaynağa gitmemiz gerekir.

Dinin hiçbir mezhep ilkesine değinme niyetinde değil isem de, Hazreti İsa'nın şeceresinin Hazreti Âdem'e kadar uzandığı da kaydedilmeye değer. O halde niçin insanın hakları da insanın ilk yaradılış zamanına kadar götürülmesin? Cevabını ben vereyim: Bunun sebebi, türedi hükümetlerin araya kendilerini sokarak küstahçasına insanı *insanlıktan çıkarmaya* uğraşmaları olmuştur.

Şayet, bir insan nesli, dünyanın nasıl idare edileceğini ebedî olarak dikte etmek hakkına sahip olmuşsa, bu nesil, ancak dünyaya ilk gelen nesil olabilir; eğer onlar bunu yapmamışlarsa, ondan sonra gelen nesiller bunu yapmak için hiçbir delil göstermeyecekleri gibi, kendileri de hiçbir delil tesis edemezler. Eşit insan haklarının nurlu ve tanrısal ilkesi (zira bu ilkenin başlangıcı, kökeni insanı Yaradandan geliyor) yalnız yaşayan fertlere değil, bilâkis birbirini kovalayan insan nesillerine aittir. Her nesil kendinden önce gelmiş nesillerle eşit haklara sahiptir; bu, her ferdin kendi çağdaşları ile eşit haklara malik olarak doğduğu hakkındaki aynı kuralın gerektirdiği bir şeydir.

Dünyanın ister aydın bilgi, ister kara bilgisizlik devirlerinden kalma olsun, her yaradılış[11] tarihi ve kötü geleneğe daya-

11 Burada: tekvin, Allah'ın kâinatı yaratması anlamındadır – ç.n.

nan her nakil[12] –bazı teferruatta fikir ve kanaatler birbirlerinden ayrılsalar da– bir noktanın tespitinde, yani *insanın birliğinde* ittifak ediyorlar. Bununla insanların hepsinin bir *mertebede* olduklarını, ve öyle olunca da (sonraki nesiller, *doğum şekli* yerine, *yaradılma* yolu ile meydana gelmişçesine ve doğum şekli yaradılma şeklini ileriye doğru devam ettiren bir tarzmış gibi) bütün insanların eşit olarak ve eşit tabiî haklarla doğduklarını kastediyorum. Şu halde, dünyaya gelen her çocuk varlığını Allah'tan aldığına göre, dünya onun bakımından ilk insan için ne kadar yeni idi ise o kadar yenidir, onun dünyadaki tabiî hakkı da öyledir.

Tanrı'nın insanı ve evreni yaradılışının Hazreti Musa'nın kitabındaki anlatışı, ister sadece tarihî bir delil diye alınsın, tamamıyla şu noktaya, *insanın birliğine ve eşitliğine* yönelmiştir. İfadeler münakaşa kaldırmaz şekilde açıktır: "Tanrı, insanı kendi suretimizde halkedelim dedi. Onu Tanrı suretinde yarattı." İnsanın cinsiyet ayrılığı gösterilmiştir, fakat bundan başka bir farka ima dahi edilmemiştir. Bu ifadeler İlâhî bir delil olmasa dahi hiç değilse tarihî bir delildir, ve insanların eşitliğinin, çağımıza özel bir doktrin olmak şöyle dursun, tarihe geçmiş en eski bir ilke olduğunu gösterir.

Şurası da kaydedilmeye değer ki dünyada bilinen bütün dinler, insana olan ilgileri bakımından, insanın birliği, yani bütün insanların aynı mertebede oldukları temeli üzerine kurulmuştur. Cennet veya cehennemde olsun ya da insanın öbür dünyada hangi halde bulunacağı farz ediliyorsa o halde olsun, insanlar arasında sadece iyiler ve kötüler diye bir tefrik vardır. Hayır yalnız bu kadar değil, hükümetlerin kanunları bile, kişileri derecelendirmeyip yalnız suçları derecelendirmek suretiyle, bu ilkeye kaymaya mecburdurlar.

Bu, bütün hakikatlerin en büyüklerinden ve geliştirilmesi en faydalı olanlarından biridir. İnsanı bu ışık altında mütalâa etmekle ve ona kendine bu gözle bakmasını öğretmekle, bu gerçek onu gerek Yaradanına, ve gerekse kendisinin de bir parçası olduğu yaradılışa karşı olan bütün vazifeleri ile yakın tema-

12 Rivayet, hikâye anlamında – ç.n.

sa geçirir; insan ancak kökenini, yahut daha modaya uygun bir söyleyişle, doğumunu ve neslini unutuncadır ki ahlâkı bozulur. Bugün Avrupa'nın her tarafında mevcut hükümetlerin büyük fenalıklarından biri de, insanın, insan olarak, Yaradan'ı ile arasına büyük bir mesafe konulup geriye atılması; ve bu suni, bu yapma uçurumun, birbiri ardınca sıralanmış birtakım engeller ile, ya da insanın geçmeye mecbur olduğu bir nevi geçit kapıları ile doldurulmuş olmasıdır. Misal olarak Mr. Burke'ün insan ile Yaradan'ı arasına diktiği engellerin cetvelini buraya aktarayım. Bu zat, bir tellâl edası ile, şöyle diyor: "Allah'tan korkarız – kırallara huşu ile – parlamentolara sevgi ile – hükümet büyüklerine vazife duygusuyla – rahiplere ululama ile, ve asilzadeler sınıfına da saygı ile bakarız." Mr. Burke "şövalyelik"i ve bir de Pierre'i bunların arasına katmayı unutmuştur.

İnsanın ödevi, bir sürü geçit kapılarının birinden öbürüne biletle geçmek değildir. Onun vazifesi açık, basit ve şu iki noktadan ibarettir: Allah'a karşı olan ödevi, ki bunu her insanın hissetmesi lâzımdır; biri de komşusuna karşı ödevi, ki bu da başkalarına karşı kendine yapılmasını istediği şekilde muamele etmektir. Eğer kendilerine yetki emanet edilmiş kimseler iyi iş görürlerse saygıya lâyık olurlar; aksi takdirde, onları kimse adam yerine koymaz; kendilerine hiçbir yetki verilmemiş olup da onu gasp edenlere gelince, bu gibilerin aklı başında olmaz.

Buraya kadar hep insanın tabiî haklarından (o da bir parça olmak üzere) bahsettik. Şimdi insanın medeni haklarını gözden geçireceğiz ve bunların birinin nasıl öbüründen doğduğunu göstereceğiz. İnsan cemiyete, toplum içine, eskisinden daha az haklara malik olmak için değil, bu hakları daha iyi bir şekilde güven altına almak için girmiştir. Onun tabiî hakları bütün medeni haklarının temelini teşkil eder. Bunların her birini daha açıklıkla izleyebilmek için, tabiî ve medeni hakların değişik niteliklerini tespit etmek gerekecek.

Bunu birkaç kelime ile açıklamak mümkündür. Tabiî haklar, insana varlığının hakkı olarak ait olan haklardır. Başkalarının tabiî haklarına zarar vermemek şartıyla bütün fikrî veya zih-

nî haklar ve keza insanın bir fert olarak kendi huzur ve saadeti için çatışmasına ilişkin bütün haklar bu takımdandır. Medeni haklar ise bir insanın toplumun bir üyesi olmak sıfatıyla haiz bulunduğu haklardır. Her medeni hak fertte daha önceden var olan, fakat onun bundan faydalanmasına tek başına kendi gücü her zaman kâfi gelmeyen, bir tabiî hakka dayanır. Güven ve korunma ile ilgili bütün haklar bu soydandır.

Şu kısa açıklamadan sonra, insanın cemiyete girdikten sonra kendinde alıkoyduğu tabiî haklar grubu ile, toplumun bir üyesi sıfatıyla ortaklık mevcudu içine kattığı haklar grubunu birbirinden ayırdetmek kolay olacaktır.

Ferdin kendinde alıkoyduğu tabiî haklar, kendisinde o hakları yerine getirmek ya da tanıtmak erk ve gücünün, hakkın kendisi kadar, tam ve mükemmel bulunduğu haklardır. Yukarıda anıldığı üzere, bütün fikrî haklar bu sınıfın içine girer; şu halde, din de bu haklardan biridir. Fertçe alıkonmayan tabiî haklar ise, fertte hakkın kendisi tam olmakla beraber onu yerine getirmek ya da tanıtmak erkinin tam bulunmadığı bütün haklardır. Bu haklar onun gayesini karşılamaz. Tabiî hak gereğince, bir insanın kendi davasında hâkimlik etmeye hakkı vardır; bir fikrî hak bahis konusu olduğu müddetçe, insan bu hakkını hiçbir vakit başkasına vermez. Fakat hakkı yerine getiremeyecek ya da başkalarına tanıtamayacak olduktan sonra bu davayı görmek onun nesine yarar? Onun için insan bu hakkını toplumun ortak mal varlığına terk eder; kendi kolunun kuvvetine tercih ederek ve ona ilâve olarak, kendisinin de bir parçası bulunduğu toplumun kolunun gücüne başvurur. Toplum ona hiçbir şey bağışlamış değildir. Toplum içinde her insan mal sahibidir, ve toplumun bütün varından yoğundan bir hak olarak faydalanır.

Bu temel kurallardan şu üç kesin sonuç çıkar:

İlki, *her medeni hak bir tabiî haktan doğar; yahut diğer bir söyleyişle, her medeni hak mübadele edilmiş bir tabiî haktır.*

İkincisi, *gerçek anlamı ile medeni erk, insanın o sınıf tabiî haklarının toplamından meydana gelmiştir ki, o haklar fertte kaldığı müddetçe erk bakımından eksik ve ferdin ihtiyacını karşılamaz bir*

haldedir; fakat bir merkez etrafında bir araya toplandığı zaman değişir, her ferdin işine yarar bir hal alır.

Üçüncüsü, *fertteki tabiî hakların, erk bakımından eksiği bulunup da kişinin bu yüzden topluma bırakmış olduğu hakların toplamından meydana gelen erk veya iktidar, ferdin kendinde alıkoyduğu ve yerine getirme erkine tam sahip bulunduğu tabiî haklara tecavüz için kullanılamaz.*

İmdi, insanın tabiî bir fert halinden toplumun bir üyesi haline geçişini birkaç kelime ile çizmiş, ve ferdin kendine sakladığı tabiî haklar ile, tabiî haklardan medeni haklar ile mübadele edilenlerinin vasıflarını göstermiş veya göstermeye çalışmış bulunuyoruz. Şimdi de bu ilkeleri hükümetlere uygulayalım.

Dünyaya bir göz attığımız zaman, bir veya toplumsal bir kitlenin bağrından çıkmış olan hükümetler ile oradan çıkmamış olanları birbirinden ayırdetmek son derece kolaydır; fakat bunu üstünkörü bir bakışın sağlayabileceğinden daha apaydın bir hale koymak için, hükümetlerin çıktıkları türlü kaynakların ve üzerine kuruldukları temellerin gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

Bunların hepsi üç başlık altında toplanabilir:

Birincisi, *bâtıl inançlar.*

İkincisi, *kuvvet.*

Üçüncüsü, *toplumun ortak menfaati ve insanın ortak kakları.*

Bunların birincisi ruhban sınıfının hükümeti, ikincisi fatihlerin hükümeti, üçüncüsü de aklın hükümeti olmuştur.

Vaktiyle birtakım kurnaz adamların, kâhinler aracılığı ile, tıpkı şimdi Avrupa saraylarının arka merdivenlerini tırmanışları kadar teklifsizce, Allah ile münasebette bulunduklarını iddia ettikleri zamanlarda, dünya tamamıyla hurafe hükümetinin rejimi altında idi. Kâhinlere danışılırdı, onlara söyletilen her şey kanun olurdu; bu nevi hükümet, bu çeşit bâtıl inançların sürdüğü müddetçe devam etti.

Bunlardan sonra ortaya bir Fatihler ırkı çıktı ki bunların hükümetleri, meselâ Fatih William'ınki gibi, kuvvet üzerine kurulmuştu; kılıç da artık saltanat asası adını almıştı. Böyle kurulan hükümetler ancak kendilerini destekleyen kuvvet devam

ettiği sürece ayakta durabilirler; bunlar, işlerine gelen her vasıtadan faydalanabilmek için, hileyi kuvvete kattılar; ortaya *İlâhi Hak* dedikleri bir put çıkardılar ki bu da sonradan, cismanilik ve ruhanilik taslayan Papayı taklit ederek ve Hıristiyan dininin kurucusunun mesleğine aykırı olarak, eğrilip bükülerek başka biçimde diğer bir put haline çevrildi. Buna da kilise ve devlet, dediler. St. Pierre'in anahtarı ile hazinenin anahtarlarını birbirinin üzerine çaprazlama çatarak bir arma vücuda getirdiler. Şaşırmış ve aldatılmış bir alay insan da bu icada taptı.

İnsanın tabiî haysiyetini gözümün önüne getirdiğim ve onun şerefi ve mutluluğu için üzüldüğüm zamanlar (zira tabiat bana hislerimi körletecek kadar lütufkâr davranmamıştır), insanoğullarına, sanki hepsi bir uşak ve ahmak imiş gibi, zor ve hile ile hükmetmeye kalkışanlara öfkeleniyorum, ve bu şekilde aldatılmış olanlara karşı içimde bir tiksinti duymaktan kendimi alamıyorum.

Hurafe ve fetihten çıkmış olan hükümetlere karşılık şimdi de toplumun kendi bağrından çıkan hükümetleri gözden geçirelim.

"Hükümet, idare edenler ile idare edilenler arasında bir sözleşmedir" sözünü söylemek, hürriyet prensiplerini kurmaya doğru pek büyük bir ilerleme olarak alınmıştır; fakat bu doğru olamaz, çünkü neticeyi sebepten önceye almaktadır; zira insanın hükümetler ortaya çıkmadan önce var olmuş olması gerektiğine göre, zorunlu olarak, henüz ortada hükümetlerin bulunmadığı bir zaman da olmuştur; şu halde başlangıçta kendileriyle böyle bir sözleşme yapılacak idareciler de asla mevcut olamazdı. O halde işin gerçeği şu olmak lâzım gelir ki, fertlerin bizzat kendileri, her biri kendi kişisel egemenlik hakkına dayanarak, bir hükümet meydana getirmek üzere, *birbirleriyle bir sözleşme yapmışlardır*: hükümetlere doğmak hakkını veren tek usul, onlara yaşamak hakkını veren biricik prensip budur.

Hükümetin ne olduğu veya ne olması gerektiği hususlarında apaydın bir fikir edinmemiz için, onu geriye doğru, kökenine götürmeliyiz. Bunu yapmakla kolayca fark edeceğiz ki, hükümetler ya halkın içinden ya da onun üstüne çıkmışlardır. Mr.

Burke hiçbir fark gözetmemiştir. O, hükümetin nereden geldiğini hiç araştırmıyor, onun için de her şeyi birbirine karıştırıyor; fakat kendisi ileride fırsat bulunca İngiltere ve Fransa anayasaları arasında bir mukayese yapmak niyetinde olduğunu bildirmiştir. Mademki kendisi böylece bu meseleyi bir tartışma konusu yaparak meydan okuyor, ben de bunu, onun istediği alanda kabul ediyorum. Yüksekten meydan okumalarda meydana çıkmak hakkı, yüksek hakikatlerindir. Ben bu meydan okuyuşu daha da cana minnet bilerek kabul ediyorum, çünkü bana, aynı zamanda, toplumun içinden çıkan hükümetler konusuna devam etmek fırsatını veriyor.

Lâkin ilk önce *anayasadan* ne kastedildiğini etraflıca belirtmek lâzımdır. Yalnız kelimeyi alıp kullanmamız yetmez; ona belli bir anlam vermek de gerek.

Anayasa sadece isimde kalan bir şey değildir, bir vakıadır. Onun bir ülküsü değil, gerçek bir varlığı vardır; ve gözle görünür şekilde ortaya konamadığı memleketlerde anayasa, hiç yok demektir. Anayasa, hükümetten önce bir şeydir; hükümet, sadece, anayasanın vücuda getirdiği bir şeydir. Bir memleketin anayasası o memleketin hükümetinin bir tasarrufu değil, tersine, bir hükümeti kuran bir halkın tasarrufudur. İçinde bir unsurlar manzumesi[13] bulunan, başvurabileceğimiz ve madde madde okuyup söyleyebileceğimiz bir metindir. Hükümetin hangi prensipler üzerine kurulacağı, nasıl teşkilâtlandırılacağı, hangi yetkilere sahip olacağı, seçimlerin nasıl yapılacağı, parlamentoların ne kadar müddetli olacağı, bu gibi kurullara başka ne adlar verileceği, hükümetin yürütme kısmının haiz olacağı yetkiler, kısacası, bir sivil hükümetin bütün kuruluşlarına ilişkin her şey, böyle bir hükümetin iş görürken izinden yürüyeceği ve bağlı bulunacağı prensipler orada belli edilmiştir. O halde, sonradan bu hükümetin yapacağı kanunlar mahkemeler için ne ise, işte bir anayasa da o hükümet için odur. Mahkeme kanun yapmaz, onu değiştiremez de; sadece yapılmış kanunlara göre hüküm verir; hükümet de aynı şekilde anayasa hükümleri ile bağlıdır.

13 Devlet yapısının kuruluşunu, organlarını ve bunların yetki, görev ve ödevlerini gösteren unsurlar – ç.n.

İmdi, Mr. Burke acaba bize İngiliz Anayasası'nı çıkarıp gösterebilir mi? Şayet gösteremezse biz haklı olarak bundan, her ne kadar çok söz edilmişse de, ortada anayasa diye bir şeyin mevcut olmadığı, hiçbir zaman mevcut olmamış olduğu, ve böyle olunca da, milletin hâlâ bir anayasaya muhtaç olduğu sonuçlarını çıkarabiliriz.

Yukarıda ileri sürdüğüm noktayı, yani hükümetlerin ya halkın *içinden* ya da halkın *üstüne* çıktıkları keyfiyetini Mr. Burke reddetmez sanırım. İngiliz Hükümeti halkın içinden çıkmamıştır, bir fetihten doğan hükümetler arasındadır; bunun bir sonucu olarak da halkın üstüne çıkmıştır; her ne kadar hal ve şartlar fırsat verdikçe Fatih William zamanından beri çok değişmiş ise de, memleket asla tamamıyla düzelmiş değildir, ve bundan dolayı bir anayasadan yoksundur.

Mr. Burke'ün neden İngiliz ve Fransız anayasalarını birbiriyle karşılaştırmaktan kaçındığını pekâlâ anlıyorum; çünkü bu işe oturduğu zaman, meselenin –bu zatın kendi bulunduğu taraf ile ilgili olan– bir cephesinde anayasa diye bir şeyin mevcut olmadığını tabiatıyla görecekti. Kitabı, muhakkak ki, kendisinin bu konuda söyleyebileceklerinin hepsini içine alabilecek kadar hacimlidir. Keşke bu işe girişseydi. Böyle yapması, herkese, onun düşüncelerinin değerlerini ayrı ayrı tartışmak imkânını veren en iyi tarz olurdu. O halde neden yazılmaya değer biricik konuya el sürmekten kaçınmıştır? Bu konu, eğer üstünlükler kendi tarafında olsaydı kendisi için tutunulacak en sağlam, fakat şartlar onun aleyhinde olunca da en çürük bir zemin olurdu; bu konuya girmekten sakınışı, onun ya bu konuya hâkim olmadığını ya da bu konunun savunulacak tarafı bulunmadığını gösterir.

Geçen kış parlamentoda verdiği söylevde, Mr. Burke: *Milli Meclis ilk defa üç sınıf* (halk, ruhban ve asilzade sınıfları) *halinde toplandığı vakit Fransa iyi bir anayasaya malik oldu*, demiştir. Diğer birçok misaller arasında bu sözler Mr. Burke'ün bir anayasanın ne olduğunu anlamadığını gösteriyor. Bu şekilde toplanmış olan kimseler, bir anayasa değildiler, bir anayasa vücuda getirmek üzere toplanmış bir *kongre* idiler.

Fransa'nın şimdiki Millî Meclisi, tam manasıyla söylemek lâzım gelirse, *şahsi toplumsal sözleşme* denen şeydir. Ona dâhil olanlar, milletin ilk kaynak ve köken vasfıyla delegeleridir; gelecek meclisler, milletin, teşkilâtlanmış vasfıyla vekilleri olacaklardır. Şimdiki meclisin yetkisi gelecek meclislerin sahip olacakları yetkiden farklıdır. Şimdiki meclisin yetkisi bir anayasa vücuda getirmeye ilişkindir; ilerideki meclislerin yetkisi bu anayasada tarif edilen ilkelere ve şekillere uygun bir tarzda kanunlar yapmak olacak; şayet tecrübe ileride bazı tam ya da kısmi değiştirmeleri veya eklemeleri gerekli kılarsa, anayasa bunların da nasıl yapılacağını açık bir surette gösterecektir; bu işi ileriki hükümetin takdirî yetkisine bırakmayacaktır.

Toplumun içinden çıkmış hükümetlerin kurulmalarına esas olan ilkelere dayanan bir hükümet, kendini başka şekle koymak hakkına sahip olamaz. Eğer böyle bir hakka sahip olsaydı, o hükümet keyfî bir hükümet olurdu; kendini beğendiği kılığa sokabilirdi, nerede böyle bir hak yerleşmiş ise, bu keyfiyet, orada anayasa mevcut olmadığını gösterir. İngiliz Parlamentosu'nun kendi kendine yedi yıllık bir dönem için toplantılar yapmak yetkisini verişi, İngiltere'de anayasa bulunmadığını ispatlar. Zira parlamento, bu kendi başına buyruk aynı yetki ile, daha uzun bir süre ya da üyelerinin bütün ömrü süresince de toplanabilirdi. Birkaç sene evvel şimdiki Başvekil Mr. Pitt'in parlamentoyu düzeltmek için parlamentoya teklif ettiği kanun da aynı hatalı ilkelere dayanıyordu. Bu düzeltme ve iyileştirme köken bakımından millettedir; bunu gerçekleştirmenin anayasaya uygun usulü de bu maksatla seçilen bir genel kongreyi toplamaktır. Kaldı ki böyle çürümüş kurulların kendi kendilerini düzeltip iyileştirmeleri düşüncesinde bir tezat da vardır.

Bu ilk esaslardan hareket ederek bazı kıyaslamalar yapacağım. İnsan Hakları Bildirgesi'nden daha önce bahsettimdi; mümkün olduğu kadar kısa konuşmak istediğimden, Fransız Anayasası'nın diğer kısımlarına geçiyorum.

Fransa Anayasası'nda, "yılda altmış metelik (sous) (İngiliz parasıyla 2 şilin 6 peni) vergi ödeyen her erkek, seçmendir" diye bir hüküm vardır. Bunun karşısına Mr. Burke hangi mad-

deyi çıkaracaktır? İngiltere'de kimlerin seçmen olacağını tayin eden şartlardan daha kısıntılı ve aynı zamanda daha keyfî bir şey olabilir mi? Kısıntılıdır – çünkü, mübalâğasız söylüyorum, oy hakkı tanınanlar yüz kişide bir kişi bile tutmaz. Keyfîdir – çünkü dünyanın en düşük karakterli ve göze görünür namusluca geçim vasıtası olmayan bir adamı bazı yerlerde seçmen sayılırken, öbür bazı yerlerde, pek çok vergi veren, namuslu tanınmış bir kimse, veyahut, yılda üç dört yüz İngiliz lirası geliri olan ve bu gelirin üç dört katı değerinde bir çiftliğe sahip bulunan bir çiftçiye seçmenlik hakkı tanınmamıştır.

Mr. Burke'ün başka bir münasebetle söylediği gibi, bu garip kargaşa içinde her şey çığırından çıkmıştır ve çılgınlıkların her türlüsü, cinayetlerin her çeşidi ile karışıp harman olmuştur.

Fatih William ile torunları memleketi bu şekilde parçalara ayırmışlar, memleketin öbür taraflarını kendi iradelerine daha iyi ram etmek için bazı kısımlarına rüşvet olarak imtiyaz fermanları dedikleri şeyleri vermişlerdir. Cornwall'da bu imtiyaz beratlarının bu kadar çok oluşunun sebebi budur; halk, fetih sırasında kurulan hükümete aleyhtar idi; memleketi esaret altına almak için şehirlere hem asker garnizonları yerleştirilmiş, hem rüşvet verilmiştir. Eski imtiyaz fermanlarının hepsi bu fetihten kalma birer nişanedir ve seçimlerin keyfiliği de işte bu kaynaktan çıkıyor.

Fransız Anayasası der ki, *her yerin çıkaracağı milletvekili sayısı orada oturan vergi mükelleflerinin veya seçmenlerin adediyle oranlı olacaktır.*

Bunun karşısına Mr. Burke hangi maddeyi çıkarabilir? İçinde aşağı yukarı bir milyon nüfusu barındıran Yorkshire kontluğu parlamentoya iki üye gönderir; bunun yüzde biri kadar nüfusu bulunmayan Rutland kontluğu da aynı sayıda milletvekili çıkarır. İçinde üç ev bulunmayan Old Sarum kasabası meclise iki milletvekili yollar; nüfusu altmış bini aşan Manchester şehrinin hiç milletvekili çıkarmak hakkı yoktur. Bütün bunlarda prensip diye bir şey var mıdır? Bunlarda hürriyetin sınırlarını işaretleyip çizebileceğiniz ya da akıl ve hikmetin varlığını keşfedebileceğiniz bir yön var mıdır? Onun için, Mr. Burke'ün kı-

yaslamadan kaçınmasında ve okuyucularını yaban, derme çatma, bir sürü çelişkili düşünceyle dolu laflarla oyalayıp, meselenin asıl ruhundan uzaklaştırmaya çabalamasında şaşılacak bir taraf yoktur.

Fransız Anayasası'nda, *Millî Meclis'in iki yılda bir seçileceği* yazılıdır.

Mr. Burke bunun karşısına hangi maddeyi çıkarır? Demek oluyor ki, bu konuda milletin hiçbir hakkı yoktur; hükümet bu bakımdan, tamamıyla keyfî davranmaktadır. Bu bapta Mr. Burke'ün delil olarak tutunabileceği şey de eski bir parlamentonun bıraktığı örnektir.

Fransız Anayasası der ki, *av kanunları olmayacaktır; yaban av hayvanları kimin tarlasında bulunursa, onun sahibinin bunlardan faydalanma hakkı olacaktır (zira o hayvanlar bu tarla veya ormanın ürünleri ile geçiniyorlardı). Tekelin hiçbir çeşidi mevcut olmayacaktır; ticaret serbest olacaktır; bütün memlekette, şehir, kasaba, nerede olursa olsun her yerde her insan ekmeğini namusuyla kazanabilmek için istediği mesleğe girmekte ve istediği sanatı yapmakta serbest olacaktır.*

Mr. Burke buna ne buyururlar? İngiltere'de yaban av hayvanları beslendikleri toprakların sahibinin değil, başkasının malı addolunur. Tekellere gelince, bütün memleket tekellere bölünmüştür. Her fermanlı şehrin kendisi bir aristokratlık tekelidir; seçmenlerin nitelikleri de bu fermanlı tekellerden doğmaktadır. Hürriyet bu mudur? Mr. Burke'ün anayasadan anladığı bu mudur?

Memleketin başka bir yerinden gelen bir adam, sanki yabancı bir düşman imiş gibi, bu fermanlı tekel bölgelerinden kovulmaktadır. Bir İngiliz kendi yerini yurdunu seçmekte serbest değildir; bu fermanlı bölgelerin her biri, onun yolu üzerinde, ona hür bir insan olmadığını, kendisinin hiçbir hakka sahip bulunmadığını hatırlatan birer engeldir. Bu tekeller içinde başka tekeller vardır. Meselâ Bath gibi yirmi otuz bin nüfuslu bir şehirde, parlamentoya milletvekili seçmek hakkı, tekel halinde, aşağı yukarı otuz bin kişinin elindedir. Keza bu tekellerin içinde de daha başka tekeller vardır. Birçok hallerde bir adam, ne ka-

dar akıllı veya çalışkan olursa olsun, ailesi kendisine bir iş veya meslek sağlayacak durumda değilse, aynı şehir ahalisinden dahi olsa, kendine orada bir iş bulup çalışmak gibi tabiî bir haktan mahrumdur.

Fransa gibi kendini kölelikten kurtarıp düzelmekte olan bir memlekete verilecek örnekler bunlar mıdır? Elbet değildir ve ben eminim ki, İngiltere halkı bu konular üzerinde düşünecek olursa, bu eski zorbalık alâmetlerini, bu fethedilmiş bir memleket olmaktan kalma izleri, Fransa'nın yaptığı şekilde ortadan kaldıracaktır. Eğer Mr. Burke'de *Milletlerin Zenginliği Hakkında* kitabının yazarının liyakatine denk bir liyakat olsaydı, bir anayasanın terkibine giren ve hepsi bir araya gelince onu meydana getiren bütün kısımları anlardı. Küçük teferruattan kurtulup büyük ölçüde düşünürdü. Onun kalem yürüttüğü konulardaki ehliyetsizliği, sadece peşin hükümlerinden dolayı değil, aynı zamanda zihin perişanlığından ileri geliyor. Onun zihninin bile bir anayasası yoktur. Bu zihin yasalı değil rastgele bir zihindir. Böyle olmakla beraber, bu zatın bir şeyler de söylemesi lâzım. Onun için, kalabalığın gözlerini ayak bastıkları topraktan başka tarafa çekmek maksadıyla, kendisi bir balon gibi havaya yükselmiştir.

Fransız Anayasası'ndan öğrenilecek çok şey vardır. İstilâ ile zulüm, Fatih Wiliam ile beraber Normandiya'dan İngiltere'ye yer değiştirmiş ve memleket, hâlâ bunların izleri ile tanınmaz hale gelmiş bulunmaktadır. Öyle ise, vaktiyle bir vilâyetinin mahvettiği hürriyetin o memlekette yeniden doğmasına, şimdi bütün Fransa'nın gözlerimizin önüne serdiği örnek yardım etsin!

Fransa Anayasası: *Millî temsil usulünü bozulmaktan korumak üzere, hiçbir Millî Meclis üyesi hükümet memuru olmayacak, ondan görev veya ödenek almayacaktır,* der.

Mr. Burke'ün bunun karşısına çıkaracağı ne vardır? Kendisinin buna vereceği cevabı usulca ben söyleyeceğim: Siyasi menfaat düşkünlüğü, asıcıllık ve midecilik. Ah o midecilik hükümeti yok mu?! Onun yapısında halkın düşündüğünden de çok fenalık vardır. Millî Meclis bunları meydana çıkarmıştır ve dünyaya, uyulması gereken bir örnek sunmaktadır. Hükümet-

ler memleketlerini vergilerle soymak için kasten kavga çıkarmak hususunda aralarında uyuşmuş olsalardı, bu yaptıklarından daha fazlasını yapamazlardı.

İngiliz hükümetinde bana birçok şey, söylendiğinin ya da gerçekte olması gerekenin tam tersi görünüyor. Parlamento, kusurlu ve keyfî bir şekilde kurulmuş iken, yine de milletin kesesini millet namına emanet olarak elinde tutuyor *farzolunuyor*; fakat kuruluş biçimine göre bir İngiliz Parlamentosu, tıpkı, aynı zamanda hem ipotekli alacaklı hem de ipotek veren borçlu durumunda olan bir adama benziyor; emanete hıyanet halinde, o, kendi davasında hâkimlik eden bir suçlu vaziyetindedir. Oylarıyla bir ödeneği verenler ve oylamadan sonra o ödeneği alanlar aynı kişiler olunca ve bunlar bu ödeneğin harcanmasının hesabını yine onlara verecek olduktan sonra, *kendileri yine kendilerine karşı hesap vermekle yükümlü* oluyorlar demektir; böylece Yanlışlıklar Komedisi'nin sonu Susmalık (Hakkısükût) Pandomiması ile bitiyor. Ne iktidardaki ne de muhalefetteki parti bu davaya el sürmez. Milletin hazinesi, orta malı bir kira beygiridir, üzerine kâh biri kâh öteki biner. Tıpkı, köylülerin "Bin, bağla – bir müddet sen git, sonra ben binerim" usulü.[14] Oysa Fransa'da bu işleri daha iyi düzenliyorlar.

Fransız Anayasası'nca, *savaş hali ilânına ve barışa karar vermek milletin hakkıdır*.

Bu hak, masrafları ödeyen milletin olmaz da ya kimin olur?

İngiltere'de, bu hak herkesindir derler; ve bunun da Londra Kalesi'nde altı peni veya bir şilin vererek seyrettikleri bir simgede olduğunu söylerler. Bari bu hak o sahici aslanlarındır deseler yine akla biraz daha yakın olurdu; çünkü herhangi cansız bir simgenin bir şapkadan veya külâhtan farkı yoktur.[15] Harun

---

14 İngiltere'nin bazı taraflarında mevcut bir âdete ima edilmektedir. Buna göre, yolcu iki fakat at bir tane olunca, önce ona biri biner, iki üç mil yol aldıktan sonra iner, atı kenarda bahçe kapısı ya da ağaç gibi bir şeye bağlar, yaya yürümeye başlar. İkinci yolcu gelince atı oradan çözüp bu sefer üzerine o biner ve sürmeye başlar; yolda arkadaşına yetişir; onu bir iki mil geçtikten sonra inip atı o da bir yere bağlar; böylece yollarına devam ederler. Onun için buna "bin, bağla" usulü demişler.

15 İngiltere Krallık armasındaki aslan resimlerine bir imlemedir – ç.n.

Peygamberin altın buzağısına veya Nabuchodonor'un (Buhrunusur'un) altın heykeline tapınmanın manasızlığına hepimiz akıl erdirebiliyoruz; fakat şu insanlar acaba neden başkalarında hor gördükleri saçmalıkları gene kendileri yapmakta devam ederler, bilmem ki?

Haklı olarak denebilir ki, İngiliz milletinin temsil olunuş tarzına göre bu hakkın kimde, ister kralda ister parlamentoda olduğunun önemi yoktur. Bütün memleketlerde, harp, milletin parasının dağıtılmasında ve harcanmasında eli olanların hepsinin ortak harmanıdır. Harp, *memleket içinde fütuhat* yapmak sanatıdır; amacı geliri fazlalaştırmaktır; gelir ise vergi koymadan artırılmayacağı cihetle, masraflar için bir bahane icat etmek lâzım. İngiliz hükümetinin tarihini, harplerini ve vergilerini incelemeden geçiren ve gözü peşin hükümlerle körleşmemiş ve menfaat yüzünden doğru yoldan sapmamış olan bir gözleyici, vergilerin harp masraflarını karşılamak için konmuş olmayıp, tersine, harplerin vergi toplamak için çıkarılmış olduklarını söyleyebilir.

Mr. Burke, bir Avam Kamarası üyesi sıfatıyla, İngiliz Hükümetinin içinde olan bir zattır; kendisi harp aleyhtarı olduğunu söylüyorsa da, harbi ortadan kaldırma çarelerini arayan Fransız Anayasası'na küfrediyor. Fransa'ya İngiliz Hükümetini, bütün kısımları ile, uyulması gereken bir örnek olarak gösteriyor; fakat ilk önce, kendisinin, Fransızlar tarafından İngiliz Hükümeti hakkında yapılan yerici eleştirmeleri bilmesi gerekirdi. Fransızlar, kendi sistemlerinin üstün olduğunu; İngiltere'de, ancak bir memleketi istibdattan daha verimli bir şekilde esaret altına almaya yetecek kadar hürriyet mevcut olduğunu; istibdadın gerçek ereği gelir sağlamak olduğuna göre, bu biçimde kurulmuş bir hükümetin gerek doğrudan doğruya istibdat ve gerekse tam bir hürriyet rejiminin sağlayabileceğinden daha çok gelir sağladığını; ve işin sonunda böyle bir hükümetin, kendi çıkarı yüzünden, istibdada da hürriyete de karşı durduğunu ileri sürüyorlar. Fransızlar, böyle hükümetlerde daima görülen harbe atılıverme eğilimini de, harpleri çıkaran çeşitli sebeplere işaret etmek suretiyle, izah ediyorlar. Müstebit hükümetlerde sa-

vaşlar gururun neticesidir; fakat savaşların vergi toplama vasıtası haline getirildiği memleketlerde, bu savaşlar bu yüzden daha sürekli bir nitelik alıyor.

Bundan dolayıdır ki Fransız Anayasası, bu kötülüklerin her ikisine karşı tedbir olarak, savaş hali ilân etmek yetkisini kralardan ve bakanlardan alıp o savaşın masraflarını çekecek olana vermiştir. Savaş ve barış hakkı meselesi Millî Meclis'te tartışıldığı sırada İngiltere ahalisinin bu olay ile çok ilgilendiği ve kararı son derece alkışladığı görüldü. Prensip olarak, bu karar, falan memlekete olduğu kadar filân memlekete de uygulanabilir. Fatih William, bir *fatih olarak*, bu savaş ve barış yetkisini kendi elinde tuttu; o zamandan beri onun ardılları da ona uyarak bu yetkiyi bir hak olarak iddia ettiler.

Mr. Burke, İhtilâl[16] zamanındaki parlamentonun milleti ve gelecek nesilleri ebedî olarak bağlamak ve denetim altına almak hakkını haiz bulunduğunu ileri sürmüş olduğu halde, aynı zamanda, parlamentonun ya da milletin, kendisinin Taca veraset dediği şeyi –kısmi veya hafif değiştirmeler dışında– değiştirmek hakkı olduğunu reddediyor. İşi bu zemine dökmekle meseleyi *Norman İstilâsına* kadar gerilere götürüyor ve böylece, ta Fatih William'dan başlayarak bugüne kadar bir veraset zincirlemesi tutturmakla, Fatih William kimdi, ne idi, nereden gelmiştir ve imtiyazlar adı altında anılan şeylerin kökeni, tarihi ve niteliği nedir meselelerinin araştırılmasını zorunlu bir hale sokuyor. Her şeyin bir başlangıcı olmuş olmak gerektir; onu keşfetmek için, eskilik ve zaman sisinin içine dalmak lâzımdır. O halde Mr. Burke ortaya çıkarsın bakalım o Normandiyalı William'ını; zira kendisinin delili bu kökene varıyor. Bu veraset çizgisini izleyince, yazık ki, meydana onunla yan yana giden bir başka hat daha çıkıyor; o da şudur ki, saltanata veraset fetih yolundan gelince, bu takdirde, millet "fetholunmuş" durumundadır; kendini bu şerefsizlikten kurtarmalıdır.

İhtimal denilebilir ki, savaş hali ilân etmek yetkisi fethin bir kalıntısı olarak sürüp gidiyorsa da bu yetki, parlamentonun savaş ödeneği vermemek hakkı ile frenlenmiştir. Bir şey temelin-

16 1688 İngiliz İhtilâli – ç.n.

den yanlış olunca, onda yapılan değişikliklerin onu doğrultmayacağı, her zaman için doğru olan bir vakıadır. Bu gibi değişiklikler, çoğunlukla, bir taraftan yaptıkları iyilik kadar öbür yandan zarar verirler. Burada da hal böyledir; çünkü biri,[17] hakkına dayanarak, can atarcasına savaş ilân eder, öbürü de[18] kendi yetkisine dayanarak ödenek vermeyi reddederse, bu ilâç hastalığın kendisi kadar veya ondan da kötü olur. Biri milleti savaşa zorlar, öbürü onun ellerini bağlar; fakat daha umulur olan sonuç şu olur: Taraflar arasındaki anlaşmazlık bir gizli anlaşma ile sona erer; ve tarafların her ikisini de gizleyen bir perde haline konur.

Bu harp işinde göz önüne alınacak üç şey vardır. Birincisi, harbi ilân etmek hakkı; ikincisi, bu savaşı devam ettirmek için lâzım olan masraf; üçüncüsü, açıldıktan sonra savaşın sevk ve idaresi şeklidir. Fransız Anayasası, *hak*'kı, *masraf*'a katlanacak olana veriyor; bu ikisi ancak millette birleşebilir. Savaşın ilânından sonra onun idaresini de yürütme erkine veriyor. Eğer bütün memleketlerde böyle olsa idi, harp sözünü artık daha az duyardık.

Fransız Anayasası'nın diğer kısımlarını mütalâaya girişmeden önce arada, tartışmanın yorgunluğunu hafifletmek üzere, Doktor Franklin'den işittiğim bir olguyu anlatacağım.

Harp sırasında Doktor Franklin Amerika elçisi sıfatıyla Fransa'da otururken, her memleketin kendi kendilerine hayaller kuran, ve –toprağından yağlar ballar akan diyara yani– Amerika'ya gitmek isteyen insanlarından bir sürü teklif almış; bu arada bunlardan biri de kral olmak istiyormuş. Bu adam teklifini Franklin'e bir mektupla yapmış, ki bu mektup şimdi Paris'te M. Beaumarchais'nin elindedir; adam mektubunda, ilkin, "Amerikalılar krallarını kovmuş olduklarından onlara bir başka kral lâzım," diyormuş; ikinci nokta olarak, kendisinin bir Normandiyalı olduğunu; üçüncü nokta olarak, Normandiya Dukası'ndan daha eski daha şerefli bir aileden olduğunu ve sülâlesinin hiçbir zaman piçliği ispat edilmediğini; dördün-

17 Kral – ç.n.

18 Parlamento – ç.n.

cü nokta olarak, zaten Normandiya'dan gelme krallara İngiltere'de bir misal de mevcut olduğunu, söylüyor ve bu sebeplere dayadığı teklifinin Franklin tarafından Amerika'ya yollanmasını *tembih* ediyormuş. Fakat Franklin ne bunu yapmış ne de kendisine bir cevap vermiş olduğundan, o hayali kuran adam tekrar bu zata ikinci bir mektup yazmış, ve bunda, gerçi gidip Amerika'yı fethetmek tehdidini savurmamış ama, büyük bir çalım ve kurum ile, "şayet teklifi kabul edilmezse, bu yüce gönüllüğüne karşılık, kendisine aşağı yukarı 30.000 İngiliz Lirası tutarında bir borç senedi verilebileceğini" ortaya atmıştır! İmdi, irsî bütün delillerin, zorunlu olarak, bu veraseti bir kökene bağlamaları gerektiğine göre, Mr. Burke'ün bu meseledeki delilleri, İngiltere krallarının soyunda hiçbir İngilizlik olmadığını ve onların, fetih hakkına dayanarak, Norman sülâlesinden geldiklerini göstermeye yarıyor. Böyle olunca, kendisine yukarıki hikâyeyi anlatıp şunu haber vermekle onun doktrinine de hizmet etmiş olabilirim ki, şayet her ölümlüye mukadder olan ölümle günün birinde kral soyu tükenecek olursa, Normandiya'dan yenilerini, hem de Fatih William'dan daha ehven şartlarla tedarik etmek mümkündür! İşin sonunda anlaşılan odur ki, şayet bu kadar yüce gönüllü bir Normandiyalı *İngiliz Milletinin ihtiyacından* ve onlar da onun ihtiyacından haberdar olsalardı, 1688 İhtilâli zamanındaki İngiltere'nin iyi halkı, o zaman ihtimal çok daha iyi işler görmüş olacaklardı! Mr. Burke'ün o kadar hayran olduğu şövalye mizaçlı bir adamla pazarlık etmek, muhakkak ki, *çekişe çekişe pazarlık eden bezirgân bir Hollandalı* ile iş yapmaktan daha kolaydır. Fakat biz yine anayasa bahsine dönelim.

Fransız Anayasası, *asalet unvanları kaldırılmıştır*, der; bunun neticesi olarak, adına bazı memleketlerde *aristokrasi* bazılarında *asilzade sınıfı* denen bütün o ne idüğü belirsiz sınıf ortadan kaldırılmış ve *Bey*, İNSAN mertebesine yükseltilmiştir.

Unvanlar birer takma isimden başka bir şey değildir ve her lâkap bir unvandır. Bu haddizatında tamamıyla zararsız bir şeydir, ama insan karakterine onu aşağılatan bir nevi züppelik damgası vurur. Büyük olan şeylerde erkeğin erkekliğini küçül-

tür, küçük olan şeylerde kadını kadın bozması haline indirir. Unvan budalalığı insana, bir kız gibi, güzel *mavi kurdele*'sinden bahsettirir; bir çocuk gibi, yeni *dizbağı nişanı*'nı göstertir. Eski zaman yazarlarından biri şöyle der: "Çocukluğumda bir çocuk gibi düşünürdüm; fakat büyüyünce, çocukça şeyleri bir kenara bıraktım."

Unvan budalılığını, pek isabetli olarak Fransa'nın yüksek seviyeli aklı yere çalmıştır. Büyüdükçe, *Kont* ve *Dük* gibi bebek elbiseleri, ona küçük gelmiş, büyük adam gibi pantolon giymiştir. Fransa alçalmamıştır, yükselmiştir. Cüceliği bırakmış adamlığı ele almıştır. *Dük, kont* ve *baron* gibi manasız sözlerin saçmalığı artık hoşa gitmez olmuştur. Eskiden unvanları olanlar bile, bu çetrefil şeyleri üzerlerinden atmışlardır; kemik hastalığı çağını geçirmiş olduklarından, artık, çocuk gibi zırıltı etmeyi kendilerine yakıştıramamışlardır. İnsanın, içinde doğduğu bir yuva olan topluma özlem duyan halis düşüncesi, kendini ondan ayıran çocuk oyuncağı şeyleri hor görür. Unvanlar, bir sihirbaz değneğinin, insanın mutluluk alanını daraltmak üzere, havada çizdiği dairelere benzerler. İnsanoğlu bir kelimenin zindanı içinde yaşamıştır ve gıpta edilen insan hayatına uzaktan bakmaktadır.

O halde, Fransa'da asalet unvanlarının kaldırılmış olmasında şaşılacak bir cihet var mıdır? Daha çok şaşılacak şey, bunların herhangi bir memlekette muhafaza edilmekte olmaları değil midir? Bu unvanlar da ne oluyor? Ne değerleri vardır, bunların tutarı nedir? Bir *hâkim*, bir *general* deyince veya düşününce, bunların bizim aklımıza getirdiği fikirler, vazife ile karakterdir; hâkim bize vakarı, general cesareti hatırlatırlar; fakat bir kelimeyi *sadece* bir unvan olarak kullandığımızda bize hiçbir şey hatırlatmaz. Hazreti Âdem'in kullandığı söz ve deyimler içinde dük veya kont diye bir nesne mevcut olmadığı gibi, bizim de bu kelimeleri bağlayabileceğimiz belirli hiçbir anlam yoktur. Bunlar neye delâlet eder, kuvvete mi zaafa mı, akıllılığa mı deliliğe mi, bir çocuğa mı bir adama mı, biniciye mi ata mı? Hepsi şüphelidir. Hiçbir şey ifade etmeyen ve hiçbir manası olmayan bir şeye nasıl saygı gösterilebilir? İnsan muhayyile-

si Santor'lara, Satir'lere[19] ve diğer bütün cin ve peri tayfasına birer biçim ve kimlik vermiştir; fakat asalet unvanları, hayal kuvvetine bile parmak ısırtmıştır ve aslı astarı olmayan şeylerdir.

Dahası var. Eğer bütün bir memleket bunları hor görmeye yüz tutarsa, bu unvanlar bütün kıymetlerini kaybeder ve onlara kimse sahip olmak istemez. Onlara değer veren de, onları sıfıra ve hattâ sıfırdan aza düşüren de yalnız kamunun düşüncesidir. Asalet unvanlarını kaldırmaya hiç gerek yoktur; çünkü toplum onları gülünç saymakta birleşince, onlar kendilerinden kalkar. Hayal mahsulü olan bu çeşit şeyler, Avrupa'nın her tarafında gözle görülür şekilde çökmeye yüz tutmuştur; akıl dünyasının seviyesi yükselmeye devam ettikçe bunların meydandan çekilmeleri de çabuklaşmaktadır. Bir zamanlar, asilzadeler denen sınıfın en aşağı tabakasından bir kimse, bugünün en yüksek tabakasında olanından daha fazla itibar görürdü; Hıristiyan memleketlerinde sırtına bir zırh geçirip macera aramak üzere atına atlayan bir adam, bugünkü bir dükten daha fazla ilgi toplardı. Cihan çılgınlığın yıkıldığını görmüştür; bu yıkılış, herkesin ona gülmesi yüzünden olmuştur. Asalet unvanları komedyası da aynı akıbete uğrayacaktır. Fransız vatanseverleri, cemiyette rütbe ve payelerin yeni bir esasa dayanması gerektiğini tam zamanında fark etmişlerdir. Eski esas tarihe kavuşmuştu. Aslı faslı olmayan unvanlar esası yerine, şimdi rütbe ve payenin dayandığı temel, karakter olmalıdır. Fransızlar bu unvanları, kurban taşı önünde yakarak, AKIL'a adak etmişlerdir.

Eğer unvan budalalığının başka kötülükleri de olmasaydı, Millî Meclis'in bir kararname ile yaptığı gibi, onları ciddî ve resmî şekilde ortadan kaldırmaya değmezdi bile. Bu keyfiyet, aristokrasinin neliğini nasıllığını daha derinden incelemeyi zorunlu kılıyor.

Bazı memleketlerde aristokrasi diğer bazılarında asalet denen şey, fütuhat üzerine kurulmuş olan hükümetlerden çıkmıştır. Önceleri bu, askerî hükümeti tutundurmak amacı ile ih-

19 Bilindiği üzere, Yunan mitolojisinde Santor, insan başlı bir at şeklinde tasvir edilen esatirî mahlûktur. Satir de, yarısı keçi olan, azgın şehvetli bir yarı ilâhtır – ç.n.

das edilmiş bir askerî rütbe idi, zira fetih esasına dayanan hükümetlerin hepsi böyle idi; ve bu rütbenin –tesisindeki gayeye hizmet etmek üzere– nesilden nesile geçmesini sağlamak için, o ailelerin küçük çocukları miras hakkından mahrum edilmiş ve *büyük evlât* kanunu ortaya çıkarılmıştır.

Aristokrasi nedir nasıldır, bize kendini işte bu kanunda belli ediyor. Bu kanun, bütün tabiat kanunlarına aykırıdır ve tabiat bunun yok edilmesini emreder. Aile adaletini kurunuz, aristokrasi yıkılır. Aristokrasinin mirası büyük evlâda geçiren kanunu ile, altı çocuklu bir yuvanın beş çocuğu açıkta kalır. Aristokrasinin hiçbir zaman bir taneden fazla çocuğu olmamıştır. Diğerleri dünyaya mahvedilmek için getirilmişlerdir. Onlar av diye yamyama atılır ve bu doğal ana babalar doğal olmayan öğünler hazırlarlar.

İnsandaki doğal olmayan her şey az çok cemiyete de tesir ettiğinden, bu da tesir eder. Aristokrasinin yakasından silkip attığı bütün çocuklar (ki bunlar, en büyük evlât müstesna, hepsidir), umumiyetle, kamu tarafından –fakat daha büyük külfetlerle– bakılmak üzere, öksüzler gibi, bir parish'e[20] atılır. Hükümette ve mahkemelerde, bunları beslemek üzere, halkın kesesinden lüzumsuz vazifeler ve makamlar ihdas olunur.

Analar babalar acaba büyük evlâttan sonra gelen yavrularına ne gibi analık babalık düşünceleri ile bakabilirler? Bu yavrular tabiat kanununa göre çocukturlar, evlenmeye göre mirasçıdırlar; fakat aristokrasinin gözünde birer piç ve yetimdirler. Bunlar bir bakıma ana babalarının eti ve kanıdırlar. Bir kaşka bakıma göre tamamen yabancıdırlar. İşte ana babayı çocuklarına, çocukları ana-babalarına geri vermek (bunların birbirlerine ve insanın topluma olan bağlarını iade etmek) ve aristokrasi canavarının kolunu budunu kırıp onu tamamen yok etmek içindir ki, Fransız Anayasası, MİRASIN EN BÜYÜK EVLÂDA KALMASI hakkındaki kanunu kaldırmıştır. İşte ifrit burada gömülü; Mr. Burke, arzu buyururlarsa, ona bir mezar taşı kitabesi yazabilirler.

Buraya kadar aristokrasiyi, başlıca, bir açıdan mütalâa ettik.

20 Parish, İngiltere'de kaymakamlığa benzer bir idari bölge – ç.n.

Şimdi onu bir başka bakımdan ele alacağız. Lâkin ona önden, arkadan, yandan veya başka yönden, özel veya genel cephesinden, velhasıl nereden bakarsak bakalım, o yine bir ifrittir.

Diğer bazı memleketlerdekine nazaran Fransa'daki aristokrasinin eksik bir tarafı vardı. Orada aristokrasi, irsi bir yasama kurulu teşkil etmiyordu. M. de la Fayette'in ağzından duyduğum ve onun İngiliz Lordlar Kamarası'nı vasıflandırırken kullandığı bir deyimle Fransa'da bir "Aristokrasi Loncası" yoktu. O halde, Fransız Anayasası'nın böyle bir kamaranın Fransa'da vücut bulmamasına karar verişinin sebeplerini inceleyelim.

Birinci sebep, evvelce de işaret ettiğimiz gibi, aristokrasinin haksızlık ve aile istibdadı ile devam ettirilişidir.

İkinci sebep, bir aristokraside, onun bir milletin yasa koruyucusu olmasına engel olan gayri tabiî bir elverişsizlik halinin bulunuşudur. Aristokratların adalet dağıtımı hakkındaki fikirleri daha başlangıcından bozuktur. Hayata, kendilerinden küçük bütün erkek ve kız kardeşlerini ve her nevi akrabalarını ayak altında çiğnemekle başlıyorlar; kendilerine bu öğretiliyor; böyle yetiştiriliyorlar. Çocuklu bir ailenin mirasının tümünü tek başına kendine ayıran veya kardeşlerine bu mirasın azıcık bir parçasını sadaka veriyormuş gibi küstahçasına ihsan eyleyen böyle bir adam, bir yasama meclisine hangi adalet veya şeref fikirleri ile girebilir?

Üçüncü sebep şudur: Yasama görevinin miras yoluyla bir kimseden diğerine geçmesi fikrî, irsi hâkimlik veya irsi jürilik kadar tabiata aykırı; irsi matematikçilik ve irsi bilgelik kadar abes; irsi baş şairlik[21] kadar da gülünçtür.

Dördüncüsü, hiç kimseye hesap vermekle yükümlü olmayan bir kurula hiç kimsenin güven beslememesi lâzımdır.

Beşincisi, aristokrasinin, fetih esasına dayanan hükümetler gibi uygarlığa sığmayan bir ilkeyi, insanın insanı mal gibi kullanma hakkı ve insanın insanı şahsi hak iddiasıyla idare etmesi gibi bayağı fikirleri devam ettirmesidir.

Altıncısı, aristokrasinin insanoğlunu soysuzlaştırmak istidadında olmasıdır. Tabiatın evrensel kuruluşu ile belli ve Yahudi-

21 Poet-laureate; İngiltere'de kral tarafından verilen bir paye.

ler örneğiyle de sabittir ki, topluluğun büyük kısmından ayrılıp hep yalnız birbirleriyle evlenince, insanlar, herhangi küçük bir hizip halinde, soysuzlaşmaya doğru giderler. Aristokrasi, yalandan takip eder göründüğü gayeyi bile yok eder, ve zamanla, insanda asaleti teşkil eden şeyin zıddı haline gelir. Mr. Burke asaletten bahsediyor; bunun ne olduğunu göstersin. Dünyanın tanıdığı en büyük insanlar halk tabakasından çıkmıştır. Aristokrasi demokrasiye aynı oranda ayak uydurabilmek kabiliyetini gösterememiştir. Yapma ASİL, tabiatın ASİL'i karşısında büzülüp cüce kalmıştır; aristokrat olmakla beraber tabiî asaletlerini mucize kabilinden muhafaza eden sınırlı sayıda bazı insanlara (zira her memlekette bunlardan bir miktar bulunur) gelince, BUNLAR ARİSTOKRASİYİ HOR GÖRÜYORLAR. Şimdi yeni bir konuya geçmeye sıra gelmiştir.

Fransız Anayasası, ruhban sınıfının durumunu ıslah etmiştir. Aşağı ve orta sınıfların gelirini arttırmış, yüksek sınıfınkinden bir miktar almıştır. Şimdi ne bin iki yüz liradan (elli İngiliz lirası eder) aşağı ve ne de iki üç bin kadar İngiliz Lirasından yukarı kazanç yoktur. Mr Burke buna karşı ortaya ne koyabilir? Bakın, kendisi ne diyor:

> Bir başpiskoposun sıraca bir dükten önce gelmesine, İngiltere halkı acı duymadan veya haset etmeden bakar; bir Durham Piskoposu'nun ya da bir Winchester Piskoposu'nun eline yılda 10.000 İngiliz lirası geçmesine de bir şey demezler; ve bu para, şu earl'ün[22] veya bu squire'in elinde bulunan aynı kıymetteki topraklardan niçin daha kötü ellerde bulunsun, bunu akılları almaz.

Mr. Burke bunu Fransa'ya, uyulacak bir örnek diye gösteriyor.

Bu sözlerin birinci kısmını ele alırsak, başpiskopos mu dükten önce oturur, yoksa dük mü başpiskoposun üst tarafına geçer, ben, genel olarak halkın buna önem vermediğine inanıyorum; ha Ali Veli olmuş ha Veli Ali; hangisini isterseniz başa onu koyun. İtiraf ederim, bu meselenin konuşulmaya de-

22 İngiltere'de "earl" bir asalet rütbesi ve bunu haiz olan kişi; "squire" de köy eşrafından bir kimsedir – ç.n.

ğer nesi var anlamıyorum; onun için bunu Mr. Burke ile tartışmayacağım.

Fakat son kısmına gelince, bunun hakkında bazı söyleyeceklerim var: Mr. Burke meseleyi doğru vazetmemiştir. Onun yaptığı kıyaslama yerinde değildir; zira kıyaslamayı piskopos ile "earl" veya "squire" arasında yapmalı idi; o zaman mesele şöyle olurdu:

> Bir Durham Piskoposu'nun veya bir Winchester Piskoposu'nun yılda 10.000 İngiliz lirası, bir papazın ise yılda otuz kırk İngiliz lirası veya daha az almasına, İngiltere halkı, acı duymadan veya haset etmeden bakar.

Hayır efendim, İngiliz Milleti muhakkak ki bu gibi şeylere büyük bir acı ve haset duymadan bakmıyordur. Bu, her insanın adalet duygusuna hitap eden bir meseledir, ve bir anayasaya son derece ihtiyaç olduğunu gösteren birçok misallerden biridir.

Fransa'da, "Kilise! Kilise" diye koparılan yaygaralar, Mr. Burke'ün kitabındaki kadar sık sık, ve Dissenters Bil'in[23] İngiliz Parlamentosu'nda görüşülmesi sıralarında olduğu kadar yüksek sesle tekrar olunmuştu; fakat Fransız ruhban sınıfının büyük kısmı artık bu şamatalara aldanmıyordu. Onlar, dış görünüş ne olursa olsun, bu seslerin başlıca hedeflerinden birinin yine kendileri olduklarını biliyorlardı. Bunlar, büyük menfaatleri olan ruhban sınıfının sesleri idi; maksatları da yılda on bin İngiliz lirası alanlar ile "paroisse"[24] papazlarının arasına gelirleri düzenleyen bir kanun veya nizamın girmesine engel olmak idi. Onun için bu fakir papazlar da davalarını öbür zulüm çeken insan sınıflarının davaları ile birleştirdiler ve bu birleşme sayesinde haklarını elde ettiler.

Fransız Anayasası, *âşar vergisini kaldırmıştır*. Bu ondalık usulü ondalık sahibi ile parish'liler[25] arasında sürekli bir hoşnutsuz-

---

23 Konformist olmayan Protestanlar hakkındaki kanun – ç.n.

24 "Paroisse" eski Fransa'da, bir papazın ruhani idaresi altında bulunan bölgedir – ç.n.

25 Parish kelimesi için 20 numaralı dipnota bakınız – ç.n.

luk kaynağı olmuştur. Toprak, ondalıkla tutulduğunda, iki taraf arasında tasarruf edilen bir arazi durumuna gelir; ürünün onda birini bir taraf, onda dokuzunu öbür taraf alır. Böyle olduğuna göre, şayet bu arazi ıslah edilebilir ve bu ıslahat sayesinde verimi evvelkinin iki veya üç katma çıkarılabilir ya da herhangi bir oranda arttırılacak olursa, hakkaniyet ilkeleri gereğince, bu gibi iyileştirme işlerinin masrafları da, ürünü paylaşacak olan taraflar arasında aynı oranda bölüşülmek gerekir. Fakat ÂŞAR sisteminde böyle yapılmaz; bütün masrafı çiftçi çeker, ondalıkçı, ilk ondalığına ek olarak ıslahattan da bir ondalık olmak üzere iki ondalık, yani bu suretle onda bir yerine onda iki alır. Bu da bir anayasa yapılmasını gerektiren diğer bir meseledir.

Fransız Anayasası, *dinî müsamaha* veya *müsamahasızlığı* da kaldırmış, reddetmiş ve bunun yerine GENEL VİCDAN HÜRRİYETİ HAKKI'nı koymuştur.

Müsamaha, müsamahasızlığın zıddı değil, onun sahtesidir. Her ikisi de müstebitliktir. Biri kendinde vicdan hürriyetini vermemek hakkını, öbürü de onu bahşetmek hakkını var sanır. Biri, bir elinde ateşi ötekinde çalı demetini hazır tutan Papadır;[26] öbürü müsamahalar satan veya bağışlayan papadır. Birincisi kilise ve devlettir, ikincisi kilise ve ticarettir.

Lâkin müsamahayı, çok daha kuvvetli bir ışık altında düşünmek mümkündür. İnsan kendine değil Yaradanına tapar; ve istediği vicdan hürriyeti, kendine değil, Allah'a ibadet içindir. Böyle olunca, bu konuda zorunlu olarak zihnimizde biri öbürünü hatırlatan iki varlık fikri mevcut olmalıdır; biri ibadeti yapan *ölümlü* varlık, diğeri de kendisine tapılan *ölümsüz* varlıktır. Şu halde müsamaha dediğimiz hoşgörürlük, insan ile insanın değil, kilise ile kilisenin de değil, herhangi iki din arasına da değil, Allah ile insan arasına, yani tapan kişiyle tapılacak varlık arasına girer; ve insanın ibadetini yapmasına göz yumarken takındığı aynı fuzuli, o hiç yeri olmayan gereksiz yetkilerle, küstahçasına ve kâfircesine, Ulu Tanrı'nın bu ibadeti kabul etmesine müsamaha etmeye kalkışır.

---

26 Yani, büyük günah işleyenleri ateşte yakmak yetkisi bile elinde olan Papa – ç.n.

Eğer parlamentolardan birine, "Yüce Tanrı'ya bir Yahudinin veya Türkün ibadetini kabul serbestliğini vermek veya buna müsamaha etmek hakkında kanun" veya "Allah'ın bu ibadeti kabul etmesini meneden kanun" başlığı altında bir tasarı sunulsa, bütün insanlar irkilir ve buna kâfirlik derlerdi; gürültü kopardı. Din meselelerinde rastlanan hoşgörürlük maskesi o zaman yüzünden düşerdi; fakat kanunlarda yalnız "İnsan"ın adının bulunuşu ile had bilmezlik azalmış olmaz; zira *Tapılacak* ile tapan birbirini hatırlatan iki ortak fikirdir, birbirinden ayrılamaz. Adın ne olursa olsun, kral, piskopos, kilise, devlet, parlamento veya başka şey, sen kim oluyorsun ey değersiz toprak ve kül yığını! Davetsiz misafir gibi, kendi hiçliğini ne diye insanın ruhu ile onun Yaradanı arasına sokuyorsun? Sen kendi işlerine bak. Eğer onun dinsel inancı seninkine uymuyorsa, demek ki, sen de onun inandığına inanmıyorsun. Hanginizin haklı olduğuna dünyada karar verebilecek hiçbir merci yoktur.

Dinde mezhepler denen şeye gelince, eğer herkes kendi dininin değerini ölçmekte yetkili bırakılsa, bâtıl din diye bir şey olmaz; ama insanlar birbirlerinin dinlerine kıymet biçmeye kalkarlarsa, o zaman hak din diye bir şey kalmaz. O zaman, herkes haklıdır, ya da herkes haksız. Fakat isimleri dikkate almadan dinin kendisine gelince, di̲n, evrensel insanlık ailesinden her tapınmanın Tanrısal konusuna doğru yönelmiş bir şey olmak niteliği ile, *insanın gönlünün meyvelerini Yaradanına sunması demektir*; bu meyveler, tıpkı toprağın yemişleri gibi, birbirinden farklı olabilir ise de, her kulun kıldığı şükran'ı Allah gene de kabul eder.

Bir Durham Piskoposu'na, bir Winchester Piskoposu'na veyahut sedirde yeri düklerden önce gelen Başpiskopos'a bir ölçek buğday verseniz kuru ot tınazı değil diye; bir tınaz ot verseniz buğday değil diye, veyahut bir domuz verseniz buğday veya ot olmadığı için reddedecek değillerdir; fakat bu aynı kişiler, bir resmî kilisenin temsilciliği sıfatı altında, insanların yaptıkları çeşitli ibadetleri Allah'ın kabul buyurmasına müsaade etmezler.

Mr. Burke'ün kitabında durmadan tekrarlanan nakarattan biri de "Kilise ve Devlet" tir. Kendisi bununla tek bir kiliseyi ve-

ya devleti değil, her kilise ve devleti murat ediyor; bu deyimi, her memlekette kilise ile devleti daima birleştirmek maksadını güden siyasi doktrini açıklayıcı genel bir benzetme olarak kullanıyor, ve Fransa'da bunu yapmadığından dolayı Millî Meclis'i kınıyor. Biz de bu konuda bir iki söz söyleyelim.

Mahiyetleri bakımından bütün dinlerin esası iyilik ve şefkat olup, ahlâk ilkeleriyle birleşirler. Dinler ilk müminlerini, herhalde, kötülüğü, zulmü, can yakmayı veya ahlâksızlığı telkin ederek kazanmış olamazlar. Diğer her şeyin olduğu gibi, dinlerin de bir başlangıcı olmuştur; dinler ikna, teşvik, irşat ve iyi örnekler vermek suretiyle ilerlemişlerdir. O halde nasıl olup da dinler bu ilkel yumuşaklıklarını kaybederek sonradan böyle asık suratlı ve müsamahasız olmuşlardır?

Bu hal Mr. Burke'ün tavsiye ettiği birleştirmeden hâsıl olmuştur. Kilisenin devlet ile çiftleşmesinden ortaya, katıra benzeyen, yalnız yıkmasını bilen, döl vermeyen ve adına Kanunla kurulmuş resmî Kilise denen bir mahlûk çıkmıştır. Bu yaratık, doğuşunda bile, karnından çıktığı anasına yabancıdır ve zaman olur, onu da tepip öldürür.

Ispanya'daki Engizisyon, başlangıçta telkin edilmiş olan dinden doğmamıştır, kilise ile devletin birleşmesinin mahsulü olan bu katırın marifetidir. Smithfield'de cereyan etmiş olan insanları ateşte yakmak vakaları, yine o bağdaşıksız, o eciş bücüş yaratığın başının altından çıkmıştır; keza bu garip hayvanın sonradan İngiltere'de yeniden diritilmesidir ki ora halkının arasında düşmanlık ve dinsizlik duygularını tazelemiş, Quaker ve Non-conformiste denen kimseleri Amerika'ya kaçırtmıştır. İşkence *hiçbir* dinin aslında var olan bir özellik değildir; fakat daima, bütün resmî dinlerin, veya kanunla pekitilmiş dinlerin, göze çarpan kuvvetli bir özelliği olmuştur. Kanun ile pekitilmişliğini kaldırınız, her din, başlangıcındaki şefkati tekrar bulur. Amerika'da bir Katolik papazı iyi bir vatandaş, iyi bir insan, iyi bir komşudur; Protestan Episkopal Kilisesi'ne mensup bir rahip de öyledir; bunun böyle olması onların şahıslarından dolayı değil, Amerika'da dini kanunla resmîleştirmek usulü olmayışından ileri gelmektedir.

Bu meseleyi cismani bakımdan değerlendirince de bunun milletlerin refahı üzerinde yaptığı kötü tesirleri görürüz. Kilise ile devletin birleştirilmesi İspanya'yı fakir düşürmüştür. *Edit de Nantes'ın*[27] *kaldırılması* ipek sanayiini Fransa'dan İngiltere'ye kaçırmıştır; İngiltere'de din ve dünya işlerinin birleştirilmesi, pamuk sanayiini Fransa ile Amerika'ya sürmektedir. Mr. Burke siyasete aykırı olan kilise ve devlet doktrinini vaaz etmeye devam ededursun. Bunun bir faydası olacaktır: Millî Meclis onun tavsiyelerine kulak asmayacak fakat çılgınlığından istifade edecektir. Bu sistemin İngiltere'deki kötü etkilerini görecektir ki Amerika, ona karşı uyanık davranmıştır; bu kötü tesirleri Fransa da tecrübe ettikten sonradır ki, Millî Meclis onu kaldırıp, Amerika gibi, GENEL VİCDAN HÜRRİYETİ ile GENEL VATANDAŞLIK HAKKI'nı koymuştur.

> (Arasöz): Herhangi bir memlekette olağanüstü birtakım olayların cereyan ettiğini gördüğümüz zaman, bunlar, biraz etrafına bakmasını ve inceleme yapmasını bilen bir kimseyi tabiî olarak o vakaların sebeplerini araştırmaya sevk eder. Manchester, Birmingham ve Sheffield fabrikaları İngiltere'nin başlıca fabrikalarıdır. Bu neden böyle olmuştur? Küçük bir bakış bunu izah eder. Buraların ahalisinin çoğu, genel olarak, İngiltere'de *kanunla pekitilmiş* kilise denen şeye mensup olmayan kimselerdir. Kendileri veya babaları (zira hadise, ancak birkaç seneliktir) imtiyazlı şehirlerin baskısından kurtulmak üzere buralara çekilip sığınmışlardır. O şehirlerde "test laws" denen kanunlar[28] özellikle daha sıkı bir surette yürürlükte idi. O zaman oralarda başka sığınılacak yer yoktu, çünkü Avrupa'nın öbür kısımları daha da beterdi. Lâkin şimdi durum değişmektedir. Fransa ile Amerika kendi memleketlerine gelen herkesi hoş karşılıyor,

27 Fransa'da IV. Henri tarafından 1598'de Protestanlara verilen birtakım imtiyazlarla ilgili ve dinî müsamaha gözeten ferman – ç.n.

28 "Test Law" veya "Test Act" eskiden İngiltere'de yürürlükte olup 1828'de kaldırılmış bir kanundur. Resmî vazifelere girecek şahısları, bir şart olarak, imtihana tâbi kılıyordu. Bu kanuna göre askerî ve mülki memurlar sadakat yemini etmekle mükelleftiler. Krala karşı silâha sarılmak hakkından yeminle feragat etmeye; bazı dinî hususlarda İngiltere "Resmî Kilisesi'nin usul ve âdetlerine uygun olarak bazı itikadlara iman ve bazılarını inkâr etmeye" mecbur idiler – ç.n.

onlara bütün vatandaşlık haklarını veriyor. Bu hale göre, İngiltere'ye akıl ve adaletin yaptıramamış olduğunu, siyaset ve menfaat zorla kabul ettirecektir, ama belki iş işten geçmiş olacaktır. O fabrikalar İngiltere'den çekiliyor ve başka yerlerde kurulmaya başlanıyor. Şimdi Paris'in üç mil uzağında, Passy'de büyük bir pamuklu fabrikası yapılıyor, birçokları da daha şimdiden Amerika'da inşa edilmiş bulunmaktadır. "Test law" kanununun kaldırılması hakkındaki tasarının parlamentoda reddedilmesinden pek az sonra, İngiltere'nin en zengin fabrikatörlerinden birinin ağzından şunları kendi kulaklarımla işittim: "Efendim, İngiltere, bir "non-con formist"in yaşayacağı memleket değil, Fransa'ya gitmeliyiz." İşte hakikatler; bunları söylemek her iki tarafın da hakkını vermek olur. İngiliz fabrikalarını bugünkü yüksek seviyelerine ulaştırmaya başlıca "nonconformist"ler önayak olmuşlardır. Aynı adamlar bunları başka memleketlere götürebilirler. Her ne kadar bu yerlerde onlar gittikten sonra bu fabrikaların yenileri yapılabilir ise de, yabancı pazarlar kaybolacaktır. Sık sık *Londra Gazette*'de birtakım kanunlar yayımlanıyor; bunlar makinelerin ve insanların memleket dışına çıkmasını önlemek içindir. Bunlardan anlaşılıyor ki, "Test laws" kanunlarının ve resmî kilisenin kötü etkileri artık fazla kuşku uyandırmaya başlamıştır. Fakat tedbir olarak zor, hiçbir zaman aklın yerini tutmaz. İhtimal bir asra varmaz, İngiltere'nin seçim hakkından mahrum kısmı, yani sayıları en az yüz kat fazla olan her mezhepten insanları, bir anayasa lüzumunu duymaya başlayacaklar ve o zaman bütün bu meseleler derli toplu bir şekilde onların önlerine çıkacaktır.

Fransız Anayasası ilkelerinin mukayesesini burada keserek, inceleme konusunun bu kısmını Fransız ve İngiliz Hükümetlerinin şekle ait tarafları hakkında ileri süreceğim birkaç düşünce ile sonuca bağlayacağım.

Her iki hükümette yürütme erki kral unvanını taşıyan bir şahsın elindedir; fakat Fransız Anayasası krallık ile egemenliği birbirinden ayırarak krallığı, sadece, resmî bir makam saymakta, egemenliği ise millete vermektedir.

Millî Meclis'i ve yasama erkini teşkil eden milletvekilleri, halktandır ve millette doğal olarak var olan bir hak ile halk tarafından seçilmişlerdir. İngiltere'de ise, bu başka türlüdür; bu ayrılık monarşi denen şeyin ilk kuruluşundan gelmektedir. Zira fetih ile, halkın veya milletin bütün hakları yutulup fatihin ve bu fatih unvanına kral unvanını da eklemiş olan şahsın elinde toplanmış olduğundan, şimdi Fransa'da halkın veya milletin birer hak olarak kendinde bulundurduğu bu aynı hususlar, İngiltere'de, taç denen hükümdarlık makamının elinden çıkan, birer ihsan diye alınmakta sanki onun bir bağışlaması imiş gibi tutulmaktadır. İngiltere'de, parlamento, her iki kamarası ile, fatihin neslinden gelenlerin fermanları ile kurulmuş idi. Avam Kamarası, milletin oraya kendi vekillerini göndermek veya seçmek hakkından doğmamıştır, ancak bir ihsan ve lütuftan meydana gelmiştir.

Fransız Anayasası'nda milletin adı daima kralın isminden önce anılır, İnsan Hakları Beyannamesi'nin üçüncü maddesi, "Esas olarak egemenliğin kaynağı millettedir" der. Mr. Burke, İngiltere'de kralın bir kaynak olduğunu –yani her şerefin kaynağının o olduğunu– iddia ediyor. Lâkin bu fikir aşikâr olarak fetihten gelme olduğundan, ona karşı, "her şeyi altüst etmek fetih ve istilânın mahiyeti icabıdır" demekten başka bir tenkitte bulunmayacağım; ve Mr. Burke iki defa konuşmak ayrıcalığından mahrum edilmeyeceği ve bu istiarede de ancak iki şekil, kaynak ve musluk, mevcut olduğu cihetle, bu zat ikinci defasında haklı olacaktır.[29]

Fransız Anayasası, yaşama erkini, yürütme erkinin önüne geçirir ve kanun, kraldan evvel gelir; *la loi, le roi.*[30] Bunun böyle olması, eşyanın doğal düzenine uygundur, çünkü kanunların, yürütülmeleri için, önce mevcut olmaları lâzımdır.

---

29 Burada şöyle bir hiciv var: kaynak suyu aşağıdan yukarı fışkırır, musluk suyu yukarıdan aşağı akar; halbuki Mr. Burke krala *kaynak* demiştir; Mr. Paine bu tersliği fethin her şey gibi bunu da altüst etmiş olmasına atfediyor; ve yetki aşağıdan yukarı yani milletten çıktığına göre *kaynak* millettir; yukarıdan aşağıya gelen yetkiye, yani krala ancak *musluk* demek caizdir; ve Mr. Burke'e ikinci bir defa konuşmak fırsatını verelim, şayet bu sefer krala *kaynak* değil *musluk* derse o zaman hak kazanır, demek istiyor – ç.n.

30 Fransızcadır. "Kanun, kral" demektir – ç.n.

Fransa'da kral Millî Meclis'e hitap ederken –İngiltere'de kullanılan "My Parliament = Benim Parlamentom" hitabına benzer bir deyimle– "Benim Meclisim" demez; o deyimi ne anayasa uyarınca kral kullanabilir, ne de kullansa kabul edilir. İngiltere'de bunun kullanılması uygun olabilir; zira yukarıda işaret edildiği üzere İngiliz Parlamentosu'nun her iki kamarası da Taç denen saltanat makamının lütuf veya fermanıyla vücuda gelmiştir; Fransız Millî Meclisi'nde olduğu ve bu meclisin adının da gösterdiği gibi, milletteki doğadan var olan haklardan doğmamıştır.

Millî Meclis'in Başkanı, İngiltere Avam Kamarası'nda olduğu gibi, kraldan *meclise konuşmak müsaadesini lütfetmesini* rica etmez. Millî Meclis'in anayasadan aldığı ağırbaşlı onur bu şekilde aşağılatılmaz. Her şeyden önce, söz, insanın daima kendine sakladığı doğal haklardan biridir; Millî Meclis bakımından ise onun kullanılması milletvekillerinin bir *vazifesidir*, ve bu milletvekilleri için *üst makam* millettir. Onlar Avrupa dünyasının şimdiye kadar hiç eşini görmediği derecede büyük bir seçmen kitlesinin seçtiği insanlardır. Onlar ne çürümüş şehirlerin murdarlığı içinden çıkmışlardır, ne de aristokrat kentlerin vasal temsilcileridirler. İnsanlıklarının vakarını duydukları için onu kendilerinde saklayan insanlardır. Onların Millet Meclisi'nde kullandıkları dil, tartışılan meselenin lehinde veya aleyhinde olsun, hür, cesur ve erkekçedir, ve meselenin her tarafını ve bütün hal ve şartlarını kapsar. Yürütme erkini veya onun başında bulunan şahsı (kralı) ilgilendiren herhangi bir iş veya konu önlerine geldiği zaman, insanlara yakışan bir ruh ve centilmenlere yaraşır bir dil ile görüşülüp tartışılır; söylevler, cevapları aynı efendice üslûp ile verilir. Onlar o bayağı bilgisizliğin uçurum açan boşluğu ile kendilerini milletten uzak tutmazlar; dalkavuk hiçliğinin korkudan yaltaklanışı ile yerlere de eğilmezler. Doğruluğun zarif gururu bu ifratları bilmez, hayatın her evresinde insanın o eğilmez seciyesini muhafaza eder.

Şimdi bir de meselenin öbür tarafına bir göz atalım; İngiliz parlamentolarının krallarına hitaplarında ne eski Fransız parlamentolarının korkusuz ruhunu ve ne de şimdiki Millî Mec-

lis'in berrak vakarını görürüz; onlarda İngilizlerin konuşma ve davranışlarının hemen de tok sözlülüğe kadar varan edasından da eser yoktur. Bunlar bize dışarıdan gelmediğine ve pek tabiîdir ki, İngiliz icadı da olmadığına göre, bunların kökenini başka yerde aramalıdır. Bunun kökü kökeni Norman istilâsıdır. Apaçık bir surette bunlar vasallık[31] sınıfına ait davranışlardır, ve "fatih ile "fethedilenler" arasındakilerden başka diğer beşer münasebetlerinin hiçbirinde mevcut olmayan aşağılık mesafeyi kuvvetli bir şekilde belirtmektedirler. Bu vasalca düşünce ve konuşma üslûbundan 1688 İhtilâli'nde bile kurtulunmamış olduğu, o zamanki parlamentonun Kral William ile Kraliçe Mary'ye hitap eden bildirgesindeki şu sözlerden bellidir: "Biz kendimiz, mirasçılarımız ve ardıllarımız size kendimizi pek alçak tutarak, en sadıkçasına ve ebedi olarak *boyun eğiyoruz*." Boyun eğme tamamıyla bir vasallık tabiridir; hürriyetin onuruna yakışmayan iğrenç bir şeydir; îstilâ zamanında kullanılan dilin bir yankısıdır.

Her şeyin değeri, onu bambaşka şeylerle ölçmek ile biçildiğine göre, 1688 İhtilâli de, her ne kadar olayların zoruyla değerinden fazla övülmüş ise de, ileride gerçek seviyesini bulacaktır. Daha şimdiden küçülme yolunu tutmuştur; aklın gittikçe genişleyip yayılması ve Amerika ile Fransa'nın nurlu inkılâpları karşısında eski parlaklığını yitirmiş, onların gölgesinde kalmıştır. Üzerinden, bir asır daha geçmez, tıpkı Mr. Burke'ün eserleri gibi, "Capulet'lerin[32] aile mezarlığına" gömülecektir. O zaman insanlık âlemi kendine hür diyen bir memleketin, Hollanda'dan bir adam çağırmış, ondan korkmak için onu gene kendileri kuvvet ile pusatlamış, ve kendilerinin, torunlarının, bütün ardıllarının birer köle ve halayık gibi ona *boyun eğmelerine* müsaade etmesi için bu adama yılda aşağı yukarı bir milyon İngiliz lirası vermiş olduklarına güç inanacaktır.

Lâkin açıklanması lâzım gelen bir hakikat vardır: Kendi gözümle şahit oldum ki, *dış görünüşe rağmen, saray mensupları kadar monarşiyi hor gören kimse yoktur*. Fakat onlar iyi bi-

31 Tâbilik, kulluk – ç.n.

32 Shakespeare'in "Romeo ve Juliet" trajedisindeki aksi ve kibirli aile – ç.n.

lirler ki, şayet monarşiyi herkes onların gördüğü gibi görebilse bu hokkabazlığın devam ettirilmesine imkân kalmazdı. Onlar, hayatlarını tiyatro oynatmakla kazanan insanların durumundadırlar; hem bu tiyatronun saçmalığını o kadar iyi bilirler ki onunla alay ederler; fakat bu hususta seyirciler de onlar kadar işin içyüzünü bilselerdi o zaman tiyatro ve onunla beraber kâr yolu da kapanırdı. Monarşi babında bir cumhuriyetçi ile bir saray nediminin arasındaki fark şundan ibarettir: Birincisi monarşinin bir şey olduğunu sanarak ona karşı durur; ikincisi ise onun bir hiç olduğunu bilir ve onunla alay eder.

O vakitler kendisini son kitabının gösterdiğinden daha sağlam ilkelere sahip bir zat sanarak Mr. Burke ile arasıra yazıştığımdan, geçen kış ona Paris'ten bir mektup yazdım, ve işlerin ne kadar iyi gelişerek gittiğini anlattımdı. Bu mektupta diğer konular arasında, Millî Meclis'in eriştiği mutlu duruma ve meclis üyelerinin, ahlâki ödevleri ile siyasi çıkarlarını bağdaştırıcı bir yol tutmuş bulunduklarına da değindim. Onlar, başkalarını kandırmak gibi dolanlı bir maksatla, bizzat kendilerinin inanmadıkları şeyleri söylemek ihtiyacında değildirler. Yerlerinde tutunmaları için dolana ihtiyaç yok; o özel yer, o orun ancak insanları aydınlatmakla elde tutulabilir. Menfaatleri, bilgisizliği bağırlarına basmakta değil, onu defetmektedir. Onlar, birbirlerine karşı oldukları halde, müşterek sırrı saklamak hususunda yine de birleşen İngiltere'deki iktidar veya muhalefet partilerinin durumunda değildirler. Millî Meclis bir ışık haznesini ardına kadar açmalı, insana insanın asıl kimliğini göstermelidir; insanı bu seviyeye yaklaştırdığı ölçüde Millî Meclis de kuvvetlenir.

Fransız Anayasası'na baktığımız zaman onda eşyanın akla uygun düzenini görürüz. Esaslar şekillerle ve her ikisi de kökenleriyle ahenk halindedir. Fena şekilleri mazur göstermek için, ihtimal, "nihayet bunlar birer şekilden ibarettir" denebilir; fakat bu yanlıştır. Şekiller de ilkelerden çıkar ve çıktıkları ilkelerin yürütülmesine yararlar. Fena bir şekil ancak fena bir prensibe uygulanabilir. İyi bir prensibe kötü bir şekil aşılanamaz: bir hükümette kötü şekillerin oluşu ilkelerin de kötü olduğuna kesin bir işarettir.

Bu bahsi, burada, bir daha dönmemek üzere kapayacağım. Bu konuya Mr. Burke'ün İngiliz ve Fransız Anayasaları arasında bir kıyaslamaya girişmekten *bile bile* kaçındığına dikkati çekmekle başlamıştım. Kendisi (eserinin 241. sayfasında), bu kıyaslamayı yapmayışını, buna vakit bulamadığını söyleyeyerek mazur göstermek istiyor. Halbuki Mr. Burke'ün kitabının yazılması sekiz aydan fazla sürmüştür, ve uzunluğu da üç yüz altmış altı sayfa tutmuştur. Bu zatın bu ihmali zaten davasına zararlıdır; mazereti ise durumu büsbütün kötüleştiriyor. Zira suyun[33] İngiltere tarafındaki insanlar, acaba İngiliz Anayasası denen şeyde esaslı bir kusur var da Mr. Burke bunun meydana çıkmasından sakındığı için mi adı geçen kıyaslamayı yapmamak zorunda kaldı diye düşünmeye başlayacaklardır.

Mr. Burke anayasalar hakkında bir şey yazmadığı gibi Fransız Devrimi'ne dair bir şey yazmamıştır. Bu devrimin nasıl başladığını ve ilerleyişini hiç anlatmıyor. Yalnız, buna şaştığını söylüyor. "Bana sanki yalnız Fransa'nın değil, bütün Avrupa'nın işlerinin, ihtimal Avrupa sınırlarını da aşan meselelerin büyük bir buhranı karşısında imişim gibi geliyor. Bütün hal ve şartlar bir arada göz önüne alınınca, Fransız İhtilâli şimdiye kadar dünyada vukua gelen en şaşılacak şeydir" diyor.

Akıllı insanlar saçma şeylere, diğer bazıları da akıllıca işlere hayret ettiklerine göre, Mr. Burke'ün şaşmasını ben bunların hangisini yazacağımı bilemiyorum, fakat muhakkak olan bir şey varsa o da bu zatın Fransız Devrimi'ni anlamadığıdır. Zahirde bu ihtilâl bir kargaşadan yoktan olurcasına çıkıvermiş gibi görünür ise de, gerçekte Fransa'da ondan daha önce vücuda gelmiş bir zihniyet inkılâbının neticesinden başka bir şey değildir. Evvelâ milletin zihniyeti değişmişti; bu yeni düşünce nizamını pek tabiî olarak eşyanın yeni bir nizamı takip etmiştir. Burada elimden geldiği kadar açık bir şekilde Fransız İhtilâli'nin nasıl geliştiğini ve onun vukua gelmesine yardım etmiş olan hal ve şartları göstermeye çalışacağım.

XIV. Louis'nin istibdadı, sarayının debdebesi ve şahsının cicili bicili gösterişi ile bir arada, Fransa'nın şuurunu o kadar al-

33 Manş Kanalı'nın – ç.n.

çaltmış ve aynı zamanda o kadar büyülemiştir ki, millet, büyük imparatorlarının şevketini hayran hayran seyre dalmak yüzünden artık kendi şeref duygusunu tamamen yitirmiş gibiydi; zaaf ve çıtkırıldımlıktan başka bir özelliği olmayan bütün XV. Louis devri de millete bir nevi uyuşukluk yaymaktan başka bir değişiklik getirmemişti; millet bundan silkinmek için hiçbir özlem göstermiyordu.

Bu devirlerde, hürriyet ruhunun göze çarpan biricik belirtilerine Fransız filozoflarının yazılarında rastlanır. Bordeaux Meclisi'nin başkanı olan Montesquieu, müstebit bir hükümet rejimi altında bir yazar ne kadar cesaret gösterebilirse o kadar ileri gitmiştir; kendini yarı prensibe yarı da ihtiyata vermek zorunda olduğundan, onun fikirleri çok defa üzerleri peçe ile örtülmüş olarak kendini gösterir; biz onun açıkça söylediklerinden daha fazla fikirleri olduğunu kabul etmek zorundayız.

İstibdadın hem dalkavukluğunu hem de hicivliliğini etmiş olan Voltaire ise başka bir yol tutmuştur. Onun asıl hüneri, papazlarla devlet adamlarının hükümet işlerine karıştırdıkları hurafeleri teşhir etmesinde ve alaya almasındadır. Voltaire bu hücumlarını ne prensiplerinin saflığından ne de insaniyet aşkından dolayı değil, (çünkü hiciv ile insanlık sevgisi tabiaten birbirleriyle bağdaşan şeyler değildirler), insanların çılgınlığını gerçekteki şekli ile görmek hususundaki büyük kabiliyetinden ve onu teşhir etmek hususunda içinde duyduğu yenilmez arzudan dolayı yapmıştır. Böyle olmakla beraber, bu hücumların sonuçları, saikleri faziletli imişçesine pek büyük olmuştur; ve Voltaire bunlardan dolayı insanlığın saygısından ziyade teşekkürlerine lâyıktır.

Buna karşılık, Rousseau ile Abbé Raynal'ın yazılarında hürriyet lehinde saygı toplayan, insanca hasletleri yükselten bir duygu güzelliği buluruz; fakat onlar da bu heyecanı uyandırmakla kalırlar, onun nasıl tatbike konacağını tarif etmezler, ve sevilen bu hürriyeti elde etmenin çaresini göstermeksizin, insanın dimağını ona âşık bırakırlar.

Quesnay ve Turgot ile bu müelliflerin arkadaşlarının yazıları ciddî nevidendir; fakat bunlar da Montesquieu'nün içinde bu-

lunduğu aynı elverişsiz şartlar altında çalışmışlardır. Yazıları hükümet hakkında ahlâki genel kurallar ile doludur, fakat bizzat hükümetin kendisini düzeltmekten ziyade hükümetin idaresini düzenlemek ve ıslah etmek amacını güderler.

Lâkin bütün bu diğer birçok yazılar fikirlere tesir etmiştir. Meselâ, Montesquieu'nün muhakemesi ve kanun bilgisi ile, Voltaire'in zekâsıyla, Rousseau'nun ve Raynal'in heyecanlarıyla, Quesnay ve Turgot'nun ahlâki genel kuralları ve ekonomi sistemleriyle, hükümet konusunu çeşitli yönlerden ele alan bu yazarlarda, her sınıftan okuyucular, kendi zevklerine uygun bir şey buldular; ve İngiltere ile o zamanki Amerika sömürgeleri arasında harbin patladığı bir zamanda, bütün millette bir siyasi merak ruhu yayılmaya başladı.

Sonradan Fransa'nın da katıldığı bu harpte, pek iyi malûmdur ki, millet önceleri Fransız Kabinesi ile birlik görünüyordu. Her birinin bir gayesi vardı: fakat bu gayeler başka başka şeylere yönelmiş idi; millet hürriyet peşinde idi, hükümet ise İngiltere'ye misilleme yapmak sevdasında. Ondan sonra Amerika'ya giden Fransız asker ve subayları neticede hürriyet mektebine yazılmış oldular, ve hürriyetin prensiplerini de tatbikatını da öğrendiler.

Amerika'da vukua gelen askerî olayları Amerikan İhtilâli'nin prensiplerinden ayırmak kabil olmadığından, o olayların Fransa'da yayılmaları, onları doğurmuş olan prensiplere zorunlu olarak bağlanıyordu. Bu olguların birçoğu zaten aslında kendileri birer prensip idiler; meselâ, insanın tabiî haklarını tanıyan ve zulme karşı direnmeyi meşru sayan Amerikan İstiklâl Beyannamesi ve Fransa ile Amerika arasındaki ittifak antlaşması bu kabildendir. O zamanki Fransız Bakan Kont Vergennes, Amerika'nın dostu değildi; Amerikan davasına Fransız sarayında revaç sağlayanın Fransa kraliçesi olduğunu söylemek hem adalet hem de minnettarlık gereğidir. Kont Vergennes, Dr. Franklin'in şahsi dostu ve cemiyet arkadaşı idi; Dr. Franklin ince hisli zarafetiyle onun üzerinde bir nevi nüfuz kazanmıştı; fakat prensipler bakımından Kont Vergennes müstebidin biri idi.

Amerika'nın Fransa elçisi sıfatıyla Dr. Franklin'in durumunu olaylar zincirlemesinin dışında bırakmamak gerekir. Diplomatlık mesleği, zaten, bir insanın toplum içindeki hareket alanını çok daraltır. Karşılıklı kuşku yüzünden herkesle görüşüp konuşmayı engeller; bir diplomat, biteviye iten ve itilen bir nevi başıboş atomdur. Fakat Dr. Franklin böyle değildi. O bir sarayın değil İNSAN'ın diplomatı idi. Onun şahsiyetinin filozofluk cephesi çoktan malûmdu; kendisinin Fransa'da toplum çevrelerinde herkesle teması vardı. Kont Vergennes, Amerikan Anayasası'nın Fransızcaya çevrilip Fransa'da yayımlanmasına çok uzun bir süre ayak diredi. Fakat bunda bile, önce yasaklamaya kalkıştığı şeyin sonradan yayımlamasını kabul etmekle, kamuoyuna ve bir nevi âdete uyma zorunda kaldı. Bir dilde gramer ne ise, Amerikan Anayasası da hürriyet için o idi; bu anayasa hürriyet dilinin söz türlerini tarif eder ve özellikle bunların sözdizimini kurar. Hadiselerin büyük zincirinde bir başka halkayı da, o vakitki unvanıyla Marquis de la Fayette'in özel durumu teşkil eder. Bu zat Amerika'da, kongrenin bir komisyonunda, bir Amerikan memuru olarak vazife görmüştü; herkesi tanıdığı için Amerika'nın gerek sivil hükümet erkânı, gerekse askerî muhitleri ile yakın dostluğu vardı. İngilizce bilir, hükümet prensiplerine dair münakaşalara karışırdı; her seçimde daima iyi karşılanan bir arkadaş idi.

Harp bitince, Fransız subaylarının ve askerlerinin memleketlerine dönmesiyle, hürriyet davasını arkalayan büyük bir takviye kuvveti Fransa'ya yayıldı. O zaman, nazariyeye tatbikat bilgisi de katılmış oldu. Artık hürriyeti sahiden gerçekleştirmek için biricik lâzım olan şey, buna bir fırsat çıkması idi. Doğrusu, insan her ne kadar gayesine uygun şartları kendi hazırlayamaz ise de, olaylar meydana gelince onları kullanmak, insanın daima elindedir ve Fransa'da da böyle olmuştur.

M. Necker 1781 Mayısı'nda azledilmişti. Ondan sonra maliyenin fena idare edilmesi yüzünden, hele M. Calonne'un israfçı idaresi esnasında, Fransa'nın yılda aşağı yukarı 24 milyon İngiliz lirası olan geliri, masrafları karşılamaz olmuştu. Sebebi, gelirlerin azalması değil, giderlerin artması idi. İşte mil-

letin, bir ihtilâl çıkarmak için yakasına yapıştığı fırsat bu oldu. İngiliz Bakanı Mr. Pitt kendi bütçelerinde, konuyu anlamaksızın sık sık Fransa'nın malî durumuna imalarda bulunmuştur. Eğer bir İngiliz parlamentosu kadar Fransa parlamentoları da hükümetten gelen her yeni vergi kararnamesini kabule amade olsaydı ne malî işlerde kimse istifini bozardı, ne de bir ihtilâl çıkardı. Vereceğim izahat ile bu daha iyi anlaşılacaktır. Eskiden Fransa'da vergiler nasıl alınırdı, burada ilkin onu anlatmak gerekiyor. Kral daha doğrusu bu nam altında hareket eden saray veya bakanlık, vergi kararnamelerini bildiği ve dilediği gibi hazırlayıp, tescil edilmek üzere, parlamento meclislerine yollardı. Zira bu parlamentolar tarafından tescil edilmedikçe kararnameler yürürlüğe konmazdı. Bu konuda parlamento meclislerinin yetkilerinin içeriği öteden beri saray ile bu parlamentolar arasında çekişme konusu olagelmiştir. Saray, parlamentoların yetkisinin verginin aleyhinde ileri sürülebilecek sebepleri göstermek ya da onu protesto etmekten daha ileri gidemeyeceğinde ayak diriyor ve bu sebeplerin yerinde olup olmadığını takdir etmenin kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bunun neticesinde, saray ya kararnameyi geri almayı kabul ya da onun tescilini *emretmek* yetkisini kendinde görüyordu. Öbür yandan parlamento meclisleri de vergiyi yalnız protesto değil, onu reddetmek hakkına da sahip olduklarında ısrar ediyorlardı. Millet de bunda daima onları tutuyordu. Şimdi hikâyemize dönelim. M. Calonne'a para lâzımdı. Kendisi yeni vergiler bahsinde parlamento meclislerinin azimli tavrını bildiği için, ince bir tertiple ya onlara doğrudan doğruya nüfuz kullanmak yerine daha yumuşak başka bir yoldan yanaşmak, ya da bir manevra ile onları atlatmak çarelerini aradı; ve bu maksatla, çeşitli illerden bir kurul toplamak tasarısını tazeledi. Bu kurul "Eşraf Meclisi" adı altında 1787'de toplandı. Bu meclis, parlamentolar meclisine ya vergi teklifi yapacak ya da kendisi parlamento vazifesini görecekti. Bu nam altında bir meclis evvelce 1617'de toplantıya çağırılmış idi.

Biz bu meclisin toplanmasını ihtilâle doğru atılmış bir ilk amelî adım saydığımızdan, bu hususta bazı teferruata girmek

yerinde olacaktır. Eşraf Meclisi bazı yerlerde yanlış olarak *Etats Généraux* ile karıştırılmıştır. Halbuki ondan tamamıyla ayrı bir kurul idi; zira *Etats Généraux* daima seçim ile kurulmuştur. Eşraf Meclislerini teşkil eden kişiler ise hepsi kral tarafından tayin edilirlerdi; sayıları da yüz kırk kişiden ibaretti. Fakat M. Calonne bu mecliste kendisinin lehinde birçoğunluk sağlayacağına güvenemediğinden, ince bir buluşla onları yüz kırk kişi içinde yalnız kırk dört kişi ile birçoğunluk sağlanacak şekilde tertipledi. Bunu fiile çıkarmak için, onları, her biri yirmişer üyelik yedi komisyona ayırdı. Her genel mesele hakkında üyelerin çoğunluğu ile değil, komisyonların çoğunluğu ile karar verilecekti. On bir oy bir komisyonda çoğunluk sağlamaya yeter geldiğine göre, bu suretle kırk dört kişi ile her genel mesele karara bağlanabileceğinden, M. Calonne, artık azınlıkta bırakılamayacağına hükmetmekte gayet haklı idi. Lâkin bütün bu planları kendisini yanılttı ve neticede onu mevkiinden etti. O zaman Marquis unvanıyla anılan M. de la Fayette ikinci komisyonda bulunuyordu. Bu komisyonun başkanı Kont d'Artois idi. Konu para meseleleri olduğundan, ona bağlı olan her husus da tabiatıyla ortaya dökülüyordu. M. de la Fayette sözlü izahatı sırasında M. Calonne aleyhinde bir suçlamada bulunarak, onun, görüşüne nazaran kraldan habersiz olarak, saltanat makamına ait topraklardan iki milyon liralık bir miktarını satmış olduğunu söyledi. Bunun üzerine Kont d'Artois (güya adı geçen kişinin gözünü korkutmak maksadıyla – zira Bastille o zaman henüz yıkılmamıştı) Marquis'den bu ithamını yazılı olarak verip veremeyeceğini sordu. De la Fayette "evet, verebilirim" dedi. Kont d'Artois kendisinden bunu istemedi, fakat kraldan bu vadide bir mesaj getirdi. De la Fayette de o zaman, ithamını, krala sunulmak üzere, yazılı olarak verdi ve bunu savunmayı üzerine aldı. Ondan sonra bu mesele hakkında daha fazla bir işlem yapılmadı, fakat M. Calonne çok geçmeden kral tarafından azledilerek İngiltere'ye gönderildi.

Amerika'da gördüklerinden edindiği tecrübe ile, M. de la Fayette, Eşraf Meclisi'ni teşkil eden üyelerin çoğundan daha iyi bir sivil hükümet bilgisine sahip bulunduğu için, işin asıl yü-

kü, en çok, onun hissesine düşüyordu. Bir anayasa elde etmek gayesini güdenlerin planı, vergi konusunda, saray ile çekişmek idi; bunların bazıları maksatlarını açıkça itiraf ediyorlardı. Kont d'Artois ile M. de la Fayette arasında çeşitli konularda sık sık anlaşmazlıklar çıkıyordu. Ödenmemiş vergi borçları hakkında, çare olarak, M. de la Fayette, geliri gidere göre ayarlamak yerine, masrafları varidata uydurmayı teklif ediyordu. Bunun için ıslahat tedbirleri olarak, bütün Fransa'da –bakım ve idareleri büyük masraflara yol açan– Bastille ile *bütün devlet hapishanelerinin yıkılmasını ve lettres de cacbet*'nin[34] kaldırılmasını ileri sürdü. Fakat bu meselelere o zaman pek bakan, aldıran yoktu. *Asillerden çoğu, lettres de cacbet'lerin, lehinde görünüyorlardı.*

Hazineyi yeni vergilerle beslemek bahsinde meclis, buna yetkileri bulunmadığı düşüncesinde birleşerek, işi kendi üzerine almaktan kaçındı. Bu konu üzerindeki bir tartışma sırasında M. de la Fayette, vergi yoluyla para toplama işinin ancak halk tarafından serbestçe seçilmiş ve onun temsilcisi olarak hareket eden bir Millî Meclis tarafından yapılabileceğini söyledi. Başkan Kont d'Artois *Etats Généraux*'yu mu[35] kastediyorsunuz? deyince, M. de la Fayette "evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Kont d'Artois, "söylediklerinizi, krala takdim edilmek üzere, bir kâğıda yazıp imzalar mısınız?" diye sordu. Öbürü de cevabında, "yalnız bunu yapmakla kalmayıp daha ileri giderek, kral için bu işte tutulacak çıkar yolun bir anayasa vücuda getirilmesinde muvafakat etmek olduğunu da söyleyeceğini" ifade etti.

Böylece planlardan biri, yani meclise bir parlamento vazifesi gördürmek planı suya düşünce öbür tertip yani "meclisin vergi konmasını tavsiye etmesi" ortaya atıldı Bu konuda meclis, parlamento tarafından onaylanmak üzere iki yeni vergi tavsiye etti: biri damga resmi diğeri de bir nevi arazi vergisi idi. Bu iki verginin yılda beş milyon İngiliz lirası kadar bir gelir getireceği tah-

34 Eskiden Fransa'da kralların kendi mühürleri ile havi olarak çıkarttıkları yakalama, tutma veya sürgün emirleridir – ç.n.

35 Fransa'da Büyük İhtilâl'den önce mevcut ve zâdegân veya asilzadeler denen sınıf ile ruhban sınıflarının ve halkın temsilcilerinden kurulmuş meclislerdir – ç.n.

min ediliyordu. Şimdi dikkatimizi yine işin tekrar havale edildiği parlamento meclislerine çevirelim.

Calonne'un azlinden kısa bir süre sonra Maliyeye (o zaman Sens başpiskoposu ve şimdi kardinal olan) Toulouse başpiskoposu atanmıştı. Aynı zamanda, Fransa'da her zaman mevcut bulunmayan bir makam olan başbakanlık da ona verildi. Başbakanlık mevcut olmadığı zamanda, başlıca dairelerin şefleri işlerini doğrudan doğruya kral ile temas ederek yaparlardı. Fakat bir başbakan tayin olununca yalnız onunla iş görürlerdi. Başpiskopos, Duc de Choiseul'den beri gelip geçmiş bakanların hepsinden fazla devlet nüfuzunu kurmaya muvaffak oldu. Millet de iyice onun taraflısı görünüyordu. Fakat kendisi, hemen de izahı mümkün olmayan bir gidiş tutturarak, önüne çıkan her fırsatı kötü kullandı. Sonunda bir müstebit, gözden düşmüş bir kardinal olup çıktı.

Eşraf meclisi dağılmış olduğundan, yeni bakan, meclis tarafından salık verilmiş olan iki vergiye ait fermanları, tescil olunmak üzere parlamentolara gönderdi. Pek tabiî olarak iş ilk önce Paris Parlamentosu'na gitti. Orası, "milletin o sıralardaki kazanç durumu karşısında, vergi sözünün, ancak vergileri indirmek için ağıza alınması lâzım gelen bir lâkırdı olduğu" cevabıyla, her iki fermanı da tescil etmeyerek reddetti.[36]

Bu ret üzerine parlamentonun Versailles'da toplanması irade buyruldu. Orada kral mutat şekilde, eski saltanat zamanında *Lit de Justice*[37] denen divanı kurdu; ve adı geçen iki ferman, 108. sayfada anılan şekilde bir devlet emirnamesiyle parlamento huzurunda tescil olundu.

Bunun üzerine parlamento hemen Paris'e döndü; tekrar usulü dairesinde toplantılarına başladı ve Versailles'da yapılmış olan bütün muamelelerin kanunsuz olduğunu ilân ederek tescilin iptaline karar verdi. O zaman parlamentonun bütün üyeleri hakkında tevkif emirleri çıkartılarak hepsi, Troyes'ya sür-

36 Şayet İngiliz bakanı Mr. Pitt İngiliz Parlamentosu'nda yine Fransız maliyesinden bahsedecek olursa, misal diye bunu zikretmesi uygun olur.

37 Adalet yatağı veya minderi manasına gelen bu deyim, eski Fransa'da kralın parlamentoda oturduğu koltuk veya tahtı ifade ederdi; sonradan parlamentonun bu toplantılarına simge olmuştur. Meselâ bizdeki "kubbe altı" gibi – ç.n.

gün edildiler. Fakat sürgünde de eski direnmelerinden vazgeçmediklerinden, öbür yandan, intikam da verginin yerini tutmadığından, bunlar kısa bir süre sonra tekrar Paris'e çağrıldılar.

Fermanlar yine onların önüne gönderildi. Kont d'Artois da kralın temsilciliği görevini üzerine aldı. Bu maksatla debdebeli bir alayla Versailles'dan Paris'e geldi. Parlamento toplanmış onu bekliyordu. Lâkin gösteriş ve debdebe Fransa'da tesirini yitirmişti; Kont, yola hangi önemli düşüncelerle çıkmış bulunursa bulunsun, buradan acı bir bozgun ve hayal kırıklığı ile geri dönecekti. Arabasından inip parlamento binasının merdivenlerini çıktığı sırada, orada çok sayıda toplanmış bulunan bir kalabalık: "İşte Mösyö d'Artois! harcamak için bizden daha çok para isteyen adam" diyerek küfürleri savurdu. Bu hoşnutsuzluk gösterisi onu ürküttü. Kendisinin beraberindeki muhafız subayı: "Aux armes" diye bağırarak silâh başı emrini verdi. Bu kumanda o kadar yüksek sesle verilmişti ki parlamento binasının ağaçlı yollarında yankılar bıraktı ve geçici bir şaşkınlık yarattı. Ben, o esnada, kontun geçeceği dairelerden birinde bulunuyor ve herkesin saygısını kaybetmiş bir adamın halinin ne kadar feci olduğunu düşünmekten kendimi alamıyordum.

Kont, büyük büyük lâflarla parlamentoyu tesiri altına almaya kalkıştı; otoritesini göstermek için, "efendimiz ve sahibimiz olan kral hazretleri" diye söze başladı. Parlamento kendisini, vergileri uygun bulmamak hususundaki mutat azmi ile ve pek soğuk bir şekilde karşıladı; ve bu buluşma da bu tarzda sona erdi.

Bundan sonra yeni bir mesele çıktı: Vergiler bahsinde saray ile parlamento meclisleri arasında çıkan birçok anlaşmazlık ve tartışmalarda Paris Parlamentosu, nihayet, "her ne kadar bir kolaylık meselesi olarak öteden beri vergi emirnamelerinin parlamento meclislerince onayı âdet olmuş ise de, bu hakkın yalnız ve ancak *Etats Généraux*'ya ait bulunduğunu; ve böyle olunca, Parlamento'nun yetkili olmadığı bir meselenin müzakeresine artık, kaideye uygun bir şekilde devam edemeyeceğini" beyan etti. Kral bu olaylardan sonra Paris'e gelerek parlamentoda sabahın onundan akşamın altı sularına kadar süren bir toplantı yaptı; ve görünüşe bakılırsa, güya kabine veya bakanlığa danışmadan

kendiliğinden hareket ediyormuşçasına, parlamentoya, *Etats Généraux*'nun mutlaka toplantıya çağırılacağına dair söz verdi.

Lâkin bundan sonra da, evelkinden tamamıyla ayrı bir alanda başka bir hadise çıktı. Bakan ile kabine *Etats Généraux*'nun toplantıya çağrılmasına muhalif idiler. Onlar, şayet *Etats Généraux* toplanacak olursa, kendilerinin düşeceklerini iyi biliyorlardı. Kralın da bir *belli zaman* zikretmemiş bulunmasından faydalanarak, ve karşı durur görünmeden, toplantıyı bertaraf etmeyi amaçlayan bir tasarıyı kaleme almaya koyuldular.

Bu maksatla saray, kendiliğinden anayasa diye bir şey hazırlamaya başladı. Bu, özellikle adliye bakanı olup sonradan kendi canına kıyan M. Lamoignon'nun eseri idi. Bu yeni tertip, *Cour Plénière,* veya genel divan namı altında bir heyet kurmaktan ibaretti ki hükümetin kullanabileceği bütün yetkiler bunun eline verilecekti. Bu divanın üyeleri kralca atanacaktı. Kral ihtilâflı bir konu olan vergi koymak hakkından vazgeçiyordu. Eskilerin yerine yeni bir ceza kanunu ile bir ceza muhakemeleri usulü kanunu konuyordu. Bu yeni tertibin birçok noktalarda, o zamana kadar hükümetin idaresine esas teşkil etmiş olanlardan daha iyi prensipleri vardı; fakat *Cour Plénière'e* gelince, istibdadın kendisini doğrudan doğruya göstermeden geçmesine elverişli bir yoldan başka bir şey değildi.

Kabinedekiler bu yeni icatlarından son derece ümitli idiler. *Cour Plénière*'i teşkil edecek kişiler atanmıştı bile; onun görünüşte dürüst bir manzara göstermesi gerektiği için, milletin en seçkin simalarından birçoğu bunların arasına alındı. Divan 8 Mayıs 1788 günü işe başlayacaktı; fakat biri esasa diğeri şekle ait iki noktadan buna itiraz olundu.

Prensip bakımından yapılan itiraz şu idi: Hükümet kendi şeklini değiştiremez, ve bu fiilî hareket bir kere kabul edildi mi artık bir prensip haline gelebilir ve hükümetin ileride yapmak isteyebileceği her türlü değişiklikler için bir emsal diye kullanılabilir; hükümetin şeklini değiştirmek millî bir haktır, hükümete ait bir hak değildir. Şekil bakımından ise, *Cour Plénière*'in daha geniş bir kabineden başka bir şey olmadığı iddia olunuyordu.

O zamanki Duc de la Rouchefoucault, Luxembourg, De Noilles ve diğer birçok kimseler, *Cour Plénière*'e üyeliği kabul etmediler. Bu yeni divanın kurulmasına dair emirname, tescil olunmak ve yürürlüğe konulmak üzere parlamento meclislerine gönderildiğinde, onlar da direndiler. Paris Parlamentosu yalnız fermanı reddetmekle kalmayıp yetkisi olduğunu da kabul etmedi; bu suretle parlamento ile kabine arasındaki anlaşmazlık her zamankinden daha kuvvetli bir şekilde yeniden tazelendi. Parlamento bu konuyu müzakere etmek üzere toplantı halinde bulunduğu bir sırada bakanlık askerî kıtaya parlamento binasını kuşatıp ablukaya almasını emretti. Parlamento üyeleri dışarıdan yatak, yiyecek getirttiler ve kuşatılmış bir kalede gibi yaşadılar: ablukanın hiçbir tesiri görülmediğinden kıta kumandanına binaya girip üyeleri tutuklaması emrolundu. Kumandan bu emri yerine getirdi; başlıca üyeler çeşitli tutuklu evlerine kapatıldılar. Yine o sıralarda Brötanya eyaletinden *Cour Plénière*'in kurulmasını protesto etmek üzere delegeler gelmişti; başpiskopos bunları Bastille'e attırdı. Fakat milletin ruhu bundan yılacak gibi değildi. Millet, yergilere mâni olmak gibi sağlam bir zemine tutunmuş olduğunu o kadar iyi anlamış idi ki, bu hadisenin karşısında bir nevi sessiz direnme göstermekle yetindi. Bu da, kendisine karşı o esnada tertiplenmiş olan bütün planları fiilen akamete uğrattı. Nihayet *Cour Pléinère* tasarısından vazgeçilmek zorunda kalındı; arası çok geçmeden, başbakan da aynı akıbete uğradı; tekrar M. Necker iş başına getirildi.

Cour Plénière'i kurmak teşebbüsünün millet üzerinde onun kendisinin de farkına varmadığı bir tepkisi oldu. Bu divan, âdeta, bir yeni hükümet şekli idi ki, farkına varılmadan, eski hükümet şeklini ortadan kaldırmaya ve onu geçmişin bâtıl nüfuzundan kurtarmaya yarardı. Bu, hükümetin hükümeti tahttan indirmesi idi; eski hükümet, yeni bir hükümet yapayım derken ortaya bir uçurum çıkarmış oldu.

Bu planın başarısızlığa uğraması ile, *Etats Généraux*'yu toplantıya çağırtmak konusu tekrar tazelendi. Bu da bir sürü yeni siyasi hadiselerin çıkmasına sebep oldu.

Etats Généraux'yu toplantıya davet etmenin, önceden belli bir şekli yoktu; onun olumlu olarak taşıdığı mana, bu meclisin o zaman Ruhban, Zadegân ve Halk denen sınıfların temsilcilerinden kurulacağından öteye gitmiyordu; fakat bunların sayıları veya nispetleri her zaman aynı olmamıştı. Daima olağanüstü hallerde toplantıya çağırılmışlardı ki en sonuncusu 1614'te olmuştu; o zaman sayıları eşit oranda idi ve her sınıf ayrı ayrı oy vermişlerdi.

1614'teki tarzın, ne günün hükümetinin ne de milletin maksatlarını karşılayamayacağı, M. Necker gibi çok nazik bir zatın gözünden elbet kaçamazdı. İşlerin o zamanki durumunda herhangi bir şey üzerinde bir uyuşmaya varmak çok çekişmeli olabilirdi. İmtiyazlar ve muafiyetler üzerinde sonsuz münakaşalar çıkabilir ve bu arada ne hükümetin ve ne de milletin bir anayasa vücuda getirilmesi hususundaki isteklerine kulak asılmayabilirdi. Fakat M. Necker bu işte karar vermeyi kendi üzerine almak istemediğinden, tekrar *Eşraf Meclisi*'ni toplantıya çağırarak meseleyi onlara havale etti. Bu meclis Zadegân ile yüksek ücretler alan Ruhban sınıfından kurulu olduğundan, bunlar, verilecek kararda hemen hepsi alâkalı bulunuyorlardı; onun için 1614'teki usul lehinde karar verdiler. Bu karar hem milletin hislerine hem sarayın arzularına aykırı idi; çünkü Aristokratlar sınıfı her ikisine karşı duruyor ve kendini bunlardan ayrı tutan imtiyazlar için mücadele ediyordu. Bunun üzerine meseleyi parlamento ele aldı ve halk sınıfına mensup üyelerin öbür iki sınıfınkine eşit olmasını tavsiye etti. Neticede üzerinde karar kılınan adet 1.200 oldu; bunun altı yüzü halk tarafından seçilecek (halbuki bu oran, onların, değer ve önemleri millet ölçüsünde göz önüne alınınca, varması gerekli olan orandan daha az idi), üç yüz tanesi Ruhban sınıfı ve üç yüzü de Aristokrat sınıfı tarafından seçilecekti; fakat bunların toplanma tarzına gelince, bunun bir arada mı yoksa ayrı ayrı mı olacağı ve üyelerin mecliste ne şekilde oy verecekleri hususları halledilmeyerek ileriye bırakıldı.[38]

38 Mr. Burke (ki aflarına güvenerek kendilerine Fransa işlerine pek az vâkıf bulunduklarını söylemek mecburiyetindeyim) bu konuda şöyle diyor: "Etats Généraux'nun toplantıya çağırılmasında dikkatimi çeken ilk şey, bu konuda eski yapı-

Bunun arkasından yapılan genel seçimler ihtilâflı değil, hararetli oldu. Adaylar, insanlar değil prensiplerdi. Paris'te dernek kuruldu, halkı aydınlatmak ve onlara sivil hükümet prensiplerini anlatmak için memleketin her tarafında haberleşme ve irtibat komiteleri kuruldu. Seçimler o kadar düzgün idare olundu ki ortaya bir karışıklık söylentisi bile çıkmadı.

Etats Généraux 1789 Nisanı'nda Versailles'da toplanacaktı. Fakat Mayıs'a kadar toplanmadı. Bu meclisin üyeleri üç ayrı salonda yerleştiler, yahut daha doğrusu, rahipler ile asilzadeler sınıfı ayrı birer salona çekildiler.

Aristokratların çoğu, kendi deyimlerince, ayrı bir kurul halinde oy vermek ve rızalarını veya olumsuz oylarını bu şekilde kullanmak imtiyazını istiyorlardı.

O zamanki adıyla *Tiers Etat,* yani halk sınıfı, bu yapma sınıfları ve yapma imtiyazları asla tanımıyorlar ve bu noktada, yalnız azimli değil, aynı zamanda böyle ayrılıklara bir nevi hor görme ile bakıyorlardı. Aristokrasiyi, toplumun bir parçası bile sayılmayacak ve onun yozlaşmasından meydana gelmiş bir nevi ur gibi görmeye başladılar. Aristokrasinin türlü hadiseler-

lagelişten büyük bir sapma yapılmış olmasıdır"; ve biraz sonra da şöyle devam ediyor: "Daha listeyi okuduğum andan itibaren, işin arkasının neye varacağını ayan beyan gördüm; nitekim olaylar hemen hemen beklediğim gibi çıktı."

Mr. Burke, muhakkak ki, geleceğin olaylarını önceden görmüş değildir. Etats Généraux'nun toplanmasından gerek önce gerekse sonra ben kendisine bir ihtilâl olacağını anlatmaya uğraşmıştım; fakat bunu ona anlatamadım. İnanmadı bile. O halde daha olayların tümü ortada yokken bu zat onun bütün evrelerini açıkça nasıl görebilmiş, bir türlü anlayamıyorum.

"Eski yapılagelişten ayrılma" bahsine gelince, bu itiraz, pek tabiî olan çürüklüğünden başka, aynı zamanda bu zatın hadiselerin yabancısı olduğunu gösteriyor. Eski usulün fena olduğuna dair edinilmiş tecrübeden dolayı, bundan ayrılma zaruri idi. 1614'teki Etats Généraux, XIII. Louis'nin çocukluğu zamanında çıkan iç savaşın başlangıcında toplantıya çağırılmıştı. Lâkin toplantının ayrı ayrı sınıflar halinde tertiplenmiş olmasından çıkan çatışma yüzünden, bu meclis, yatıştırmaya davet olunduğu karışık durumu daha da karıştırdı. Daha Fransa'da hiçbir ihtilâlin akıllardan bile geçmediği bir sırada yazılmış bir eser olan *L'Intrigue du Cabinet* (*Kabinenin Çevirdiği Entrika*) adlı kitabın yazarı, 1614'te toplanan Etats Généraux'dan bahsederken şöyle diyor: "Beş ay milleti kararsızlık içinde bıraktılar; orada ortaya sürülen meselelerden ve bunların konuşulmasında gösterilen şiddetten büyüklerin, milletin selâmetinden ziyade, kendi özel ihtiraslarını tatmin etmeyi düşündükleri anlaşılır; ve bütün vakit, hep ağız kavgaları, törenler ve gösteriş ile geçirilmiştir." Adı geçen eser, 1. cilt, s. 329.

de ve bu arada *Lettres de Cachet*'yi (tutuklama emirlerini) müdafaa etmekte takındıkları tavırdan, insanlara "millete mensup insanlar" olmaktan başka herhangi bir vasıf tanındıkça hiçbir anayasa yapılamayacağı artık gün gibi belli olmuştu.

Bu konu üzerinde sürüp giden türlü tartışmalardan sonra (o zamanki deyimle) *Tiers Etat* veya halk sınıfı (Abbé Sieyes tarafından bu maksatla verilen bir önerge üzerine) kendilerini "MİLLETİN TEMSİLCİLERİ" olarak ilân ettiler; ve öbür iki sınıfın ancak kendi topluluklarının temsilcileri olarak telâkki edilebileceğini ve bunların, yalnız milletvekilleri ile bir arada millî bir mahiyette toplandıkları zaman, müzakereye katılma hakları olabileceğini açıkladılar.

Bu karar, *Etat Généraux* unvanına son vererek onun yerine, şimdiki deyimle, *L'Assemblée Nationale*'i, veya Millî Meclis'i geçirdi.

Bu önerge öyle acele ile bir önerge değildi. Soğukkanlı müzakerelerin neticesi idi. Yapma imtiyazlı ayırmalar gözetmenin çılgın, hatalı ve adaletsiz bir şey olduğuna akıl erdiren milletvekilleri ile iki meclisin vatansever üyeleri arasında beraberce kararlaştırılmıştı.

Bu isme lâyık hiçbir anayasanın millî esastan gayri bir zemin üzerine kurulamayacağı belli olmuştu. Aristokrasi, o ana kadar, sarayın istibdadına muhalefet etmiş ve vatanseverce bir dil kullanmıştı. Fakat onun bu muhalefeti (tıpkı İngiliz Baronlarının Kral John'a muhalefetleri gibi) sarayı kendisine rakip görmesindendi; şimdi de aynı sebeplerden dolayı millete karşı muhalefet ediyordu.

Bu önergeyi yürürlüğe koyarak, milletvekilleri, aralarında anlaşmış oldukları üzere, öbür iki meclisi, gelip millî bir vasıfla kendileriyle birleşmeye ve işe başlamaya davet ettiler.

Ruhban sınıfının çoğu, özellikle küçük ruhani dailerin papazları, o sınıfın salonundan çıkıp millete katıldılar. Zadegân sınıfından da kırk beş kişi aynı tarzda buraya katıldı.

Bu son olayın, açıklanması gereken bir nevi gizli hikâyesi vardır. Kendine asiller unvanını veren meclisin bütün vatansever üyelerinin o meclisi birden terk etmeleri ihtiyatlı bir hare-

ket sayılmamıştı; bu anlaşma neticesi olarak, onlar da azar azar oradan çekilmişler ve gerek orada olup bitenlerden haber almak gerekse şüpheli olanları göz hapsi altında bulundurmak için, aralarından bazılarını daima orada bırakmışlardı.

Az zamanda bunların sayıları kırk beşten seksene ve çok geçmeden de daha fazlaya çıktı. Bütün milletvekilleri ile ruhban sınıfının ekseriyetine bunların da katılması, memnun olmayanları küçücük bir azınlık haline koydu.

Öteki krallara hiç benzemeyen bir şekilde iyi kalpli bir zat olan kral, Millî Meclis'in görüşüne uygun olarak, üç meclisin birleşmesini tavsiye etmeye gönlü yatmış görünüyordu. Fakat memnun olmayanlar bunu önlemeye uğraştılar ve şimdi başka bir plan tasarlamaya başladılar.

Bunlar, çoğu zadegân meclisinden bir kısmı da ruhban meclisinin, özellikle piskoposlar ile yüksek gelirli kilise mensuplarından meydana gelmiş bir azınlıktan ibaret idiler. Bu adamlar, ister zorla ister oyun ve düzen yolu ile, her şeyi halletmeye azmetmişlerdi.

Bir anayasa yapılmasına itirazlar yoktu. Fakat bu öyle bir anayasa olmalı ki, onu onlar dikte etsinler, kendi görüşlerine ve özel durumlarına uygun olsun.

Öbür yandan millet onları birer vatandaştan başka şekilde tanımak istemiyordu; bütün bu gibi türedi iddiaları tamamıyla bahis dışı kılmak azminde idi. Aristokrasi kendini gösterdikçe o nispette küçük düşüyordu. Bu sınıfın çoğunda göze görünür öyle bir sersemlik ve akılsızlık, Fransızların *je ne sais quoi* dedikleri gibi, tarif edilmez bir acayiplik vardı ki vatandaştan üstün olalım derken insandan aşağı oluyorlardı. Aristokrasi, halkın kininden ziyade hor görüşünden dolayı itibardan düşmüştür. Aristokrasiden bir aslan gibi korkulmaktan ziyade onunla bir eşekmiş gibi alay edilmiştir. Bütün memleketlerde aristokrasinin veya asiller veya asalet, daha doğrusu ehliyetsizlik[39] denen nesnenin genel niteliği işte budur.

39 *No-ability*. Yazar, bu kelimenin asalet manasına gelen *nobility* kelimesine benzerliğinden, aralarındaki yazılış ve telâffuz yakınlığından istifade ederek, asaleti hicvetmek ve onun liyakatsizliğine işaret kastıyla bir cinas yapmaktadır – ç.n.

Memnun olmayanların şöyle ikizli bir planları vardı: ya, özellikle anayasaya ilişiği bulunan bütün meselelerde ayrı ayrı meclisler (veya sınıflar) halinde müzakere yapmak ve oy vermek (bu suretle asilzadeler meclisi anayasanın herhangi bir maddesi hakkında muhalif kalabilecekti); ya da buna muvaffak olmadıkları takdirde Millî Meclis'i tamamıyla devirmek.

Bu gayelerden birinden birini elde etmek maksadıyla, o zamana kadar hep rekabete girişmiş oldukları istibdat ile şimdi dostluk münasebetleri kurmaya başladılar. Kont d'Artois bunların başı oldu.

(Onların tertipleriyle aldatılmış olduğunu sonradan açıklayan) kral, eski usule uyarak, *Lit de Justice* divanını topladı. Orada birçok konuların *ferdî oy* (*vote par tête*) usulüyle müzakeresine müsaade etti; fakat anayasaya ait bütün meseleleri üç meclisteayrı ayrı müzakere edilmek ve oya konmak üzere saklı tuttu.

Kralın bu demeci M. Necker'ın tavsiyesinin hilâfına olarak yapılmıştı. M. Necker, artık sarayda gözden düşmekte olduğunu ve yerine başka bir bakanın tayininin düşünülmekte bulunduğunu sezmeye başlamıştı.

Ayrı meclisler halinde toplanma şekli, esas itibarıyla ortadan kaldırılmış olmakla beraber, dış görünüşünde hâlâ muhafaza edilmekte olduğundan, millet temsilcileri kralın bu demecinden sonra buna karşı bir protestoda bulunmak üzere aralarında görüşüp danışmak için kendi meclislerine gittiler. Meclisin (kendilerine asiller diyen) ve evvelce millî davaya katılmış bulunan azınlığı da aynı şekilde kendi aralarında danışma yapmak için özel bir eve çekildiler.

Memnun olmayanlar, o zamana kadar, tedbirlerini saray ile beraber kararlaştırmışlardı, işlerin idaresini Kont d'Artois üzerine aldı. Demecin uyandırdığı memnuniyetsizlikten ve ona karşı teşekkül etmekte olan muhalefetten, ayrı meclisler halinde karar vermekle, yapılacak anayasaya hâkim olamayacaklarını anladıklarından, Millî Meclis'e karşı suikast ve onu devirmekten ibaret olan son planlarını tatbike hazırlandılar.

Ertesi sabah Millî Meclis salonunun kapısı milletvekillerine kapanmış, ve askerî kordon altına alınmıştı; üyelerin içe-

riye girmelerine müsaade olunmadı. Bunun üzerine onlar da Versailles civarındaki bir tenis sahasına çekildiler. En münasip yer olarak burayı bulabilmişlerdi. Orada tekrar toplantıyı açtıktan sonra, bir anayasa vücuda getirinceye kadar ölümden başka hiçbir sebeple birbirlerinden ayrılmayacaklarına and içtiler. Meclisi kapamak tecrübesi milletvekillerinin münasebetlerini daha sıklaştırmaktan başka bir sonuç vermediğinden, ertesi gün bina tekrar açıldı ve kamu işi tekrar mutat yerinde görülmeye başladı.

Şimdi de, Millî Meclis'i devirecek olan yeni kabinenin kurulmasını gözden geçirelim. Bu iş için kuvvet lâzım olduğundan, otuz bin asker toplanması için emir çıkarıldı. Bunların kumandası, kurulması düşünülen yeni kabineye gireceklerden biri olan ve taşradan bu maksatla merkeze çağrılmış bulunan Broglio'ya verildi. Fakat yürütmeye hazır bir hale gelinceye kadar bu planı gizli tutmak üzere bazı tertibat almak lâzım geldiğine göre, Kont d'Artois tarafından yapılan bir demeci bu politikaya atfetmek lâzımdır, ve burada bundan bahsetmenin yeridir.

Memnun olmayanlar Millî Meclis'ten ayrı kendi meclislerine çekilmeye devam ederlerken, bu hareketin onların Millî Meclis'e katılmalarından daha fazla kıskançlık uyandırması ve suikasttan işkillenilmesi kaçınılmaz bir şeydi. Fakat bir kere de vaziyet almış bulunduklarından ve bunu terk etmek için bir bahaneye muhtaç olduklarından, bir vesile icat etmek lâzımdı. Bu da fiilen Kont d'Artois'nın yaptığı, "Memnun olmayanlar Millî Meclis'e katılmadıkları takdirde kralın hayatının tehlikeye sokulmuş olacağı" şeklinde bir demeç ile başarıldı; bunun üzerine onlar kendi meclislerini terk ile gelip Millî Meclis'in arasına karıştılar.

Bu beyanat yapıldığı zaman, genel olarak Kont d'Artois'nın manasız hareketlerinden biri, ve sırf iki meclisin seçkin üyelerini düştükleri küçüklük durumundan kurtarmak için düşünülmüş bir şey diye telâkki olunmuştu; ve eğer arkasından başka hiçbir vaka çıkmasaydı, bu hüküm isabetli olacaktı. Fakat olayları en iyi onların sonuçları izah ettiğine göre, bu zahirî birleşme sadece, gizliden gizliye devam etmekte olan entrikala-

rı gözden saklamaya mahsus bir örtü idi; ve demeç işte bu gayeye hizmet için tertiplenmişti. Az bir zaman sonra Millî Meclis kendi etrafını askerî kıtalarla sarılmış buldu, ve her gün binlerce asker daha geliyordu. Bunun üzerine Millî Meclis krala gayet sert bir açıklamada bulunarak bu tedbirin yolsuzluğunu protesto etti, sebebini sordu. Sonraları kendisinin de söylediği gibi bu işin içyüzünü bilmeyen kral cevap olarak, özetle hayli bozulmuş görünen genel asayişi korumaktan başka bir gaye gözetmediğini bildirdi.

Fakat bundan sonra geçen birkaç gün içinde suikast kendini açığa vurdu. M. Necker ile kabinesi düşürüldü. Devrime düşman olanlardan mürekkep yeni bir kabine kuruldu. Onları desteklemek üzere Broglio da yirmi beş otuz kişilik yabancı askerle geldi. Artık maskeler atılmış ve işler buhran safhasına girmişti. Neticede şu oldu ki, bu kitabın baş tarafında anlatmış olduğum gibi, üç günlük bir zaman zarfında Bastille zaptolundu, Broglio ile kumandasındaki yabancı kıtalar dağıtıldı; yeni kabine ile yardakçıları ihtiyatı milletten kaçmakta buldular.

Bu az ömürlü kabine ile çok sürmeyen mukabil ihtilâl teşebbüsünün tarihinde bazı tuhaf taraflar vardır. Kral'ın oturduğu Versailles Sarayı ile Millî Meclis'in bulunduğu binanın arası 400 yardadan fazla uzak değildi. O anda bu iki yer iki muharip ordunun karargâhlarına benziyordu. Böyle olmakla beraber saray, Millî Meclis'e Paris'ten gelmiş olan haberden, sanki kendisi yüz mil uzakta bulunuyormuşçasma, tamamıyla gafildi. Evvelce de söylediğimiz gibi, o zaman Marquis unvanı ile anılan ve bu hadise sırasında Millî Meclis'in başkanlığına seçilmiş bulunan de la Fayette, Bastille'nin zaptolunduğu gün akşama kadar, krala, vaziyeti bildirmek ve kendisiyle fikir teatisinde bulunmak üzere, Meclis'in emriyle arka arkaya üç heyet yolladı. Fakat Bastille'in hücuma uğradığından bile haberi olmayan kabine erkânı her türlü temasa mani oldular, ve bunu nasıl ustalıkla başardıklarını düşünerek avundular. Fakat birkaç saat içinde havadisler o kadar sık ve çabuk gelmeye başladı ki, bakanlar masalarından kalkıp kaçmaya mecbur oldular. Hepsi kendi hüviyetlerini gizleyerek, kimi bir kılıkta kimi başka kıyafette yola

çıktı. Şimdi bütün endişeleri kendilerini durduran olmasın diye, haberin yayılmasından önce davranmaktı; gerçi havadis çabuk yayılıyordu ama bakanlar ondan daha hızlı kaçıyorlardı.

Şu nokta kaydedilmeye değer ki Millî Meclis kaçan bu suikastçılar hakkında ne bir kovuşturmada bulunmuş, ne onlara aldırış etmiş ne de herhangi bir şekilde misillemeye teşebbüs etmiştir.

İnsan haklarına ve her memlekette hükümetin varlık hakkının biricik temeli olan halkın otoritesine dayanan bir anayasa kurmak işi ile meşgul olan Millî Meclis, küstah hükümetlerin niteliğinden olan o kendilerini yine kendi otoritelerine dayamak ya da irsi saltanat saçmalığı üzerine kurmak gibi süfli ihtirasların hiçbirini duymadı. Düşündüğünü olmak ve düşüncenin konusu ile birlik halinde hareket etmek, insan dimağının özelliğidir.

Fesat hareketi bu suretle dağıtılınca, Millî Meclis'in ilk işlerinden biri, diğer hükümetlerde olduğu gibi intikamcı bildirgeler çıkarmak yerine, ve yeni anayasanın üzerine kurulacağı temel olarak, bir İnsan Hakları Beyannamesi yayımlamak oldu. Bu bildirgeyi bu kitabın içine de koyuyorum.

Fransa Millî Meclisi Tarafından İlân Olunan İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi

Fransız Milletinin bir Millî Meclis halinde toplanmış bulunan temsilcileri, hükümetteki bozukluklara ve kamu işlerindeki felâketlere sadece insan haklarının tanınmaması, ihmal edilmesi ya da hor görülmesi keyfiyetinin sebep olduğunu göz önüne alarak, bu tabiî, zaman aşımına uğramaz ve başkasına devrolunmaz hakları[1] resmen ilâna karar vermişlerdir; ta ki bu bildirge, toplum kurulunun bütün mensuplarının daima akıllarında kalarak, onlara durmadan haklarını ve ödevlerini hatırlatsın; yasama erki yürütme erkinin tasarrufları siyasi kuruluşların gayeleri ile karşılaştırılmak suretiyle, daha çok saygı görsün; bundan böyle vatandaşların istekleri, sade ve su götürmez ilkelere dayanacağından, daima anayasayı ayakta tutmaya ve kamunun saadetine yönelmiş olsun.

Bu sebeplere dayanarak, Millî Meclis, Ulu Tanrı'nın huzurunda ve O'nun lütuf ve inayetine sığınarak, insan ve vatandaşların *kutsal*[2] haklarını şöyle kabul ve ilân eder:

Madde 1 – İnsanlar hür ve eşit haklara sahip olarak doğarlar ve daima öyle yaşarlar. Onun için, toplum içindeki farklar ancak kamu yararı esasına dayandırılabilir.

---

1 Fransızcasında: "İnsanın tabiî, başkasına devrolunmaz ve kutsal hakları..." şeklindedir – ç.n.

2 Fransızcasında: "kutsal" sıfatı, 1 numaralı notta işaret ettiğimiz gibi, metnin daha yukarısında geçer, burasında yoktur – ç.n.

Madde 2 – Her siyasi topluluğun amacı insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarının korunmasıdır. Bu haklar Hürriyet, Mülkiyet, Güvenlik ve Zulme karşı Direnmedir.

Madde 3 – Aslında egemenliğin kaynağı Millettedir; açıkça milletten gelmeyen hiçbir yetkiyi hiçbir fert veya zümre kullanamaz.

Madde 4 – Siyasi[3] Hürriyet başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapabilmekten ibarettir. Her insanın doğal haklarının kullanılması ancak *diğer* insanların aynı hakları kullanmalarını sağlayan hudutlar ile sınırlıdır. Bu sınırları ancak kanun tayin eder.

Madde 5 – Kanun ancak topluma zararlı olan davranışları yasak edebilir. Kanunla menedilmemiş hiçbir şey yasaklanamaz ve hiç kimse kanunun emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Madde 6 – Kanun genel iradenin ifadesidir. Onun yapılmasına bütün vatadaşların, şahsen veya vekilleri vasıtasıyla, iştirak etmeye hakları vardır. Kanunun sağladığı himaye de verdiği ceza da herkes için aynı olmalıdır. Bütün vatandaşlar kanun önünde eşit olduklarından, fazilet ve ehliyetlerinden ileri gelenden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin, her biri liyakatlerine göre, bütün şeref, makam ve hizmetlere eşit bir surette kabul olunurlar.

Madde 7 – Kanunla belli edilmiş olan haller ve usuller dışında hiç kimse suçlandırılamaz, yakalanamaz, tutuklanamaz. Kanunsuz emirleri isteyenler, verenler, yapanlar veya yaptıranlar cezalandırılır. Fakat kanun dairesinde çağırılan veya yakalanan herkes derhal emre itaatle yükümlüdür; buna karşı gelenler suçlu olurlar.

Madde 8 – Kanun, ancak lüzumu muhakkak ve besbelli olanlardan başka cezalar tayin edemez. Hiç kimse, suçtan önce çıkarılmış ve meşru şekilde yürürlüğe konmuş bir kanuna dayanmadan cezalandırılamaz.

Madde 9 – Usulen suçluluğu sabit oluncaya kadar her insan masum sayıldığından, yakalanması mutlaka lâzım geldik-

3 Fransızcasında mutlak olarak "hürriyet" denilmiştir – ç.n.

te, kendisine yakalanmasının ya da tutuklanmasının gerektirdiğinden fazla şiddet gösterilmesini önlemek üzere, kanun, gerekli tedbirleri almalıdır.

Madde 10 – Hiç kimse fikirlerinden, hattâ dış belirtileri kanunla kurulu kamu düzenini bozmadıkça, dinî düşünce ve inançlarından dolayı kınanamaz.

Madde 11 – Düşünce ve fikirlerin serbestçe teatisi insanın en temel haklarından bulunduğundan, her vatandaş, düşündüğünü serbest olarak söyleyebilir,[4] şu şartla ki, bu hürriyeti kötüye kullanırsa, kanunla belli edilmiş hallerde sorumlu olur.

Madde 12 – İnsan ve Vatandaş Haklarının güvence altına alınması için bir kamu kuvvetine ihtiyaç bulunduğundan, bu kuvvet, emanet edildiği şahısların özel çıkarı için değil kamu yararına olarak vücuda getirilir.

Madde 13 – Kamu erkini yürütmek ve hükümetin diğer masraflarını karşılamak için gerekli paradan herkesin kendine düşen payı vermesi zorunlu olduğundan, bu yük, herkesin malî gücüne göre, toplum mensupları arasında eşit bir surette paylaştırılır.

Madde 14 – Bütün vatandaşlar, şahsen temsilcilerinin aracılığı ile, vergilerin lüzumunu, tahsis cihetini, miktarını, matrahını ve müddetini tayin etmekte serbest oy hakkına maliktirler.[5]

Madde 15 – Toplumun, her idare adamından, yaptığı işlerin hesabını sormaya hakkı vardır.

Madde 16 – Hakların güvence altına alınmamış ve kuvvetlerin ayrılığı belirli esaslara bağlanmamış olan toplumlarda anayasa yok demektir.

Madde 17 – Mülkiyet, el uzatılmaz kutsal bir hak olduğundan, kamu yararı için lüzumlu olduğu açıkça ve usulüne göre sabit olmadıkça ve önceden haklı bir tazminat verilmedikçe, hiç kimsenin malı elinden alınamaz.

---

4 Fransızca aslında: "bastırabilir" – ç.n.

5 Bu madde Fransızca aslında şöyledir:
Madde 14 – Bütün vatandaşlar, şahsen veya temsilcileri aracılığı ile, verginin lüzumunu tespit etmek, vergiye muvafakatlerini serbestçe bildirmek, onun nerelerde kullanıldığını izlemek, oranını, matrahını, alınma şeklini ve müddetini tayin etmek hakkına maliktirler – ç.n.

İlk üç madde, genel ilkeler halinde, İnsan Haklarının tümünü kapsar. Ondan sonraki bütün maddeler onların ya birer sonucu ya izahı mahiyetindedir. Dördüncü, beşinci ve altıncı maddeler, birinci ikinci ve üçüncü maddelerde sadece genel bir şekilde ifade edilmiş bulunan esasları daha etraflı bir surette tarif ediyor.

Yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu ve on birinci maddeler, kanunların, daha yukarıda ilân edilmiş haklara uygun olarak, dayanması gereken esasları açıklamaktadır.

Fakat onuncu maddenin bu madde ile verilmek istenen hakkı yeter derecede güvence altına almadığı hususunda, gerek Fransa'da gerek başka memleketlerde tereddüde düşen bazı çok iyi kimseler vardır. Bundan başka bu onuncu madde dinin ilâhi yüceliğine pürüz getirir; ve, onu beşerî kanunların konusu yapmak suretiyle, onun insan aklı ve anlayışı üzerindeki tesirini zayıflatır. O zaman din insana, araya gölge edici bir şeyin girmesiyle perdelenmiş bir ışık gibi görünür ki, bu engelin ardında o nurun kaynağı kararıp gözden kaybolur ve artık insan bu karartılı ışında ululamaya değer bir şey göremez olur.[1]

1 Beşerin anlayışına ve ruhuna işlediği takdirde her insanı, zümreyi ya da hükümeti din bahsinde hatalı hareketten alıkoyacak tek bir fikir vardır ki o da da-

On ikinci maddeden sonraki öbür maddeler, esas itibarıyla, evvelki maddelerin prensiplerine dâhildir. Fakat Fransa o vakit hatalı şeyleri bozmak ve doğrularını kurmak gibi özel bir durumda bulunduğu için, burada, başka bir durumda gerekebileceğinden daha fazla açık söyleme yoluna gitmek yerinde olmuştur.

İnsan Hakları Beyannamesi mecliste görüşülürken üyelerden bazıları, eğer Haklar Beyannamesi yayımlanacaksa buna bir de ödevler bildirgesi eklenmek gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu mülâhaza, düşünen fakat fazla ileri düşünemediği için hataya düşen bir zihnin alâmeti idi. Çünkü, Haklar Beyannamesi, buna karşılık, aynı zamanda bir ödevler bildirgesidir de. İnsan olarak benim hakkım olan şey aynı zamanda bir başkasının da hakkıdır; böyle olunca, o hakka malik olmak kadar onu güvence altına almak da benim vazifem olur.

İlk üç madde, gerek ferdî gerek millî hürriyetin temelidir. Hükümeti, varlığını o maddelerdeki prensiplerden almayan ve o prensipleri tertemiz muhafazaya devam etmeyen bir memlekete asla hür denemez. Bu bakımdan, İnsan Hakları Beyannamesi'nin dünya için şimdiye kadar yayımlanmış ve ilân edilmiş bütün kanunlardan ve statülerden daha büyük kıymeti vardır ve dünyaya onlardan daha çok faydası olacaktır.

İnsan Hakları Beyannamesi'nin başlangıç kısmında, bir milletin Yaratıcısının inayetiyle bir hükümet kurmak üzere göreve başlaması şeklinde, yüce ve muhteşem bir manzara görüyoruz. Bu o kadar yeni, bütün tarihi boyunca Avrupa âleminde eşi

---

ha dünyada hükümet diye beşerî bir kuruluş yokken Allah ile insan arasında, ezelden beri, tâbir caizse, bir ant (ahit) mevcut olduğu; ve nasıl ki insan *tek şahıs* olarak yaradanına karşı içinde bulunduğu münasebet ve şartlar değişmez ve hiçbir beşer kanunu veya otoritesi ile hiçbir suretle değiştirilemez ise, bu anttan bir kısım olan dinî bağlılığın da öylece beşer kanunlarına tâbi tutulamayacağı; ve bütün kanunların bu daha önceden var olan anda uymaları gerektiği, yoksa bu andı kanunlara uydurmaya kalkışmamak lâzım geldiğidir; zira bu kanunlar, insanın eseri olduktan başka, o anttan sonradırlar. Etrafına bakıp da kendini kendisinin halketmediği bir yaratık ve dünyayı da kendisi için yaratılıp hazırlanmış bir yer olarak görünce, insanın ilk hareketi, Allah'a bağlanmak olmuş olmalıdır; ve her insan ferdinin yaradanına karşı bu dinî bağlılık ve ibadetini *kendisince hak bildiği şekilde* yapması daima kutsal kalmakta devam etmelidir; hükümetler buna karışmakla fesatçılık etmiş oldular.

bulunmayan bir olaydır ki, İhtilâl adı onun mahiyetini göstermeye pek küçük gelir; o, İNSANIN MÂNEN YENİDEN DOĞMASI mertebesine ulaşan bir olaydır. Bugünkü Avrupa hükümetleri birer haksızlık ve zulüm sahnesinden başka bir şey midirler? İngiltere'deki hükümet nedir? Bu memleketin her adamın kaça satın alınabileceği belli olan bir pazar halinde bulunduğunu; ahlâk bozukluğunu, aldatılmış bir halk zararına olarak, genel bir ticaret şekline girdiğini yine kendi ahalisi söylemiyor mu? O halde, Fransız İhtilâli'ne iftira atılmasında şaşılacak bir cihet yoktur. Eğer bu ihtilâl sadece istibdadın açık şeklini yok etmekle kalsaydı belki de Mr. Burke ile diğer bazı zatların hiç sesleri çıkmazdı. Onlar şimdi, "ihtilâl çok ileri gitti – yani kendi görüşlerine göre aşırı gitti" diye bağırıyorlar. Zira ihtilâl, gözünü ahlâk fesadına dikmiştir; yiyiciler grubunun hepsini telâş almıştır. Korkuları hakaretlerinden belli; onlar yaralanmış bir şerrin iniltilerini açığa vurmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Fakat Fransız İhtilâli böyle bir muhalefetten müteessir olacak yerde şeref kazanıyor. Onlar vurdukça ihtilâl daha çok kıvılcım saçacaktır, yalnız fazla vurmazlarsa diye kaygı edilir. İhtilâlin hücumlardan korkusu yoktur: Ona doğruluğun verdiği bir temel vardır; zaman da onu kendi ismi kadar ebedî bir ün ile kaydedecektir.

Fransız İhtilâli'nin ta başından Bastille'in zaptına kadarki başlıca evrelerinin çoğunun seyrini çizmiş ve İnsan Hakları Beyannamesi'yle kuruluşunu anlatmış bulunduğundan, bu bahsi M. de la Fayette'in şu kuvvetli hitabı ile bitireceğim – HÜRRİYETE DİKİLEN BU BÜYÜK ANIT ZULMEDENLERE BİR İBRET DERSİ, ZULÜM GÖRENLERE DE İZİNDEN YÜRÜNECEK BİR ÖRNEK OLSUN![2]

2 Yukarda 49-50. sayfaya müracaat buyurunuz.

HAMİŞ: Bastille'in zaptından beri, hadiselerin oluş şekli neşredilmiş bulunmaktadır. Fakat bizim bu eserde anlattıklarımız ondan önceye aittir. Bu olguların bazıları, kolayca görüleceği üzere, pek az bilinebilen şeylerdir.

Kitabın bundan önceki kısmındaki tartışmaların veya onların arkasından anlattığım olayların birbirleriyle ilişkisini bozmamak için, birtakım düşünceleri, farklı bir bölümde toplamak üzere, sakladım. Böylelikle, çeşit çeşit olmaları, "meseleleri birbirine karıştırıyor" gibi bir tenkitle görünmez kılınmaya mahkûm edilmeyecektir.

Mr. Burke'ün kitabı *baştan aşağı* karmakarışıktır. Maksadı Fransız İhtilâli'ne hücum etmekti; fakat düzgün bir tertiple işe koyulacak yerde fırtınalı bir ifade ile kitabını birbiri üzerine rastgele düşen ve yekdiğerini yok eden bir fikir kalabalığı ile doldurmuştur.

Lâkin Mr. Burke'ün kitabındaki bu karışıklık ve tezadın izahı kolaydır. Uzun bir davaya girişen bir adam rotasını sabit bir gerçekten veya prensipten başka bir kılavuza göre ayarlamaya teşebbüs edince muhakkak yolunu kaybeder. Bu yol gösterici daima göz önünde bulundurulmadıkça, bir tartışmanın bütün kısımları arasında ahengi korumak ve onları bir sonuç üzerinde birleştirmek insan gücünü aşan bir şey olur. Bu kılavuzun yokluğu ne hâfıza ile ne de uydurmalarla telâfi edilebilir. Hâfıza insanı yanıltır, uydurma ise ele verir.

Gerçi Mr. Burke'ün irsi saltanata ve bir milletin kendi hükü-

metini kendi kurmaya hakkı olmadığına dair söylediği sözler, saçmadan daha iyi bir isme lâyık değildirler; bu arada tesadüfen önüne, hükümetin ne olduğunu azıcık izah etmek keyfiyeti çıkmıştır.

"Hükümet, insan bilgeliğinin bir icadıdır" diyor.

Hükümetin insan *akıllılığının* bir buluşu olduğu kabul edilince, irsi saltanat ve irsi haklar denen şeylerin, o akıllılıkla asla birleşemeyeceği neticesine varılır; çünkü akıllılığı irsi kılmak mümkün değildir; kaldı ki, tatbikatında bir milletin idaresini bir sersemin akıllılığına bırakabilen bir buluş, akıllı bir icat da olamaz.

Mr. Burke'ün şimdi tuttuğu yol davasının her kısmına felâket getirir. Tartışma irsi akıllılık şekline dökülüyor; soru şudur: En akıllı adam kimdir?

Mr. Burke, irsi saltanat şeceresindeki her şahsın bir Hazreti Süleyman olduğunu ispatlamalıdır; böyle olmayan, kral olmaya hak iddia edemez.

Mr. Burke ne de yaman vuruyor! Gemiyi harbe hazırlamış gemicilerin dedikleri gibi, güverteyi sildi, süpürdü ve hemen hemen kralların listesinde okunaklı bir isim bırakmadı; elindeki ölüm ve zaman kadar korkunç tırpanı ile Lordlar Kamarası'nı biçip seyreltti.

Lâkin Mr. Burke bu karşılığı alacağını önceden bilir görünüyor; bir korunma tedbiri olmak üzere, hükümeti sade insan akıllılığının bir icadı saymayıp aynı zamanda akıllılığın tekeli altına koymaktadır.

Bu zat, bir tarafa budalalar olarak Milleti, öbür yana da kendi akıllılık hükümetini, Gotham'ın bütün akıllı adamlarını koyuyor; ondan sonra da "insanların İHTİYAÇLARInın işte bu akıllılık tarafından sağlanmasına HAKları bulunduğunu" söylüyor. Bunu böylece bildirdikten sonra, insanlara *ihtiyaçlarının* ve keza *haklarının* ne olduğunu izah etmeye çalışıyor.

Bunda fevkalâde ustaca bir şekilde muvaffak olmuştur, zira insanların ihtiyaçlarını akıllılık *ihtiyacı* diye göstermiştir; fakat bu ancak kuru bir teselli olduğundan, Mr. Burke sonra onlara akıllılığı değil, ancak akıllılık tarafından idare edilmeye *hakları* oldu-

ğunu bildiriyor; onlara akıllılığın bu tekelci hükümeti ile onun olur, olmaz, doğru ve yanlış bütün gayeleri karşılayan geniş imkânları hakkında yüksek bir saygı telkin etmek için, bir mütercimin esrarengiz azametini takınarak, onlara bu hükümetin yetkilerini şöyle anlatıyor: "İnsanların hükümetteki hakları, onların istifadeleridir; bu faydalanmalar iyiler arasındaki ihtilâflarda çok defa denge halinde; bazen *iyiler* ile *kötüler* arasında bazen de *kötüler* ile *kötüler* arasında uzlaşma halindedirler. Siyasi hikmet, gerçek ahlâki tezahürleri, metafizikçe veya matematikçe değil, ahlâkça toplayan, çıkaran, çarpan ve bölen bir *hesap prensibidir.*"[1]

Mr. Burke'ün kendilerine hitap ettiğini farz eylediği şaşakalmış dinleyiciler bu karışık bilgince sözlerden bir şey anlamamış olabilecekleri cihetle, tercümanlığını ben üzerime alacağım. Ey ahali bütün bunların manası, hükümete hâkim olan hiçbir prensip yoktur; o, canının istediği gibi kötüyü iyi veya iyiyi kötü yapabilir. Kısacası, hükümet *keyfî iktidardır* demektir.

Fakat Mr. Burke'ün unuttuğu bazı şeyler var.

Birincisi, akıllılığın ilkin nereden çıktığını göstermemiştir.

İkincisi, ilk defa olarak hangi yetki ile tatbikata konulduğunu göstermemiştir.

Onun meseleyi önümüze koyuş tarzına göre ya hükümet akıllılığı çalıyor ya da akıllılık, hükümeti. Bunun bir kökeni yoktur. Yetkileri de hiçbir delile dayanmamaktadır. Kısacası bu bir zorla almadır.

Monarşi taraftarı düşünürler, utançlarından mıdır, yoksa hükümette gözden saklanması gereken esaslı bir bozukluk olduğundan mıdır, veyahut her ikisinden dolayı mıdır, yoksa başka bir sebepten midir belli etmeye kalkmayacağım, fakat öyledir, nedense hükümetin asla kaynağına dönmezler veya onun kökeninden bu yana, doğru seyrini göstermezler. Bu onları tanımaya yarayan *kıstaslardan* biridir. Bundan bin sene sonra Amerika'da veya Fransa'da yaşayanlar hükümetlerinin kökenine doğru gururla bakıp, *bu bizim şerefli atalarımızın eseridir!* diyecekler. Fakat acaba monarşi lehinde konuşan bir adam ne diyebilir? Onun sevinip öğünecek nesi vardır? Heyhat! Hiçbir şeyi yoktur. Meç-

1 (Denominations - Zümreler) adlı kısımdan.

hul bir şey onu geriye bakıp mazide bir başlangıç aramaktan alıkoyar; bir haydudun veya bir Robin Hood'un zamanın uzun karanlığı içinden başını kaldırıp *köken benim* demesinden korkar. Mr. Burke iki yıl önce Niyabet Kanunu ve irsi saltanat üzerinde pek çok çalışmış ve bu münasebetle emsal bulmak için tarihe dalıp çıkmış olduğu halde hâlâ Normandiyalı William'ı gösterip, *işte listenin başı, işte şeref kaynağı* diyecek kadar cesareti yok; çünkü bu adam fahişenin oğlu ve İngiliz milletini soyan yağmacıdır.

Bütün memleketlerde insanların hükümet hakkındaki fikirleri hızla değişmektedir. Amerikan ve Fransız devrimleri bütün dünyaya insanın içine işleyen bir ışın demeti salmışlardır. Hükümetlerin dağ gibi masrafı kendini halka hissettirerek, onları düşünmeye sevk etmiştir ve bir defa perde yırtılmaya başlayınca artık tamir kabul etmez. Bilgisizliğin bir özelliği vardır: Bir yerden defedildi mi artık bir daha onu orada tekrar kurmak kabil değildir. Bilgisizlik esasında kendisi bir varlık değildir, ancak ve sadece bilgi yokluğudur; onun için insan bilgisiz *bırakılabilir* ise de sonradan bilgisiz *kılınamaz*.

Gerçeği bulmakta dimağın işleyiş tarzı, onun göz vasıtasıyla eşyayı fark edişindeki faaliyetinin aynıdır; bir şey bir kere görüldükten sonra artık zihni tekrar o şeyi görmeden önceki haline koymak imkânsızdır.

Fransa'da bir karşı ihtilâlden bahsedenler insanı ne kadar az anladıklarını gösteriyorlar. Bir karşı ihtilâl yapmanın çaresini ifade edecek bir kelime tertibi lisanda yoktur. Çare bilgiyi ortadan kaldırmak olmalıdır; halbuki henüz insana bildiğini *bildirmemek* ve düşündüğünü *düşündürmemek* çaresi asla bulunmuş değildir.

Mr. Burke bilginin ilerlemesini durdurmaya boşuna çalışıyor; kendisini hayalî bir isim altında hükümetten para almak şüphesi altında bırakan bir alışverişi şehirde bilenler olduğuna göre, bu zatın bu çabası daha da nazik olmayan bir harekettir. İhtimal onun bu hareketi, kitabında ileri sürdüğü garip bir tezi izah eder; kendisi o tezi *Revolution Society*'ye[2] karşı gibi gösteriyor ise de gerçekte bütün millete karşı yöneltilmiştir.

2 Devrim Derneği – ç.n.

Mr. Burke: "İngiltere kralı, bir kral seçmek hususunda mensuplarının ne teker teker ve ne de toplu olarak bir tek oyları bulunmayan *Revolution Society*'nin arzusuna *aldırmayarak, kendi* tacını (çünkü Mr. Burke'e göre o taç millete ait değildir) taşır. Bugün Majesteleri oturdukları tahta nasıl *Revolution Society*'nin arzusunu hiçe sayarak çıkmış bulunuyorlarsa, ardıllarının her biri de vakti ve sırası gelince *aynı suretle* tahta geçeceklerdir" diyor.

İngiltere'de veya başka bir yerde kral kimdir, dünyada kral diye bir şey var mıdır, yoksa halk kral diye bir Cherokee[3] reisini veya Hessen'li bir hafif süvariyi mi seçer, hiçbiri umurumda değil, ne halleri varsa görsünler; fakat doktrin olarak mütalâa edilince Mr. Burke'ün sözleri insanların ve milletlerin haklarına ilişiği olmakla, gök kubbe altında en çok esaret içinde bulunan memlekette söylenmiş olanlar kadar tiksinti vericidir. Ben böyle bir istibdattan bahsedilmesine alışık olmadığım için, acaba bu sözler benim kulağıma bir başkasının kulağına geldiğinden daha mı fena geliyor, bunu pek o kadar iyi kestiremiyorum; fakat bu sözlerin esasının iğrenç ve tiksinç olduğuna tereddütsüz hükmediyorum.

Mr. Burke'ün kastı *Revolution Society* değildir; gerek *asıl* ve gerekse *temsilî* mahiyeti ile millettir; "onların ne *teker teker* ne de *toplu olarak* bir oy hakları yoktur" demek suretiyle fikrinin iyi anlaşılmasına özenip bezenmiştir. *Revolution Society*, her çeşit vatandaştan ve parlamentonun her iki kamarasının üyelerinden kuruludur; eğer bunların hiçbirinin oy hakkı yoksa, o zaman bunların ne milletin içinde ne de parlamentosunda da hakkı olamaz. Bu her memleket için, yabancı soydan insanların kral olmalarının ne kadar önemli olduğunu gösteren bir uyarma olmalıdır. Öteden beri İngiltere halkı krallardan bahsetmek alışkanlığında ise de, bunun daima bir yabancı hanedan olduğunu ve o halkın yabancılardan nefret edip yine de bunlar tarafından idare edildiğini görmek biraz tuhaftır. Şimdiki kral aile-

3 Amerika'nın eski yerlilerinden evvelce Tennessee nehrinin kaynağı dolaylarında oturan ve şimdi çoğu Oklahoma'ya yerleşmiş bulunan kızılderililerin bir kabilesi – ç.n.

si, Almanya'nın küçük kabilelerinden biri olan Brunswick hanedanına mensuptur.

Şimdiye kadar, saltanata mirasçı olma denen şeyi nizamlamak, İngiliz parlamentolarının yapageldikleri bir iş olmuştur. (Parlamento, bunu yaparken, milletin kendi hükümetine monarşik bir kol eklenmesine razı olmasının devam ettiğini doğal sayıyordu; zira bu muvafakat olmadan parlamentonun ne Hollanda veya Hanover'den bir kral çağırmaya ne de o kralı milletin iradesine rağmen ona zorla kabul ettirmeye yetkisi olurdu.) Meselede parlamentonun varabileceği en son sınır bu olmalıdır; lâkin milletin hakkı, meselenin *tamamına* şamildir; çünkü milletin kendi hükümet şeklinin *tamamını* değiştirmeye hakkı vardır. Bir parlamentonun hakkı ancak emanet bir haktır; ona, vekâlet yoluyla verilmiş bir haktır ve bu vekâlet milletin pek küçük bir kısmı tarafından verilmiştir; hattâ parlamentonun iki kısmından biri[4] bu vekâlete bile sahip değildir. Lâkin milletin hakkı, doğrudan doğruya kendisine ait ve vergi kadar genel bir haktır. Her şeyin parasını ödeyen millettir, her şey onun genel iradesine uymalıdır.

İngiliz Lordlar Kamarası denen yerde, o zamanki *Earl of Shelburne*'ün, zannederim bakan bulunduğu sırada, söylediği bir nutuk dikkatimi çekmişti. Öyle hatırlıyorum, bu hadiseye uyan bir nutuktu bu. Noktası noktasına aklımdadır diyemezsem de, mümkün olduğu kadar yakın bir sadakatle hatırlayabildiğime göre, şu mealde bir şey idi: *Hükümet şekli her zaman ve tamamıyla bir milletin iradesine tâbi bir meseledir; o monarşist bir biçim seçerse, ona malik olmak hakkıdır; eğer sonradan cumhuriyet biçimini beğenirse, cumhuriyet olmak, bir krala "artık size ihtiyacımız kalmamıştır" demek de onun hakkıdır.*

Mr. Burke, "Majestelerinin kendileri ve ardılları da vakitleri ve sıraları gelince tıpkı onun gibi onların (*Revolution Society*'nin) arzusunu *hiçe sayarak* tahta geçeceklerdir" demekle, memleketin en değersiz ferdine karşı bile çok ileri gitmiş oluyor; o en değersiz adam ki günlük çalışmasının bir kısmı, memleketin, kral unvanını verdiği bir şahsa her yıl ödemekte oldu-

4 Lordlar Kamarası.

ğu bir milyon İngiliz liralık ödeneğin toplanmasına yarıyor. Küstahlıkla hükümet idare etmek istibdattır; fakat buna bir de hiçe saymak eklenince daha kötü oluyor; hele hakaret görmek için para ödemek köleliğin aşırı derecesidir. Hükümetin bu çeşidi Almanya'dan gelmedir, ve bana, son harpte Amerikalıların eline esir düşmüş olan Brunswick askerlerinden birinin söylemiş olduğu şu sözleri hatırlatıyor: "Ah! Amerika ne güzel hür bir memleket; halkın uğrunda harp etmesine değer doğrusu; ben kendi yurdumu tanıdığım için aradaki farkı biliyorum; benim memleketimde hükümdar bize saman yiyin derse biz saman yeriz." Düşünüyorum, ister İngiltere ister başka yer olsun, hürriyetleri Alman hükümet prensipleri ile Brunswick prensleri tarafından himaye edilmeye kalmış bir memleketin Allah yardımcısı olsun!

Mr. Burke kâh İngiltere'den kâh Fransa'dan ve genel olarak hükümetten bahsettiği için, görünüşte aynı tarza başvurmadan onun kitabına cevap vermek güçtür. Hükümet prensipleri genel konular olmakla beraber, birçok hallerde onları yer ve olay anlamından ayırmak imkânsızlık derecesine varır; hele, Mr. Burke'ün sık sık yaptığı gibi, bu olaylar delil diye ileri sürülmüş olurlarsa, prensipleri olaylardan ayırmak daha da imkânsızlaşır.

Mr. Burke kitabının ilk kısmında, Fransız halkına hitap ederek: "Hiçbir tecrübe bize (yani İngilizlere) *irsi saltanat*'tan başka herhangi bir gidiş veya metot altında hürriyetimizin *irsi hakkımız* olarak biteviye devam edebileceğini ve kutsal bir şekilde muhafaza edilebileceğini öğretmemiştir" diyor. Mr. Burke'e sorarım: O hakları elimizden almak kimin haddine düşmüş? Fransa'ya hitap eden M. de la Fayette: "Bir milletin hür olması için hür olmayı istemesi yeter" diyor. Mr. Burke ise, İngiltere'yi, kendi işini görmek ehliyetinden yoksun, ve hürriyetlerini de memleketi "hiçe sayan" bir kral tarafından gözetilmeye muhtaç diye gösteriyor. Eğer İngiltere bu dereceye düşmüşse, Hanover'de veya Brunswick'de olduğu gibi, saman yemeye hazırlanıyor demektir. Fakat Mr. Burke'ün sözlerindeki çılgınlık bir kenara, olguların hepsi onun aleyhine çıkıyor. Halkın hür-

riyetleri, hükümetin *irsi oluşundan* dolayı tehlikeye girmiştir. I. Charles ile II. James bu hakikatin birer misalidir; fakat bunların hiçbiri milleti hiçe sayacak kadar ileri gitmemişlerdi.

Bazen, diğer memleketler halkının kendisi hakkında ne dediklerini işitmek bir memleketin ahalisi için faydalıdır. Bu itibarla Fransa halkının Mr. Burke'ün kitabından, İngiltere halkının da o kitabın tahrik edeceği cevaplardan birtakım şeyler öğrenmeleri mümkündür. Milletler hürriyet hakkında kavgaya tutuştukları zaman geniş bir tartışma alanı açılmış olur. Tartışma, harbin fenalıkları araya girmeksizin, harp hakları ile başlar; uğrunda savaşılan şey bilgi olduğu için, ganimeti yenilgiye uğrayan taraf kazanır.

Mr Burke irsi saltanat dediği şeyden güya tabiatın bir mahsulü imişcesine veyahut sanki onun, zaman gibi, yalnız insandan müstakil olarak değil fakat insana rağmen hükmünü yürütmek gücü varmış gibi, yahut da herkes tarafından kabul edilmiş bir şey veya konu imişçesine bahsediyor. Yazık ki bu çaba boşunadır! İrsi saltanat denen şeyde bu vasıfların hiçbiri yoktur: o bunların tam tersidir. O ancak hayalde var olan bir şeydir, onun töreye ve göreneklere uygunluğu şüphelinin şüphesidir; meşruluğu da birkaç yıla varmaz inkâr olunacaktır.

İmdi bu meseleyi, genellikler üzerinde konuşmanın sağlayabileceğinden daha açık bir görüş ile halletmek için, irsi saltanat (denilen şeyin) veyahut daha doğrusu, bir milletin hükümetinin başına miras yoluyla geçmenin hangi ayrı başlıklar altında mütalâa olunabileceğini söylemek gerekiyor. Bunların:

Birincisi: Belli bir hanedanın kendini gene kendisi kurmak hakkı;

İkincisi: Bir milletin belli bir hanedanı kurmak hakkıdır.

Yukarıki hallerden birincisine, bir hanedanın kendisini, bir milletin rızasına bakmadan, kendiliğinden, ve bunu bir de irsi haklar ile donatarak kurmasına istibdat demekte herkes birleşir ve bunun istibdat olduğunu ispata kalkışmak, insanların anlayışlarına tecavüz olur.

Fakat ikincisi, yani bir hanedanı irsi haklar ile donatılmış olarak bir milletin kurması, ilk düşünüşte istibdat gibi görün-

mez; fakat insanlar bir daha düşünecek ve bu düşünceyi kendi şahıslarından gelecek nesillere doğru bir kuşakçık daha ileri götürecek olurlarsa, o zaman göreceklerdir ki, kendilerinin istibdat diye reddettikleri irsi saltanat, neticede, başkaları için yine istibdat olur. Zira bu tarz, gelecek nesillerin rızasının dikkate alınmaması demektir; rızanın bertaraf edilmesi ise istibdattır.

Bir gün, Hükümeti elinde tutan şahıs veya onun ardılları bir millete "Ben bu iktidarı sizi 'hiçe sayarak' üzerimde bulunduruyorum" diyebilecek olduktan sonra, onun, bunu hangi yetkiye dayanarak söylemek iddiasında bulunduğunun hiç önemi yoktur. Köleliğe düşmüş bir insan için babası tarafından satılmış olduğunu düşünmek, bir teselli değil, esaretin acılığını arttıran bir şeydir. Bir fiilin suçluluğunu ağırlaştıran bir şey, o fiilin meşruluğunu ispat için öne sürülmeyeceğine göre, irsi saltanat, meşru bir şey olarak kurulamaz.

Bu konuda daha dört başı mamur bir karara varmak için, bir hanedanı irsi haklara sahip olacak tarzda kurmaya ilk teşebbüs eden nesli, ondan sonra gelecek nesillerden ayrı olarak mütalâa etmek uygun olur; keza bu ilk neslin ondan sonraki nesiller hakkında ne sıfatla hareket ettiğine bakmak lâzımdır.

Bir şahsı ilk defa olarak seçip kral diye veya başka bir unvan ile kendi hükümetinin başına geçiren nesil, bu seçiş ister akıllıca ister akılsızca olsun, kendi seçişini yine kendi hakkında hür olarak yapmış olur.

Bu şekilde başa getirilen şahıs, bu makama irsi bir hak ile gelmiş olmayıp, oraya seçilmiş ve atanmıştır; o şahsı o yere getiren nesil, irsi bir hükümet rejimi altında değil, tersine, kendi seçip kurduğu bir hükümetin idaresi altında yaşıyordur.

Eğer o şahsı o yere çıkaran nesil ve o yere bu suretle çıkarılan şahıs hiç ölmeden yaşayacak olsalardı, bu hiçbir vakit irsi saltanat halini alamazdı; şu halde, irsi saltanat bahis konusu olmadığına göre, şimdi o neslin kendinden sonra gelen nesle ve daha sonra gelecek bütün göbek ve kuşaklara karşı ne sıfatla hareket ettiğini gözden geçirmemiz gerekir.

Bu nesil, öyle bir sıfat takınıyor ki buna ne hakkı ne de yetkisi vardır. Bununla kendini kanun koyuculuğundan çıkarıp

bir vasiyetçi haline koymakta, ve VASİYETNAMEsini yapmaya yeltenmektedir. Öyle bir vasiyet ki hükmü onu yapanların ölümlerinden sonra yürüyecektir; ve konusu da hükümeti başkalarına miras bırakmaktır: hattâ o nesil yalnız vasiyet etmeye teşebbüsle de kalmayarak gelecek nesiller için, yeni ve bizzat kendisinin hükmü altında yaşadığından daha başka bir hükümet şekli kurmaya kalkışmaktadır. Kendisi, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bir irsi saltanat rejimi altında değil, bizzat seçtiği ve kurduğu hükümet sistemi altında yaşamıştır; halbuki şimdi, kendisinin evvelce faydalanmış bulunduğu hakları ve hareket serbestliğini, ölüme bağlı bir tasarruf ve vasiyetname gereğince (ki bunları yapmaya yetkisi yoktur), kendinden sonraki ve daha sonraki bütün nesillerden esirgemeye kalkışmaktadır.

Lâkin, herhangi bir neslin toplu olarak bir vasiyetçi gibi hareket etmeye hakkı olmadıktan başka, hadisede bu hakkın ilişkin olduğu konular hiçbir kanunun, hiçbir vasiyetnamenin veya ölüme bağlı tasarrufun çerçevesine de girmez.

Toplumda insanların bu hakları ne bölünebilir, ne başkalarına devrolunabilir, ne de yok edilebilir; bunlar ancak nesilden nesle geçen haklardır, bu geçişi arada kesip durdurmak hiçbir neslin iktidarında değildir.

Şayet şimdiki veya diğer herhangi bir nesil köle olmaya razı olsalar bile, bu sonraki neslin hür olmak hakkını azaltmaz. Haksızlıkların, kanuni şekilde dersi olamaz.

Mr. Burke, İngiliz milletinin 1688 İhtilâli sırasında haklardan gerek kendi namına ve gerekse bütün gelecek nesiller adına ebedî olarak ve en aleni bir şekilde vazgeçmiş ve bunları hükümsüz bıraktığını iddiaya kalkışırken öyle bir dil kullanıyor ki cevap verilmeye değmez. İnsanın içinden ancak, ya kendisinin rezil prensiplerini hor görmek, ya da onun bilgisizliğine acımak geliyor.

Ne bakımdan ele alınırsa alınsın, irsi saltanat, daha önceki bir neslin irade veya vasiyetinden meydana gelmesi dolayısıyla, saçma bir şeydir. A, B'nin malını alıp C'ye vasiyet edemez; halbuki kanuni irsi saltanat denen şey işte böyle bir harekettir. Eski nesillerden biri, kendisinden sonra gelen veya ge-

lecek olan bütün nesillerin haklarını alıp bir üçüncü şahsa geçirmeyi vasiyet etmiştir, bu şahıs da sonradan ortaya çıkıp onlara, Mr. Burke'ün ifadesiyle, *hiçbir hakları* bulunmadığını, onların haklarının kendisine önceden vasiyet edilmiş olduğunu ve onları *hiçe sayarak* hükümeti eline alıp yürüteceğini söyler. Hey ulu Tanrım, dünyayı bu bilgisizlikten, böyle prensiplerden sen kurtar!

Fakat, netice itibarıyla, acaba taç denen iğretileme, yahut daha doğrusu krallık, nedir? Maddi bir varlık mıdır, bir isim midir, yoksa bir sahtekârlık mıdır? "İnsan akıllılığının bir icadı" mı, yoksa sureti haktan görünen bahanelerle bir milletten para koparmak için icat edilmiş bir insan sanatı mıdır? Bir millete lâzım olan bir şey midir? Şayet böyle ise bu lüzum neden ibarettir, hangi hizmetleri görür, işi nedir, meziyetleri nelerdir? Meziyet taç denen o iğretilemede midir, yoksa ona sahip olan adamda mıdır? Tacı yapan kuyumcu acaba fazilet de mi imal ediyor? Yoksa bu taç Fortunatus'un[5] kerametli külâhı veya Harlequin'in[6] tahta kılıcı gibi işler mi görür? Bir insanı sihirbaz mı eder? Hasılı, nedir bu? Rağbetten çok düşmekte ve gülünç hale gelmekte olup bazı memleketlerde hem lüzumsuz hem de masraflı diye reddedilen bir şey olarak görünüyor. Amerika'da saçma bir şey sayılıyor; Fransa'da o kadar itibardan düşmüştür ki onun görünüşteki varlığını biricik muhafaza eden şeyler, kralın kendi iyiliği ile onun şahsi seciyesine beslenen saygıdır.

Eğer hükümet Mr. Burke'ün tarifi veçhile, "insan akıllılığının bir buluşu" ise, ondan sorarım, acaba İngiltere'de akıl o kadar düşük bir seviyede mi bulunuyor idi ki onu Hollanda'dan veya Hanover'den ithal etmek lâzım gelmiştir? Fakat bu memlekete haksızlık etmemek için söylemek isterim ki, hal, bu merkezde değildi; fakat böyle bile olsaydı, o[7] gemisine yükleyeceği malda yanılmıştır. Her memleketin aklı, lâyıkıyla kullanılınca,

---

5 Eski Yunanlılarda ve Romalılarda talih tanrıçası – ç.n.

6 Ortaçağ İtalyan tiyatrosundan Fransa'ya ve bütün Avrupa'ya geçen, yüzü siyah maskeli, beli tahta kılıçlı, renkli üç köşe parçalardan yapılmış elbiseli soytarı tipi; Arlequin. Fikri olmayan veya fırıldak gibi fikir değiştiren insan – ç.n.

7 O, yani İngiltere – ç.n.

onun bütün işlerine yeter; Amerika nasıl dışarıdan adam aramak lüzumunu duymamışsa, İngiltere'de de hariçten bir Felemenk genel valisini veya Alman prensini çağırmak için hakiki hiçbir sebep olamazdı. Eğer bir memleket kendi işlerini anlamazsa, onun dilini, kanunlarını, âdetlerini bilmeyen bir yabancı bunları nasıl anlar? Şayet diğer herkese üstün, ve bir milleti irşat için elzem olacak kadar akıllı bir insan mevcut olsaydı, krallık lehinde biraz sebep gösterilebilirdi; fakat bir memlekete şöyle göz gezdirip de onun her parçasının nasıl kendi işlerini anladığını görünce; ve dünyaya bakıp da yeryüzündeki bütün insanlar içinde, krallar soyunun kabiliyetçe en değersiz adamlar olduğu gözümüze çarpınca, mantığımız bize şu suali sormaktan geri kalamaz: Bu adamları ne diye tutuyorlar?

Şayet krallıkta, biz Amerika halkının anlamadığımız bir şey varsa, Mr. Burke'den rica ederim, lütfen bize bildirsinler. Amerika'da, İngiltere'nin on misli büyüklükte bir toprağı kaplayan ve İngiltere'nin hükümet masraflarının kırkta biri kadar bir para ile güzel güzel idare edilen bir hükümet görüyorum. Amerika'da birine, kral ister misin diye sorsam, beni tersler ve kendisini aptal yerine mi koyduğumu sorar. Nasıl oluyor da fark hâsıl oluyor? Biz başkalarından daha mı çok yoksa daha mı az akıllıyız? Amerika'da halkın hemen hepsinin, krallık memleketlerinde görülmedik bir bolluk içinde yaşadıklarını görüyorum: ve gene görüyorum ki onun *eşit İnsan Hakları*'ndan ibaret bulunan hükümet prensipleri dünyada hızlı bir ilerleme halindedir.

Şayet krallık işe yaramaz bir şey ise neden muhafaza ediliyor? Lüzumlu ise ondan nasıl vazgeçilebiliyor? *Sivil hükümetin* lüzumunda bütün medeni milletler birleşirler. İngiltere Hükümeti'nin polis dairesinden başlayıp adliye dairesi "quarter-session"[8] ve "general assize"[9] mahkemeleri ile devam eden ve jüri usulünü de içine alan, bütün o kısmı, cumhurvari bir hükümettir. Bunun isminden başka hiçbir tarafında krallıktan eser yoktur. Fatih William'ın İngilizlere zorla kabul ettirdiği

8 Ayda bir açılan mahkemeler – ç.n.

9 Senede bir açılan mahkemeler – ç.n.

isim, onları kendisine "egemenimiz ve efendimiz kral hazretleri" demeye mecbur etmiştir.

Hükümete kapılanmış olanlar, ödenek alanlar, yatak odası lordları, mutfak lordları, abdesthane lordları, daha ne bileyim ne lordları gibi bir alay menfaat erbabının, krallık lehinde birçok –millet kesesinden aldıkları paralar kadar çok– sebepler bulabileceklerini anlamak kolaydır; fakat çiftçisinden, fabrikacısından, tacirinden, esnafından ta işçisine kadar hayatın bütün faaliyet kollarında çalışanlara: Krallığın ne işe yaradığını sorsam, bana cevap veremezler. Bunların birine krallığın ne olduğunu soracak olsam, çalışmadan para alınan vazife gibi bir şey olduğu kanısındadır muhakkak.

Hükümet masrafları için olduğu söylenen vergilerin toplamı, İngiltere'de hemen hemen yılda on yedi milyon İngiliz lirasını bulduğu halde, yine de milletin, vergilerden ayrıca, hemen de bütün masrafını kendi kesesinden vererek, hâkimler ve jüriler vasıtasıyla kendi kendini cumhuriyet prensipleri dairesinde idareye terk etmiş olduğu ve fiilen de idare ettiği meydandadır. Hâkimlerin aylıkları hemen hemen devlet bütçesinden ödenen tek masraftır. Bütün içişlerinde hükümetin halk tarafından yürütüldüğü nazara alınırsa, İngiltere'deki vergilerin, Avrupa memleketlerinin herhangi birindekilere nazaran, en hafifi olması gerekirdi; böyle olacak yerde iş bunun tam tersidir. Bu halin sebebi ve suçu, sivil hükümetin üzerine atılamayacağına göre, zorunlu olarak, hükümetin krallık tarafının üstünde kalıyor.

İngiltere ahalisi Birinci George'u dışarıdan getirirken (acaba bu zata ne için ihtiyaç olabilirdi, yahut bu zat memlekete ne hizmet yapabilirdi, bunları keşfetmek Mr. Burke'den daha akıllı bir adamı hayrete düşürebilir) hiç değilse onun Hanover ile alâkasını kesmesini şart koşmalı idiler. Bir Alman prensinin İngiltere kralı olmasından zorunlu olarak doğacak sonsuz Alman entrikalarından başka, hürriyet prensipleri ile istibdat –yahut İngiltere'de kullanılagelen bir deyim ile keyfî iktidar– prensiplerinin aynı şahısta birleştirilmesi tabiaten imkânsızdı. Bir Alman prensi kendi prensliğinde, bir müstebittir; böyle olunca

onun, bir memleketteki menfaati istibdat ile desteklenmek gerekirken, diğer bir memlekette hürriyet prensiplerine bağlanması nasıl beklenebilirdi? Böyle bir birleşme olamaz; Alman prenslerinden ancak Alman kralları çıkabileceği, yahut da Mr. Burke'ün deyimi ile, bunların hükümeti milleti "hiçe sayarak" ele alacakları, daha işin başlangıcında kolayca kestirilebilirdi. İngilizler bir İngiltere kralını yalnız kendilerine görünen sıfatı ile mütalâa etmek alışkanlığındadırlar: halbuki aynı şahıs, oraya bağlantısı devam eylediği sürece diğer bir memlekette bir prenslik makamına sahiptir; o prensliğin menfaatleri onların menfaatlerine uymaz ve bu memleketlerin hükümet prensipleri birbirine zıttır. Böyle bir şahsa İngiltere, oturmak için seçtiği şehir, kendi prenslik ülkesi de, malikânesi gibi gelir. İngilizler hürriyet prensiplerinin Fransa'da veya Almanya'da muzaffer olmasını temenni ederler ve eminim ki temenni de ediyorlar; fakat bir Alman prensi kendi prensliği içinde istibdadın yıkılması gibi bir akıbet önünde titrer; ve şimdiki İngiltere kraliçesinin soyunun hüküm sürmekte olduğu Mecklenburg Dukalığı aynı tiksinç keyfî idare ve halk da kölevari bir vasallık rejimi altındadırlar.

Kıtadaki entrikaları şimdiki kadar ihtiyatlı bir surette gözleyip izlemek ve prensliğin politikasını milletin politikasından ayırmak, İngilizler için, hiçbir zaman bu derece uygun bir hareket olmamıştır. Fransa İhtilâli, birer millet olarak İngiltere ve Fransa bakımlarından, havayı tamamen değiştirmiştir; lâkin başlarında Prusya olmak üzere, Alman müstebitleri, Hürriyet aleyhinde tertiplerle meşguldürler ve Mr. Pitt'in ikbal hırsı ile o bütün akrabalarının elde etmiş oldukları menfaatler, bu entrikaya karşı yeter bir güvence vermemektedir.

Dünyada olup biten her şey tarihe mal olduğuna göre, şimdi artık bu konuyu bırakıp, Mr. Burke'ün Fransa hakkında yapmış olduğu gibi, ben de İngiltere'de partilerin ve siyasetin ne halde bulunduğunu kısaca gözden geçireceğim.

Bugünkü saltanat, milleti hiçe saymakla mı yoksa başka türlü mü başlamıştır meselesini Mr. Burke'e bırakıyorum; ama şurası muhakkak ki saltanat kuvvetli bir şekilde, daima mille-

ti hiçe sayar görünmüştür. Pek iyi hatırlardadır, o zaman İngiliz milletinin husumeti pek yüksek bir dereceye varmıştı; şayet o vakit hürriyet prensipleri bugün anlaşılabildiği kadar iyi anlaşılmış bulunsaydı, çok umulur ki, millet bu kadarına sabırla katlanmazdı. I. George ile II. George, Stuart hanedanının kalıntılarının kendilerine bir rakip olabileceğini hissediyorlardı; ancak iyi hareket etmekle tutunabileceklerini düşünmemezlik edemedikleri için, kendi Alman hükümet prensiplerini açığa vurmamak ihtiyacını gösterdiler; fakat Stuart Hanedanının soyu kuruyunca ihtiyata eskisi kadar lüzum kalmadı.

Haklar ile imtiyazlar arasındaki mücadele ta Amerika harbinin bitmesinden bir müddet sonraya kadar milleti kızdırmaya devam etti; ondan sonra birdenbire bir yatışma devri geldi; nefret yerini alkışa bıraktı ve sarayın herkes tarafından sevilmesi keyfiyeti bir gecede yerden mantar gibi bitti.

Bu âni değişikliği izah için, "herkesçe sevilme"nin iki ayrı çeşidi bulunduğuna işaret etmek yerinde olur; biri meziyetin öbürü kızmanın uyandırdığı yaygın sevgidir. Millet iki partiye ayrılmış ve her biri, imtiyazın leh ve aleyhtarlığını eden kendi parlamento mücahitlerinin meziyetlerini göklere çıkarmakta oldukları için, herkese bizzat bu mücahitlerin hemencecik bir koalisyon kuruvermelerinden daha fazla irkilti veren bir şey olamazdı. Her birinin taraftarı, böylece birdenbire partileri tarafından yüzüstü bırakıldıklarından ve koalisyon tedbirine nefretle karşılıklı köpürdüklerinden, her iki partiye beraberce lânet etmekte birleşmekten başka teselli çaresi bulamadılar. Bu suretle, imtiyazlar hakkındaki çekişmenin sebebiyet verdiğinden daha büyük bir kızgınlık tahrik edilmiş olduğu için, millet bütün eski hak ve haksızlık davalarını bırakarak sadece bir tatmin konusu aradı; koalisyona karşı duyulan öfke o kadar şiddetli idi ki saraya karşı mevcut kızgınlığın yerini aldı ve onu giderdi. Böylece sarayın prensiplerinde hiçbir değişiklik olmadığı halde, vaktiyle onun istibdadını protesto etmiş olan aynı insanlar, koalisyon parlamentosundan öç almak için, sarayla birleştiler. Mesele, halkın en çok bunların hangisini sevdiği değil, en çok hangisinden nefret ettiği idi; ve en az nefret edileni sevi-

len yerine geçiyordu. Koalisyon parlamentosunun feshedilmesi, milletin hiddetine karşı bir tatmin vasıtası sağladığına göre, halkın savgisini kazanmaktan geri kalamazdı: işte sarayın herkes tarafından sevilmesi bundan ileri gelmiştir.

Bu gibi kılık değiştirmeler, milletin sabit ve istikrarlı prensiplere dayanan bir hükümet yerine, mizaca göre değişen bir hükümet rejimi altında bulunduğunu gösterir. Millet, düşüncesizcesine de olsa, bir kere böyle bir yola gitti mi artık kendini, bunda devam suretiyle, ilk yaptıklarını haklı göstermek zorunda hisseder ve muhakemesini boğmak için kendini kandırmaya uğraşır.

Yeni parlamento toplandıktan sonra yeni Bakan Mr. Pitt kendini güvenilir birçoğunluk arasında buldu; millet kendisine itibar gösterdi, fakat bu itibar gösterme, milletin onun şahsına saygısından dolayı değil, başkasına güvenikliğinden dolayı böyle yapmaya karar verdiğinden ileri geliyordu. Mr. Pitt kendini kamuoyuna henüz tasarı halinde bir parlamento reformu ile takdim etti; bu reform, tatbikatında, fesada resmen izin vermek demek olacaktı. Millet, bu işin ticaretini yapan şahısları cezalandırması gerekirken, çürümüş kağşar kasabaları satın almak külfetine giriyordu.

Önemsiz iki mesele olan Felemenk işi ile millî borcun ödenip kapatılmasına yılda bir milyon ayrılmasının üzerlerinde durmazsak, göze en çok çarpan mesele, Kral Naipliği işidir. İncelemelerim sırasında asla bundan daha başarılı bir aldatmaca görmedim; bir millet hiçbir zaman bundan daha tam bir şekilde aldatılmamıştır. Fakat bunu gösterebilmek için, olayları gözden geçirmek gerek.

Mr. Fox, Avam Kamarası'nda, Prince of Wales'in,[10] saltanat mirasçısı sıfatıyla, hükümeti üzerine almaya bizzat hakkı olduğunu söylemesi üzerine, Mr. Pitt buna itiraz etmişti. Bu itiraz, yalnız doktrin alanında kaldıkça, doğru bir itirazdı. Lâkin Mr. Pitt'in bu itirazında savunduğu ilkeler, kapsadığı konular bakımından, Mr. Fox'un prensipleri kadar kötü, hattâ onlardan da beterdi; çünkü milletin ve onun Avam Kamarası'nda sahip ol-

10 Veliaht – ç.n.

duğu küçük temsil grubunun üstünde bir aristokrasi kurmak amacını güdüyordu.

İngiliz hükümet şekli iyi midir fena mıdır, meşgul olduğumuz olayda mesele bu değildir; ancak, onu, meziyet ve kusurlarından sıyırıp, olduğu gibi ele alırsak görürüz ki Mr. Pitt Mr. Fox'dan daha ziyade amaçtan uzaklaşmış bulunuyordu.

Adı geçen hükümet şekli üç kısımdan ibaret sayılıyor: böyle olunca, millet bu şekli devam ettirmeye eğilimli olduğu sürece, bu kısımların birbirine bağlı olmayan birer millî esası vardır ve hiçbiri öbürünün kölesi değildir. Mr. Fox, parlamentoyu atlayıp da, ima olunan şahsın[11] tahta millet namına hak iddia ettiğini söyleseydi, o zaman muhakkak Mr. Pitt milletin hakkına karşı parlamentonun hakkı (dediği şeyi) ileri sürerdi.

Tartışmanın görünüşünde, Mr. Fox irsilik esasına, Mr. Pitt ise parlamenter esasa dayanmışlardır; fakat gerçek şu ki her ikisi de irsi esasa dayanmışlardır ve Mr. Pitt'in dayandığı esas daha kötü olanıdır.

Parlamento denen şey iki meclisten kurulmuştur; bunların biri saltanat makamından daha irsidir ve milletin denetimine onun kadar bile tâbi değildir. O bir irsi aristokrasidir; milletten tamamıyla ayrı, bozulmaz ve elinden alınmaz hakları ve yetkileri olduğunu farz eder ve bunu açıkça söyler. Böyle olunca, bu irsi erki[12] milletin denetiminden kendi zannettiğinden daha az serbest bulunan diğer bir irsi erkin[13] üstüne çıkarmanın; ve ne seçimine ne denetiminden milletin hâkim bulunmadığı bir Lordlar Kamarası'na milletin haklarını aktarmanın, herkesin sevgisine lâyık tarafı neresindedir?

Milletin içinden kabaran genel duygu doğru idi; fakat millet düşünmeden hareket etmiştir. Mr. Fox'un ileri sürdüğü hakka karşı çıkan muhalefeti onayladı; lâkin farkına varmadı ki Mr. Pitt o hakka karşılık milletin denetiminden daha uzak diğer bir iptal edilmez hakkı müdafaa ediyordu.

Avam Kamarası'na gelince, milletin ancak küçük bir kısmı ta-

11 Veliaht – ç.n.

12 Lordlar Kamarası – ç.n.

13 Krallık Makamı – ç.n.

rafından seçilir. Lâkin seçim hakkı da, vergiler gibi, genel dahi olsaydı, ki böyle olmak lâzım gelirdi, o meclis yine ancak milletin bir organı olurdu, onun kendine özgü hakları olamazdı. Fransa Millî Meclisi bir işe karar verdiği zaman bu karar milletin hakkına dayanılarak verilir. Lâkin Mr. Pitt, Avam Kamarası'nı ilgilendiren bütün millî meselelerde, milletin haklarını bir organda toplamakta, organı millet, milleti de sıfır haline getirmektedir.

Kısacası, naiplik bahsinde mesele, hükümete ayrılmış olan yılda bir milyon İngiliz lirası meselesi idi ve Mr. Pitt, parlamentonun üstünlüğünü kurmadan, bu parayı hiçbir suretle kullanamazdı. Bu yapıldıktan sonra da kral naibi kim olursa olsun fark yoktu; zira naip kendi masrafını kendi kesesinden verecekti. Bu çekişmeli müzakerenin gösterdiği garabetlerden biri de kralın mührünü kral yapmaktır; o mührü bir kâğıda basmak ona krallığın otoritesini verecekti. Şu halde eğer krallık otoritesi kralın mührü ise, bundan, bu otoritenin kendiliğinde, bir hiç olduğu sonucu çıkar; iyi bir anayasanın millet için, şimdiki hallerde üç itibari kuvvetin[14] sahip olduğu kıymetten olabildiğince daha büyük bir değeri olabilir.

İngiliz Parlamentosu'nda *anayasa* sözünün durmadan kullanılması hiçbir anayasanın mevcut olmadığını ve tümü bakımından bunun düpedüz anayasasız ve kendini dilediği yetkilerle kuran bir hükümet şekli olduğunu gösterir. Şayet bir anayasa mevcut olsaydı elbet ona bakılırdı ve anayasaya ilişkin her noktanın tartışması anayasayı ortaya çıkarmakla biterdi. Üyelerden biri anayasa budur diyor, bir diğeri hayır şudur diyor. Anayasa bugün bu, yarın başka bir şey; halbuki tartışmanın sürüp gitmesi ortada hiçbir anayasa bulunmadığını ispat eder. Anayasa şimdi parlamentonun diline doladığı, milletin kulağına hoş gelen bir sözdür. Bu söz eskiden, *parlamentonun her şeyin üstünde olması – parlamentonun her şeye muktedir olması* şeklinde idi: fakat Fransa'da hürriyetin gelişmesinden beri bu deyimler artık kulaklara biraz sertçe ve müstebitçe gelmeye başladığından İngiliz Parlamentosu Fransız Millî Meclisi'nden, asıl özünü almaksızın, *anayasa*'dan bahsetmek modasını kaptı.

14 Kral ve iki meclis – ç.n.

İngiltere'de hükümeti bugünkü nesil kurmamış olduğuna göre onun sakatlıklarının hiçbirinden onlar sorumlu değildirler; fakat bugünkü neslin er geç bir anayasa yapmak işini ele almak zorunda kalacağı, aynı şeyin Fransa'da gerçekleşmiş olması kadar kesindir. Takriben yirmi dört milyon İngiliz lirası geliri, İngiltere'den dört defa büyük zengin ve münbit toprakları, vergiye katlanabilecek yirmi dört milyon nüfusu, milletin elinde tedavülde doksan milyon sterlingden fazla altını, gümüşü, İngiltere'nin şimdiki borcundan daha az borcu bulunduğu halde, eğer Fransa, ne sebepten olursa olsun, yine işlerini düzeltmek ihtiyacını duymuşsa bu hal, borçların tahkimi[15] meselesini her iki memleket için halleder.

İngiliz Anayasası denen şeyin kaç yıllık olduğunu söylemek, veya bundan böyle ne kadar zaman daha süreceğini tartışmak konumuzun dışındadır. Mesele, devlet borçlarının tahkimi sisteminin ne kadar vakit devam edebileceğidir. Bu, zamanımızın icadı bir şeydir, henüz bir insan ömründen fazla devam etmemiştir; böyle olmakla beraber bu kısacık müddet içinde devlet borçları o kadar çoğalmıştır ki, cari masraflarla beraber yıllık giderleri ödemek için milletin bütüp gayrimenkul gelirine eşit bir miktarda vergiye ihtiyaç göstermektedir. Bir hükümetin son yetmiş yılda takip ettiği sistemin ondan önce takip edilmiş olan sistemin aynı olamayacağını elbette herkes bilir; aynı sebepten dolayı bugünkü sistem de bundan sonrası için devam edemez.

Devlet borçlarının tahkimi sistemi para değildir; aslı aranırsa, kredi de değildir. Bu sistem, fiiliyatta, istikraz eder göründüğü miktarı kâğıt üzerinde ortaya çıkarır, var sayılan sermayeyi faiz ödemesiyle yaşatmak için bir vergi koyar; yıllık taksit kuponlarını, daha önceden tedavüle çıkarılmış bulunan kâğıt paralar karşılığında satılmak üzere piyasaya sürer. Eğer burada açılmış bir kredi varsa, bu kredi, vergiyi koyan hükümete değil, halkın vergiyi ödemek niyetinde olmasına açılmıştır. Halkta bu niyet kalmadığı zaman, hükümetin kredisi zannolunan şey de

15 İngilizce: Funding system; Fransızca: Consolidation des dettes denen malî usul. Devletin dalgalı, kısa vâdeli veya diğer müteferrik bazı borçlarının uzun vâdeli ve muayyen faizli borçlara dönüştürülmesi sistemi – ç.n.

onunla beraber tükenir. Fransa'nın eski hükümeti zamanına ait misal gösterir ki, bütün bir millet vergi ödememeye karar verince, vergileri zorla almak imkânsızdır.

Mr. Burke Fransa maliyesini gözden geçirirken Fransa'daki altın ve gümüş miktarının seksen sekiz milyon İngiliz lirası civarında olduğunu söylüyor. Bu rakamı bulmak için kendisi hesabında, öyle zannediyorum, bölme işlemini, yirmi dört Fransız lirasını bir İngiliz lirasına eşit tutan rayiç ile yapacak yerde, bundan farklı bir kur ile yapmıştır. Zira Mr. Burke'ün sözlerine kaynak olarak gösterdiği M. Necker'ın ifadesi *iki milyar iki yüz milyon Fransız lirasıdır*, ki doksan bir buçuk milyon İngiliz lirasından daha fazladır.

Fransa'da M. Necker, ve İngiltere'de Lord Hawkesbury'nin başkanlığındaki Ticaret ve Tarım Dairesi'nde Mr. George Chalmers, hemen hemen ikisi de aynı tarihte (1786) olmak üzere, her iki memleketin darphanelerinin resmî raporlarına dayanarak, İngiltere ve Fransa'da mevcut para miktarına dair birer hesap yayımladılar. Mr. Chalmers, Londra Kalesi'ndeki İngiliz darphanesinin resmî kayıtlarından çıkardığı rakamlarla İngiltere'deki, İskoçya ile İrlanda dâhil, para miktarının yirmi milyon İngiliz lirası olduğunu söylüyor.[16]

M. Necker,[17] Fransa'da piyasadan toplanan eski paralardan tekrar basılan sikke miktarı iki milyar beş yüz milyon Fransız lirası (yüz dört milyon İngiliz lirasından fazladır) diyor. Bundan, kaybolanları ve Antil Adaları ile diğer muhtemel yerlerde bulunanları çıkardıktan sonra, memleket içinde tedavüldeki para miktarının doksan bir buçuk milyon İngiliz lirası olduğunu ifade ediyor. Fakat Mr. Burke'ün verdiği rakamı da alsak yine Fransa'daki para, İngiltere'dekinden altmış sekiz milyon İngiliz lirası daha fazladır.

İspatlama için Fransız darphanesinin kayıtlarına müracaat etmeden, Fransa'nın gelir durumundan da derhal anlaşılabi-

16 G. Chalmers'ın *Estimate of Comparative Strenght of Great Britain* adlı eserine bakınız.

17 M. Necker'ın *Administration des Finances de la France* isimli kitabının III. cildine bakınız.

lir ki, Fransa'daki para hacmi yukarıdaki miktardan az olamaz. Fransa'nın geliri ihtilâlden önce aşağı yukarı yirmi dört milyon İngiliz lirası idi. O zaman Fransa'da henüz kâğıt para mevcut olmadığından bütün gelirler altın ve gümüş olarak toplanırdı: bu kadar çok bir geliri M. Necker'ın söylediğinden daha az bir millî servet üzerinden vergi olarak almak mümkün olamazdı. İngiltere'deki kâğıt paranın ihdasından evvel, devlet geliri, tedavüldeki altın ve gümüşün aşağı yukarı dörtte biri kadardı ki, bu cihet, kral William'dan önceki devlet gelirleri ile o zaman milletin elinde bulunduğu söylenen paranın miktarına bakınca da anlaşılabilir. O zaman da milletin elindeki para aşağı yukarı şimdiki kadardı.

Kendini aldatmakla veya kendisinin aldatılmasına müsaade etmekle bir millete hiçbir gerçek hizmet yapılmış olmaz. Lâkin bazı kimselerin peşin hükümleri, diğer bazılarının aldatmaları, Fransa'yı daima azıcık parası olan bir millet olarak göstermiştir. Oysa Fransa'nın parası İngiltere'ninkinin dört katından fazla olmakla kalmayıp, sayı oranı bakımından pek daha büyüktür. İngiltere tarafında görülen bu yetersizliği izah için biraz İngiliz borç tahkim sistemine bakmak gerekir. Bu sistem, kâğıt parayı çoğaltmaya ve onu, türlü şekillerde, madenî paranın yerine geçirmeye sebep oluyor. Kâğıt para miktarı ne kadar çok arttırılırsa o nispette çok fırsat verilmiş oluyor. Bu sistem (ufak paralara kadar teşmil olunmakla) kâğıt parayı, ta tedavülde madenî sikke kalmayıncaya kadar, çoğaltmak imkânını sağlamaya elverişlidir.

Biliyorum, bu, İngiliz okuyuculara hiç de hoş gelen bir konu değildir. Fakat zikredeceğim hususlar, özünde, kamuya ilişkin para işleriyle ilgili olanların dikkatlerinin çekilmesini gerektirecek kadar önemlidir. M. Necker'ın yukarıda anılan maliye kitabında yazılı olup şimdiye kadar İngiltere'de hiç kulak asılmamış olan, fakat diğer memleketlerle arada göreli bir simetri gözetmek üzere Avrupa'nın her memleketinde bulunması lâzım gelen (altın ve gümüş) para miktarını tahminde dayanılacak biricik esası teşkil eden bir husus vardır.

Lizbon ile Cadix, altın ve gümüş paraların Güney Ameri-

ka'dan Avrupa'ya sokuldukları iki limanıdır; sonra, ticaret yoluyla, bu paralar bütün Avrupa'ya dağılıp Avrupa'nın her tarafında para miktarını çoğaltırlar. Şu halde Avrupa'ya her yıl giren para miktarını bilmek ve bu paranın Avrupa'ya dağılmasını mümkün kılan birçok memleketin dış ticaretlerinin göreli payını tespit etmek mümkün olursa, bu iki ölçü bize her memlekette herhangi belirli bir tarihte bulunması gereken para miktarını tayin için yeter derecede bir esas verir.

M. Necker, Lizbon ve Cadix kütüklerinden çıkararak, Avrupa'ya altın ve gümüş ithalâtının senede beş milyon İngiliz lirası olduğunu gösteriyor. Kendisi bu miktarı yalnız bir tek yıla göre değil, 1763 ile 1777 arasındaki yıllar dâhil, on beş yıllık ortalamaya göre almıştır. Bu devrede altın ve gümüş ithalât toplamı bir milyar sekiz yüz milyon Fransız lirasına, yani yetmiş beş milyon İngiliz lirasına ulaşmıştır.[18]

Hanover hanedanının tahta çıktığı 1714 yılından Mr. Chalmers'in eserini yayımladığı güne kadar arada yetmiş iki yıl geçmiştir; bu süre içinde Avrupa'ya giren para miktarı üç yüz altmış milyon İngiliz lirası olmalıdır.

Büyük Britanya'nın dış ticaretinin Avrupa'nın bütün dış ticaretinin altıda birine vardığını kabul edersek (ki bu tahmin ihtimal borsadaki beyefendilerin müsaade edebilecekleri orandan aşağı bir tahmindir), Britanya'nın, kendisi ile Avrupa'nın diğer kısımları arasındaki oranı muhafaza için, yukarıda anılan bu miktardan ticaret yoluyla elde etmesi lâzım gelen pay altıda bir, yani altmış milyon İngiliz lirası olmalı idi; şayet bu yekûndan İngiltere için, M. Necker'ın Fransa hakkında kaybolan ve kazaya uğrayan miktar diye kabul etmiş olduğu indirme payı aynen indirilecek olursa, geriye kalan miktarın elli iki milyon olması lâzımdır. Bu miktarın, memlekette Hanover hanedanının kuruluşunun başlangıcında mevcut bulunan para miktarından aynı ve ona ek olarak (Mr. Chalmers'ın rakamlarını yayımladığı tarihte) milletin elinde bulunması gerekirdi. Bu ikisinin toplamı en aşağı altmış altı milyon İngiliz lirası tutmalı idi. Bunun yerine memlekette ancak yirmi

18 M. Necker'ın yukarıda anılan kitabı, III. cilt, E 718.

milyon sterlin vardı ki, İngiltere'nin nisbî hissesinden kırk altı milyon eksiktir.

Lizbon ve Cadix'e giren altın ve gümüş, İngiltere'ye ithal olunan herhangi bir maldan daha sahici bir şekilde tespit olunduğuna ve Londra Kalesi'ndeki darphanede basılan paraların miktarı ise daha da müspet bir şekilde belli bulunduğuna göre, bu işte başta gelen vakıaların söz götürür tarafı yoktur. O halde ya İngiltere'nin ticareti kâr getirmiyordur, ya da bu ticaretin memlekete getirdiği altın ve gümüş göze görünmeyen yollardan yılda ortalama yedi yüz elli bin sterlin civarında olmak üzere bir düzine memleketten dışarı sızıp gidiyordur. Bu ortalama miktar, yetmiş iki senede, İngiltere'nin açığına tekabül eder; bu açığın yeri ise kâğıt para ile doldurulmuştur.[19]

19 İngiliz ticareti mi memlekete para getirmiyor yoksa gelen parayı memlekete girdikten sonra hükümet mi dışarı kovuyor, bunun en iyi izahını mesele ile ilgili olanlar yapabilirler. Fakat ortada bir açık bulunduğunu inkâr etmek hiçbirinin elinde değildir. Dr. Price, Mr. Eden (şimdi Auckland), Mr. Chalmers ve sair zatlar, İngiltere'deki para miktarının (1688) İhtilâli zamanındakinden daha çok mu daha az mı olduğunu münakaşa ederlerken şu hususa dikkat etmiyorlardı ki, ihtilâlden beri Avrupa'ya dört yüz milyon İngiliz lirasından daha az para girmiş olamazdı. Şu halde İngiltere'deki para hacmi, Avrupa ile oranı muhafaza için, ihtilâl zamanındakinin en az dört katı olmalı idi. İngiltere'nin bugün kâğıt para ile yapmakta olduğu şey, şayet vaktiyle memlekete gereği nispetinde altın ve gümüş gelmiş ya da bu altın ve gümüşler memleket dışına kaçmamış olsa idi sağlam madenî para ile yapabileceği şeydir; İngiltere vaktiyle madenî sikke ile kaybetmiş olduğu dengeyi şimdi kâğıt para ile eski haline getirmeye uğraşmaktadır. Muhakkak ki her yıl İspanya'ya ve Portekiz'e kütükte kayıtlı gemilerle gelen altın ve gümüşler bu memleketlerde kalmıyor. Bunları yarı altın yarı gümüş olarak alırsak, yılda aşağı yukarı dört yüz tondur. Bu madenleri Güney Amerika'dan İspanya ve Portekiz'e taşıma işinde kullanılan gemi ve kalyonların sayısından da, hiç liman kayıtlarına bakmaya hacet kalmaksızın, bu miktar yeter derecede sabit olur.

İngiltere'nin, bugün içinde bulunduğu durumda, parasını fazlalaştırmasına imkân yoktur. Yüksek vergiler fertlerin varlığını fakirleştirmekle kalmayıp aynı zamanda, ancak altın ve gümüşle yapılabilen kaçakçılığa sebep olmak suretiyle, bir milletin para sermayesini de eksiltiyor. Almanya'ya ve Avrupa'nın diğer kara devletlerine karşı takip ettiği siyasetle Britanya Hükümeti bütün denizci devletleri kendine düşman etmiştir. Bundan dolayı büyük bir donanma bulundurmak zorundadır. Lâkin donanma, İngiltere'de inşa edilmekle beraber, deniz gereçleri dışarıdan ve en büyük kısmının bedelleri altın ve gümüş olarak ödenmek gereken memleketlerden satın alınmak lâzımdır. İngiltere'de para olduğuna herkesi kandırmak için ortaya birtakım yalan yanlış söylentiler ve o arada, Fransız göçmenlerinin İngiltere'ye büyük miktarlarda paıa getirmekte oldukları havadisi atılmıştır. Bunu kim akletti ise çok gülünç. Fran-

Fransız İhtilâli'nin yanı sıra yürüyen ve yalnız siyasi alana değil malî işlemlere de ilişkin bulunan birçok yeni olay vardır. Bu ihtilâl, öbür olaylar arasında, şunu da göstermiştir ki hükümeti iflâs halinde bulunsa da bir millet yine zengin olabilir. Fransa'da bundan evvelki eski hükümet müflisti; çünkü millet onun israfına artık katlanmak istemiyordu ve bu yüzden hükümet artık kendini besleyemiyordu – millete gelince, onun elinde her araç vardı. Ödenmeden kalmış borçlarını ödemek için millete başvuran bir hükümete iflâs halindedir denebilir. Geçen Fransız Hükümetiyle şimdiki İngiliz Hükümetinin içine düştükleri malî aciz halleri arasında, İngiliz ve Fransız halklarının tutumlarındaki ayrılıktan başka hiçbir fark yoktu. Fransa halkı eski Fransız Hükümetine yardımını esirgedi; İngiliz halkı ise vergi konmasına, araştırmadan, boyun eğdi. İngiltere'de taht denen nesne defalarla iflâs etmiştir. Bunlar içinde herkesin bildiği en son iflâs, 1777 yılı Mayısı'nda, onun başka türlü ödemekten âciz kaldığı ve 600.000 İngiliz lirasından fazla tutan özel borçların ödenmesi için millete başvurduğu zaman gerçekleşmiştir.

Fransız Milletini Fransız Hükümeti ile karıştırmak, Mr. Pitt ve Mr. Burke ile Fransa işlerini bilmeyen bütün diğer zatların yanıldıkları bir noktadır. Gerçekte Fransız Milleti, eski hükümeti –idaresini kendi eline almak amacıyla– iflâs haline düşürmeye uğraşmıştır: elindeki araçları yeni hükümeti desteklemek için saklamıştır. Fransa gibi geniş ve nüfusu çok bir mem-

---

sa'daki paranın çoğu gümüştür; bir milyon İngiliz liralık gümüşü taşımak için her biri on atla çekilen en büyük arabalardan yirmi taneden fazla ister. Acaba at sırtında veya posta arabasında gizlice kaçan ve Fransız gümrüklerini geçmek, deniz aşmak zorunda bulunan birkaç kişinin beraberinde kendi masraflarına yetecek kadar bile para getirebildikleri farzolunabilir mi?

Milyonlarla paradan bahsolunurken, hatırlamalıdır ki böyle büyük meblâğlar bir memlekette ancak yavaş yavaş ve uzun bir süre içinde birikebilir. İngiltere şimdi en tutumlu bir sistem de kabul etse, Hanover hanedanının tahta çıktığından bu yana kaybettiği para dengesini artık bir asırda düzeltip eski yerine getiremez. İngiltere Fransa'dan yetmiş milyon geridir; Avrupa'nın diğer her memleketinden de pek büyük bir nispette arkaya kalmış olmalıdır; çünkü Lizbon ile Cadix'in kütükleri Avrupa'da üç yüz ile dört yüz milyon arasında bir artma kaydettiği halde, İngiliz darphanesinin resmî kayıtları bir para çoğalması göstermiyor.

lekette doğal araçlar da eksik olamazdı, siyasi vasıtalar da millet isteyince bunlar ortaya çıkar. Mr. Burke geçen kış Britanya Parlamentosu'ndaki bir söylevinde: *Avrupa haritasına göz attığım zaman orada vaktiyle Fransa olan bir uçurum gördüm*, dediği zaman tıpkı rüyasında sayıklayan bir adam gibi konuşmuştur. Aynı doğal Fransa eskiden olduğu gibi yine vardı, bütün doğal zenginlikleri de onunla beraber mevcuttu. Meydanda duran biricik uçurum, istibdadın ortadan kalkmasının bıraktığı, ve –kaynakları bakımından, vücudu ortadan kalkan saltanattan pek çok daha büyük olan– bir anayasa rejimi ile doldurulacak olan bir uçurumdu.

Fransız Milleti, geçen hükümeti iflâs ettirmekle beraber, bu iflâsın alacaklılara zarar vermesine müsaade etmedi. Alacaklılar da hazinenin asıl sahibinin millet, ve hükümetin ise sadece bir aracı olduğunu takdir ederek, hükümete tercihan millete güvendiler. Bu örnek, hükümetlere emniyette olduklarını zannettiren yanlış politikaya karşı öldürücü bir darbe olduğu için, Mr. Burke'ü pek telâşa düşürmüş görünüyor. Hükümetler, kendilerini bir milletin malî ilgisi denen şeyle destekletmeyi düşünerek, birtakım borçlara girmişlerdi. Lâkin Fransa'daki misal göstermiştir ki alacaklının sürekli güvencesi hükümette değil millettedir; hükümetlerde vukua gelebilecek olan bütün inkılaplarda imkânlar daima milletin elinde kalır, ve millet daima bakidir. Mr. Burke'ün iddiasına göre, alacaklıların, güven gösterdikleri hükümetin kaderine katlanmaları gerekirdi. Oysa Millî Meclis onları hükümetin değil milletin, vekilharcın değil efendinin, alacaklısı saymıştır.

Bundan evvelki hükümet günlük masraflarını ödeyemezken şimdiki hükümet devlet borçlarının anaparasından büyük bir kısmını ödeyip temizlemiştir. Bu keyfiyet, biri hükümetin masraflarını kısmak, diğeri kiliselere ve manastırlara ait gayrimenkulleri satmak olmak üzere, iki yoldan başarılmıştır. Bazı sofu kimseler ile sonradan tövbekâr olmuş bazı eski zorbalar, cimriler ve sefahat erbabı, kendilerine artık göçmek üzere bulundukları şu dünyadan daha iyi bir ahiret sağlamak için, ruhban sınıfına, *dinî hayır işlerinde kullanılmak üzere*, büyük miktarlar-

da mal mülk vakfetmişlerdi. Ruhban sınıfı ise bu malların üzerine oturmuştu. Millî Meclis bu malların bütün milletin yararına olarak satılmasını ve keşişlerin geçimlerinin makul şekilde sağlanmasını emretti.

İhtilâlin neticesi olarak, Fransız borçlarının yıllık faizi, anaparadan yüz milyon İngiliz liralık miktarın ödenip temizlenmesiyle, en aşağı altı milyon İngiliz lirası azalacaktır. Bu da, hükümetin eski masraflarını en az üç milyon indirerek, Fransa'yı Avrupa'da uyulmaya değer bir örnek yapacaktır.

Konu baştan aşağı incelendiğinde, göze çarpan tezat ne büyüktür! Mr. Burke Fransa'nın tam bir iflâs içinde bulunduğundan bahsetmekte iken, Millî Meclis Fransa'nın borçlarının anaparasını ödemektedir. İngiltere'de vergiler senede bir milyona yakın arttırılmışken, Fransa'da yılda birkaç milyon indirilmiştir. Parlamentonun bu defaki toplantı döneminde ne Mr. Burke ne Mr. Pitt Fransa işleri ve Fransız malî durumu hakkında bir kelime söylememişlerdir. Mesele adamakıllı anlaşılmaya başlamıştır, artık aldatmaca sökmemektedir.

Mr. Burke'ün kitabında baştan başa göze çarpan muammalı bir taraf var. Adı geçen kişi büyük bir öfke ile Millî Meclis'in aleyhinde yazıyor; acaba bu kadar öfkelendiği nedir? Eğer onun iddiaları temelsiz oldukları kadar doğru olsaydı, eğer Fransa yaptığı inkılapla kendi kudretini yok etmiş ve Mr. Burke'ün deyimi ile bir uçurum haline gelmiş bulunsa idi, bu hal kendini milletin bir ferdi sayan bir Fransızın yüreğini sızlatır ve Millî Meclis'e karşı onun hıncını körükleyebilirdi; fakat Mr. Burke'ün hıncını neden körüklesin? Heyhat! Mr. Burke'ün maksadı Fransız Milleti değil, SARAYdır; ve Avrupa'da her SARAY, aynı akıbetten korkarak, yas tutmaktadır. Mr. Burke yazılarını ne bir Fransız ve ne de bir İngiliz hüviyetiyle değil, SARAY DALKAVUĞU diye bütün memleketlerde malûm olup, hiç kimseye vefası bulunmayan o mahlûkun yaltak hüviyeti ile yazıyor. Bu saray ister Versailles Sarayı olsun, ister St. James Sarayı olsun, veyahut Carlton House olmuş veya ileride kurulacak bir saray olmuş, önemi yoktur; zira bütün sarayların ve saray mensuplarının haris prensipleri her yerde birdir. On-

lar bütün Avrupa'da, milletlerin menfaati ile ilişiksiz ve apayrı bir ortak siyaset kurmuşlardır; birbirleriyle dalaşır görünürlerken, bakarsınız, yağmacılık etmek için anlaşırlar. Bir saraya veya saray mensubuna Fransız İhtilâli'nden daha korkunç gelen bir şey olamaz. Milletler için nimet olan şey onlar için kahırdır; kendi varlıkları bir memlekette ikiyüzlülüğün hüküm sürmesine bağlı olduğu için, prensip devrinin yaklaşması onları ürpertir; kendilerini mevkilerinden atmak tehlikesini taşıyan bir örnekten ödleri kopar.

Sonuç

Birbirinin zıddı olan anlayış (İz'an) ile bilgisizlik (Cehalet), insanlığın büyük kitlesini etkileri altında bulundururlar. Bir memlekette bunların birinden biri yeter derecede yaygın hale getirilebilirse orada hükümet makinesi kolaylıkla işler. Anlayış, kendine itaat eder; bilgisizlik ise kendine her dikte olunan şeye boyun eğer.

Dünyada ön safta gelen iki hükümet şekli vardır:

Birincisi, seçim ve temsil yolu ile kurulan hükümettir.

İkincisi, miras yoluyla birinden bir başkasına geçen hükümettir.

Bunların birincisi genellikle Cumhuriyet adı ile anılır; ikincisine de Monarşi[1] ve Aristokrasi denir.

Bu birbirine zıt apayrı iki şekil, yine ayrı ve birbirine zıt iki esas olan Anlayış ile Bilgisizlik üzerine kurulmuşlardır.

Hükümeti yürütmek birtakım ehliyet ve kabiliyetlere bağlı bulunduğundan ve bunlar da insana babadan miras kalamayacağından, miras yoluyla geçme sisteminin insandan aklın kabul edemeyeceği bir insan istediği besbellidir. Bu insan ancak onun bilgisizliği üzerine kurulabilir; ve bir memleket ne kadar bilgisiz olursa bu türlü hükümete o kadar elverişli olur.

---

1 Monarşi mutlakıyet, krallık deyimleri, bu tercümede, yerine göre, birbirinin anlamdaşı olarak kullanılmıştır – ç.n.

Bunun tersine olarak, iyi kurulmuş bir cumhuriyette, hükümet, insandan aklının kabul edemeyeceği hiçbir insan istemez.

Orada insan bütün sistemin akla uygunluğunu, kökenini ve işleyişini görür; bir sistem ne kadar iyi anlaşılırsa o kadar çok destekleneceği için, insanın yetileri pervasız işler ve bu hükümet şekli altında dağlar kadar yiğitlik kazanır.

Bu şekillerden her biri ayrı bir esas üzerinden, biri aklın yardımı ile hür olarak, diğeri ise bilgisizlik ile işlediklerinden, bizim de bundan sonra, karma hükümet veya bazen alaya alınarak söylendiği gibi, *bu, şu, o hükümeti* denen hükümet çeşidini işleten şeyin ne olduğunu gözden geçirmemiz gerekir.

Bu hükümet çeşidinde hareket ettirici kuvvet ister istemez ahlâk bozukluğudur. Karma hükümetlerde seçim ve temsil, ne kadar eksik olursa olsun, yine de aklın kullanılmasına –irsi olan kısmın işine gelmeyecek kadar– daha fazla imkân verirler; bundan dolayı da aklı para ile satın almak lüzumu belirir.

Bir karma hükümet, bir bütün halinde işleyebilmek için, birbirine uymayan parçaları ahlâk fesadı ile lehimlenip tutturan bir mükemmel olmayan şeyler karışımıdır. Mr. Burke, Fransa'nın, bir kere bir devrime karar verdikten sonra, yine Mr. Burke'ün deyimi ile, "Bir İngiliz Anayasası"nı kabul etmemiş olmasından dolayı son derece hoşnutsuzluk gösterir görünüyor; ve kendisinin bu konudaki hayıflanıcı konuşma tarzı, İngiliz Anayasası'nın, kusurlarını itibarda tutmak için, bir şeye ihtiyacı olduğu kuşkusunu yaratıyor.

Karma hükümetlerde sorumluluk yoktur: orada taraflar sorumluluğu gözden kaybettirinceye kadar, birbirlerinin hatalarını örterler; ve mekanizmayı hareket ettiren ahlâk bozukluğu, aynı zamanda kendini kurtarmanın da yolunu bulur. *Kral hata yapmaz* düstur olarak kabul edilince, bu hal kralı –tıpkı delilerinkine benzeyen– emniyetli bir duruma sokar ve artık onun için sorumluluk bahis konusu olmaz.

Ondan sonra sorumluluk, bakana iner, o da parlamento çoğunluğunu kendine siper eder ve bakan bu çoğunluğa mevki, aylık ve yolsuzlukla daima hâkim olabilir. Bu çoğunluk, bakanı esirgeyip koruduğu o aynı nüfuz ve yetki ile, bizzat kendi-

ni de temize çıkarır. Bu dönme dolap devinmesi içinde, sorumluluk, hükümetin parçalarının da, bütününün de üzerlerinden atılır gider.

Bir hükümetin "hata işlemesi mümkün olmayan bir parçası" bulununca, bu, onun hiçbir iş yapmadığını, sadece başka bir kuvvetin elinde oyuncak olduğunu ve bunun öğüt ve direktifleriyle oturup kalktığını içerir.

Bir karma hükümette, kral farzolunan nesne kabinedir; kabine daima parlamentonun bir parçası olduğundan ve üyeler bir sıfatla tavsiye ve icra ettiklerini diğer bir sıfatla ibra ettiklerinden, karma hükümet, sürüp giden bir muamma halini alır; şöyle ki, hükümet kısımlarını menfaatlerle birbirlerine kenetlemek için gerekli ahlâk bozukluğunun genişliğine göre, bütün hükümet şekillerinin hepsini birden aynı zamanda devam ettirmenin masraflarını bir memlekete yükler; nihayet bütün bu hükümet şekillerini komite ile idare olunur bir hükümet içinde eritir ki bunda danışmanlar da, işleri görenler de, onaylayanlar da, ibra edenler de, sorumlu olanlar da, olmayanlar da hep aynı şahıslardır.

Bu pandomimvari icat ile, kısımlar, hiçbirinin tek başına üzerine almak istemeyeceği hususlarda birbirlerine yardımcı olurlar.

İş para bulmaya gelince, bütün ayrılıklar görünüşte ortadan kalkar, kesimler arasında bol bol karşılıklı övücü parlamento nutukları çekilir. Her biri öbürünün akıllılığını, serbest fikirliliğini, feragatini hayranlıkla dile getirir; hepsi de milletin taşıdığı yüklere acıyarak içlerini çekerler.

Fakat iyi kurulmuş bir cumhuriyette bu gibi kenetleme, övme ve acımaların hiçbirinin yeri yoktur. Temsil sistemi bütün memlekette eşit ve özünde tam olduğundan, yasama ve yürütme erkleri şeklinde tertiplenseler de, yine hepsinin doğal kökeni bir ve aynıdır. Kesimler, Demokrasi, Aristokrasi ve Monarşi gibi birbirlerine yabancı değildirler. Birbiriyle uyuşmaz ayrımlar mevcut olmadığından, ne uzlaşma ile baştan çıkarılacak ne de dolan ile şaşırtılacak bir şey vardır. Orada hükümet tedbirleri zaten kendiliğinden milletin anlayışına hitap eder ve yalnız kendi meziyetlerine dayanarak, kof böbürlenmelere karşı her

türlü dalkavukça yüze gülücülüğü reddeder. Vergi yükünden boyuna yakınıp yalancıktan ağlamak, karma hükümetlerde başarı ile yürütülen bir usul olsa da, bir cumhuriyetin ne manasına ne ruhuna uyar. Vergilere lüzum varsa demek ki faydalıdırlar; fakat şayet özür dilemeyi gerektiriyorlarsa, bizatihi bu özür dileyiş o vergileri itham etmeyi içerir. Öyle ise insanı niçin aldatıyorlar, yahut insan ne diye kendini aldatıyor?

İnsanlardan krallar ve tebaalar diye bahsolunurken veyahut hükümet, monarşi, aristokrasi ve demokrasi diye ayrı ayrı veya katışık unvanlar altında söz edildiği zaman, *idrak sahibi* insanoğlunun bu terimlerden anlaması lâzım gelen şey nedir? Eğer gerçekten dünyada insan erkinin birbirinden ayrı ve başka iki veya daha fazla unsuru mevcut olsaydı, o vakit bu terimlerin tarif edici bir şekilde uygulanabileceği birden çok köken görürdük; lâkin tek bir insan türü mevcut olduğuna göre, insan erkinin de sadece bir unsuru olabilir ki o da insanın kendisidir. Monarşi, aristokrasi ve demokrasi hepsi sadece insanın kendi kafasından doğma olup, üç yerine bunlar gibi bin tanesi de icat edilebilir.

Amerika ve Fransa İhtilâlleri ile diğer memleketlerdeki belirtiler açıkça gösteriyor ki hükümet sistemleri bahsinde dünyanın düşüncesi değişmiştir ve ihtilâller siyasi hesapların çerçevesine sığmazlar.

İnsanların büyük değişikliklerin başarılmasına atfettikleri "zaman ve şartlardaki ilerleme", ihtilâlleri doğuran akıl kuvvetini ve düşünme hızını ölçemeyecek kadar mekaniktir: bütün eski hükümetler evvelce daha az umulurken bugün gerçekleşmiş bulunan ve Avrupa'da genel bir ihtilâlin şimdi uyandırabileceğinden daha büyük bir hayret uyandıran o inkılâplardan bir darbe yemişlerdir.

Monarşik veya irsi hükümet sistemlerinde kâh bir kuvvet tarafından evinden sürüklenen, kâh bir diğeri tarafından sürülen, düşmandan çok vergilerin fakirleştirdiği insanın perişan halini gözden geçirdiğimiz zaman, o sistemlerin kötü olduğu ve hükümetlerin prensiplerinde ve kuruluşlarında genel bir inkılâp yapmanın zaruri bulunduğu besbelli bir hal alıyor.

Hükümet demek bir milletin işlerinin idare edilmesinden fazla bir şey midir? O herhangi bir şahsın veya ailenin mülkü değildir ve mahiyeti icabı, olamaz da; bütün topluluğun malıdır ve onun parası ile devam ettirilir. Her ne kadar kuvvet veya hile yolu ile gasp olunarak bir ailenin mirası haline getirilmiş olsa dahi, gasp, hakkı değiştiremez. Egemenlik bir hak olarak ancak millete aittir; hiçbir ferdin değildir. Bir milletin kendine uygun bulmadığı her hükümet şeklini kaldırmaya ve kendi yararına, özlemine ve mutluluğuna uyan bir hükümet kurmaya her zaman hakkı vardır; bu onun doğasında var olan ve iptal edilmez bir hakkıdır. İnsanlar arasında krallar ve tebaalarda gözetilen hayalî ve barbar fark, saray dalkavuklarının hallerine uysa bile, vatandaşlarınkine aykırıdır. Şimdi, hükümetlerin kuruluşlarına temel olan prensipler bu farkı yok etmiştir. Her vatandaş, egemenlikte payı bulunan bir üyedir ve bu haysiyetle hiç kimsenin şahsi hükmü altına girmeyi kabul edemez: onun itaati ancak kanunlara olabilir.

İnsanlar hükümetin mahiyetini düşündükleri zaman, o hükümetin, otoritesinin uygulanacağı bütün konuları ve meseleleri bildiğini farz etmek zorundadırlar. Bu hükümet anlayışında, Fransa ile Amerika'nın kurmuş oldukları cumhuriyetçi sistem, bir milletin tümünü kucaklayacak tarzda işler. Bütün kesimlerin yararı için gerekli olan bilgi, halk tarafından seçilmiş olan kesimlerin teşkil ettikleri merkezde bulunur. Lâkin eski hükümetler, bilgiyi olduğu kadar saadeti de bertaraf eden bir yapıda kurulmuşlardır. Bir manastırın duvarlarının ötesinde dünya hakkında hiç bilgileri olmayan papazların eliyle işleyen hükümet, krallar eliyle yürütülen hükümet kadar uygunsuzdur.

Eskiden ihtilâl dediğimiz şey, şahısların değişmesinden, ya da mahallî şartların başkalaşmasından pek az fazla bir şey idi. Bunlar alışılmış şeyler olarak iner çıkar, fakat varlıklarında veya sonuçlarında, onların vuku buldukları yerden ötesine tesir yapabilecek hiçbir şey bulunmazdı. Lâkin şimdi dünyada Amerika ve Fransa İhtilâlleri örnekleri ile gördüğümüz manzara, eşyanın doğal nizamını yenileştirmedir; hakikat ile insanın varlığı kadar evrensel olan ve ahlâk ile siyasi saadeti ve millî refahı uzlaştıran bir prensipler sistemidir.

I. *Hakları bakımından insanlar hür ve eşit doğarlar ve hep öyle yaşarlar. Onun için, vatandaşlar arasında medenî farklar ancak kamu yararı esasına dayanabilir.*

II. *Her siyasi topluluğun gayesi, insanın doğal ve vazgeçilmez haklarının korunmasıdır. Bu haklar hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnmedir.*

III. *Her türlü egemenliğin temeli ve kaynağı millettir. HİÇBİR KİŞİ veya ZÜMRE, kaynağını açıkça milletten almayan hiçbir yetkiye hak iddia edemez.*

Bu prensiplerde ihtirası alevlendirecek, bir milleti karışıklık içine atacak hiçbir şey yoktur. Bunlar, belli fert ve ailelerin maaşları veya mevkice büyümeleri emrinde değil, kamunun yararı uğrunda kullanılmak üzere ve akıllılığı ve becerileri hareket getirmek için konmuştur. İnsanlığın düşmanı ve sefalet kaynağı olan monarşik egemenlik sistemi yıkılmıştır; egemenliğin kendisi de asıl ve doğal sahibine, millete geri verilmiştir. Eğer bütün Avrupa böyle yapmış olsa idi, harplerin sebebi ortadan kaldırılmış olurdu.

Gönlü yüce ve iyilikçi bir insan olan Fransa Kralı IV. Henri'nin, 1610 yıllarında, Avrupa'da harbin ortadan kaldırılması için bir plan teklif etmiş olduğunu söylerler. Bu plan bir Avrupa kongresi veya Fransız yazarlarının deyimleri ile, bir Barışçı Cumhuriyet kurulmasından ibaretti; birçok millet buraya temsilciler gönderecekler, ve bu kongre, milletler arasında çıkabilecek olan her türlü anlaşmazlıklarda bir Hakem Mahkemesi vazifesini görecekti.

Böyle bir plan vaktiyle teklif olunduğu zaman kabul edilmiş olsaydı, taraflardan kişi sıfatıyla İngiltere'nin ve Fransa'nın vergileri her yıl, Fransa İhtilâli'nin başında bu iki milletten her birinin ödemekte bulunduğu vergilerden en aşağı on milyon İngiliz lirası daha az olurdu.

Böyle bir planın kabul edilmemiş olmasının (ve harbi *önlemek* maksadı ile bir kongre toplamak yerine, yıllarca faydasız masraflara katlandıktan sonra, onun sadece bir harbi *bitirmek* üzere toplantıya davet edilmiş olmasının) sebebini anlamak için, hükümetlerin menfaatini milletlerin menfaatinden ayrı bir

menfaat var diye düşünmek gerekecektir.

Bir milletin vergi ödemesini gerekli kılan her şey, aynı zamanda, bir hükümet için gelir vasıtası oluyor. Her harp vergilere bir zam ile ve sonunda o gelire bir zam ile biter. Şimdiki başlayış ve sona eriş tarzları ile, her harp çıkışında, hükümetlerin kudreti ve menfaatleri artmış oluyor. Bu yüzden, harp, vergiler ile memuriyet ve makamlara tayin işlerine kolay bir bahane teşkil etmesi itibarıyla, gelir sağlayışından dolayı, eski hükümetler sisteminin başlıca bir unsuru haline gelir. Harbi ortadan kaldırmayı gözeten herhangi bir usul kurmak, milletlere ne kadar faydalı olursa olsun, böyle bir hükümeti faaliyet şubelerinin en kârlısından mahrum etmek olurdu. Harp sebebi yapılan meselelerin saçmalığı, hükümetlerin harp sistemini devam ettirmeye olan özlemlerini gösterir ve onların hangi güdülerle hareket etmekte olduklarını açığa vurur.

Cumhuriyetlerin harbe dalmayışlarının sebebi, onların hükümetlerinin tabiaten milletin menfaatinden ayrı bir menfaati kabul etmeyişinden başka ne olabilir? Kötü kurulmuş bir cumhuriyet olduğu ve dünyaya yayılmış bir ticareti bulunduğu halde, Hollanda bile hemen hemen bir asırdır harpsiz yaşamıştır; Fransa'da hükümet şekli değişir değişmez, yeni hükümet ile beraber, cumhuriyetin barış prensipleri, memleketin iç refahı ve iktisadiyatı da yükselmiştir; diğer memleketlerde de aynı sebepleri aynı neticeler takip edebilir.

Eski kuruluşta, harp, hükümet sistemi olduğu için milletlerin birbirlerine karşı güttükleri düşmanlık, ancak, sistemin ruhunu idame için hükümetlerinin tuttuğu politika ile körüklenen bir şeyden ibarettir. Karşılıklı olarak milletlerin kuruntularını kızıştırmak ve onları kızdırıp çatışmaya sürüklemek üzere, her hükümet ötekini hıyanet, entrika ve ihtiras ile itham eder. Arada bâtıl bir hükümet sistemi bulunmazsa, insan insanın düşmanı değildir. Onun için, kralların ihtirasından şikâyet edecek yerde, asıl şikâyeti böyle hükümetlerin prensibine yöneltmek gerekir; ve ferdi ıslaha uğraşacak yerde bir millet, aklını, sistemin ıslahına sarf etmelidir.

Burada bahis konusu olan şey, acaba hâlâ uygulanmakta bu-

lunan hükümet şekilleri ve kuralları ilk konuldukları zamandaki dünya şartlarına uygun mu idi, değil mi idi, meselesi değildir. Bunlar ne kadar daha eski olurlarsa, eşyanın şimdiki haline uygunlukları o nispette az olabilir.

Zaman, şartların ve fikirlerin değişmesi, töre ve alışkanlıkların üzerinde olduğu gibi, hükümet tarzlarını ortak kullanılmaz hale koymak hususunda da aynı ilerletici tesirlere sahiptir. Milletlerin refahını ilerletmenin en iyi araçları olan ziraat, ticaret, sanayi ve harple ilgili olmayan sanatlar bugün, dünyanın eski halinin gerektirmiş olabileceğinden başka bir hükümet sistemine ve işlerinin yönetimi de, bambaşka bir bilgiye ihtiyaç gösteriyor.

İnsanlığın aydınlanmış halinden irsi hükümetlerin çöküşe yüz tuttuklarını ve geniş millî egemenlik ile temsilî hükümet esaslarına dayanan inkılâpların Avrupa'da yol almakta olduğunu sezmek güç bir şey olmadığına göre, bu inkılâpları, çırpınmaların, kıvranmaların sonucuna bırakmaktansa, onlar gelmeden davranıp anlayış ile ve şartlara uyarak önceden yapmak akıl kârıdır.

Gözlerimizin önündeki manzaraya göre, siyaset dünyasında hiçbir Reform ihtimal dışında sayılmamalıdır. Her şeyin beklenebileceği bir inkılâplar devridir bu.

Sarayların harp sistemini sürdürmeye yarayan entrikası, harbi ilga için bir milletler konfederasyonuna yol açabilir; ve bugün hür hükümet sisteminin gelişmesini koruyacak ve milletlerin birbirleriyle iyi geçinmelerini daha ileriye götürecek bir Avrupa Kongresi'nin gerçekleşebilmesi ihtimali, Fransız ve Amerikan İhtilâlleri ile ittifakının gerçekleşebilmesi ihtimaline nazaran, çok daha kuvvetlidir.

İKİNCİ KISIM

PRENSİP İLE TATBİKATI BAĞDAŞTIRMA

M. DE LA FAYETTE'E

M. de la Fayette'e

Amerika'da müşkül vaziyetlerde aramızda devam etmiş olan takriben on beş yıllık bir tanışıklıktan ve Avrupa'daki birçok müşaveremizden sonra, bu küçük kitabı, sevgili Amerikama yaptığınız hizmetlere bir şükran; sizde mevcudiyeti malûmum olan, hususi ve umumi hayatınıza ait faziletlere karşı beslediğim saygının bir nişanesi olarak size sunmaktan zevk duyuyorum.

Sizinle ihtilâflı olduğumuzu farz edebildiğim yegâne nokta, hükümet prensiplerine değil zamana ilişkindi. Ben kendi hesabıma, iyi prensipleri lüzumundan fazla bir hızla ileri sürmek kadar, onların gecikmelerine meydan vermenin de aynı derecede zararlı olduğuna inanıyorum. Sizin ancak on dört on beş senede gerçekleşebileceğini farz ettiğiniz bir husus bence çok daha kısa bir zamanda başarılabilir. Benim görüşümle, insanlar daima kendi hakikî menfaatlerini anlayabilecek kadar olgundurlar; elverir ki bu menfaat onlara açık bir şekilde, bencillik gibi herhangi bir şeyle şüphe uyandırmayacak ve çok amirane tavırlarla incitmeyecek tarzda, izah edilsin. Islah etmek istediğimiz kimselere sitem etmemeliyiz.

Amerikan İhtilâli yerleşince, artık sükûnetle oturup başımı dinlemek eğilimini hissettim. Bana sonradan sükûnetimi terk ettire-

cek ve beni eski duygularıma döndürecek kadar büyük bir mesele çıkabilmesi mümkün görünmüyordu. Lâkin görüyorum ki mevki için değil de prensip için uğraşan bir insan, nerede olursa olsun, hiç değişmiyor.

İşte bir defa daha umumi hayata dönmüş bulunuyorum; benim bundan sonra sizin gibi uzunca bir müddet daha yaşamayı ummaya hakkım olmadığı için, elimden geldiği kadar hızlı çalışmaya karar verdim. Arkadaşlığınıza ve yardımınıza muhtaç olduğumdan, sizin de prensiplerinize hız vermenizi ve bana yetişmenizi diliyorum.

Önümüzdeki ilkbahar bir harp yaparsanız, ki büyük ihtimalle buna lüzum olmayacaktır, gelip size katılacağım. Şayet harp başlayacak olursa, onun Alman istibdadının vücudunun ortadan kalkmasıyla ve bütün Almanya'da hürriyetin kurulmasıyla biteceğini ümit ediyorum. Fransa, etrafı inkılâplarla çevrelenince, sulha ve selâmete kavuşacak; bunun neticesi olarak hem Fransa'nın hem Almanya'nın vergileri azalacaktır.

Sizi samimiyetle seven dostunuz
THOMAS PAINE
Londra, 9 Şubat 1792

Önsöz

İnsan Hakları'nın geçen yıl yayımlanan birinci kısmındaki Sonuç başlıklı bölüme başladığım zaman niyetim onu daha uzunca tutmaktı. Lâkin oraya ilâve etmek istediğim şeyleri zihnimde tasarlayınca, gördüm ki, ya kitabın hacmini çok büyütmeye ya da planımı lüzumundan fazla kısmaya mecbur olacağım. Onun için ben de kitabın bu birinci kısmını, konunun elverdiği yerde kestim. Söyleyeceğim neler kalmışsa başka bir zamana bıraktım.

Bu kararımı gerektiren birçok başka sebep de vardı. Daha ileri gitmeden önce anlamak istiyordum, o zamana kadar İngiltere'de alışılmış olandan başka bir düşünce ve ifade tarzı ile yazılmış olan eser acaba nasıl karşılanacaktı. Fransız İhtilâli ile insanlığın görüşüne büyük bir saha açılıyordu. Mr. Burke'ün o ihtilâle çok çirkin bir şekilde çatması, tartışmayı İngiltere'ye soktu, öyle prensiplere hücum etti ki bu yüzden kendisi ile münakaşaya gireceğimi (aldığı haberlerden) biliyordu. Çünkü bunlar hayırlı olduğuna inandığım, yerleşmelerine yardım ettiğim, kendimi müdafaaları ile yükümlü saydığım prensiplerdi. Eğer tartışmayı o tahrik etmeseydi, çok muhtemeldir ki, ben ağzımı açmayacaktım.

Eserin geri kalan kısmını ileriye bırakmamın bir sebebi de

Mr. Burke'ün ilk yayımladığı eserde konuyu başka bir fırsatta yeniden tazeleyeceğini, ve kendi deyimi ile, İngiliz ve Fransız anayasaları arasında bir kıyaslama yapacağını vaat etmiş bulunmasıydı. Bunun üzerine ben de kendisini bekledim. O zamandan beri bu zat iki eser neşrettiği halde o vaadini yerine getirmedi: bu kıyaslama kendi lehinde olsa idi hiç savsaklamaz, onu muhakkak yapardı.

Son çıkan *Appeal from the new to the old Whigs*[1] adlı eserinde Mr. Burke, İnsan Hakları'ndan aşağı yukarı on sayfa kadarını zikretmiştir. Kendisi bu zahmete katlandıktan sonra, o sayfalarda yazılı prensipleri kastederek, "bunları çürütmek için en küçük bir teşebbüste dahi bulunmayacağını" söylüyor. Elinde olsaydı teşebbüs ederdi, bunu bilecek kadar Mr. Burke'ü tanıyorum. Kendisi bu prensipleri münakaşa edecek yerde, onların hemen arkasından "ben payıma düşeni yaptım" diyerek kendini avunduruyor. O kendine düşeni yapmıştır. Anayasaların mukayesesine dair vaadini yerine getirmemiştir. Münakaşaya ilk kendi başlamıştır, meydan okumuştur, sonra da ondan kaçmıştır. Bununla, bizzat kendisinin "Yiğitlik devrinin bittiğine" dair olan fikrine şimdi yine kendisi tam yerinde bir misal oluyor!

Son eseri olan *Appeal*'in içindekiler kadar başlığı da kendisini mahkûm edici mahiyettedir. Prensipler kendi meziyetlerine dayanmalıdır; şayet iyi iseler şüphesiz başka destek istemezler de. Mr. Burke'ün yaptığı gibi, onları himaye için başka insanlardan deliller getirmek, o prensipler üzerine şüpheyi çeker. Mr. Burke şereflerini başkaları ile paylaşmasını pek sevmez ama bu meselede yüz karasını ustalıkla başkalarına dağıtıyor.

Hem, Mr. Burke'ün başvurduğu kimseler kimlerdir? Bunlar son asırda doğmuş çocukça düşünen birtakım düşünürler ile idarei maslahatçı politikacılardır; herhangi bir prensibi, ancak kendi parti gayelerine yaradığı müddetçe takip etmekten daha ileriye gitmemiş olan kimselerdir; millet daima konudan hariç

---

1 "Yeni Liberallerden eskilerine itiraz". Mr Burke bu başlık ile yeni liberalleri prensiplerinden şikâyet olunan bir davalı taraf ve eski liberalleri bir yüksek mahkeme yerine koymaktadır. Onun için şikâyete de bir davada istinaf veya temyiz mahkemesine müracaat manasına gelen "Appeal" adını vermiştir – ç.n.

tutulmuştu; o günden bugüne her partinin niteliği hep bu olagelmiştir. Millet böyle eserlerde veya politikalarda önem verilmeye değer hiçbir şey görmüyor. Küçücük bir mesele bir partiyi harekete getirir ama bir milleti harekete geçirmek için büyük şeyler gerekir.

Mr. Burke'ün *itiraz*'ında pek dikkate alınmaya değer bir şey görmemekle beraber, orada, hakkında bazı itirazlarda bulunmak istediğim bir söz var. Kendisi İnsan Hakları'ndan uzun parçalar zikrettikten ve bu eserin içerdiği prensipleri münakaşadan kaçındıktan sonra, diyor ki: "*Şayet böyle yazılar ağır ceza hâkiminin kararından başka suretle red ve çürütülmeye lâyık görülecek olursa*, bu çürütmeyi, Mr. Burke gibi düşünen ve onun fikrine aynı hararetle taraftar olan başka kimseler çok muhtemeldir ki yapacaklardır."

İlk önce, henüz bu çürütmeyi yapan kimse çıkmamıştır. Muhtelif şahıslar tarafından, *İnsan Hakları*'nın bundan evvelki kısmına cevap diye, zannederim, en az sekiz on küçük kitap yayınlanmıştır; ve bildiğime göre bunların hiçbirine ikinci defa basılmak nasip olmamıştır; hattâ herkes bunların isimlerini bile unutmuştur. Yayımı lüzumsuz yere çoğaltmak istemediğim için, bunların hiçbirine cevap vermedim. Keza, bir insanın itibarını başkalarının kalemi yok edemez ama bizzat kendi kalemi yok edebilir, buna inandığım için kendimi böyle bir tehlikeden uzak bulundurmaya dikkat ederim.

Nasıl bir taraftan lüzumsuz yayıma gitmemek arzusunda isem diğer taraftan da somurtkan bir kibirlilik gibi görülebilecek her şeyden sakınmak isterim. Eğer Mr. Burke veya meselede onun tarafını tutanlardan herhangi bir kimse, *İnsan Hakları* kitabıma cevap olarak onun baskı sayısının yarısı hattâ dörtte biri kadarlık bir eser çıkarırsa ona cevap vereceğim. Lâkin bu yapılıncaya kadar, halkın şuurunu kendime kılavuz edineceğim (benim bir dalkavuk olmadığımı herkes bilir), şöyle ki: halkın okumaya lâyık bulmadığı şey benim tarafımdan da cevap verilmeye değmez. *İnsan Hakları*'nın birinci kısmının İngiltere, İskoçya ve İrlanda'da çıkan nüshalarının kırk ilâ elli bin arasında bir miktardan aşağı olmadığını tahmin ediyorum.

Şimdi, Mr. Burke'ün yukarıda zikrettiğim sözünün geriye kalan kısmına dair söyleyeceklerime geçiyorum.

Bu zat: "Şayet böyle yazılar *Ağır Ceza* mahkemesinin kararından başka suretle reddedilmeye ve çürütülmeye lâyık görülecek olursa..." diyor.

Yapacağım bir kelime oyunu hoş görülürse derim ki, bir eseri çürütemeyince bunun yerine o eseri mahkûm etmesi için, bir mahkemenin, cinayet mahkemesi değil, cidden cani bir mahkeme olması lâzımdır.[2] Bir esere verilecek en büyük mahkûmiyet onu çürütmekle olabilir. Halbuki Mr. Burke'ün ima ettiği usulle hareket edilmekle mahkûmiyet, neticede, esere değil böyle bir işlemdeki caniliğe giydirilmiş olur, ve bu takdirde ben, o eseri mahkûm edecek jürilerden veya hâkimlerden biri olmaktansa, o eserin yazarı olmayı tercih ederim.

Fakat biz yine hemen bahsimize dönelim. Kovuşturma konusunda, ben, meslekten olan bazı zatların düşüncelerinden ayrılıyorum; ve bir müddetten beri onların benim fikrime geldiklerini görüyorum; fikrimi tam fakat elimden geldiği kadar kısa ve anlaşılır bir şekilde anlatacağım.

İlk önce, her kanunu ilgilendiren bir mesele ortaya koyacağım; sonra onu bir hükümetle, veyahut İngiltere'de anayasa denen veya denilegelmiş olan şey ile mukayese edeceğim.

Böyle bir kanunun veya diğer herhangi bir kanunun, iyi veya kötü, ne gibi esaslar üzerine kurulduğunu araştırmayı yasak eden bir kanun çıkarmak bir istibdat fiili, veyahut, İngiltere'deki tabiriyle, bir keyfî iktidar olur.

Bir kanun kötü olduğu takdirde onun tatbikine karşı koymak başka, onun kusurlarını göstermek, onun bozuklukları üzerinde muhakeme yürütmek, ve onun nasıl yürürlükten kaldırılması veya yerine niçin bir başkasının konması lâzım geldiğini belirtmek ise bambaşka şeylerdir. Bir fikir olarak benim savunmam (ve keza fiilen kendime çizdiğim yol) daima şu olmuştur: Fena bir kanunu kuvvet kullanarak ihlâl etmektense, ona, aynı zamanda hatalı taraflarını göstermek ve ilgasını sağ-

2 Müellifin bahsettiği kelime oyunu, hem (ağırceza, cinai) hem (cani) manasına gelen criminal kelimesi üzerinde yapılmaktadır – ç.n.

lamak için her delili kullanarak, itaat etmek yeğdir. Çünkü kötü bir kanunu çiğnemekle ortaya konan örnek, iyi kanunların da kuvvetini zaafa uğratabilir, bunların da keyfî bir şekilde ihlâl olunmalarına yol açabilir.

Prensipler ile hükümetler, veyahut anayasalar ile onları vücuda getiren kısımlar denen şeyler için de mesele aynıdır.

Hükümetler, bir kısım fertlerin maaş almaları veya mevkilerinin büyümesi için değil, milletlerin hayrı için kurulmalıdır ve insanlar hükümeti idame masrafına bunun için katlanmaktadırlar. Her hükümetin veya anayasanın gerek prensibe gerek şekle ait kusurları, tıpkı bir kanunun hataları gibi muhakeme olunarak, bunlar kadar münakaşaya açık tutulmalıdır; üstelik, bu kusurları göstermek her insanın topluma karşı borçlu olduğu bir vazifedir. Bu kusurlar ve onları düzeltme çareleri umumiyetle bir millet tarafından görülünce, bu halde o millet –diğer misalde hükümetin kanunu kaldırdığı veya düzelttiği gibi– kendi hükümetini veya anayasasını düzeltir. Hükümetin işi kanun yapma ve uygulamakla sınırlıdır; fakat anayasaları yapmak veya ıslah etmek, hükümetleri kurmak veya değiştirmek hakkı milletindir. Şu halde bu konular, birer araştırma konusu olarak, bir milletin, söz götürmez haklarıdır ve bu milletin genel haklarını ayak altına almadan kovuşturma konusu yapılamazlar. Bu zeminde Mr. Burke ile nerede isterse karşılaşmaya hazırım, örtbas etmeye uğraşmaktansa bütün tartışmayı ortaya atmak daha hayırlıdır. Tartışmayı açan kendisi olmuştur, şimdi bundan kaçmamak zorundadır.

Avrupa'da, aydın memleketlerin hiçbirinde, Monarşi ile Aristokrasinin yedi seneden fazla süreceğine kani değilim. Lehlerinde aleyhlerindekilerden daha iyi sebepler gösterilebilirse, varlıkları devam edecektir; aksi takdirde, etmeyecektir. Bugün artık hiç kimse insanlığa, düşünmeyeceksin veya okumayacaksın diyemez; hükümet prensiplerini araştırmaktan ileri gitmeyen, insanları düşünmeye, muhakeme yürütmeye davet eden ve çeşitli sistemlerin kusurlarını ve meziyetlerini gösterme amaçlı yazıların yayın sahasına çıkmaya hakları vardır. Eğer bu yazılar kimsenin ilgisini çekmez soydansa, aleyhlerinde kovuşturma yapmaya değmez; fakat alâka toplayan cinstense ko-

vuşturma bir işe yaramaz; zira bir okuma yasağına kadar ileri götürülemez. Bu, yazar yerine halkı mahkûm etmek ve aynı zamanda ihtilâllerin çıkmasına veya onların hızlandırılmasına ve tezleştirilmesine yol açan en tesirli bir usul olur.

Hükümet sistemleri bahsinde, bir milletin tümünü ilgilendiren davalarda *on iki* kişilik bir jüri heyetinin karar vermeye yetkisi yoktur. O davalarda ifadesi alınacak şahitler, ispat edilecek vakıalar mevcut değildir: orada bütün dava bütün milletin önündedir; davanın sağlamlığı çürüklüğü onların oyuna bakar; bir mahkemede meydana çıkacak değil de yargılama dışında herkesin bildiği meselelerde, jüri olarak, hangi on iki kişi olursa olsun hepsi birdir ve bunlar çok umulur ki bir başka jürinin hükmünün tersine karar verebilirler; yahut, fikirlerinin birbirine uymamasından dolayı, hiçbir hüküm veremezler. Bir milletin bir işi veya projeyi tasvip edip etmemesi başkadır; bu milletin kendi hükümetini değiştirmek hakkı olup olmadığını veya değiştirip değiştirmeyeceğini tayin etmek yetkisini böyle herhangi bir jüriye havale edip etmeyeceği ise tamamen başka bir meseledir. Bu meseleleri, Mr. Burke'ün, benim, hükümet konusunda kanun nedir? Haklar ne demektir? Bunlar üzerinde düşünmeden yazı yazmamış bulunduğumu anlaması için zikrediyorum. Bu gibi davalarda tek muteber jüri, bütün milletin katılımıyla dürüst bir şekilde seçilecek bir kongre olabilir; zira bütün bu gibi davalarda jüriyi tek bir bölgeden değil bütün milletin içinden seçmek lâzımdır. Eğer Mr. Burke böyle bir jüri teklif ederse, ben başka bir memleketin vatandaşı olmamdan ileri gelen bütün imtiyazlarımdan vazgeçer ve, o memleketin prensiplerini müdafaa ederek, neticeye katlanırım; elverir ki kendisi de benim gibi yapsın; çünkü ben o fikirdeyim ki benimkiler yerine onun eseri ve onun prensipleri mahkûm olacaktır.

Herhangi bir hükümet şekli veya sistemi lehinde insanların kendi yetişme tarzları ve alışkanlıkları sonucu edindikleri peşin hükümlere gelince, bunları akıl ve düşüncenin sınavından geçirmek lâzımdır. Gerçekte, böyle peşin hükümler birer hiçten ibarettir. Hiç kimse bir şeyin yanlış olduğunu bile bile onun lehinde kendisini peşin hükme kaptırmaz. İnsan bir şeye onun

doğru olduğuna inanarak bağlanır, böyle olmadığını anlayınca da artık peşin hüküm ortadan kalkar. Peşin hükmün ne olduğuna dair sakat bir fikrimiz var. Denebilir ki, insanlar kendiliklerinden düşününceye kadar bunların hepsi peşin hükümdür, *fikir değildir*. Zira fikir ancak aklın ve düşünmenin mahsulü olan şeydir. Bu değerlendirmeyi, Mr. Burke'ün memleketin peşin hükümleri olagelmiş bulunan şeylere lüzumundan fazla itimat etmemesi için ileri sürüyorum.

İngiltere halkına hiçbir zaman dürüst ve açık davranılmış olduğuna kani değilim. Onlar, partiler ve lider sıfatını takınan kimseler tarafından aldatılmışlardır. Milletin bu manasız şeylerin üstüne yükselmesi gereken zaman gelmiştir. Bunca yıldır vergileri ifrata vardırmanın teşvik edici sebebini teşkil etmiş bulunan o kayıtsızlığı bırakmanın zamanıdır. İnsanları esaret altına almakta ve düşünceyi boğmakta kullanılmak üzere icat edilmiş olan bütün o şarkıları ve şerefe içmeleri defetmenin zamanıdır. Bütün bu konular üzerinde, insanlara, düşünmekten başkası gerekmez; düşünürlerse o zaman ne kendileri yanlış iş yaparlar, ne de başkaları tarafından yanlış yola sevk edilirler. Bir halkın hürriyete lâyık olmadığını söylemek, onlara sefaleti mukadder kılmak ve halka vergi yüklemenin yüklememekten daha iyi olduğunu iddia etmek demektir. Böyle bir iddia ispat edilebilse idi, bununla, aynı zamanda, idare edenlerin o milleti idareye lâyık olmadıkları da sabit olmuş olurdu; zira kendileri de aynı millet topluluğunun bir parçasıdırlar.

Bütün Avrupa'da hükümetlerin değiştirilmesini kabul etsek de, bu değişiklik, ihtilâlsiz veya intikamsız olarak elbette yapılabilir. Büyük bir millî fayda olmadıkça değişiklikler veya ihtilâller yapmaya değmez: fakat bir millet için böyle bir fayda besbelli bir hal alınca bunun tehlikesi, Amerika'da ve Fransa'da olduğu gibi, ona karşı duranların başlarına çöker. Bunu söyleyerek bu önsöze son veriyorum.

THOMAS PAINE
Londra, 9 Şubat 1792

GİRİŞ

Archimedes'in mekanik kuvvetler hakkında söylediği söz, akla ve hürriyete de tatbik olunabilir: O "Bir dayanağımız olsa dünyayı yerinden kaldırabilirdik" demişti.

Mekanikte sadece kuramsal olan şeyi Amerikan İhtilâli siyasette fiilen gerçekleştirmiştir. Eski dünyanın bütün hükümetleri o kadar derinlere kök salmışlar, istibdat ile bunca yüzyıllık alışkanlıklar kafalarda o kadar etkilice yerleşmiş idi ki, insanın siyasi durumunu düzeltip iyileştirme işine asla Asya, Afrika veya Avrupa'dan başlanamazdı. Bütün dünyada hürriyet amansızca takibe uğramış, akıl isyan sayılmıştı; korkunun esiri olan insanlar düşünmekten korkar olmuşlardı.

Fakat hakikatin öyle önüne geçilmez bir mahiyeti vardır ki onun tek istediği, tek muhtaç olduğu şey meydana çıkmak hürriyetidir. Güneşin karanlıktan ayırdedilmesi için tarife ihtiyacı yoktur; Amerikan hükümetlerinin ortaya çıkmasıyla beraber istibdat bir darbe yemiş oldu ve insanoğlu kendi iyileşmesini düşünmeye başladı.

Amerika'nın bağımsızlığa kavuşması, hükümet prensiplerinde ve tatbikatında bir devrim ile birlikte gerçekleşmeseydi, sadece İngiltere'den bir ayrılma olsaydı, önemi az bir olay teşkil ederdi. Amerika yalnız kendisi için değil, dünya için ayağa

kalkmış ve gözlerini, kendine sağlayabileceği faydalardan daha ilerisine dikmiştir. Amerika'ya karşı harpetmek için para ile tutulmuş olduğu halde Hessenli asker bile –eğer sağ kaldı ise– kendi yenilgisine şükrediyordur belki. İngiltere de, hükümetinin kötülüğünü kınayarak, kendi başarısızlığına sevinebilir.

Amerika, siyaset dünyasında, evrensel ıslahat prensiplerinin başlanmasına imkân veren biricik yer olduğu gibi, tabiat dünyasında da bu iş için en iyi bir yerdi. Hepsi bir araya gelen birçok olay, neticede, Amerikan prensiplerinin yalnız doğmasına yaramakla kalmayıp, o prensiplere pek büyük bir gelişme imkânı da sağlamıştır. Bir seyircinin gözünün önüne bu ülkenin serdiği manzarada büyük fikirleri doğuran ve teşvik eden bir şey vardır. Tabiat ona ululuk içinde görünür. Orada gördüğü gürbüz şeyler onun zihnini açar; bakmaya doyamadığı bu büyüklükten hisse alır. Bu diyara ilk gelip yerleşenler, değişik Avrupa memleketlerinden gelme göçmenlerdi. Türlü din ve mezhepte idiler. Eski dünyadaki hükümetlerin zulmünden kaçarak yeni dünyada, birer düşman olarak değil kardeş olarak buluşmuşlardı. El değmemiş yoz toprakların işlenmesi ile zaruri olarak koşut olan ihtiyaçlar bu insanlar arasında, uzun zamanlar hükümet kavgaları ve entrikaları yüzünden rahat yüzü görmemiş memleketlerini boşlayıp, kıymetini bilemedikleri bir toplum hali vücuda getirmiştir. Böyle bir durumda, insan, gerektiği gibi insan olur; diğer insanoğullarını, insanlığa yakışmayan bir düşünce ile birer tabiî düşman olarak değil, soydaş olarak görür. Bu misal ise, yapmacıklı dünyaya, insanın kendini öğrenmek için tabiata dönmesi lâzım geldiğini ispatlar.

Her türlü ıslahat alanında Amerika'nın sağladığı hızlı ilerlemelerden şu sonuca varmak makul olur ki, eğer Asya, Afrika ve Avrupa hükümetleri Amerika'nınkine benzer bir ilkeden işe başlamış olsalar ya da bu prensibi pek erken yozlaştırıp ondan uzaklaşmamış olsalardı, bugün, muhakkak o memleketler şimdi bulunduklarından çok daha üstün bir halde bulunurlardı. Onların sefaletlerine şahit olmaktan başka bir şeye yaramaksızın, nice yüzyıllar birbiri ardınca geçip gitmiştir. Dünyayı hiç bilmeyen ve oraya sadece gözlemlerde bulunmak üzere

yerleştirilen birini tasavvur etmemiz kabil olsa, böyle bir seyirci eski dünyanın büyük bir kısmını henüz ilk yerleşmenin zorluk ve meşakkatleri ile pençeleşmekte olan yeni bir dünya zannederdi. Eski memleketleri dolduran sefil, fakir sürülerinin henüz geçimlerini yoluna koymaya vakit bulamamış insanlardan başka kimseler olabileceğini düşünemezdi bile. Onların bu hallerinin o gibi memleketlerde hükümet denen şeyin bir sonucu olduğunu aklından pek az geçirebilirdi.

Şayet gözlerimizi eski dünyanın daha perişan kısımlarından, ileri bir düzelme ve iyileşme halinde bulunan taraflarına çevirecek olursak, yine hükümetin, açgözlü elini her mesleğin kıyısına bucağına atarak, kitlenin varını yoğunu elinden aldığını görürüz. Gelir ve vergi için durmadan yeni bahaneler icat olunur. Hükümet, refahı bir av gibi kollar ve vergisiz hiç kimsenin yakasını bırakmaz.

Devrimler başlamış olduğuna (ve bir şeyin başlamaması daha çok fakat başladıktan sonra ilerlememesi daima daha az umulur olduğuna) göre, bunların arkasından başka devrimlerin gelmesini beklemek tabiîdir. Eski hükümetlerin şaşılacak olan ve hâlâ gittikçe artan idare masrafları, giriştikleri veya çıkardıkları birçok harpler, dünya medeniyetine ve ticaretine verdikleri sekteler, içeride yaptıkları zulüm ve gasplar dünyanın sabrını da malını da tüketmiştir. Böyle bir durumda ve zaten mevcut olan misallere göre, ihtilâller beklenmelidir. İhtilâller genel konuşmaların konusu olmuştur; ve *günlük emir* gibi sayılabilirler.

Eğer şimdiye kadar mevcut olanlardan daha az masraflı ve kamu mutluluğunu daha çok sağlayan hükümet sistemleri kurulabilirse, bunların ilerlemesine engel olma teşebbüslerinin hepsi sonunda sonuçsuz kalacaktır. Akıl, tıpkı zaman gibi, kendi yolunda ilerleyecek; peşin hüküm ise, menfaat ile aralarındaki bir çarpışmada ölecektir. İnsanın mutlu nasibi evrensel barış, uygarlık ve ticaret olacaksa, bu ancak hükümetlerin sisteminde bir devrim ile başarılabilir. Bütün monarşi hükümetleri askerîdirler. Harp onların ticaretidir; soygunculuk ve kazanç da gözlerini diktikleri şeydir. Böyle hükümetler devam eder-

ken, barış bir gün bile tam güven altında değildir. Hükümetlerin tarihi, beşer sefaletinin iğrenç bir manzarasından ve birkaç yıllık eğreti sükûn devrelerinden başka bir şey midir? Bu hükümetler harpten bitkin ve insan boğazlamaktan yorgun düşerek dinlenmek için oturuyor ve buna barış diyorlardı. Hiç şüphe yok ki Allah'ın insanoğlu için murat ettiği hal bu değildir; eğer *monarşi bu ise*, Yahudilerin günahları arasında monarşiyi de saymak yerinde olur.

Dünya yüzünde eskiden vuku bulmuş ihtilâllerin mahiyetinde insanlığın büyük kitlesini ilgilendirmiş hiçbir şey yoktu. Bu ihtilâller, sadece şahıslarda ve tedbirlerde bir değişiklikle kalmış, prensiplerin değişmesine kadar gitmemiş, o anın alışılmış hayhuyu arasında yükselmiş veya düşmüştür. Şimdi görmekte olduğumuz ihtilâllere ise, hiç de yersiz olmayarak, bir "karşı ihtilâl" demek caizdir. Eski devirlerden birinde, fütuhat ve istibdat, insanın elinden haklarını almıştı; o da şimdi bunları geri almaktadır. Nasıl beşerin bir gel git dalgasını andıran bütün işlerinin birbirine zıt yönlerde gel ve gitleri varsa, işte bunda da öyledir. *Bir ahlâki kurama dayanan, bir evrensel barış sistemi üzerine*, iptal olunmaz irsi İnsan Haklan üzerine kurulmuş hükümet, bugün, yerkürenin üzerini batıdan doğuya doğru –evvelce kılıç hükümetinin doğudan batıya doğru gelişinden daha zorlu bir itici kuvvetle– dolaşmaktadır. Onun ilerlemesi tek tek kişileri değil milletleri ilgilendiriyor ve insanlığa yeni bir çağ vaat ediyor.

İhtilâllerde başarının önüne dikilen en büyük tehlike, bu ihtilâllere, onların hangi prensipler üzerinden yürütüleceği ve onlardan ne gibi faydalar doğacağı yeter derecede görülüp anlaşılmadan kalkışmak tehlikesidir. Bir milletin hal ve şartlarına ilişkin hemen her şey, genel ve esrarengiz *hükümet* deyimi altında yutulmuş ve karışık bir hale getirilmiştir. Hükümet, kendi işlediği hataları ve sebebiyet verdiği zararları hesabına geçirmeye yanaşmadığı halde, refah manzarasını gösteren ne varsa kabullenmekten geri durmaz. Bilgiçlik satarak sanayiin eserlerini sanki kendisi yapmış gibi gösterir ve ona ait olan şerefleri gasbeder; insanın genel karakterinden, toplumsal bir yaratık olarak ona ait bulunan meziyetleri çalar.

Bunun içindir ki, bu ihtilâller gününde, hükümetin eseri olan şeyler ile olmayan şeyleri birbirinden ayırt etmek faydalı olabilir. Bunu yapmanın en iyi yolu, toplum ve medeniyet ile bunlardan meydana gelen sonuçları, hükümetler denen nesneden ayrı şeyler olarak gözden geçirmek olacaktır. İşe bu araştırmadan başlamakla, eserleri asıl yapıcılarına geri götürmek ve alışılmış hatalar yığınını elekten geçirmek imkânını bulacağız.

I. BÖLÜM

TOPLUM VE MEDENİYET

İnsanlar arasında hüküm süren nizamın büyük kısmı hükümetin eseri değildir. Bu düzen kökenini toplum ilkelerinde ve insanın doğal yaradılışında bulur. Hükümetten önce de vardı, hükümet denen şekil ortadan kalksa da yine var olur. İnsanın insana, medeni bir topluluk üyelerinin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığı ve karşılıklı menfaatleri bu topluluğu bir arada tutan o büyük bağlantı zincirini vücuda getirir. Toprak sahipleri, çiftçiler, fabrikatörler, tacirler, esnaflar, ve bütün iş ve meslek sahipleri birbirlerinden ve topluluktan gördükleri yardım sayesinde gelişirler. Müşterek menfaat onların işlerini düzenler ve kanunlarını teşkil eder; genel törenin ve göreneğin kutlu tuttuğu kanunların etkisi, hükümet kanunlarınınkinden daha büyüktür. Hâsılı, hükümete atfolunan hemen hemen her şeyi toplum kendiliğinden meydana getirir.

İnsana lâyık hükümetin mahiyet ve içeriğini anlamak için insanın karakterine bakmak lâzımdır. Tabiat insanı toplum içinde yaşamak üzere yarattığından onu murat ettiği hale göre hazırlamıştır. Her hal ve kârda tabiatın insanın tabiî ihtiyaçlarına onun ferdi gücünün üstünde bir genişlik vermiştir. Hiçbir insan, toplumun yardımı olmadan, ihtiyaçlarını kendi başına gidermek gücünde değildir; bu ihtiyaçlar, yerin çekim kuvveti-

ni bir merkeze doğru iletmesi kadar tabiî bir etki ile, her bireye tesir ederek, onların hepsini, bir toplum halinde bir araya gelmeye zorlar.

Tabiat daha ileri gitmiştir. İnsanı, ancak birbirine karşılıklı yardım suretiyle sağlanması mümkün olan türlü türlü ihtiyaçlar yüzünden sadece topluma girmeye zorlamakla kalmamış, onun içine bir toplumsal sevgiler manzumesi de koymuştur ki bunlar onun yaşaması için lâzım olmasa dahi saadeti için zaruridir. Hayatta bu toplum aşkının etkisini göstermekten geri kaldığı hiçbir devre yoktur. Bu muhabbet bizim varlığımızla başlar ve onunla sona erer.

İnsanın özünü ve yapısını, ihtiyaçlarının çeşitliliğini, ve başka başka insanların karşılıklı yekdiğerinin ihtiyaçlarını sağlamak hususundaki kabiliyetlerini, insanın topluma ve netice olarak onun bize verdiği faydaları muhafaza etmeye olan eğilimini dikkatle incelersek kolayca farkına varırız ki, hükümet denen şeyin büyük bir kısmı sadece yalan dolandır.

Hükümet, ancak toplum ile uygarlığın elverişli şekilde sağlayamadığı sayılı bazı hususları sağlamak için lâzımdır; hükümetin faydalı bir surette bunlara ekleyebileceği her şeyin, toplumun ortak rızasıyla ve hükümet işe karışmadan gerçekleştirildiğini ispat eden misaller eksik değildir.

Amerika harbinin başlamasından sonra geçen iki yıldan fazla zaman içinde Amerikan Devletleri'nin birçoğunda ise daha uzun bir zaman, kurulmuş hükümet şekillerinden hiçbiri yoktu. Eski hükümetler yok edilmişti; memleket, dikkatini yeni hükümetler kurma işine veremeyecek kadar savunma ile meşguldü. Böyle olduğu halde; bu fasıla sırasında nizam ve ahenk herhangi bir Avrupa memleketindeki kadar hiç bozulmadan kalmıştı. İnsanın içinde bulunduğu her duruma kendini uydurmak hususunda doğal bir yeteneği vardır; kucakladığı kabiliyetlerin ve kaynakların daha çok çeşitli olmasından dolayı, toplumda bu istidat daha da fazladır. Resmî hükümet ilga edilir edilmez toplum hemen harekete geçmeye başlar. Genel bir ortaklaşma peyda olur; ortak menfaat ortak güveni vücuda getirir.

İddia edildiği gibi resmî hükümetin yıkılmasıyla toplumun dağılacağı, bir gerçek olmaktan o kadar uzaktır ki, hükümetin ortadan kalkması ters bir tesir yaparak toplumu daha sıkı bir tarzda birleştirir. Kendi teşkilâtından vaktiyle hükümetine emanet etmiş olduğu her kısım yine topluma geri gelir ve onun vasıtasıyla işler. İnsanlar gerek içgüdü ve gerekse karşılıklı menfaatten dolayı medeni ve toplu yaşamaya alışınca, bu topluluk ve medeniyet hayatında, onların kendi hükümetlerinde yapılmasını zorunlu veya uygun gördükleri hèr değişikliği başarmalarına yetecek prensipler, fiilen, daima mevcuttur. Kısacası, insan o kadar doğal bir surette toplumsal bir yaratıktır ki onu toplumun dışına çıkarmak hemen hemen imkânsızdır.

Resmî hükümet medeni hayatın ancak küçük bir parçasını teşkil eder; hattâ beşer akılcılığının bulabileceği en iyi bir hükümet bile kurulsa, bu, hakikaten olmaktan ziyade ismen ve fikren mevcut bir şey olur. Ferdin ve topluluğun selâmet ve refahı, hattâ en iyi kurulmuş bir hükümetin yapabileceği şeylerden çok daha ziyade, cemiyetin ve medeniyetin büyük ve temel prensiplerine –herkes tarafından kabul ve karşılıklı olarak muhafaza edilen ortak töre ve göreneğe–, toplum içinde milyonlarca kanallardan geçerek bütün medeni insan kitlesini zindeleştiren ardı arası kesilmeyen dolaşımına bağlıdır.

Medeniyet ne kadar gelişirse hükümete olan ihtiyaç o kadar azalır; çünkü medeniyet, o nispette daha fazla kendi işlerini tanzim ve kendi kendini idare eder. Fakat eski hükümetlerin tutumu halin gereğine o kadar aykırıdır ki onların masrafları, azalmaları icap ettiği nispette, artmaktadır. Medeni hayatta ancak pek az miktarda genel kanunlara ihtiyaç vardır. Bunlar öyle herkese yararlı kanunlardır ki, tatbikat ister hükümet sistemleri tarafından konsun ister konmasın, sonuç hemen hemen aynı olur. Önce insanları toplum halinde bir araya getiren prensiplerin, sonra da onların karşılıklı münasebetlerini düzenleyen güdülerin neler olduğunu düşünürsek, hükümet denen şeye geldiğimizde, görürüz ki, işin hemen hemen tümü, kesimlerin birbirlerine uyguladıkları tabiî tesirle yapılmaktadır.

Bütün bu hususlarda insan, kendi farkında olduğundan daha çok ya da hükümetlerin onun inanmasını isteyemeyecekleri kadar istikrarlı bir mahlûktur. Toplumun bütün büyük kanunları tabiî kanunlardır. İster fertlerin ister milletlerin münasebetleri bakımından olsun, ticaret ve iktisat kanunları, karşılıklı menfaat kanunlarıdır. Bu kanunlara uyulur ve itaat edilir; bunun sebebi, böyle hareket etmenin tarafların yararı gereğinden olmasıdır, yoksa hükümetlerinin zorlayabilecekleri veya işlere karışmak için kullanabilecekleri kanunlardan dolayı değildir.

Fakat toplumda olan doğal eğilim, hükümetin yaptıkları ile ne kadar sık sık bozuluyor ya da yok ediliyor. Hükümet toplumun prensiplerine uyacak yerde başlı başına bir varlık olmaya kalkışınca, ve tarafgirlikle iltimas veya baskı yapınca, önlemekle görevli bulunduğu zararları kendi eliyle işlemiş oluyor.

Gözlerimizi geçmişe çevirip İngiltere'de değişik zamanlarda vukua gelmiş olan ayaklanmalara ve kargaşalıklara bakacak olursak, bunların bir hükümet yokluğundan ileri gelmediklerini, tersine, bu isyanların çıkmasına hükümetin kendisinin sebebiyet vermiş olduğunu görürüz: Hükümet, toplumu birleştireceği yerde ayrılık içine düşürmüştür; onu doğal birliğinden yoksun etmiştir, ve bu suretle ortaya, böyle yapmasa çıkmayacak olan, hoşnutsuzlukların ve karışıklıkların çıkmasına yol açmıştır. İnsanların, ticaret amacıyla veyahut hükümetin hiç karışmadığı herhangi bir işte bir araya gelerek kurdukları ve sadece toplum kanunlarına göre işlettikleri ortaklıklarda birçok kişinin ne kadar tabiî bir surette bir araya gelmekte olduklarını görüyoruz. Bu da, kıyasen gösterir ki, hükümetler her zaman nizam kurucusu ve vasıtası olmak şöyle dursun, çok defa onun yıkıcısı olmuşlardır. 1780 ayaklanmalarının, vaktiyle hükümetin kendi eliyle teşvik ettiği kinlerin kalıntılarından başka kaynağı yoktu. İngiltere'ye gelince, orada başka sebepler de mevcuttur.

Vergilerdeki aşırılık ve eşitsizlik, bunları gizlemek için kullanılan vasıtalar ne olursa olsun, tesirlerini belli etmekten asla geri kalamaz. Bu yüzden topluluğun büyük bir kitlesi fakirliğe ve hoşnutsuzluğa uğratıldığından, bunlar devamlı şekilde karı-

şıklık uçurumunun kenarında bulunurlar; ve maalesef şikâyet imkânlarından da mahrum olduklarından, kafaları çabuk kızıp tecavüz ederler. Ayaklanmaların görünürdeki sebebi ne olursa olsun, daima asıl sebep insanların mesut olmayışıdır. Bu keyfiyet, hükümet sisteminde, toplumun korunmasının ona bağlı bulunduğu saadeti zedeleyen bir bozukluk mevcut olduğunu gösterir.

Fakat olgu her zaman muhakemeye üstün olmak itibarıyla, Amerika'nın örneği bu değerlendirmeleri doğrular. Dünyada uyumun genel bir tahminle, en az beklenebileceği bir diyar varsa o da Amerika'dır. Ayrı milletlere mensup[1] başka başka hükümet şekillerine, geleneklerine alışık, değişik diller konuşan, hele ibadet tarzlarında birbirinden daha da ayrılan kimselerden bir araya gelmiş oldukları için, böyle bir halkın birleşmesi, yapılamaz bir iş gibi görünürdü; fakat hükümeti toplum prensipleriyle insan hakları üzerine kurmak gibi basit bir ameliye ile her güçlük ortadan kalkmış ve bütün parçalar candan bir birleşme haline getirilmişlerdir. Orada fakirlere zulmedilmez, zenginlerin imtiyazları yoktur. Sanayi, onun kesesinden zevk ve sefa eden bir sarayın debdebeli israfları ile ezilmez. Onların vergileri azdır, çünkü hükümetleri âdildir: onları sefil edecek hiçbir şey olmadığı için, isyanları ve kargaşalıkları doğuracak bir şey de mevcut değildir.

Mr. Burke gibi metafizikçi bir insan, böyle bir halkın nasıl idare edilebileceğini keşfetmek için düşünme yeteneğini çok zorlamaya mecbur kalırdı. Mutlaka bu halkın bir kısmı aldatı-

1 Amerika'nın genellikle New-England denen ve New-Hampshire ile Massachusetts, Rhode-Island ve Connecticut'ı içine alan kısmında, başlıca, İngiliz aslından gelen insanlar oturur. New York eyaletinin aşağı yukarı yarısı Hollandalı, geriye kalanı da İngiliz, İskoçyalı ve İrlandalıdır. New-Jersey'de İngilizle Felemenkli karışıktır; biraz da İskoçyalı ve İrlandalı vardır. Pennsylvania'nın aşağı yukarı üçte biri İngiliz üçte biri Alman geri kalanı İskoçyalı ve İrlandalıdır; bir miktar da İsveçli mevcuttur. Güneye doğru olan devletlerde, merkezdeki devletlerdekinden daha büyük bir oranda İngiliz vardır; fakat devletlerin hepsinde ahali karışıktır. Bu saydıklarımızdan başka pek çok sayıda Fransız ile Avrupa'nın bütün kıyı memleketlerinden gelme bazı ahali de vardır. Din aidiyetleri itibarıyla en kalabalık olanlar Presbitarianlardır; lâkin mezheplerin hiçbiri resmen öbürüne üstün tutulmamıştır; bütün insanlar eşit bir şekilde vatandaştırlar.

larak, bir kısmı korkutularak ve hepsi de hayli dolan ile idare olunmak gerektiğini sanır; bilgisizliği aldatmak için para ile zeki adamlar tutmak, avam tabakasını afsunlamak için debdebe ve nümayişe başvurmak gerektiğini zannederdi. Araştırmalarının bolluğu içinde kaybolmuş bir halde tekrar tekrar düşünür, gene de, gözünün önünde duran düz ve kolay yolu göremezdi.

Amerikan İhtilâli'nin büyük faydalarından biri, prensiplerin keşfine yol açmış ve hükümetlerin hilesini teşhir etmiş olmasıdır. O zamana kadar bütün devrimler, hiçbir vakit bir milletin geniş çevresinde değil, bir sarayın küçük muhiti içinde yapılmıştı. Taraflar daima sarayın bendegân sınıfındandı; ve ıslahat için kopardıkları yaygara ne olursa olsun, mesleğin hilesini dikkatle saklarlardı.

Bütün hallerde bunlar hükümeti, yalnız kendilerinin anladıkları sırlardan meydana gelmiş şey gibi göstermeye itina etmişlerdir; bilinmesinde fayda olan biricik şeyi, yani *hükümetin toplum kanunlarına göre iş gören bir milli ortaklıktan başka bir şey olmadığını,* milletin anlayışından gizlemişlerdir.

Böylece, insanın içtimai ve medeni halinin, kendini korumak ve hükümet kurmak için lâzım olan hemen her şeyi kendi içinde başarmaya yeterli bulunduğunu göstermeye giriştiğimiz için, bir yandan da, şimdiki eski hükümetleri gözden geçirmek ve bunların prensip ve icraatlarının buna uyup uymadığını incelemek yerinde olacaktır.

II. BÖLÜM

BUGÜNKÜ ESKİ HÜKÜMETLERİN KÖKENİ

Dünyada şimdiye kadar mevcut olmuş hükümetlerin, kutsal ve ahlâki her prensibin tamamıyla ihlâlinden başka bir yolla başlamış olmasına imkân yoktur. Bugünkü bütün eski hükümetlerin kökenlerini saran karanlık, zımnen, onların başlangıçlarındaki haksızlığa ve yüz karasına bir işarettir. Şimdiki Amerika ve Fransa hükümetlerinin kökeni daima hatırlanacaktır: çünkü bunları tarihe kaydetmek şerefli bir şeydir; ötekilerine gelince, dalkavukluk bile onları, başlarına bir taş dahi dikmeden, zaman mezarına gömmüştür.

Dünyanın ilk ve yalnızlık içinde geçen çağlarında, insanların başlıca meşgaleleri sürülere çobanlık etmekten ibaret iken, bir eşkıya grubunun, bir memleketi istilâ edip haraca bağlaması işten bile değildi. İktidarlarını böylece kurduktan sonra, çetenin reisi, haydut adını kral unvanı içinde kaybettirmenin yolunu bulurdu; krallığın ve kralların kökeni işte buradan başlar.

Krallık biçimi denen nesneye nispeti itibarıyla İngiltere Hükümetinin kökeni, en son kurulanlardan biri olduğu için, ihtimal tarihe en doğru şekilde geçmiştir. Norman istilâsının ve istibdadının yarattığı nefret, millette derin bir surette kökleşmiş olmalı ki, onu unutturmayı amaçlayan tertiplerden sonra da, hâlâ, devam etmektedir. Her ne kadar hiçbir saray mensubu

"cur- few-bell"i[1] ağzına bile almaz ise de, onu İngiltere'de hiçbir köy unutmamıştır.

O haydut çeteleri dünyayı parçalara ayırıp birtakım toprak egemenlikleri halinde böldükten sonra, pek tabiî olarak, birbirleriyle kavga etmeye başladılar. İlkin zor ile ele geçirilmiş olan şeyi, öbürleri de zorla almayı meşru addediyorlardı; ve birincinin yerine ikinci bir soyguncu geçiyordu. Kâh biri ötekinin kâh öbürü berikinin kendine ayırdığı topraklara saldırırlardı. Bunların birbirlerine karşı olan muamelelerindeki kabalık, krallığın esas niteliğini açıklar. Bu, haydudun hayduda işkence etmesi idi. Fatih, yenik düşeni harp esiri değil kendi malı sayardı. Zaferi kazandığını gösterircesine, onu şangırdayan zincirler içinde kendi arkasında yürütür, canının istediği gibi onu köleliğe ya da ölüme mahkûm ederdi. Zaman onların başlangıçlarının tarihini unutturduğundan, ardılları, yüz karalarından kurtulmak için, yeni kılıklara büründüler; fakat prensipleri ve hedefleri yine olduğu gibi kaldı. İlk önceleri soygunculuk olan şey, daha yumuşak bir deyim olan gelir adını aldı; başlangıçta gasp edilmiş olan iktidara da mirasla kalmış süsünü verdiler.

Başlangıçları böyle olan hükümetlerden sürekli bir harp ve zorbalık sisteminden başka ne beklenebilirdi? Bu bir ticaret halinde yerleşmişti. Kötülük bunların biri için, öbürüne nazaran daha özel bir şey değildir; hepsinin ortak prensibidir. Böyle hükümetlerde üzerine ıslahat aşılanabilecek yeter canlılık yoktur; en kısa, en kolay ve en tesirli çare, bunların mahiyetlerini ortaya dökücü sözlerle işe yeniden başlamaktır.

Bu gibi hükümetlerin niteliğine baktığımızda ve tarihini gözden geçirdiğimizde gözümüze ne dehşet sahneleri, ne son haddine vardırılmış haksızlıklar çarpar. Eğer insan tabiatını, düşünmekle ürpereceğimiz ve insanlığın sahip çıkmayacağı bir yürek adiliği ve riyakâr bir surat ile canlandırıp resmini yapmak istesek, karşımıza model diye oturacaklar muhakkak krallar, saraylar ve kabineler olur. İnsan, doğal oluşunda, bütün kusurları ile beraber, bu portreye elverişli değildir.

1 Cur-few-bell, Ortaçağlarda ışık söndürme kanununun cari olduğu zamanda ışık söndürme saatini bildiren çan ve onun çalınmasıdır – ç.n.

Eğer hükümetler başlangıçta doğru bir prensipten hareket etmiş olsalardı ve yanlış bir prensip takip etmekte çıkarları olmamış bulunsaydı, bugün dünyanın şu gördüğümüz perişan ve kavgalı halinde olabileceğine hiç ihtimal verebilir miyiz? Çiftçinin, sabanını sürüp dururken, sakin işlerini bir kenara bırakıp, başka bir memleketin çiftçisi ile harpetmeye gitmek ne zoruna? Yahut bir sanayici böyle bir şeyi neden yapsın? Kralın toprağından onlara ne? Yahut, bir millet içinde herhangi tabakadan insanların nelerine gerek? Bir adamın tarlasına bir dönüm mü katar, yoksa onun kıymetini mi artırır? Yenginin de yenilginin de bedeli aynı değil mi? Sonu, o hiç şaşmayan vergiler değil mi? Bu muhakeme tarzı bir millet için iyi olsa da, bir hükümet için böyle değildir. Harp, hükümetlerin kumar masasıdır, milletler de bu kumarda yutulanlar.

Hükümetlerin bu aşağılık manzarasında beklenmedik derecede şaşılacak bir şey varsa, o da, birer sükûnetli sanat olan ziraat, sanayi ve ticaretin bu kadar uzun zamandan beri biriken baskı ve yılgınlık yükü altında kaydetmiş oldukları ilerlemedir. Bu ilerleme, toplum prensipleri ile uygarlığın insan üzerinde, içgüdünün hayvanlar üzerindeki etkisinden daha kuvvetli, bir etken olduğunu gösterir. Bütün cesaret kırıcı şartlar altında, insan göz diktiği erekten şaşmıyor, imkânsızlıklardan başka hiçbir şeyden yılmıyor.

III. BÖLÜM

ESKİ VE YENİ HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Eski hükümetlerin ilk kuruluşlarına temel olmuş ilkeler ile, toplum, uygarlık ve ticaretin insanlığı ulaştırabileceği halden birbirine daha zıt hiçbir şey görülemez. Eski sistemde, hükümet, kendini büyütmek için başvurulan bir yetki gaspıdır; yenisinde ise toplumun ortak yararı için yapılan, ve görev olarak verilen bir yetkidir. Eski hükümet, bir harp sistemi sürdürmek suretiyle tutunur; beriki, bir milleti zenginleştirmenin gerçek çaresi olarak, bir barış sistemi sürdürür. Biri millî garezleri kışkırtır; öbürü, genel ticaretin aracısı olarak, genel toplum yaşayışını geliştirir. Biri refahını zorla aldığı gelirlerin çokluğu ile ölçer; öbürü mükemmelliğini, istediği vergilerin azlığı ile ortaya koyar.

Mr. Burke eski ve yeni liberallerden bahsetmiştir. Çocukça isimlerle ve ayrımlarla eğlenebiliyorsa, kendisinin keyfini bozacak değilim. Bu faslı ona değil Abbé Sieyes'e hitap ederek yazıyorum. Zaten, krallık hükümeti konusunu tartışacağıma dair bu zata verilmiş bir sözüm de var. Eski ve yeni sistemlerin kıyaslamasını yaparken bu zaten kendiliğinden olacak bir şeydi; bu fırsattan faydalanarak kendisine bu konudaki düşüncelerimi sunuyorum. Bu açıklama sırasında sözü ara sıra Mr. Burke'e de getireceğim.

Gerçi, şimdi YENİ denen hükümet sisteminin kökeninde, insanın doğasında ona bağlı olarak zaten var olan haklar üzerinde kurulmuş olmak bakımından, prensipte, gelip geçmiş bütün hükümet sistemlerinin en eskisi olduğu, ispat olunabilir bir şeydir. Böyle olmakla beraber, istibdat ile kılıç geçmişte asırlarca bu hakların kullanılmasını durdurmuş olduğu için, bu hükümet sistemine haklı olarak eski demektense ona *yeni* demek, ayırma bakımından, maksada daha elverişli geliyor.

Bu iki sistem arasındaki ilk genel ayırım şudur ki, şimdi eski denen ya bütünüyle ya kısmen *irsidir;* yenisi ise bütünüyle *temsilidir.* Her türlü irsi hükümeti:

Birincisi, insanlığı aldatan bir şey olduğu için,

İkincisi, hükümeti lüzumlu kılan maksatlara elverişsiz olduğundan dolayı, iteler.

Bu noktaların önce ilkini ele alalım. İrsi hükümetin ne hangi hakla başlayabildiği ispat olunabilir, ne de onu kurmak hakkı beşerin ölümlü gücüne sığar. Şahsi hak konusunda insanın gelecek nesiller üzerinde tasarrufa hiçbir yetkisi yoktur; böyle olunca, hiçbir adamın veya hiçbir kurulun irsi hükümeti kurmaya hakkı yoktu ve olamaz. Dünyaya bizim arkamızdan gelecekler yerine yine biz kendimiz bile gelecek olsaydık, o zaman bizim olacak olan hakları kendimizden şimdi çekip almaya hakkımız yoktur. O halde, o hakları başkalarından çekip almaya hangi yetkiyle kalkışıyoruz.

Doğası nedeniyle her irsi hükümet istibdattır. Miras yolu ile başkasına geçebilen bir tacın, veya böyle geçebilen bir tahtın, veya hangi acayip ad altında anılırsa anılsın bu gibi şeylerin, ancak, insanoğullarının miras yolu ile edinilebilir birer mal olduklarından başka manaya gelebilecek bir izahı yoktur. Bir hükümeti miras almak, sanki hayvan sürüleri imişler gibi halkı miras almaktır.

Yukarıdaki noktalardan ikincisinde, yani, hükümeti lüzumlu kılan maksatlara uygun olmamak noktasına gelince, sadece hükümetin temelinde ne olduğuna bakmamız ve onu miras yolu ile kişiden kişiye geçmenin tâbi bulunduğu hal ve şartlar ile ölçüştürmemiz gerekir.

Hükümetin daima tam olgunluk halinde bir şey olması gerekir. Ferdin tâbi bulunduğu bütün tesadüfiliklere üstün olacak tarzda kurulmuş olması gerekir. O halde, irsi intikal, *o tesadüfiliklerin hepsine maruz* olduğundan, bütün hükümet sistemlerinin en uygunsuzu ve en kusurlusudur.

İnsan Hakları için, işittik ki, *düzleyen* bir sistemdir, diyorlarmış. Halbuki *tesviyeci* sözünün en yerinde kullanılabileceği tek sistem hükümdarlık sistemidir. İrsî saltanat usulü bir *fikrî düzleyicilik* sistemidir. Bu sistem, aynı makama ayrım gözetmeksizin vasıfların her türlüsünü tanır. Alçaklık ile fazilet, bilgisizlik ile akıllılık, özetçesi, kötü her vasıf aynı seviyede tutulur. Kralların birinin ötekinin yerine geçmesi, idrak sahipleri diye değil, canlı yaratıklar olaraktır. Onların fikrî ve ahlâki niteliklerinin ne olduğunun önemi yoktur. Hükümetin kendisi özünde böyle tiksinç bir tesviyeci sistem üzerinde kurulmuş olduktan sonra, artık insan zihniyetinin krallık memleketlerindeki tiksinti veren haline şaşabilir miyiz? Onun değişmez bir vasfı yoktur. Bugün budur, yarın başka bir şeydir. Birbirinin yerine geçen her kişinin huyuna göre değişir, ve her birinin bütün değişikliklerine tâbidir. Bu, ihtiraslar ve tesadüfler ile yürütülen hükümettir. Çocukluk, ihtiyarlık ve bunaklığın bütün değişik vasıfları altında görünür; ya bir dadının idaresindedir, ya ipleri başkasının elindedir; ya koltuk değneği ile yürür. Tabiatın düzgün nizamını tersine çevirir. Bazen çocukları ergin kişilerin başına geçirir; küçüklerin oylarını akıl ve tecrübeye üstün tutar. Hulâsa, irsi intikal sisteminin, bütün hallerinde, açığa vurduğundan daha gülünç bir hükümet şekli tasavvur etmemize imkân yoktur.

Eğer fazilet ve irfanın değişmez bir şekilde mutlaka irsi intikale ait olacağına dair bir tabiat buyruğu veya gökyüzünde yazılmış bir ferman mevcut olabilse ve insan da bunu bilebilse idi, o zaman ona karşı itirazlar ortadan kalkardı. Fakat tabiatın sanki irsi sistemi itelercesine ve onunla alay eder gibi davrandığını; mirasçıların fikrî niteliklerinin, bütün memleketlerde, orta bir insan anlayışının altında bulunduğunu; birinin bir zalim, öbürünün bir ahmak, bir üçüncüsünün deli, ve bazılarının da

hem zalim hem ahmak hem deli olduklarını görünce, bel bağlamak imkânsızdır.

Bu düşüncelerimi Abbé Sieyes'e yöneltmek ihtiyacında değilim; zaten kendisi mesele hakkında fikrini söylemek suretiyle beni bu zahmetten kurtarmıştır. O şöyle diyor: "İrsi hak bahsinde bana fikrimin ne olduğu sorulsa, tereddütsüz şöyle cevap veririm: herhangi bir iktidar veya makamın veraset yolu ile başkasına intikali, doğru kuramsal ilkeler açısından, gerçek bir temsilin kanunları ile asla bağdaşamaz. İrsiyet, bu manada, prensipleri ihlâl ettiği gibi, topluma karşı da bir tecavüzdür." Sonra, devamla, şu suali soruyor: "Seçimle kurulan bütün monarşilerin ve prensliklerin tarihine bakalım: bunların içinde bir tanesi var mıdır ki orada seçim usulü irsi saltanattan beter olmasın?"

İkisinden hangisinin daha kötü olduğunu münakaşa etmeye gelince, bu, ikisinin de fena olduğunu kabul etmektir: ve bunda mutabıkız. Abbé Sieyes'in yaptığı tercih, haddizatında, kendisinin beğendiği şeyi yine kendisinin mahkûm etmesi demektir. Böyle bir meselede bu yolda bir muhakeme tarzı kabul edilemez; zira kabahati Allah'ın üzerine atmaya varıyor; sanki Tanrı, hükümet bahsinde, insanı illa iki fenalık şıkkının arasına bırakmış gibi oluyor; öyle iki şık ki, Abbé Sieyes bunlardan en iyi olanının dahi "prensipleri ihlâl ettiği kadar topluma karşı da bir tecavüz" teşkil ettiğini teslim ediyor.

Dünya krallık sisteminin sebep olmuş olduğu fenalıklara, zararlara şimdilik göz dahi yumulsa, *sivil hükümetli* bir devlette onun lüzumsuzluğunu, onu irsi kılmak kadar hiçbir şey tesirli bir surette ispat edemez. Doldurulması dirayet ve ehliyet isteyen bir makamı irsi kılıyor muyuz hiç? Dirayet ve ehliyete ihtiyaç göstermeyen bir resmî makam ise, hangi mevki olursa olsun, ya gereksizdir ya da anlamsız.

İrsi intikal, krallık usulünü büsbütün maskara eden bir şeydir. Onu, herhangi bir çocuğun veya ahmağın işgal edebileceği bir makam olarak göstermek suretiyle, en gülünç bir hale sokar. Sıradan bir işçi olmak için bazı liyakatlar lâzımdır da, kral olmak için sadece hayvan gibi bir adam olmak, canlı bir otomat

olmak elverir. Böyle saçmalıklar birkaç yıl daha devam edebilir; ama insanın uyanan aklına ve menfaatine uzun müddet karşı duramaz.

Mr. Burke'e gelince o sadece devletten ödenek alan –şayet isyorsa, ki ben aldığına inanıyorum– bir adam olarak değil bir politikacı olarak, krallık sisteminin en titiz bir tarafıdır. Onun insanlığı hiçe sayan bir telâkkisi vardır; buna karşılık, insanlık da onu hiçe sayarak adam yerine koymamaktadır. O, insanlara, hile, yapmacık ve gösteriş ile idare edilmeleri gereken bir sürü gözüyle bakar. Onun katında, insan kadar pekâlâ bir put da krallığı temsil edebilir. Böyle olmakla beraber şunu da teslim ederim ki kendisi Amerika hakkında pek övücü davranmıştır. Hiç değilse benim hazır olduğum toplantılarda daima Amerika halkının İngiltere veya diğer herhangi bir Avrupa memleketinin ahalisinden daha aydın olduklarını; bu sebeple onların hükümetlerinde gösteriş aldatmasına lüzum olmadığını söylemiştir.

Gerçi hadisemizde verasetli ve seçimli krallık arasında Abbé Sieyes'in yaptığı kıyaslama lüzumsuzdur, çünkü temsilî sistem bunların her ikisini de reddeder; böyle olmakla beraber, ben mukayese yapacak olsam, Abbé'nin hükmettiğinin tersine karar verirdim.

İhtilâflı veraset iddialarından çıkan savaşlar, seçimden ileri gelen iç savaşlardan daha çok miktarda, daha korkunç ve daha sürekli olmuştur. Fransa'daki bütün iç savaşlar irsi sistem yüzünden çıkmıştır; bu savaşlar ya veraset iddialarından ya da naipliği veya dadılı krallığı kabul eden irsi şeklin kusurlu oluşundan ileri gelmiştir. İngiltere'ye gelince, onun tarihi de aynı felâketlerle doludur. York ve Lancester hanedanları arasındaki veraset kavgaları bütün bir asır sürmüştür; o zamandan beri bunlara benzer başka ihtilâflar da yeniden tazelenmiştir. 1715 ve 1745 kavgaları aynı türdendi. İspanya tarihi tahtı için koparılan veraset savaşı Avrupa'nın hemen hemen yarısını birbirine kattı. Hollanda'daki karışıklıklar Stadtholder'in[1] makam veraseti işinden doğmuştur. Kendisine hür diyen irsi makamlı bir hü-

1 Felemenk'te genel vali – ç.n.

kümet, ten içindeki bir kıymık gibidir; bünyede onu bedenden dışarı atmaya çalışan bir kaynama vücuda getirir.

Daha ileri gidebilir ve hangi çeşitten olursa olsun dış savaşları da aynı sebebe bağlayabilirim. Monarşinin kötülüğüne irsi intikalin fenalığını da katmak suretiyle, değişmez hedefleri mal ve gelir olan daimî bir hanedan menfaati meydana getirtilmiştir. Polonya, seçimle kurulmuş bir krallık olduğu halde, irsi olanlardan daha az savaş yapmıştır; memleketin halini düzeltmek için, gerçi küçük dahi olsa, bir tecrübe yapılmasına kendiliğinden girişmiş bulunan biricik hükümettir.

Eski veya irsi hükümet sistemlerinin sakatlıklarından birkaçına böylece göz attıktan sonra, şimdi de onu yeni veya temsilî sistem ile ölçüştürelim.

Temsilî sistem kendine temel olarak toplumu ve medeniyeti alır; tabiatı, aklı ve tecrübeyi de kılavuz edinir.

Her çağda ve her memlekette tecrübe göstermiştir ki tabiatın akli kabiliyetleri dağıtışını denetim altına almaya imkân yoktur. Tabiat bu kabiliyetleri dilediği gibi bağışlar. Tabiatın bu kabiliyetleri insanlara dağıtışında, dış görünüşü ile, bize takip eder göründüğü kaide her ne ise, bu kaide insan için bir sır olarak kalır. İnsan güzelliğinin irsiliğini değişmez kılmaya kalkmak ne kadar gülünç ise, aklı irsileştirmeye kalkışmak da o kadar gülünç olur. Terkibi her neden ibaret ise, akıl, tohumu olmayan bir bitkiye benzer; yetiştiği vakit toplanabilir; fakat isteğe bağlı olarak ekilip biçilemez. Toplumun genel yığını içinde bir yerde bütün maksatlara elverecek kadar akıl daima bulunur; fakat toplumu meydana getiren fertler bakımından alınınca, bu akıl durmadan yer değiştirir. Bugün birinde, yarın bir başkasında belirir; çok umulur ki, yeryüzünde döne dolaşa her aileye uğramış ve tekrar çekilmiştir.

Doğa'nın düzeni böyle olunca, hükümetin de zorunlu olarak buna uyması gerekir; yoksa hükümet soysuzlaşıp bilgisizlik halini alır; nitekim böyle olduğunu da görüyoruz. Onun için, irsi sistem, insan haklarına olduğu kadar insan aklına da aykırıdır; haksız olduğu kadar abestir de.

Nasıl herkesin malı olan edebiyat, kabiliyetlere dürüst ve ge-

nel bir imkân vererek, en güzel edebî eserleri meydana getiriyorsa, temsilî sistem de, aklı nerede bulunabilirse oradan toplayarak, en akıllıca kanunları vücuda getirmek için tertiplenmiştir. Eğer edebiyat ve bütün ilimler de irsi kılınmış olsa idiler, ne gülünç bir manasızlığa düşerlerdi. Bunu gözümün önüne getirince kendi kendime gülümsüyorum; ve aynı düşünceyi hükümetlere tatbik ediyorum. İrsi bir hükümet adamı, irsi bir yazar kadar gerçeğe uymaz bir şeydir – eski bir deyimle: onun kadar asla münafidir. Homer ve Euclid'in oğulları var mı idi, bilmiyorum; fakat şu fikri ileri sürmeye cesaret edeceğim ki, şayet onların oğulları olsaydı ve kendileri de eserlerini bitirmeden bırakmış olsalardı, bu oğullar o eserleri tamamlayamazlardı.

İrsi hükümetin saçmalığına, hayatın herhangi bir alanında, o zamanlar meşhur olan insanların soyundan gelenlerde görülenlerden daha kuvvetli bir delile ihtiyacımız var mıdır? Hemen hemen tek misal var mıdır ki ardılların vasfı öncellerinkinin tersine dönmüş olmasın? Sanki akli melekeler gel-giti belirli kanallarda gidebildiği kadar uzağa akmış, sonra o akım yolunu bırakıp başka yataklar içinde kabarmış görünüyor. Böyle olunca, aklın, uyarınca akmayı istelediği kuvvet kanallarını kuran irsi sistem ne kadar mantıksızdır! Bu saçmalığı sürdürmekle, insan, kendi kendisiyle sürekli bir çelişki halindedir; polis olarak seçmeyeceği bir şahsın bir kral, bir mahkeme başkanı, bir kanun koyucu olmasını kabul ediyor.

Herkesin gözünde, inkılaplar, yoktan dâhiler ve kabiliyetli insanlar yaratıyormuş gibi görünüyor; oysa bu olaylar onları sadece ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmıyor. İnsanın içinde, uyur bir halde bulunan ve bir şey faaliyete geçirmediği takdirde öylece o insan ile beraber mezara gidecek olan bir yığın özellik vardır. Bütün bunların kullanılması toplumun yararına olduğundan, hükümetin kuruluşu, inkılâplardan meydana çıkmaktan asla geri durmayan bütün bu kabiliyetleri sükûnetli ve düzenli bir eylem ile ortaya çıkaracak tarzda olmalıdır.

Bu, irsi hükümetin yavan sistemi içinde gerçekleşemez; zira o yalnız engel olmakla kalmaz, aynı zamanda uyuşturmaya da

sebep olur. Meselâ irsi intikal gibi siyasi bir boş inanç bir milletin beynini çöktürürse, o dimağ diğer bütün konular ve meseleler üzerindeki kuvvetlerinin büyük bir kısmını kaybeder. İrsi intikal bilgiden de bilgisizlikten de aynı itaati ister; bir kere dimağ bu gelişigüzel saygıyı gösterecek hale kendi isteğiyle geldi mi o zaman, fikri insanlığın seviyesinden aşağı iner. Artık ancak küçük şeylerde büyük olmaya elverişli olur. Kendine ihanet eder ve insanı yeni şeyler bulmaya sevk eden bütün duyguları boğar.

Gerçi eski hükümetler bize insanın durumunun perişan manzarasını gösterirler ise de, bunların içinde genel tanımlamanın istisnasını teşkil eden ve bütün öbürlerine üstün bir tanesi vardır. Atinalıların demokrasisini murat ediyorum. Tarihin meydana koyduğu herhangi bir şeyde olduğundan ziyade bu büyük ve fevkalâde insanlarda hayran olunacak daha çok, kınanacak daha az şey görürüz.

Mr. Burke, hükümetin temel prensiplerine o kadar az aşinadır ki demokrasi ile temsili birbirine karıştırıyor. Temsil, eski demokrasilerde bilinmeyen bir şeydi. Bunlarda halk kitlesi toplanır ve kanunları (kelimenin tam manasıyla) bizzat yaparlardı. Basit demokrasi, eskilerin müşterek toplantı salonundan başka bir şey değildi. Bu, hükümetin hem şeklini hem genellik prensibini ifade eder. Bu demokrasilerde nüfus arttıkça, ülke genişledikçe, basit demokrasi şekli, yönetmesi güç ve uygulanması imkânsız hâle geldi; temsil usulü de bilinmediği için, neticede bunlar, ya bocalamalar içinde soysuzlaşıp birer monarşi olup çıktılar, ya da o zaman mevcut olan krallıklar tarafından yutulup gittiler. Eğer o zaman temsil sistemi şimdiki gibi bilinseydi, bugün monarşik veya aristokratik denilen hükümet şekillerinin vücuda gelebileceklerine inanmak için hiç sebep yoktur. Toplulukların nüfusları fazla arttıktan ve basit demokrasi şekli fazla masraflı hâle geldikten sonra toplumsal kesimleri birleştirecek bir metota olan ihtiyaç, ve aynı zamanda, dünyanın diğer taraflarında çoban ve sığırtmaçların kaygısız ve münzevi yaşayışları idi ki bu gayritabiî hükümet tarzlarının doğmasına fırsat vermiştir.

Hükümet konusunun içine atılmış bulunduğu hatalar çöplüğünü tamamıyla ortadan kaldırmak lâzım geldiğinden, diğer bazı hatalar hakkında düşündüklerimi söylemeye başlayacağım.

Saray mensuplarının ve saray hükümetlerinin cumhuriyetçilik dedikleri bir şeyi kötülemeleri, onların her zamanki siyasi mesleği olmuştur; fakat bu zatlar, cumhuriyetçilik ne idi veya nedir, bunu asla izaha teşebbüs etmezler. Bu meseleyi biz biraz inceleyelim.

Yegâne hükümet şekilleri demokratik, aristokratik, monarşik ve bir de şimdi temsilî denen şekillerdir.

Cumhuriyet (*Republic*) denen şey *ayrı* bir hükümet şekli değildir. O tamamen, hükümetin hangi gaye, iş veya konu için kurulması gerektiğini ve hangi maksatlar uğrunda kullanılacağını belirtir: RES - PUBLİCA, kamu işleri, kamunun iyiliği veya kelimesi kelimesine tercüme edilirse, *cumhura ait şey* demektir. Hükümetin niteliğine ve işinin ne olması lâzım geldiğine işaret etmesi itibarıyla, iyi bir asıldan gelen bir sözdür; ve bu anlamda, kökeninde bayağı bir mana taşıyan *monarşi* kelimesinin tabiaten zıddıdır. Monarşi tek kişinin elinde keyfî iktidar manasına gelir; bunun kullanılmasında gaye, *res-publica* değil, o ferdin kendisidir.

Cumhuriyet prensibine uygun hareket etmeyen, veyahut, diğer bir deyimle, *res-publica*'yı kendisinin bütün ve biricik gayesi olarak almayan her hükümet iyi bir hükümet değildir. Cumhuriyetçi hükümet, gerek fert fert gerek topluca kamunun yararı için kurulan ve yönetilen hükümetten gayri bir şey değildir. Bunun mutlaka herhangi özel bir şekle bağlı olması gerekmez; fakat, bir milletin uğrunda hükümeti masraflarına katlandığı gayeyi güven altına alan en iyi şekil olması dolayısıyla, en tabiî olarak, temsilî şekil ile bağdaşır.

Türlü türlü hükümet şekilleri kendilerine cumhuriyet adını takmaya özenmişlerdir. Lehistan kendine cumhuriyet der; halbuki seçimli monarşi denen şeyle birlikte olan bir irsi aristokrasidir. Felemenk, kendisine esas itibarıyla aristokratik bir irsi genel valiliği olan bir cumhuriyet adını vermektedir. Lâkin ta-

mamıyla temsilî sisteme dayanan Amerika Hükümeti, gerek niteliği ve gerekse tatbikatı bakımlarından, şimdi mevcut olan biricik gerçek cumhuriyettir. Hükümetinin milletin kamu işlerinden başka bir gayesi yoktur, onun için, tam manasıyla bir cumhuriyettir; Amerikalılar ileride de hükümetlerinin gayesinin, başka şey değil, daima BU kalmasına, irsi olan şeyi iteleyerek ve hükümeti yalnız temsilî sistem üzerine kurarak, dikkat etmişlerdir.

Cumhuriyetin, ülkeleri geniş olan memleketler için düşünülmüş bir hükümet *şekli* olmadığını söyleyenler, yanlış olarak, evvelâ hükümetin *işini* hükümetin *şekli* ile karıştırmışlardır; zira *res-publica,* toprak genişliği ve nüfus miktarı ne olursa olsun her ülkeye aynı veçhile uygun gelebilir. İkincisi eğer onların *şekil* hakkında murat ettikleri bir şey varsa, bu da içinde hiç temsil olmayan eski demokrasilerdeki hükümet tarzında olduğu gibi, basit demokrasi şekli idi. Görülüyor ki, dava, bir cumhuriyet genişletilmeye gelmez davası değil, basit demokrasi şeklinde genişletilemez davasıdır; ve tabiî olarak akla şu soru gelir: *basit demokrasi şekliyle idare olunamayacak kadar genişledikten ve kalabalıklaştıktan sonra bir memleketin RES-PUBLICA'sını veya KAMU İŞLERİni yürütmek için en iyi hükümet şekli nedir?*

Bu, monarşi olamaz; zira monarşi, basit demokrasi şeklinin maruz kaldığı itirazların hepsine maruzdur.

Bir ferdin, genişliği ne olursa olsun her ülkede, üzerinde anayasaya uygun hükümet kurulacak bir prensipler sistemi koyması mümkündür. Bu, bir dimağın kendi melekelerini kullanarak yapacağı bir eylem olmaktan ileri gitmez. Fakat bu prensipler üzerinden tatbikata geçilmesi, bir milletin ziraati, sanayii, alış-verişi, ticareti, ve saire gibi çeşitli birçok işlerine ilişkin olması dolayısıyla, başka türden ve ancak toplumun değişik kesimlerinden elde edilebilecek bir bilgi ister. Bu bilgi hiçbir kimsenin tek başına sahip olamayacağı pratik bilgilerin bir araya getirilmişidir; ve bundan ötürü, eski demokratik şekil, nüfus kalabalığı yüzünden, ne kadar sınırlı idi ise, monarşik şeklin imkânları da, faydalı tatbik yönünden, bilgi yetersizliği sebe-

biyle, o kadar dardır. Genişlemek ile soysuzlaşıp biri kargaşalığa sürüklenir, öbürü bilgisizliğe ve ehliyetsizliğe varır, ki bütün büyük monarşiler buna delildir. Şu halde, monarşik şekil o demokratik şeklin yerine geçirilemez; çünkü onda da öbüründeki mahzurlar vardır.

Hele irsi hale getirilince onun yerini daha az tutabilir. Bu, bütün şekillerin arasında, bilgiyi bertaraf etmede en tesirli olanıdır. Kaldı ki yüksek demokratik zihniyet taşıyanlar, ne çocuklar ve budalalar tarafından, ve ne de akıl ve insan için leke ve yüzkarası olan sadece hayvani[2] böyle bir sistemdeki bütün o türlü türlü karakteri zayıf insanlar tarafından idare olunmaya gönül rızasıyla teslimiyet göstermiş olamazlardı.

Aristokratik şekle gelince, monarşik şeklin kötülük ve kusurları bunda da aynen mevcuttur, şu fark ile ki bunda, sayı oranından dolayı, ehliyet ihtimali daha fazladır, fakat yine de bu ehliyetlerin doğru kullanılacaklarına ve tatbik edileceklerine dair hiçbir güvence yoktur.[3]

Yine başlangıçtaki basit demokrasiye dönelim; bunda büyük ölçüde hükümet kurmaya başlangıç olabilecek doğru veriler mevcuttur. Onun geniş ülkelere tatbik olunmayışı, prensibinden dolayı değil şeklindeki bir elverişsizliktendir; monarşi ile aristokrasininki ise kendi kabiliyetsizliklerindendir. Şu halde, demokrasiyi esas alıp bozuk monarşi ve aristokrasi sistemlerini atınca, temsilî sistem doğal olarak meydana çıkar; bu sistem hem basit demokrasinin şekil bakımından olan kusurlarını, hem diğer ikisinin bilgi yönünden olan kabiliyetsizliğini giderir.

Basit demokrasi, toplumun kendini araya hiçbir aracı girmeden, doğrudan doğruya idare etmesi idi. Demokrasiye temel usulünü ekleyince, her genişlikte ülkeyi, her büyüklükte nüfusu ve çeşitli menfaatlerin hepsini kucaklayabilen, ve bir arada toplayabilen bir hükümet sistemine ulaşırız; aynı zamanda bu sistemin, irsi hükümete nazaran, Edipler Cumhurunun irsi edebiyata üstün oluşu kadar yüksek faydaları vardır.

---

2 Yani: doğum esasına dayanan – ç.n.

3 Aristokrasinin mahiyeti için, 90 ve 93'üncü sayfalara bakınız.

Amerika hükümeti bu sistem üzerine kurulmuştur; demokrasinin üzerine temsilin aşılanmasından vücuda gelmiştir; şekli, her hususta prensibin genişliğine uyan bir ölçü ile tespit etmiştir. Amerika, vaktiyle Atina'nın küçücük çapta olduğu şeyin büyük çaptaki olacaktır. Biri eski dünyanın harikası idi; berikisi ise dünyayı hayran bırakan bugünün örneği olmaktadır. Bütün hükümet şekilleri içinde, bu, anlaşılması en kolay ve tatbikatta en beğenilir olanıdır; hem irsi usulün bilgisizlik ve güvensizlik sakıncalarını, hem de basit demokrasinin elverişsizliğini ortadan kaldırır.

Temsilin uygulanması ile hemen meydana gelen hükümet gibi, böyle geniş bir ülkede geniş menfaatler çevresinde işleyebilecek kabiliyette olan bir hükümet sistemi tasavvur etmek imkânsızdır. Büyük ve nüfusu çok olan Fransa, bu sistemin büyüklüğü karşısında kalır. Bu sistem, küçük ülkelerde bile basit demokrasiye tercih edilir. Eski Atina, orada temsil yürürlükte olsaydı, kendi demokrasisini çok geçerdi.

Hükümet denen şey, daha doğrusu hükümet deyince aklımıza gelmesi gereken nesne, toplumun bütün kesimlerinin birleştikleri bir merkezden fazla bir şey değildir. Bu, hiçbir usul ile, temsil sisteminde olduğu kadar topluluğun çeşitli menfaatlerine hizmet edici şekilde başarılamaz. Fertlerin ve topluluğun faydasına lâzım olan bilgiyi bir merkezde toplar, hükümeti devamlı bir olgunluk haline koyar. Daha önce de işaret edildiği üzere, hiçbir vakit toy, hiçbir zaman yaşlı olmaz. Onda ne küçüklük ne bunaklık görülür. Hiçbir zaman ne beşikte ne de koltuk değnekli olur. Bilgi ile iktidar arasında bir ayrılığa müsaade etmez; bir hükümetin daima olması gerektiği üzere, ferteki tesadüf iliklerden arınmıştır; onun için de monarşi denen şeye üstündür.

Bir millet, kalıbı bir insan gövdesiyle temsil olunur bir varlık değildir; her yarıçapı merkezde birleşen bir dairenin çevrelediği bir varlığa benzer; bunun merkezini temsil teşkil eder. Temsili; monarşi denen şey ile birleştirmek, eksantrik hükümet olur. Temsil zaten vekillere emanet edilmiş bir millet monarşisidir; ona başkasını ortak edip kendini küçük düşüremez.

Mr. Burke iki üç defa parlamentodaki söylevlerinde ve yayınlarında, hiçbir fikir ifade etmeyen bazı ipsiz sapsız sözler sarf etmiştir. Hükümetten bahsederken: "Ona esas olarak cumhuriyetçiliği ve onu düzeltici unsur olarak da monarşiyi almaktansa, monarşiyi temel yapıp cumhuriyetçiliği onun düzeni diye almak yeğdir" diyor. Eğer bununla, aklı delilik ile tashih etmektense deliliği akıl ile düzeltmek daha iyi olur, demek istiyorsa, kendisine: deliliği tamamen bir tarafa atıvermek daha iyi olur, demekten başka bir itirazda bulunmayacağım.

Acaba Mr. Burke'ün şu monarşi dediği şey de nedir? Bunu izah eder mi? Temsilin ne olduğunu; ve onun zaruri olarak çeşitli bilgi ve liyakatleri şümulü içine aldığımı herkes anlayabilir. Aynı nitelikler için acaba monarşide hangi sigorta vardır? Yahut bu monarşi bir çocuk elinde olduğu zaman akıl bunun neresindedir? O, hükümet bahsinde ne bilir? O vakit hükümdar kimdir, yahut hükümdarlık (monarşi) nerededir? Eğer hükümdarlık bir naiplik ile idare edilecekse, bununla onun gülünç bir oyun olduğu ortaya çıkar. Naiplik, cumhuriyetin kötü bir taklididir, monarşinin tümü bundan başka bir nitelemeye lâyık değildir. Bu, muhayyilenin düşünebileceği kadar kararsız bir şeydir. Hükümette olması gereken istikrar vasfının bunda zerresi yoktur. Her tahtı miras olarak devralmak bir ihtilâl, her naiblik bir karşı ihtilâldir. İşin bütünü ise dinmek bilmeyen bir saray, fitne ve entrikası sahnesidir ki bizzat Mr. Burke bunun bir misalidir. Monarşiyi hükümete uyumlu kılmak için, saltanatı miras olarak devralacak olan kimsenin çocuk doğmaması, yekten büyümüş adam olarak doğması ve bu adamın da bir Hazreti Süleyman olması gerekir. Çocukların büyüyüp adam olmalarına değin milletlerin beklemek zorunda kalmaları ve hükümetlerin aksaklığa uğraması gülünçtür.

Acaba etrafımı göremeyecek kadar anlayışım mı kıt, yoksa aldatılamayacak kadar akıllı mıyım; acaba bende haddinden fazla mı yoksa eksik mi gurur veya başka bir şey var, bunları konuşacak değilim. Fakat şurası muhakkak ki, monarşi denen şey bana daima budalaca ve horlanmaya lâyık bir şey olarak görünüyor. Ben onu perde arkasında saklı tutulan, etrafında bir

hayli telâş, fiskos ve görünüşte harikulâde bir resmiyet havası uyandıran öyle bir şeye benzetiyorum ki, kazara perde açılıverip orada bulunanlar onun ne olduğunu görseler kahkahalarla gülmeye başlarlar.

Temsilî hükümet sisteminde, böyle bir şey asla olamaz. Tıpkı milletin kendisi gibi, bu sistemin, gerek yapıca gerek kafaca, ebedî bir gücü vardır ve açık dünya sahnesinde dürüst ve erkekçe bir tavırla boy gösterir. Meziyetleri de kusurları da herkesin gözü önündedir. Kendi bekasını hile ile, gizlenme ile sağlamaz, yalnız bir sınıfın anladığı bir dil kullanmaz ve safsata ile iş görmez; tersine, yürekten yüreğe geçtiği için, duyulan ve anlaşılan bir dil ilham eder.

Monarşi denen nesnenin divaneliğini görmemek için, akla gözlerimizi yummamız, ve anlayışımızı rezilcesine aşağılamamız lâzım gelir. Tabiatın bütün işlerinde bir düzen vardır; fakat monarşi, tabiatın düzenini bozan bir hükümet tarzıdır. İnsani melekelerin gelişmesini alt üst eder. Yaşlıları çocukların, aklı deliliğin idaresi altına sokar.

Buna karşılık temsilî sistem, tabiatın düzenine ve değişmez kanunlarına daima uygun olarak yürür ve her noktada insan aklı ile bağdaşır. Meselâ: Amerika Federal Hükümetinde, Birleşik Devletler Başkanı'nın eline kongrenin diğer bütün üyelerinin her birinden daha fazla iktidar verilmiştir. Bundan ötürü, kendisi bu makama otuz beş yaşını bitirmeden seçilemez. O zamana kadar insanın muhakemesi olgunlaşır; yaşı da, memleket onu o da dünyanın gidişini ve insanları tanıyacak kadar ilerlemiş olur. Halbuki monarşi usulünde (dünyaya gelen her insan için insani melekeler piyangosunda ikramiye kazanmamak ihtimallerinin pek çok olduğunu hiç hesaba katmayarak) saltanatın gelecek mirasçısı, kim olursa olsun, on sekiz yaşında, bir milletin ve hükümetin başına geçirilir. Bunda akıllıca bir hareket görünüşü var mı? Bu bir milletin haysiyetine ve yiğit seciyesine yaraşır mı? Böyle bir oğlancağıza halkın babası demenin münasebet neresindedir? Bütün başka hususlarda, kişi, yirmi bir yaşına kadar[4] küçük sayılır. Bu çağa gelmeden onun eli-

4 Yirmi bir yaş, İngiltere'de erginlik yaşıdır – ç.n.

ne bir dönüm tarlanın idaresi, ya da miras kalan bir koyun veya domuz sürüsü dahi emniyet edilmez; fakat, ne şaşılacak şeydir! On sekiz yaşında, o delikanlıya, bir millet teslim olunabilir.

Hangi kılıkta görünürse görünsün, monarşinin bir sabun köpüğü ve sarayın sırf para tedarik etmek için icat ettiği bir dolap olduğu (hiç değilse benim indimde) besbellidir. Makul temsilî hükümet sisteminde masraf listesini, bu düzenbazlığın imkân verdiği o pek şişkin rakamlara çıkarmaya imkân olamazdı. Hükümet aslında o kadar masraflı bir kuruluş değildir.

Dalıa önce de söylediğim gibi, temsilî sistem üzerine kurulmuş olup İngiltere'den hemen on defa daha büyük bir ülkeyi kaplayan Amerika Federal Hükümetinin bütün masrafı, topu topu, altı yüz bin dolardan, yani yüz otuz beş bin İngiliz lirasından ibarettir.

Tahmin ederim ki aklı başında hiç kimse, Avrupa krallarının karakterini General Washington'un seciyesi ile mukayese etmez. Böyle iken Fransa'da, keza İngiltere'de de, tek bir adamı beslemek için yalnız saray bütçesinin masrafları Amerika Federal Hükümetinin bütün giderinden sekiz defa daha fazladır. Buna makul bir sebep göstermek hemen hemen imkânsız görünür. Amerika halkının tümü, hele fakirler, gerek Fransa gerek İngiltere halkının tümünden daha çok vergi ödeme gücüne sahiptirler.

Lâkin mesele şudur ki, temsilî sistem, hükümet konusunda, bütün millete, bilgisizliği ortadan kaldıran ve aldatmayı imkânsız kılan bir yığın bilgi dağıtır. Burada sarayların şeytanatı işleyemez; burada esrarengizliğe yer yoktur; başlamasına da meydan verilmez. Temsilî hükümetin içinde olmayanlar dahi olanlar kadar işlerin iç yüzünü bilirler. Orada esrarengiz bir önem taslamaya kalkışanların foyaları meydana çıkarılır. Milletlerin hiçbir sırları olamaz; sarayların sırları ise, tıpkı fertlerinkiler gibi, kendi ayıplarıdır.

Temsilî sistemde, her şeyin sebebi herkese açık olmalıdır. Her insan hükümette asıl hak sahibidir ve ne olup bittiğini anlamayı kendi işinin bir parçası sayar. Hükümet onun menfaatini ilgilendirir; çünkü onun asli hakkını ilgilendirir. O, masrafı

inceler, bunu faydalarla ölçer; ve özellikle diğer hükümetlerde LİDERLER *denen kimselerin körü körüne peşlerinden gitmek gibi kölecesine bir alışkanlığı asla kabul etmez, onu* iteler.

Aşırı gelir toplama, ancak, insanın anlayışını körletmekle, ve hükümetin esrarengiz ve olağanüstü bir şey olduğuna onu kandırmakla mümkün olabilir. Monarşi, bu gayeyi sağlamak için iyi bir düzmedir. O, hükümetin papalaştırılmışıdır; bilgisizleri avutmak ve onları vergilere boğup susturmak için devam ettirilen bir şeydir.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, *hür bir memleketin hükümeti, şahıslarda değil kanunlardadır.* Bu kanunları yürütmek için büyük masraflara ihtiyaç yoktur; bu kanunlar uygulanınca bütün sivil hükümet işleri görülmüş olur – ondan ötesi hep saray hilesidir.

IV. BÖLÜM

ANAYASALAR

Anayasa ve hükümet derken, insanların iki başka ve ayrı şeyi kastettikleri aşikârdır. Bu terimler acaba niçin böyle birbirlerinden ayrı ve bağımsız olarak kullanılıyor? Anayasa, bir hükümet tasarrufu değil, bir hükümetin kurucusu olan milletin tasarrufudur; anayasasız bir hükümet, haksız bir iktidardır.

Bir millet üzerinde kullanılan her iktidarın bir başlangıcı olmak gerekir. Bu iktidar ya millet tarafından verilmiş ya kendi kendine alınmış olmak icap eder. Başka kaynak yoktur. Milletin verdiği her iktidar emanettir, kendi kendine alınan her iktidar bir gasptır. Zaman bunların hiçbirinin mahiyetini ve vasfını değiştirmez.

Bu konuyu gözden geçirirken, Amerika'nın misali ve şartları gözümüzün önünde bir dünyanın başlangıcında olduğu gibi canlanıyor; hükümetin kökeni hakkındaki araştırmalarımız, bizzat kendi zamanımızda vukua gelmiş olaylara başvurmakla, kısaltılmış oluyor. Bilgi edinmek için, ne eski zamanın karanlık kuytularında dolaşmamıza, ne de tahmin yolunun muhataralarına dalmamıza hiç ihtiyaç yoktur. Sanki dünya yaratılırken yaşamış imişiz gibi, birdenbire, hükümetin başlamasını görecek noktaya getirilmiş bulunuyoruz. Tarih kitabı değil olayların gerçek kitabı, doğrudan doğruya, hile veya rivayet hataları ile sakatlanmamış bir halde, gözlerimizin önündedir.

Ben burada kısaca Amerikan Anayasalarının nasıl başladığını anlatacağım; bununla, anayasalar ile hükümetler arasındaki fark yeter derecede meydana çıkacaktır.

Bir noktayı okuyucularıma hatırlatmak yersiz olmayacaktır; Amerika Birleşik Devletleri on üç ayrı devletten meydana gelmiştir; bunların her biri, 4 Temmuz 1776'da gerçekleşen bağımsızlık ilânından sonra, kendine özel bir hükümet kurmuştur. Her devlet, kendi hükümetini kurma işinde öbür devletlerden apayrı olarak hareket etmiştir; fakat aynı genel prensip hepsine yayılmıştır. Üye devletler, tek tek hükümetlerini kurduktan sonra, federal hükümeti meydana getirmeye koyulmuşlardır. Federal hükümetin yetkisi memleketin tümünün menfaatini ilgilendiren bütün işler ile, üye devletlerin birbirleriyle ya da yabancı milletlerle olan münasebetlerini ilgilendiren konularda, ülkenin tamamını kapsar. Önce üye devletlerden birinin (Pennsylvania'nın) hükümetinden bir misal verip, sonra federal hükümeti anlatmaya başlayacağım.

Pennsylvania devleti, İngiltere ile aşağı yukarı aynı toprak genişliğinde olduğu halde, o zaman sadece on iki sancağa bölünmüştü. Bu sancakların her biri, İngiltere Hükümeti ile çıkan anlaşmazlığın başlangıcında, birer komite seçmişlerdi. Philadelphia şehrinin de bir komitesi vardı. Bu şehir, haber alma bakımından en merkezî durumda bulunduğundan, birçok sancak komitelerinin irtibat merkezi oldu. Bir hükümet kurma işine girişmek icap edince, Philadelphia komitesi bütün komitelerin bu şehirde bir konferans halinde toplanmalarını teklif etti ve bu konferans 1776 Temmuzu'nun sonlarında toplandı.

Her ne kadar bu komiteler halk tarafından seçilmişlerse de açıkça bu maksat için seçilmiş değillerdi; keza bir anayasa vücuda getirmek için de kendilerine yetki verilmemişti; bunlar, Amerikan halk anlayışına göre, böyle bir yetkiyi kendi kendilerine alamayacaklarından, sadece, mesele hakkında fikir alıp vermesinde bulunabilirler, ve ancak işin başlamasını sağlayabilirlerdi. Bundan dolayıdır ki, konferanstaki delegeler sadece meseleyi ortaya koyarak sancaklara, her sancak için altı temsilci seçmelerini, temsilcilere bir anayasa yapmak yetkisinin verilmesini ve bunla-

rın, kurucular meclisi halinde, Philadelphia'da toplanmalarını ve yapılacak anayasanın halkoyuna sunulmasını tavsiye ettiler.

Bu kurucular meclisi Benjamin Franklin'in başkanlığında toplandı; müzakereler neticesinde bir anayasa metni üzerinde mutabakata varıldıktan sonra, meclis bu metni, kesinleşmiş bir belge olarak değil, bütün halkın, evet veya hayır demesi için, oyuna sunma mahiyetinde olarak yayımlamaya karar verdi; müzakereleri belli bir zaman sonraya bıraktı. Tayin edilen süre bitince kurucular meclisi yeniden toplandı; halkın genel oyunun bu tasarıyı uygun bulduğu anlaşılmış olduğundan, anayasa, *halkın verdiği yetkiye* dayanılarak imzalanıp mühürlenerek ilân edildi; asıl nüshası resmî belge olarak saklandı. Kurucular meclisi bundan sonra, hükümeti kuracak olan milletvekillerinin genel seçimi için bir gün tayin etti ve hükümetin işe başlayacağı tarihi belirtti. Bu işleri gördükten sonra delegeler dağılıp her biri kendi evine ve işine döndüler.

Bu anayasada en başta bir insan hakları bildirgesi yazılı idi; onun arkasından, hükümetin alacağı şekil ile sahip olacağı yetkiler –mahkemelerin ve jürilerin ödev ve yetkileri– seçimlerin ne tarzda idare olunacağı ve kaç seçmene bir milletvekili düşeceği –birbiri arkasından gelecek her meclisin süresi, ki bir sene idi– vergilerin nasıl toplanacağı ve halkın parasının sarf hesabının verilme tarzı ve memurların tayin usulü geliyordu.

Bu anayasanın hiçbir maddesi, o anayasaya göre kurulacak olan hükümetin keyfine göre değiştirilemeyecek veya bozulamayacaktı. Anayasa, hükümetin dışına çıkamayacağı bir kanundu. Lâkin tecrübelerden faydalanmaya set çekmek de akıllıca bir hareket olamazdı. Şayet hatalar görülürse bunların birikmesini önlemek lâzımdı. Bu sebeplerden dolayı ve hükümeti devletin içinde bulunacağı şartlara her zaman uyabilecek bir halde tutmak için, anayasaya bir hüküm konmuştu. Buna göre, anayasayı yeniden gözden geçirmek ve şayet gerekiyorsa değişiklikler, eklemeler veya kaldırma yapmak açık maksadı ile, her yedi senede bir, kurucular meclisi seçilecekti.

Burada muntazam bir usul görüyoruz. Halk tarafından bu sıfatla vücuda getirilmiş bir anayasadan doğan bir hükümet var-

dır: bu anayasa yalnız hükümete yetki vermeye değil, aynı zamanda onu denetlemeye yarıyan bir kanundur. Anayasa devletin siyasi bir kutsal kitabı olmuştu. Onu yanında bulundurmayan hemen hemen tek aile yoktu. Her hükümet üyesinde bir nüshası vardı; bir kanunun prensibinde, ya da herhangi bir yetkinin içeriğinde tartışma çıktığı zaman, üyelerin ceplerinden basılı Anayasayı çıkarıp tartışma konusu olan meseleyi ilgilendiren faslını okumaları en alışılmış bir hal olmuştu.

Böylece devletlerin bir tekinden bir misal verdikten sonra, Birleşik Devletler'in federal anayasasının hangi usullerle meydana geldiğini, nasıl yapıldığını anlatacağım.

Kongre, Eylûl 1774 ve Mayıs 1775 tarihlerinde yaptığı ilk iki toplantıda, sonradan devlet haline gelen birçok eyaletlerin meclislerinin yolladıkları bir delegasyondan daha fazla bir şey değildi; onun, kamunun onayından ve resmî bir kurul olarak iş görmesi zaruretinden doğan bir yetkiden başka hiçbir yetkisi yoktu. Amerika'nın iç işlerine ilişkin olan her şeyde kongre, birçok eyalet meclisine, onların diledikleri gibi kabul veya reddettikleri tavsiyelerde bulunmaktan daha ileri gitmedi. Kongreden mecburi mahiyette çıkan hiçbir karar yoktu. Böyle olduğu halde, kongre, Avrupa'daki her hükümetten daha fazla sadakat ve sevgi ile itaat görüyordu. Fransız Millî Meclisi misali gibi, bu misal de yeter derecede ispat eder ki hükümetin sağlamlığı kendi *içindeki* bir şeye değil, bir milletin sevgisine ve halkın hükümeti tutmak hususunda duyduğu ilgiye bağlıdır. Bu kaybedilince, hükümet iş başında bir çocuktan başka bir şey değildir; her ne kadar, Fransa'nın eski hükümeti gibi, bir süre için fertlere zulmedebilir ise de, bununla ancak kendi kuyusunu kazmış olur.

Bağımsızlığın ilânından sonra, kongrenin yetkisinin belli edilmesi, temsilî hükümetin temelini teşkil eden prensip ile ahenkli oldu. Bu yetki kongrenin o zamana kadar hiçbir kayda bağlı olmadan kullanmış olduğu yetkiden daha mı çok daha mı az olmalıdır, mesele bunda değil, sadece alınacak tedbirin doğruluğunda idi.

Bunun için, (bir çeşit tamamlanmamış bir federal anayasa olan) Konfederasyon Kanunu isimli kanun teklif olundu ve

uzun müzakerelerden sonra, 1781 yılında neticelendirildi. Bu, Kongre Kanunu değildi; zira bir kurulun kendi kendine yetki vermesi, temsilî hükümet prensiplerine göre, kabul edilmez bir şeydir. Kongre ilk iş olarak, birçok üye devlete, kendisinden beklenen vazife ve hizmetleri görebilmesi için birliğe verilmesinin gerektiğine kani bulunduğu yetkileri bildirdi. Üye devletler de ayrı ayrı birbirleriyle anlaşarak bu yetkileri kongrede merkezlendirdiler.

Şu noktayı kaydetmek yersiz olmayacaktır ki, bu iki misalin her ikisinde de (Pennsylvania ile Birleşik Devletler misalinde) bir taraftan halk diğer taraftan hükümet arasında bir sözleşme gibi bir düşünce asla yoktur. Sözleşme halkın, birbirleriyle, ve bir hükümet kurmak için, yaptıkları bir sözleşme idi. Bir hükümetin bütün millet ile yapılan bir sözleşmede taraf olabileceğini farz etmek, onun daha var olmaya hak kazanmadan önce mevcut olduğunu farz etmek olur. Bir millet ile hükümeti yürütenler arasında bir sözleşmenin tek mevcut olabileceği hal, millet onları işinde kullanmak isterse onlara para vermesi konusuyla ilgili olabilir.

Hükümet, herhangi bir kişinin veya zümrenin kendi kazancı için kurup işletmek hakkına sahip olduğu bir ticaret değildir; tamamıyla emaneti verenler adına elde tutulan ve onlar tarafından daima geri alınabilir bir emanettir. Hükümetin kendiliğinden haiz olduğu haklar yoktur; hepsi ödevdir.

Bir anayasanın ilkten kurulmasına dair böylece iki misal verdikten sonra, her ikisinin ilk kuruluşlarından bu yana ne suretle değiştirilmiş olduklarını göstereceğim.

Deney sonunda, üye devletlerin anayasaları ile bu devletlerin hükümetlerine verilmiş olan yetkilerin aşırı geniş ve Konfederasyon Kanunu ile federal hükümete tanınmış olan yetkilerin ise pek dar olduğu anlaşılmıştı. Kusur prensipte değil kuvvetlerin dağıtılışında idi.

Federal hükümete yeniden bir şekil verilmesinin uygun ve zorunlu olduğuna dair gazetede ve broşürlerde birçok yayın yapıldı. Mesele bir süre sonra basın yoluyla ve toplantılarda yapılan konuşmalarda aleni şekilde tartışıldıktan sonra, Virgi-

nia devleti, ticaret hususunda bazı zorluklara uğradığı için, bütün memleketi kapsayan bir konferans toplanmasını teklif etti. Bunun neticesinde, üye devletlerin beş altısının meclislerinden gönderilen bir heyet 1786'da Maryland'in Annopolis şehrinde toplandı. Bu heyet kendisinin de bir ıslahat işine girişmeye yeter yetki görmeyerek, sadece, ıslahat tedbirinin uygun olacağı hususunda kendi genel düşüncelerini söylemekle yetindi; ve ertesi yıl bütün devletlerin katılmasıyla bir kurucular meclisi kurulmasını tavsiye etti.

Kurucular meclisi 1787 Mayısı'nda Philadelphia'da toplandı. Başkanlığa General Washington seçildi. Kendisi o zaman üye devletlerin hükümetlerinin hiçbirine ve kongreye dahil değildi. Savaş bitince vazifesini bırakmıştı ve o vakitten beri basit bir vatandaş olarak yaşamıştı.

Kurucular meclisi, bütün konuları derin bir incelemeye tâbi tuttu. Birçok görüşme ve incelemelerden sonra, meclis üyeleri federal bir anayasanın birçok kısmı üzerinde görüş birliğine vardılar. Bundan sonraki mesele onun resmiyete ve tatbike nasıl konacağı idi.

Bunun için, saray fitnecilerinin yaptıkları gibi, bir Felemenk Stadtholder'i veya bir Cermen Elector'u aramadılar; bütün meseleyi memleketin sağduyusuna ve menfaatlerine bıraktılar.

Birinci iş olarak teklif edilen anayasanın yayımlanması esasını koydular. İkinci iş olarak, her üye devlet, bu metni müzakere edip buna olur veya olmaz demek amacıyla bir kurucular meclisi seçecek; üye devletlerden dokuz tanesi bu metni kabul ve tasdik eder etmez, onlar, yeni federal hükümete, payları oranınca milletvekili seçmeye gidecekler; yeni federal hükümet ondan sonra işe başlayacak ve eskisi sona erecekti.

Üye devletler bu esaslara uygun olarak kendi kurucular meclislerinin seçimine başladılar. Bu kurucular meclislerinden bazıları anayasayı büyük birçoğunlukla, iki üç tanesi oybirliği ile onayladı, ötekilerinde çok tartışmalar ve fikir ayrılıkları oldu. Boston'da toplanan Massachusetts kurucular meclisinde üç yüz kadar üye arasında sağlanabilen çoğunluk on dokuz veya yirminin üstünde değildi; fakat temsilî hükümetin mahiyeti öyle-

dir ki, bütün meseleleri sükûnet içinde çoğunluğun oyu ile karara bağlar. Massachusetts kurucular meclisinde görüşmeler bitip oylar toplandıktan sonra, karara karşı çıkan üyeler ayağa kalkıp şu demeçte bulundular: "Gerçi biz anayasanın bazı kısımlarında diğer üyelerle aramızda görüş ayrılığı bulunduğundan dolayı, ona itiraz etmiş ve aleyhinde oy vermiş bulunuyor isek de, mademki neticede oylar anayasanın teklif üzere kabulünü karara bağlamıştır, o halde bizim de onu, sanki lehinde oy vermişiz gibi, öylece tutup desteklememiz gerekir."

Üye devletlerden dokuzu kabul eder etmez (diğerleri de kurucular meclislerini seçtikleri sıra ile bunları takip ettiler) eski federal hükümet yapısı yıkıldı, yenisi kuruldu; başkanlığa General Washington getirildi. Burada şuna işaret etmeden geçmeyeceğim ki, bu zatın seciyesi ve hizmetleri, bütün o kral denen adamları utandırmaya yeter. O krallar, insanların terinden ve çalışmalarından ne kabiliyetlerinin ne de hizmetlerinin asla hak ettirmediği kadar bol para almakta oldukları halde, Washington elinden gelen her hizmeti yapmakta ve karşılığında her türlü para ödülünü reddetmektedir. Başkomutan iken hiç para almadı; Birleşik Devletler Başkanı olarak da yine para almıyor.

Yeni federal anayasa meydana getirildikten sonra, Pennsylvania devleti, kendi anayasasının bazı kısımlarının değişmesi gerektiğine inanılarak, bu maksatla yeni bir kurucular meclisi seçti. Düşünülen değişiklikler yayımlandı ve halk bunları uygun bulduğundan, o değişiklikler yapıldı.

Bu anayasaları yaparken veya değiştirirken ya hiç güçlük çıkmadı ya da az çıktı. İşlerin tabiî seyri sekteye uğramadı, faydalar ise çok oldu. Bir memlekette işleri hatalı bırakmak yerine düzeltmek, bir millet içinde büyük çoğunluğun daima menfaatinedir; kamuyu ilgilendiren meseleler açık tartışmaya konunca ve halkın kararı serbest olunca, o yanlış karar vermez, meğer ki çok acele karar vermiş ola.

Anayasaların değiştirilmesine dair iki misalde, o zamanki hükümetler ne lehte ne aleyhte rol oynamışlardı. Anayasaların yapılmasına veya değiştirilmesine dair ilkeler ve usuller hakkındaki bir müzakereye hükümetin taraf olarak katılmaya hak-

kı yoktur. Anayasalar ve onlardan çıkan hükümetler, hükümet yetkilerini kullananların yararına kurulmamıştır. Bütün bu işlerde karar vermek ve yapmak hakkı, para ödeyenlerindir, alanların değil.

Anayasa, hükümettekilerin değil, milletin malıdır. Amerika'nın bütün anayasalarının, halkın egemenliği üzerine kurulduğu ilân edilmiştir. Fransa'da, halk kelimesi yerine millet deyimi kullanılır; fakat her iki halde de anayasa hükümetten önce gelen ve ondan daima ayrı olan bir şeydir.

İngiltere'de milletten başka her şeyin bir anayasası mevcut olduğunu fark etmek güç değildir. Orada her dernek veya ortaklık ilk defa kurulurken birtakım esas maddeler, üzerlerinde mutabakata varılıp, sözleşme şekline konmuş, ve o dernek veya ortaklığın anatüzüğü olmuştur. Ortaklık ondan sonra, yetkileri o anatüzük ile belli edilmiş olan memurlarını tayin eder ve bu ortaklığın idaresi o zaman başlar. Adları ne olursa olsun bu memurların, o ilk esas maddeleri değiştirmeye, kısmaya veya bunlara eklemeler yapmaya asla yetkileri yoktur. Bu yetki yalnız kurucu kuvvete aittir.

Anayasa ile hükümet arasındaki farkı anlamadıklarından dolayı, Dr. Johnson ile ona benzeyen bütün yazarlar daima yanılmışlardır. Bu zatlar mekanizmanın bir yerinde, zorunlu olarak, *denetleyici* kuvvet mevcut olmak lâzım geldiğini fark etmemezlik edemezlerdi; fakat bu kuvveti, milletin yaptığı anayasaya koyacak yerde hükümeti yürüten kişilerin takdirlerine bırakmışlardı. Halbuki anayasaya konacak olursa hem onun desteği millet olur, hem de tabiî ve siyasi denetleme kuvvetleri bir arada bulunur. Hükümet tarafından yürütülen kanunlar insanları sadece fert olarak denetler, millet ise, anayasası yolu ile, bütün hükümeti kontrol eder ve bunu yapmaya doğal ehliyeti vardır. Böyle olunca, son denetleme kuvveti ile ilk kurucu kuvvet, bir ve aynı kuvvettir.

Anayasası olan herhangi bir memlekette olsaydı Dr. Johnson böyle bir fikri ileri süremezdi; İngiltere'de anayasa diye bir şeyin mevcut olmadığına kanıt bizzat kendisidir. Fakat, – şayet anayasa yoksa, o halde onun var olduğuna dair bu kadar yaygın

şekilde yerleşmiş olan fikir nasıl vücut bulmuştur, diye, araştırılması yersiz olmayan bir sual sorulabilir.

Bu meselede karar vermek için bir anayasayı her iki yönünden görmek lâzımdır: Birincisi, bir hükümeti kurması ve ona yetki vermesi bakımından; ikincisi bu şekilde verilen yetkileri düzenlemesi ve sınırlandırması bakımından.

Normandiyalı William'dan başlarsak görürüz ki, İngiltere Hükümeti, kökeninde, memleketin fetih ve istilâsı üzerine kurulmuş bir istibdat rejimidir. Bu kabul edilince, hemen belli olur ki, milletin değişik çağlarda, bu istibdadı azaltmak ve onun dayanılmazlığını azıcık olsun gidermek için sarf ettiği çabalara bir anayasa değeri verilmiştir.

O zamanki adı ile Magna Charta (ki bugün aynı tarihi taşıyan bir yıllık gibidir), hükümeti, gasp etmiş olduğu şeylerin bir kısmından vazgeçmeye mecbur kılmaktan daha fazla bir şey değildi. Bir anayasada olduğu gibi, hükümet kuruyor ve ona yetkiler veriyor değildi; o, bir anayasa değil, nihayet olsa olsa, fethe karşı fetih mahiyetinde bir şeydi; çünkü, Fransa kendi başından istibdadı attığı gibi, İngiliz milleti de gaspı kapı dışarı edebilseydi, o zaman bir anayasa yapmak işi ile karşılaşırdı.

Ta Stuart hanedanının başlagıcına kadar, Edward'lerin, Henry'lerin tarihi, milletin koyduğu kısıntıların sınırları içinde ne kadarı yapılmak kabilse o kadar çok istibdat örnekleri ile doludur. Stuart'lar bu sınırları aşmaya kalkıştılar; uğradıkları akıbet malûmdur. Bütün bu misallerde anayasadan eser yoktur; sadece, gasp edilmiş iktidara karşı konmuş kısıntılar görüyoruz.

Bundan sonra, aynı soydan bir başka William geldi ve aynı soydan olduğu iddiasıyla ülkeyi eline aldı; millet, James ve William adındaki iki şerden yeğ saydığını tercih etti; çünkü, hal ve şartlara göre, bu belâların birinden birini mutlaka seçmesi lâzımdı. İşte Bill of Rights (Haklar Bildirgesi) denen bildirge bu sırada meydana gelmiştir. Fakat bu bildirge, hükümet kesimlerinin, yetki, menfaat ve imtiyazları kendi aralarında paylaşmak üzere birbirleriyle yaptıkları bir pazarlıktan başka nedir ki? Sen şu kadar alacaksın, geri kalanı benim olacak; millete gelince bu kanun, "SENİN *payına düşen* de şudur, *dilekçe hakkın olacak*"

diyordu. Hal bu olunca, Bill of Rights bir haklar bildirgesi değil, daha ziyade, bir haksızlıklar ve hakaret bildirgesidir. Kurucular Parlamentosu denen şeye gelince, bu meclis kendini yine kendi kurmuştur, demek ki, kullandığı yetkiyi kendine yine kendi vermiştir. Birkaç kişi bir araya gelip kendi kendilerine kurucular parlamentosuyuz demişlerdir. Onların birçoğu asla seçilmemiş olan insanlardı, seçilenlerin ise hiçbiri bu maksat için seçilmiş değildi.

William zamanından bu yana, bu Bill of Rights koalisyonundan doğan bir hükümet çeşidi meydana çıktı; özellikle, Hanover'lerin tahta çıkışında Walpole'un eliyle başlatılan ve istibdat kanunundan başka bir isimle nitelendirilmesi mümkün olmayan o ahlâk bozukluğundan beri büsbütün böyle olmuştur. Her ne kadar bu hükümetin kuruluşuna giren kesimler birbirlerini frenleyebilirlerse de, bütün, her türlü kayıtlamadan başıboştur; onun, millete kendiliğinden tanıdığı tek hak, dilekçe hakkıdır. Öyle ise, yetki veren veya onu sınırlayan anayasa nerede kalıyor?

Seçilen insanlar sonradan, bir parlamento olarak, hudutsuz yetkilere sahip olurlarsa, hükümetin bir kısmının seçimli olması, onun istibdat niteliğini eksiltmez. Bu takdirde seçim temsilden ayrılır ve adaylar istibdat adayları olurlar.

Eğer anayasa yaygarasını koparan hükümetin kendisi olmasaydı, hiçbir milletin, kendi haklarını düşününce, bu şeylere *anayasa* ismini vermeyi aklından geçirebileceğine inanamam. Tıpkı *bore* ve *quiz* kelimelerinin tebeşirle pencere pancurlarına ve kapı direklerine yazıla yazıla genelleştirilmesinde olduğu gibi, *anayasa* kelimesi de parlamento söylevlerinde kullanıla kullanıla dile sokulmuştur; fakat diğer bakımlardan ne olursa olsun, anayasa, hiç şüphe yok ki, *icat edilen en verimli bir vergi makinesi* olmuştur. Yeni anayasadan sonra Fransa'da vergiler adam başına on üç şilin bile tutmaz.[1] Halbuki İngiltere'de,

1 Bu yıl Fransa'nın takdirî vergilerinin toplamı üç yüz milyon Fransız lirası, yani on iki buçuk milyon İngiliz lirasıdır; arızî vergiler de üç milyon tahmin olunuyor; hepsi on beş buçuk milyon eder ki yirmi dört milyon nüfusta adam başına tam on üç şilin düşmez. Fransa, İhtilâlden beri vergilerini yılda dokuz milyon İngiliz lirası kadar azaltmıştır. İhtilâlden önce, Paris şehri, kente giren bü-

onun şimdiki anayasası denen nesnenin rejimi altında, vergiler (erkek, kadın ve çocuk olmak üzere) adam başına kırk sekiz şilin altı peni hesabıyla, on yedi milyon İngiliz lirasına ulaşır; vergilerin tahsil masrafları bunun içinde değildir; o da üstelik bir milyondan fazla tutar.

İngiltere gibi bütün sivil idarenin, hükümet denen nesneye hiç zahmet vermeden ve hâkimlerin aylığından başka hiçbir masrafı gerektirmeksizin, kilise papazları, hâkimler, üçer aylık oturumlu gezici mahkemeler, jüriler ve yüksek dereceli mahkemeler vasıtasıyla her şehir ve eyaletin halkı tarafından yürütüldüğü bir memlekette, bu kadar büyük vergiler nasıl kullanılabilir, şaşılacak şeydir. Memleketin iç savunma masrafları bile devlet tarafından ödenmez. Gerçek veya bahaneli olsun her fırsatta, durmadan yeni ödünç almalara, yeni vergilere başvurulur. Böyle olunca, bir sarayın yardakçılarına bu kadar bol çıkar sağlayan bir hükümet makinesinin bu kadar göğüs gere gere övülmesine hiç şaşmamalı. St. James ve St. Stephen saraylarının birdüziye anayasa yaygaralarının yankıları ile çınlamasında şaşılacak bir taraf yoktur! Fransız İhtilâli'nin kınanmasına, *res-publica*'nın hor görülmesine kimsenin parmağı ağzında kalmasın. İngiltere'nin *kırmızı kitabı*, Fransa'nın *kırmızı kitabı* gibi, bunların sebebini izah eder.[2]

Şimdi burada mola verecek, yine Mr. Burke'e bir iki düşüncemi söyleyeceğim. Epeydir onu ihmal ettiğimden dolayı kendisinden özür dilerim.

Kanada anayasa tasarısı hakkındaki söylevinde diyor ki, "Amerika, *İnsan Hakları* gibi saçma bir doktrini asla hayalinden geçirmemiştir."

Mr. Burke öyle cüretkâr tahminlerde bulunuyor, sözlerini ve iddialarını öylesine bir muhakeme eksikliği ile ileri sürüyor ki, felsefe ve siyaset ilkelerine başvurmak zahmetine girmemi-

---

tün mallardan yüzde otuzdan fazla bir resim öderdi. Bu resim şehrin kapılarında tahsil olunurdu. Mayıs'ın birinci günü bu resim kaldırılmış, kapılar da yıkılmıştır.

2 Fransa'da *Livre Rouge*, yani kırmızı kitap denen şey İngiltere'deki *Saray Yıllığı*'nın tıpatıp aynı olmamakla beraber, vergilerin büyük bir kısmının ne kadar israf olduğunu yeter derecede gösterir.

ze gerek kalmaksızın, sadece onun bu sözlerinden çıkan mantıki sonuçlar bile gülünçtür. Örneğin:

Eğer, Mr. Burke'ün ileri sürdüğü gibi, hükümetlerin temeli, İnsan Haklarına değil de başka *herhangi bir hakka* dayanıyorsa, o halde, neticede hükümetlerin *insan* dışında başka *bir şeyin* hakları üzerine kurulmuş olmaları icap eder. Öyle ise bu *şey* nedir?

Genel olarak biliyoruz ki, yeryüzünde insanlarla hayvanlardan başka oturan yoktur; ve yalnız iki şık mevcut olup da bir tanesinin kabulü zorunlu olan bütün hallerde, bunlardan herhangi birinin inkârı, öbürünün kabulü demek olur; şu halde Mr. Burke, *İnsan Hakları* şıkkını reddetmekle hayvanlarınkini tutmuş ve neticede, hükümetin bir hayvan olduğunu ispat etmiş oluyor; bazen çeşitli şeyler birbirini izah ettikleri gibi, şimdi biz de Londra Kalesi'nde yabani hayvanlar beslemenin kökenini anlıyoruz; zira muhakkak ki bu yabani hayvanların hükümetin kökenini göstermekten başka bir faydaları olamaz. Bunlar bir anayasanın yerini tutuyorlar. Hey John Bull,[3] yabani bir hayvan olmamakla ne şereflerden mahrum kalmışsın! Mr. Burke'ün sistemine göre, ömrün boyunca Londra Kalesi'nde yaşayabilirdin.

Eğer Mr. Burke'ün delillerinde insanı böyle ağırbaşlılıktan uzaklaştıracak kadar hafiflik varsa, suç benden ziyade ondadır; ben kendi hesabıma, yaptığım şu lâubalilikten dolayı, okuyucularımdan özür dilemek isterim; umarım ki Mr. Burke de buna sebebiyet verdiğinden dolayı af diler.

Mr. Burke'e böylece kendisini hatırlamak iltifatında bulunduktan sonra tekrar asıl konumuza dönüyorum.

İngiltere'de, kuvvetin vahşi hızını frenleyip düzenleyici bir anayasa mevcut olmadığından, birçok kanunlar akla aykırı ve müstebitçesine olduğu gibi, bunların tatbikatı da bulanık ve şüphelidir.

İngiltere Hükümeti (zira ben ona İngiliz Hükümeti demek yerine bu ismi vermeyi tercih ediyorum), Almanya ile siyasi yakınlık kurduğundan beri, o kadar tam bir şekilde dışişleriyle ve

3 John Bull, İngiliz milletini bir şahısta ifade eden ve bizim "Mehmetçik" tâbirimize eş veya yakın bir isimdir – ç.n.

vergi toplamak çareleri ile meşgul ve kendini bunlara vermiş görünüyor ki, varlığının başka hiçbir sebebi kalmamış gibidir. İç meseleler ihmal edilmektedir; kaideye uygun hukuk derseniz, böyle bir şey ancak kırk yılda birdir.

Bugün hemen her meseleyi geçmişteki bir örneğe göre halletmek lâzım geliyor, bu örnek ister iyi ister kötü olsun, ister hadiseye uysun, ister uymasın. Bu yapılageliş, insanda, ilk bakışta göründüğünden daha derin bir siyasetten doğduğu şüphesini uyandıracak kadar yaygın bir hal almıştır.

Amerikan İhtilâli'nden ve hele Fransız İhtilâli'nden beri, bu olaylardan daha önceki zaman ve şartlardan çıkarılan örnekler doktrinini övmek, İngiliz Hükümetinin belli bir maksat güden ve her zaman yaptığı bir şey halini almıştır. Genel olarak alırsak bu örnekler, gerçekte olmaları lâzım geldiğinin tersi olan prensip ve fikirlere dayanmaktadır. Bunlar ne kadar uzak bir geçmişten alınıyorlarsa onlardan o kadar daha fazla şüphe edilmelidir. Fakat tıpkı keşişlerin eski birtakım hatıralık eşyayı gösterip onlara kutsal demeleri gibi, bu örnekler de eski şeyler hakkında beslenen hurafeci bir saygı ile birleştirilmekte ve insanların çoğu bu dolanla kandırılmaktadır. Bugün hükümetler insanda bir tek fikir uyandırmaktan korkuyorlarmışçasına davranıyorlar. İnsanın gözünü inkılâplar sahnesinden başka tarafa çevirmek ve meleklerini öldürmek için, hükümetler onu usul usul eski örnekler mezarına sürüklüyorlar. Hükümetler kendi istediklerinden daha büyük bir hazla insanın bilgiye ulaşmakta olduğunu hissediyorlar; onların örnekçilik politikaları korkularının barometresidir. Bu siyasi papalığın, eski kilisenin papalığı gibi, artık zamanı geçmiştir; ortadan kalkması yakındır. Eski püskü hatıralık eşya ile modası geçmiş eski örnekler, keşiş ile hükümdar, hepsi beraber çürüyüp gidecektir.

Örneğin prensibine hiç bakmadan, yalnız örnek ile hükümet idare etmek, kurulması mümkün olan sistemlerin en bayağısıdır. Birçok hallerde o örnekler bir örnek diye değil, bir ibret diye alınmalı; taklit edilecek yerde onlardan sakınılmalıdır; böyle yapılacak yerde, o örnekler, topu birden alınarak hemen anayasa ve kanun yerine konmaktadır.

Bu örnekçilik doktrini ya insanları hep bilgisiz tutmak için bir siyasettir, ya da hükümetler kocadıkça onlarda aklın yozluğa uğradığını ve ancak "örnekler"in koltuk değnekleri veya yüksek ayakları[4] ile aksayarak yürüyebildiklerinin fiilî bir itirafıdır. Öncelerinden daha akıllı oldukları iftiharla düşünülmek gereken aynı şahıslar, nasıl oluyor da aynı zamanda, ölen aklın sadece hayaletleri gibi görünüyorlar? Geçmişe edilen şu muamele ne gariptir! Eski zamanlardan, bazı maksatlarla, karanlık ve bilgisizlik çağı diye bahsederler; diğer bazı maksatlarla da, onu dünyanın ışığı yerine koyarlar.

Örnekler doktrininin izinden yürünmek gerekiyorsa, hükümet masraflarının aynı şekilde devam etmesine gerek yoktur. Pek az işi olan adamlara neden denize atarcasına para vermeli? Eğer vukua gelebilecek her olay, o örneklerin içinde zaten varsa, kanun yapmanın sonu gelmiştir; her yeni olay için, bir lûgat gibi, örneklere bakmak elverir. Böyle olunca, ya hükümet artık bunaklık çağına gelmiştir, gençleştirilmeye muhtaçtır; ya da onun aklının kullanılacağı bütün olaylar geçmişte zaten olup bitmiştir.

Şimdi bütün Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de garip bir olay gözümüze çarpıyor; millet bir tarafa, hükümet başka tarafa bakıyorlar – birincisinin gözü ileride, ikincininki ise geride. Eğer milletler ıslahatta ısrar ederken, hükümetler böyle eski örnekler üzerinde yürümekte devam ederlerse, sonunda bunların birbirlerinden bir daha birleşmemek üzere ayrılmaları gerekir; bu noktada ne kadar erken ne kadar uygarca bir karara varırlarsa o kadar iyi olur.[5]

---

4 Batak veya sulak arazide yürüyebilmek için, çoğunlukla, çobanlar tarafından kullanılan ayaklık, esas – ç.n.

5 İngiltere'de ziraat, faydalı sanatlar, yapım işleri ve ticarette başarılan ıslahat, İngiliz Hükümetinin eski örnekler üzerinden yürümekten ibaret olan istidadına rağmen vücuda getirilmiştir. Bu ıslahat fertler ile onlar tarafından kurulan ve halkın deyişi ile, içinde hükümetin on paralık bir yardımı olmayan, birçok ortaklıkların atılgan çabalarından meydana gelmiştir. Bu şeyleri tasarlarken veya yaparken hiç kimse ne hükümeti, ne de kim gelmiş, kim gitmiş onu asla düşünmemiştir bile; o kimsenin hükümetten tek beklemiş olduğu şey, gölge etmeyip *kendisini rahat bırakması* olmuştur. Pek sersem üç dört hükümet gazetesi, o ıslahatı bakana mal ederek, durmadan millî ıslahat ruhuna tecavüz-

Hükümetlerin kendilerinden ayrı bir şey olarak, genellikle anayasalardan böylece bahsettikten sonra, şimdi de bir anayasanın yapısını kuran kısımları gözden geçirmeye başlayalım.

Fikirler bu konuda birbirinden, meselenin tamamında olduğundan daha çok ayrılmaktadır. Bir milletin, kendi hükümetine kanun diye kılavuz olacak bir anayasaya sahip olması lüzumu, doğrudan doğruya saray mensubu olmayan bütün insanların üzerinde birleşecekleri basit bir meseledir. Fikirler ve meseleler, sadece anayasanın yapısına giren kısımlarda ayrılıp çoğalıyor.

Fakat diğer her güçlük gibi bu zorluk da, doğru bir şekilde anlaşılır hale konunca, hafifler.

En önemli mesele, bir milletin bir anayasa kurmaya hakkı olduğudur.

Milletin bu hakkı, başlangıçta, en akıllıca bir şekilde kullanıp kullanmayacağı tamamıyla ayrı bir meseledir. Millet bu hakkı kendi takdirine uygun şekilde kullanır; ve böyle yapmakta devam ede ede, nihayet bütün hatalar giderilir.

Bu hak bir millette yerleşince, milletin o hakkı kendi zararına olarak kullanacağından hiç korkmamalıdır. Bir milletin, haksız olmakta hiçbir menfaati olamaz.

Bütün Amerika Anayasaları, bir genel ilkeye dayanmakla beraber, bunların içinde iki tanesi yoktur ki anayasaların yapısına giren kısımlarda ya da mevcut hükümetlere verdikleri yetkilerin dağılışında tıpatıp birbirinin aynı olsun. Bazıları daha çok, bazıları daha az çapraşıktır.

Bir anayasa yapılırken ilk göz önüne alınması gereken şey, hükümetlere hangi amaçlar için ihtiyaç olduğudur. İkincisi, bu gayeleri elde etmek için kullanılacak en iyi ve en az masraflı araç nelerdir, noktasıdır.

Hükümet bir millî ortaklıktan fazla bir şey değildir; bu ortaklığın hedefi de, gerek fertçe gerek toplu olarak, herkesin iyiliğidir. Her insan huzur ve güven içinde kendi işi gücü ile meşgul olmak, çalışmasının meyvelerinden, mülkünün ürünlerinden faydalanmak ve bütün bunları mümkün olan en az masraf-

---

de bulunuyorlar. Onlar benim şu kitabımı da bir bakana mal edebilirler; bu ne kadar gerçeğe uygun olursa, öbürü de öyledir.

la elde etmek ister. Bunlar başarılmakla, hükümetin kurulmasını gerektiren bütün maksatlar karşılanmış olur.

Hükümeti, üç ayrı genel bölümde düşünmek âdet olmuştur: Yasama, yürütme, yargı.

Fakat muhakememizi terim kalabalığı alışkanlığından arınmış bir şekilde işletecek olursak, sivil hükümeti birleştiren kuvvetlerin, ikiden fazla kola ayrılmadığını fark edebiliriz; bunların biri yasama veya kanun yapma kuvveti, öbürü de kanunları yürütme veya yerine getirme kuvvetidir. Böyle olunca, sivil hükümete ait her şey, bu iki bölümden birine girer.

Kanunların yerine getirilmesine ilişkin olmakla, yargı denen kuvvet hakkıyla ve tam manasıyla her memleketin yürütme kuvvetidir. Her ferdin başvurmak zorunda olduğu ve kanunların yerine gelmesini sağlayacak olan, bu kuvvettir; kanunların resmî uygulanışı konusunda başka türlüsünü düşünmeyiz de. İngiltere'de olduğu gibi, Amerika ile Fransa'da da, bu kuvvet, hâkimden başlayarak bütün yukarı adalet kademelerine kadar gider.

Monarşiye yürütme kuvveti demekten ne murat edildiğinin açıklanmasını saray mensuplarına bırakıyorum. Monarşi, sadece, hükümetin tasarruflarının ona mal edildiği bir isimden ibarettir; başka herhangi bir ad da olsa, veya hiçbir ad olmasa da, aynı maksadı yine karşılardı. Bu yüzden kanunların otoritesi ne artar ne eksilir. Kanunları ayakta tutan şey, onların prensiplerinin adaletliliği ile bir milletin onlara karşı duyduğu ilgi olmalıdır. Şayet kanunlar bu destekten gayrisine muhtaç olurlarsa, bu hal, hükümet sisteminde kusurlu bir şeyin var olduğunu gösterir. Tatbiki güç olan kanunlar genellikle iyi olamazlar.

Yasama kuvvetinin düzenlenmesi konusunda türlü usuller kabul edilmiştir. Amerika'da yasama kuvveti genel olarak iki meclisten oluşur. Fransa'da yalnız bir meclis ile yetinilmiştir. Fakat her iki memlekette de tamamen temsil esasına dayanır.

Hal odur ki insanlık (gasp edilmiş iktidarın uzun süren istibdadı yüzünden), hükümet prensip ve usullerinin en iyisini elde etmek için gereken denemeleri yapmaya o kadar az fırsat bulmuştur ki, *hükümet ancak şimdi bilinmeye başlamıştır,* ve birçok hususları belli etmek için elde henüz yeter deneme yoktur.

İki meclis usulüne karşı şu itirazları ileri sürerler:

Birincisi: Herhangi bir mesele hakkında, henüz *o mesele* yasama meclisinin *bütününe nazaran* sadece konuşulma devresinde iken – yani yeni tartışmalara açık iken, meclisin kısımlarının herhangi birinde oylama ile son karara varılmasında bir birbirini tutmazlık vardır.

İkincisi: Oylamalar her mecliste ayrı yapıldığı için, iki meclis usulü, azınlığın çoğunluğu idare etmesi ihtimaline daima kapıyı açık bırakır; tatbikatta bu çok defa ortaya çıkar, hele bazı hallerde, büyük bir bağdaşmazlık derecesine varır.

Üçüncüsü: Birbirini keyfî bir şekilde durduran veya denetleyen iki meclis uygunsuzdur; zira bunlardan hiçbirinin öbüründen daha akıllı ve daha iyi olduğunu, doğru temsil prensiplerine göre ispat etmeye imkân yoktur. Yanlış şeylere mâni olabilecekleri gibi doğrularını da engelleyebilirler. Onun için, bir makama, onu kullanacak aklı veremeden veya onun doğru kullanılacağından emin olmadan yetki vermek, işi talihe bırakmayı ihtiyatkârlığa hiç değilse eşit kılar.[6]

Tek meclis usulüne karşı yöneltilen itiraz, böyle bir meclisin

6 İngiliz Parlamentosu'nu teşkil eden iki meclise gelince, bunlar tesir altında kalarak fiilen tek meclis haline gelmiş görünürler ve bir yasama meclisi olarak da kendine özel bir kıvamı yok gibidir. Herhangi bir zamanda her kim ise bakan, ona afyondan bir değnekle dokunur o da itaat uykusuna dalar.

Fakat bu iki kamaranın ehliyetlerine ayrı ayrı bakarsak, arada, bir yetkiyi gereği gibi kullanacak, aklın bulunduğundan emin olamadığımız bir makama bu yetkiyi vermenin abesliğini açığa vuracak kadar büyük fark görülür. İngiltere'de temsil gayet berbat olduğu halde, Lordlar Kamarası denen şeye kıyaslanırsa, çok daha gelişmiştir; bu takma isimli meclis (Lordlar Kamarası) öyle küçümsenir ki, halk hemen hemen onun ne işle meşgul olduğunu bile araştırmaz. Keza bu kamara en fazla tesir altında ve milletin genel ilgisinden en uzak kalmış görünür. Türk-Rus harbine girme hakkındaki müzakereler esnasında Lordlar Kamarası'nda bunun lehinde olan çoğunluk doksandan fazla idi, halbuki ondan iki kat fazla üyesi olan öbür kamarada çoğunluk altmış üç idi.

Mr. Fox'un "jürilerin haklarına dair kanun tasarısı" hakkındaki işlemler de işaret edilmeye değer. Lordlar denen kişiler bu tasarının dışında bırakılmışlardı. Onlar zaten tasarının başkalarına vermekte olduğu imtiyazlardan daha çoğuna sahiptirler. Onlar kendi kendilerinin jürileridir; şayet lordlardan biri hakkında iftiradan dolayı –hattâ kovuşturma yapılsa, mahkûm dahi olsa– ilk defasında ceza görmez. Hiçbir memlekette kanunlarda böyle eşitsizlikler olmamalıdır. Fransız Anayasası şöyle der: *Gerek korumada gerek cezada, kanunlar her fert için birdir. Kanun önünde herkes eşittir.*

daima çok acele karar vermek eğiliminde olmasıdır. Lâkin şurası da hatırda tutulmak lâzımdır ki, bir yasama meclisinin izleyeceği prensipleri koyan, yetkilerini belli eden bir anayasa mevcut olunca, diğer her türlü frenden daha tesirli olan ve daha kuvvetle işleyen bir fren zaten elde edilmiş olur. Örneğin:

I. George'un saltanatının başlangıcında, meclislerin sürelerini şimdikinden daha uzun bir döneme çıkarmak için İngiltere Parlamentosu'ndan geçirilen kanuna benzer bir teklif, Amerikan yasama meclislerinden birinde yapılacak olsa, bunun freni anayasada vardır; gerçekten, anayasa, parlamento için, *sen şu kadar süre devam edeceksin, daha fazla değil,* der.

Bir taraftan tek meclis usulüne karşı ileri sürülen lüzumundan fazla acele bir parlama ile hareket etmek itirazını bertaraf etmek için, ve aynı zamanda iki meclis usulünden ileri gelen birbirini tutmazlıkları, hattâ bazı hallerde, saçmalıkları gidermek üzere, her ikisini düzeltici çare olarak, şu aşağıdaki usul ileri sürülmüştür.

Birincisi; bir tek temsil heyeti kabul etmek.

Saniyen; bu kurulu, ad çekerek, iki veya üç kısma ayırmak.

İkincisi; teklif olunan her kanun tasarısını önce sıra ile bu kısımlarda müzakere ettirmek; her kısımdaki müzakerelerde öbürlerinin, dinleyici olarak fakat oylamaya katılmaksızın, hazır bulunmalarına müsaade etmek. Ondan sonra genel oturum açmak ve işi orada oya koyup karara bağlamak için bütün meclisi toplamak.

Teklif olunan bu düzeltici çareye, temsil kurulunu devamlı bir yenileme halinde bulundurmak üzere, bir yenisi daha ilâve olunmuştur ki o da her memlekette bir yıllık bir sürenin sonunda millet meclisinin üçte birinin milletvekilliğinden ayrılarak yerlerine yenilerinin seçilmesidir. İkinci yılın sonunda diğer üçte bir aynı tarzda yenilenir, her üç yılda bir de genel seçimlere gidilir.[7]

---

7 İngiltere'deki temsil durumu üzerinde durup düşünmeye değmeyecek kadar saçmadır. Temsil edilen kesimlerin hemen hepsi tenhalaşmakta, temsil edilmeyenler ise kalabalıklaşmaktadır. Milletin bir kurucular meclisi toplayarak hükümetinin bütün durumunu gözden geçirmesi lâzımdır.

Lâkin bir anayasanın ayrı ayrı kısımları nasıl düzenlenirse düzenlensin, hürriyeti esaretten ayırdeden *bir* genel prensip vardır ki, o da, *bir milletin başındaki her irsi hükümetin, o millet için bir nevi esaret, temsilî hükümetin ise hürriyet olduğudur.*

Göz önüne alınması gereken biricik görüş olan MİLLÎ ORTAKLIK açısından bakılınca, hükümet, kısımları arasında çıkabilecek herhangi bir aksaklıktan düzeni bozulmayacak şekilde kurulmak gerekir. Onun için, hiçbir ferdin eline bu düzeni aksatabilecek hiçbir olağanüstü yetki verilmemelidir. Hükümetteki şahıslardan herhangi birinin ölümü, hastalanması, bir yere gitmesi veya ayrılmasının, millet için, aynı olayın, İngiliz Parlamentosu'na ya da Fransız Millî Meclisi'ne mensup bir zatın şahsında vuku bulmasından başka farklı bir sonucu olmamak lâzımdır.

Bir ferdin başına gelen veya onun yaptığı herhangi bir şey ile bir milletin şaşkınlığa uğraması kadar o milletin büyüklüğüne eksiklik veren hemen hemen hiçbir şey olamaz; hele çoğunlukla bu aksamaya sebep olan şahsın yaradılış bakımından değersiz biri oluşu ile manzara büsbütün gülünç bir hal alıyor. Senato'da bir kaz bulunmadıkça işlemeyecek tarzda kurulmuş bir hükümet olup da o kaz da hastalansa veya uçup kaçıverse idi, bundan çıkacak güçlükler tam, kaçan veya hastalanan kazın adı kral imişçesine büyük ve gerçek olurdu. En gülünç şeylerin hükümetler içinde yapıldığının farkına varmıyoruz da, kendi başlarını sersemce güçlüklere sokan insanların hallerine gülüyoruz.[8]

---

8 Öyle rivayet ederler ki İsviçre Bern kantonunda, çok eski zamanlardan beri, masrafı kanton bütçesinden ödenmek üzere bir ayı beslemek âdet olmuş; halkı da eğer bir ayıları olmazsa mahvolacaklarına inandırılmışlar. Birkaç yıl önce bu ayı hastalanıp ansızın ölmüş. Hayvancağız öyle apansız göçüvermiş ki kanton idaresi hemencecik yerine başka bir ayı bulamamış. Bu "fasılai saltanat" esnasında halk bakmış ki buğday yine büyüyor, bağ yine üzüm veriyor, güneşle ay yine doğup batıyor, velhasıl her şey eskisi gibi yürüyüp gidiyor. Bu hallerden cesaretlenen ahali artık ayı beslememeye karar vermişler. Çünkü, "ayı hiç doymak bilmeyen masraflı bir hayvandır; hem ahaliye zarar vermesin diye onun tırnaklarını sökmeye de mecbur oluyorduk" diyorlarmış.

Bern ayısının hikâyesi, XVI. Louis'nin kaçması sırasında, bazı Fransız gazetelerinde naklolunmuştu; hikâyenin krallığa bir dokundurma olduğunu Fransa'da muhakkak herkes fark eder; fakat öyle anlaşılıyor ki Bern aristokratları bundan bizzat kendileri alınmışlar ve o zamandan beri Fransız gazetelerinin okunmasını yasak etmişlerdir.

Bütün Amerikan anayasaları, monarşi memleketlerinde ortaya çıkan çocukça güçlükleri bertaraf edecek seviyededir. Orada, hangi hadiseden dolayı olursa olsun, hükümet bir an durmaz. Temsil sistemi her şeyi sağlar; bu, milletler ile hükümetlerin daima kendilerine yaraşır bir hüviyet içinde görünmelerine imkân veren biricik sistemdir.

Hiçbir ferdin eline olağanüstü kudret verilmemek gerektiği gibi, gene hiçbir şahsa devlet parasından onun devlete yaptığı hizmetlerin değerinden fazla ödenek verilmemek gerekir. Bir kimsenin unvanının başkan, kral, imparator, senato üyesi olmasının, veyahut protokolün veya deliliğin icat edebileceği veya kof böbürlenmenin kendi kendine takınabileceği herhangi başka bir unvan olmasının hiç hükmü yoktur. Bu unvanlar sadece kişinin devlet içinde yapabileceği bir hizmeti gösterir ve mutat devlet görevlerinde bulunan böyle herhangi bir kimsenin hizmeti, bu görev ister krallık, başkanlık ya da senato azalığı olsun, isterse herhangi başka bir ad veya unvan taşısın, yılda on bin İngiliz lirası değerini hiçbir vakit aşamaz. Dünyada yapılan bütün büyük hizmetler, bunların karşılığında hiçbir şey kabul etmeyen gönüllü insanlar tarafından görülür. Fakat mutat devlet görevleri her zaman öyle genel liyakat ölçülerine göre ayarlanmıştır ki, her memlekette bunları yapabilecek birçok insan bulunur. Böyle olunca, bu hizmetler çok olağanüstü mükâfata lâyık olamazlar. Swift'in dediği gibi, *hükümet basit bir şeydir, onu başarabilecek kabiliyette kafa çok bulunur.*

Bir memlekette vergi vermeye mecbur edilen insanların binlercesi yoksulluk içinde kıvranır ve sefalet ile boğuşurken, bir tek adamın beslenmesi için genel vergilerden ödenen yılda bir milyon İngiliz lirasından söz etmek, insanlığa sığmaz bir şeydir. Hükümet, hapishanelerle saraylar ve yoksulluk ile debdebe aralarındaki tezattan ibaret değildir; yoksulun elindeki birkaç parayı çalmak ve sefilin sefaletini arttırmak için de kurulmamıştır. Fakat işin bu kısmından söz açmayı ileriye bırakarak, şimdilik, siyasi düşünceler alanında kalacağım.

Bir hükümette herhangi bir ferde olağanüstü yetkiler ve aşırı paralar verilince o adam, etrafında her çeşit ahlâk bozukluğu-

nun doğup geliştiği bir merkez haline gelir. Bir insana senede bir milyon İngiliz lirası verir ve buna milletin kesesinden makamlar ihdas etmek ve mevkiler dağıtmak yetkisini de katarsanız, artık o memleketin hürriyetleri güven altında olmaktan çıkar. Saltanat makamının ihtişamı denen şey, devletin fesada uğramasından başka bir şey değildir; o, milletin verdiği vergilerle lüks bir tembellik ve gevşeklik içinde yaşayan bir asalaklar güruhundan kurulmuştur.

Bir kere böyle bir bozuk sistem yerleşince, daha aşağı kademelerdeki bütün suiistimallere siper ve kalkan olur. Islahat ruhunu desteklemekte, yılda bir milyon alan adam, en arka gelir; çünkü bu ıslahatın ucunun kendine dokunması ihtimalinden korkar. Aşağı kademelerdeki suiistimaller asıl kaleyi muhafaza eden birer dış tahkimat gibi olduklarından, kralın onlara kanat germesi hep kendi çıkarı içindir. Bu çeşit bir siyasi hisar vücuda getiren bu insanlar arasında öyle ortak bir bağlılık vardır ki, bunların birbirlerine saldıracaklarını asla beklememelidir.[9]

Koruduğu suiistimaller olmasa, monarşi dünyada böyle asırlarca devam edemezdi. O, bütün öbür hilelere kanat geren "ana

9 Hükümetlerdeki bir ahlâk bozukluğunu hatıra getirmeyecek bir konuya değinmek pek seyrek mümkündür. "Dış tahkimat" benzetişi de, yazık ki, yukarıda ima olunan meseleye doğrudan doğruya ilgisi olan bir olayı sınırı içine almaktadır.

Eski veya bugünkü hükümetler tarafından işlenmiş ya da korunmuş birçok görevi kötüye kullanma örnekleri içinde, bir adamı ve mirasçılarını halkın parasıyla beslenmek üzere yine onun sırtından bir malikâneye yerleştirmekten daha büyük olanı yoktur.

İnsanlık, fakirlerin görülüp gözetilmelerini emreder; fakat bir hükümet, hangi ahlâki veya siyasi hakla, Duke of Richmond denen şahsın millet hesabına besleneceğini söylemek fodulluğunda bulunur? Hem, ortalıkta dolaşan söylentiler doğru ise, Richmond Dükünün "hazine-i hassa"sına para vermeden, Londra'da bir dilenci o azıcık kömürünü de satın alamazmış. Bu verginin yıllık tutarı bir şilinden ibaret bile olsaydı, prensibin haksızlığı yine değişmezdi. Fakat hele söylendiği gibi bu para senede yirmi bin İngiliz lirasından aşağı olmayan bir toplamı buluyorsa, bu paranın aşırı kabarıklığı, bu verginin yürürlükte kalmasına müsaade edilemeyecek kadar ciddidir. Bu misal, monarşi ile aristokrasinin sonuçlarından bir tanesidir.

Bu misali zikrederken hiçbir şahsî düşmanlık fikriyle hareket etmiyorum. Kim olursa olsun bir adamın milletin sırtından geçinmesini bayağı bir hareket sayarım, böyle olmakla beraber kötülüğün başı hükümettedir. Bu hal o kadar almış yürümüştür ki partilerin iktidarda ya da muhalefette olmaları hiçbir fark meydana getirmez: Onlar birbirlerinin garantisinden emindirler.

fitne"dir. Yağmaya başkalarının da katılmalarına göz yummak suretiyle, kendine dostlar edinir; bunu yapmadığı gün saray mensuplarının tapacağı olmaktan çıkar.

Bugün anayasaların dayandıkları prensip, hükümete miras yolu ile hak iddialarını reddettiği gibi, imtiyazlar adı altında anılan o gasp edilmiş şeylerin hiçbirini de kabul etmez

Şayet imtiyazların kolay anlaşılır bir güvenle bir ferdin eline verilebileceği bir hükümet varsa, o da, Amerika federal hükümetindedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı sadece dört yıllık bir süre için seçilir. O yalnız kelimenin genel anlamında güvene lâyık bir adam değildir; aynı zamanda, onu bir elemeden geçirmek için anayasaya özel bir usul konmuştur. Otuz beş yaşını bitirmeden oraya seçilemez; aynı zamanda memleketin yerlisi olması şarttır.

Bu halleri İngiltere Hükümetine tatbik ederek bir kıyaslama yapınca aradaki fark maskaralık derecesini bulur. İngiltere'de imtiyazları kullanan şahıs çoğunlukla bir yabancıdır; daima yarı yabancıdır, ve daima bir yabancı ile evlidir. Hiçbir vakit memleketle tam bir doğal veya siyasi ilgisi yoktur; hiçbir şeyden sorumlu değildir; on sekizinde ergen olur; yine de böyle bir şahıs, hattâ milletin haberi olmadan bile, yabancı memleketlerle ittifaklar akdine, milletin onayını almadan harp ve sulh yapmaya mezundur.

Dahası var. Gerçi bu adam hükümeti başkasına vasiyet edemezse de, hanedandan kimin kiminle evleneceğini emredebilir ki bu da, neticede, aynı gayenin büyük bir kısmını gerçekleştirir. Hükümetin yarısını doğrudan doğruya Prusya'ya vasiyet edemez ama hemen hemen aynı neticeyi meydana getiren bir evlenme ortaklığı kurabilir. Bu şartlar altında, İngiltere'nin talihi varmış ki Kıta üzerinde bulunmamış; yoksa, Hollanda gibi Prusya'nın diktatörlüğü altına girerdi. Prusya, hükümeti vasiyet etme istibdadına aynen başvurulmuş olması halindeki kadar tesirli bir şekilde, Felemenk'i evlenme yoluyla idare etmektedir.

Amerika'da başkanlık (yahut, bazen dedikleri gibi, yürütme organı) bir yabancının kabul olunmadığı tek makamdır; İngiltere'de ise kabul olunduğu tek makamdır. Bir yabancı, parla-

mento üyesi olamaz, fakat kral denen nesneye gelince onu olabilir. Eğer yabancıları uzak bulundurmaya sebep varsa, asıl bu yerlere sokmamak lâzım gelirdi. Zira en çok zarar buralardan yapılabilir; her çeşit menfaat ve mensubiyet eğilimlerini birleştirmek sayesinde, güvenlik en iyi buralarda sigorta altına alınabilir. Lâkin milletler, anayasa kurma büyük işinde ilerledikçe, yürütme denen bu devlet kısmının mahiyet ve görevini daha ince elekten geçireceklerdir. Yasama ve yargı kesimlerinin ne olduklarını herkes anlayabilmektedir ama, Avrupa'da ikisinden ayrı olarak yürütme denen kısma gelince, bu, ya siyasi bir fazlalık ya da bir bilinmez şeyler kargaşalığıdır.

Oraya dışarıdan veya bir memleketin ayrı ayrı yerlerinden, millî temsilcilere sunulmak üzere, raporların gönderileceği bir nevi resmî daire kurulması, maksada tamamıyla yeter; buna yürütme makamı demenin hiçbir manası olmadığı gibi, onu yasama makamının astı olmaktan başka türlü düşünmeye de imkân yoktur. Her memlekette egemen makam, yasama kuvvetidir; ondan gayrisi birer resmî dairedir.

Bir anayasanın prensiplerinin düzenlenmesinden ve ayrı ayrı kısımlarının teşkilâtlandırılmasından sonra yapılacak iş, milletin anayasadaki yetkilerin kullanılmasını kendilerine emanet edeceği kimselerin geçimini sağlamaya kalır.

Bir milletin herhangi bir görev vereceği yolda çalıştıracağı şahıstan vaktini ve hizmetini hiçbir karşılık gözetmeden o işe vakfetmesini istemeye hakkı olmayacağı gibi, hükümetin bir kısmının geçimini sağlamak, diğer bir kısmınkini sağlamamak için de hiçbir sebep gösterilemez.

Lâkin bir hükümetin herhangi bir kısmında görevlendirilmek şerefinin yeter bir mükâfat sayılması gerektiği kabul olunursa, bunun herkes hakkında böyle olması gerekir. Bir memleketin yasama meclisinin üyeleri fahri olarak hizmet edecekse, ister krallık ister herhangi bir başka nam altında, yürütme organı denen kısım da aynı tarzda hizmet etmelidir. Birine para verip öbürünün hizmetini bedava kabul etmek birbirini tutmaz.

Amerika'da hükümetin her dairesinde münasip bir ücret usulü vardır; fakat hiçbirine savurgancasına para verilmez.

Kongre'nin ve meclislerin her üyesine masraflarını karşılayacak bir şey ödenir. İngiltere'de ise hükümetin bir kısmına en bol keseden para verildiği halde öbür kısmına hiç verilmez; bunun neticesi şudur ki, birinciler rüşvet verebilmek imkânları ile donatılıyorlar, ikinciler de rüşvetle elde edilebilecek bir duruma sokuluyorlar. Bu masrafın dörtte birinden daha azı ile, eğer Amerika'daki gibi tatbik olunsa, rüşvet alıp verme derdinin büyük bir kısmının ilâcı bulunmuş olurdu.

Amerikan anayasalarındaki diğer bir devrim de şahsa mal edilen bütün yeminlerin kaldırılması olmuştur. Amerika'da sadakat andı yalnız millete edilir. Herhangi bir ferdi mecaz yolu ile milletin yerine koymak uygun değildir. En başta gelen gaye, bir milletin mutluluğudur. Böyle olunca, sadakat andındaki maksat, bundan mecaz yolu ile herhangi bir şahsa veya onun adına içilmesi ile, belirsiz bir hale getirilmemelidir. Fransa'da vatandaşlık andı denen, yani *millet, kanun ve kral* adlarına içilen ant, yerinde değildir. Eğer ant içilecekse, bu ant, Amerika'da olduğu gibi, ancak millete edilmelidir.[10] Kanun iyi de olabilir, olmayabilir de; fakat burada bir milletin mutluluğuna yarar olmaktan başka bir anlamı olamaz; bundan dolayı da o anlamın içinde bu zaten vardır. Andın geriye kalan kısmı ise hiç uygun değildir, zira kişilere mal edilen bütün antlar kaldırılmak lâzımdır. Bunlar, bir taraftan istibdadın öbür yandan köleliğin kalıntılarıdır; YARADAN'ın adı da kullarının alçalmasına tanıklık etmek için öne sürülmemelidir; yok eğer, Allah'ın adı daha önce işaret olunduğu gibi, milletten kinaye olarak alınıyorsa, bu konuda pek aşırı bir sözdür. Bir hükümetin ilk kuruluşunda içilen antlar lehinde ileri sürülebilecek özür ne olursa olsun, ondan sonra bunlara izin vermemek lâzımdır. Eğer bir hükümet antların desteğine muhtaç ise, bu, hükümetin tutulmaya lâyık olmadığını ve desteklenmemesi lâzım geldiğini gösteren bir alâmettir. Siz hükümeti gerektiği gibi kurun, o kendi kendine ayakta durur.

Konunun bu kısmını şu düşüncelerle bağlayacağım: Meşruti hürriyetin sürekli güvenini ve ilerlemesini sağlamak için yapılan en büyük ıslahattan biri, yeni anayasalara, bunların zaman

10 Kanun adına ant içmeye gelince – ç.n.

zaman gözden geçirilmelerine, değiştirilmelerine ve bunlara eklemeler yapılmasına dair konulan hükümdür.

Mr. Burke'ün siyasi inanına temel olarak aldığı *gelecek nesilleri kıyamete kadar taahhüt ve denetim altına sokma, bütün ileriki nesillerin haklarından ebedi olarak vazgeçme* prensibi bugün artık tartışma konusu yapılmayacak kadar çürütülmüş, reddedilmiştir; onun için keyfiyeti sadece açığa vurmakla yetinip geçiyorum.

Hükümet henüz yeni yeni anlaşılmaya başlıyor. Şimdiye kadar tamamıyla zilyetliğe dayanan, ve hakların kökenlerinin araştırılmasını bütünü ile yasaklayan bir zor kullanılmasından ibaretti. Hürriyetin düşmanı hürriyetin hâkimi kaldıkça, elbette hürriyet prensipleri fazla ilerleyemezdi.

Amerika'nın anayasaları ile Fransa'nın anayasası ya yeniden gözden geçirme için bir süre belirlemişlerdir; ya da düzeltme ve iyileştirmelerin yapılacağı usulü tespit etmişlerdir. İhtimal prensipleri fikirler ve tatbikat ile bağdaştıran hiçbir şeyi, uzun yıllar boyunca hal ve şartların ilerlemesi ile bir dereceye kadar bozulmayacak ve duruma uyarlığını kaybetmeyecek tarzda kurmak mümkün değildir. Onun için, aksaklıkların, tâ ıslahat cesaretini kırıncaya kadar, ya da ihtilâller koparıncaya kadar birikmesini önlemek üzere, onların ortaya çıktıkça düzeltilmelerinin çaresini önceden düşünmek en iyi yoldur.

İnsan hakları bütün insan nesillerinin haklarıdır; hiçbir nesil bunu kendi tekeli altına alamaz. Uyulmaya değer bir kurala, değerinin hatırı için uyulur; kuralın güvenliği bundadır; yoksa o kuralın tâbi tutulabileceği fuzuli şartlarda değildir. Bir kimse mirasçılarına bir mal bıraktığı zaman buna, onlar bunu ille kabul zorundadırlar şeklinde bir mecburilik eklemez. O halde anayasalar için neden başka türlü davranalım?

Bugün bulunabilecek ve günün şartlarına uygun en iyi anayasanın bu mükemmelliği belki birkaç yıldan fazla sürmeyebilir. Hükümet konusunda şafak sökmekte, insanoğlunun üzerine görülmedik bir akıl güneşi doğmaktadır. Şimdiki eski hükümetlerin barbarlığı sona erince, milletlerin birbirlerine karşı ahlâki durumu değişmiş olacaktır. İnsan artık, sırf tesadüfen

başka başka isimli memleketlerde doğmuş olduklarından dolayı kendi cinsdaşlarını düşman sayan vahşi fikirle beslenerek büyümeyecektir. Öbür yandan, anayasalar ile gerek dış, gerek iç olaylar arasında daima bir münasebet mevcut olduğundan içeride ve dışarıdaki her değişiklikten faydalanma çaresi de, her anayasanın içinde mutlaka bulunmalıdır.

Daha şimdiden İngiltere ile Fransa'nın birbirlerine karşı milletçe davranışlarında, çok değil sadece birkaç yıl öncesine baktığımızda, başlı başına bir devrim olan bir değişiklik görüyoruz. Bir Fransız Millî Meclisi şerefine İngiltere'de kadeh kaldırılacağını ya da iki millet arasında dostça bir ittifakın her ikisinin isteği haline geleceğini önceden kim görebilir veya böyle bir şeye kim inanabilirdi? Bu hal gösterir ki insan, hükümetler tarafından ahlâkı bozulmasa, doğal olarak insanın dostudur ve insan tabiatı aslında kötü değildir. İki memleketin hükümetlerinin telkin ve vergi toplama maksadına alet ettikleri o kıskançlık ve yırtıcılık ruhu, şimdi yerini aklın, menfaatin ve insanlık duygusunun buyruklarına bırakmaktadır. Artık sarayların ipliği pazara çıkmaya başlamıştır; o sahte esrarengizliğin, insanlığın aldatılmasında kullandıkları bütün yapma sihirbazlıklarla beraber, yıldızı sönmektedir. Öldürücü yarayı almıştır; bir süre daha dirense deprense bile, muhakkak canı çıkacaktır.

İnsana ait olan her şey gibi hükümetin de ıslahata açık tutulması lâzımdır; böyle yapılacak yerde, tersine, yüzyıllar boyunca, insan soyunun en bilgisiz ve en kötü fertlerinin tekeli altında kalmıştır. Onların berbat idarelerini ispatlamak için, her milleti inleten aşırı vergilerden ve borçlardan, dünyayı içine yuvarladıkları başka kavgalardan daha başka tanıta ihtiyacımız var mıdır?

Böyle barbarca bir halden henüz sıyrılmaktayız; hükümetin daha ne raddeye kadar düzeltilip iyileştirileceğini kestirmek için vakit çok erkendir. Şimdiden görebildiğimiz şudur, bütün Avrupa bir tek büyük cumhuriyet olabilir, insanoğlu da bütün bu dertlerden kurtulabilir.

V. BÖLÜM

AVRUPA'NIN DURUMUNU DÜZELTMENİN YOLLARI VE ÇARELERİ VE ÇEŞİTLİ DÜŞÜNCELER

Dünya ölçüsünde büyük ve bütün insanlık âlemini içine alan bir konuyu gözden geçirirken incelemelerimizi bir tek yöne hasretmek imkânı yoktur. Konu, insanla ilgili olan her vasıf ve şartı kapsayıcıdır; fert, millet ve dünya, hepsi onun içinde hamur olur.

Amerika'da çıkan küçük bir kıvılcımdan, hiç sönmeyecek bir alev parlamıştır. *Ultima Ratio Regum*[1] gibi yakıp yıkmaksızın ilerleyerek milletten millete yayılıyor; topsuz tüfeksiz bir hareketle memleketleri fethediyor. Hemen hemen nasıl olduğunu anlamadan insan kendini değişmiş buluyor. Menfaatlerini adaletli bir şekilde gözete gözete haklarının neler olduğunu öğreniyor; ve neticede istibdadın kudret ve kuvvetinin, bütünüyle, "ona karşı durmaktan korkmak"tan ibaret olduğunu, ve "hür olmak için kendisinin hür olmayı istemesinin yeter olduğunu" keşfediyor.

Bu kitabın bütün bundan önceki kısımlarında, hükümetlere temel olması gereken bir ilkeler sistemini kurmaya giriştikten sonra, şimdi bu bölümde o ilkeleri uygulamaya başlamanın yollarını ve çarelerini anlatmaya başlayacağım. Fakat konunun bu kısmını daha uygun ve kuvvetli bir şekilde sunabil-

1 Kralların son tanıtı, yani; harp – ç.n.

mek için, konuya girmeden önce, o ilkelerden çıkan veya onlarla ilgili olan bazı düşüncelerimi burada söylemek ihtiyacını duyuyorum.

Hükümetin şekli veya anayasası ne olursa olsun, onun *kamunun* saadetinden başka bir hedefi olmamak lâzımdır. Hükümet bunun yerine toplum kısımlarının herhangi birinde perişanlık yaratacak veya bunu arttıracak şekilde iş görüyorsa hatalı bir sistem üzerindedir, düzeltmek lâzımdır.

Konuşma dilinde, insanın halini uygar yaşayış ve uygarca olmayan yaşayış diye ikiye ayırırız. Birincisinde mutluluk ve bolluk, ikincisinde zorluk ve yoksulluk vardır, denir. Fakat bu tablo ve kıyaslama bizi ne kadar üzerse üzsün, şurası bir gerçektir ki, uygar memleketler denen yerlerde insan soyunun büyük bir kısmı kızılderililerin halinden de çok daha beter bir yoksulluk ve perişanlık içindedir. Yalnız bir memleketten değil bütün ülkelerden söz ediyorum. İngiltere'de de böyledir; bütün Avrupa'da da böyle. Bunun sebebini araştıralım.

Bu hal uygarlık ilkelerindeki doğal bir sakatlıktan değil, bu ilkelerin her tarafta işlemesi lâzım gelirken buna engel olunmasından ileri geliyor; sonucu da arkası gelmeyen bir harp ve masraf sistemidir; bunlar memleketin iflâhını kesiyor, uygarlığın verebileceği genel mutluluğu mahvediyor.

Bütün Avrupa hükümetleri (şimdi Fransa bundan müstesnadır), genel uygarlık ilkesi üzerine değil bunun tam aksinin üstüne kurulmuşlardır. Bu hükümetler birbiriyle olan münasebetlerinde, uygarsız yabanilik hayatını düşündüğümüz vakit gözümüzün önüne gelen hal ne ise, o haldedirler; ne insanın yaptığı kanunları dinlerler ne Allah'ın buyruklarını; prensipte ve karşılıklı davranışlarında ise ilk çağların yabanilik halindeki birçok insanları gibidirler.

Her memleketin ahalisi, kanunların uygarlık düzeni altında, kolayca birbiriyle hoş geçiniyorlar; fakat hükümetler, hâlâ uygarsız bir halde ve hemen hemen hep harpte olduklarından, uygarca yaşayışın meydana getirdiği bolluğu kötüye, yani bu uygarsızca hali daha da genişletmekte, kullanıyorlar. Böylece hükümetin barbarlığı bir milletin iç uygarlığına musallat ola-

rak milletten, ve hele fakirlerden, kazançlarının kendi geçim ve rahatlarına sarf edilmesi gereken büyük bir kısmını alıyor. Her türlü ahlâki ve felsefî düşünce bir yana, insanoğlunun emeğinin dörtte birinden fazlasının her yıl bu barbar sistem tarafından yutulması acıklı bir olgudur.

Bu kötülüğün sürüp gitmesine neden olmuş olan şey, bütün Avrupa hükümetlerinin bu uygarsızca hali elden bırakmamakta mali menfaat görmeleri olmuştur. Bu onların eline iş başında kalmak ve gelir toplamak için bahaneler verir; halbuki uygarlık çemberi tamamlansa bunlara ne yer, ne de kaçamak kalır. Yalnız sivil hükümet veya kanun hükümetidir ki aşırı vergi toplamak için bahaneler icat etmez; memleket içinde doğrudan doğruya milletin gözü önünde iş görür; aşırı vergi toplamak ihtimallerini bertaraf eder. Lâkin sahneyi hükümetlerin uygarsızca kavgalarına aktarınca, o zaman bahaneler alanı genişler; millet, artık egemen olmadığından, hükümetlerin keyiflerinin istediği gibi koyacakları her vergiye karşı müdafaasız kalır.

İngiltere'de alınan vergilerin on üçte biri değil ancak on dörtte bir kadarı sivil hükümet ihtiyaçlarından dolayı alınır veya bu ihtiyaçlar için ayırılır. Bu konuda bugünkü hükümetin yaptığı işin sadece kanunları çıkarmaktan ibaret olduğunu, ve milletin bu kanunları –ödediği vergilerden başka ayrıca masrafını kendi vererek hâkimler, jüriler, geçici mahkemeler ve yüksek mahkemeler aracılığı ile– kendisinin tatbik etmekte olduğunu fark etmek güç değildir.

Meseleye bu yönden bakılınca, hükümette iki ayrı nitelik görürüz. Biri sivil hükümet; yani kanun hükümetidir, memleket içinde işler; öbürü saray veya kabine hükümetidir, memleketin dış münasebetlerini uygarsızca yaşayışın yabanilik esası üzerinden yönetir. Birincisi az masrafla yürütülür, ikincisi ise sınırsız israflarla. Bu ikisi birbirinden o kadar ayrıdır ki ikincisi ansızın yer yarılıp batsa ve tamamen yok olsa, birincisinin kılına halel gelmez, yine devam eder; çünkü onun devam etmesi milletin ortak menfaati gereğindendir ve bunun için bütün imkânlar fiilen mevcuttur.

Şu halde ihtilâllerin konusu hükümetlerin ahlâki şartının de-

ğişmesidir; bu değişme ile halkın vergi yükü hafifleyecek, ve uygarlığın şimdi yoksun bulunduğu bolluktan faydalanmasına imkân bırakılmış olacaktır.

Bu mevzuun bütününü gözden geçirirken, bakışımı ticaret kısmına kadar uzatıyorum. Bütün yayınlarımda, konu elverdikçe hep ticaretin savunucusu oldum; zira ticaretin etkilerini iyi biliyorum. Ticaret barışçı bir sistemdir; gerek fertleri, gerek milletleri birbirine faydalı kılmak suretiyle insanları birbirine sevdirir. Hiçbir zaman sırf nazari ıslahat öğüdü vermedim. En tesirli usul, insanın durumunu onun menfaati yolundan düzeltmek tarzıdır; ben iddiamı bu esas üzerine dayıyorum.

Ticaret, mümkün olduğu kadar dünya çapında işlemesine imkân bırakılsa, harp sistemini kökünden söker ve hükümetlerin uygarsızca hallerinde bir devrim sağlardı. Ticaret, bu hükümetlerin türemesiyle beraber ortaya çıkmış bir icat olup, doğrudan doğruya ahlâki ilkelerden ileri gelenler dışında, herhangi bir vasıta ile evrensel uygarlığa doğru, şimdiye kadar yapılan en büyük yakınlaşmadır.

Menfaatlerin mübadelesi yolu ile milletlerin uygar münasebetlerini ilerletmek istidadında olan her şey, politika kadar felsefeye de konu olmaya değer. Ticaret, iki fert arasındaki ticari alışverişlerin sayıca arttırılmışından başka bir şey değildir; tabiat, iki kişi arasındaki münasebet için koyduğu kaideyi aynen bütün insanlığa yaymak istemiştir; onun için, sanayi ve ticaret maddelerini bir memleketin ve dünyanın birbirinden uzak değişik yerlerine dağıtmıştır. Bunlar harple, ticaret kadar ucuz veya uygun elde edilemeyeceğinden, tabiat, ticareti harbin kökünü kazımanın vasıtası kılmıştır.

Bu iki şey hemen hemen birbirinin zıddı olduğundan, neticede, Avrupa hükümetlerinin uygarsızca halleri ticarete zararlıdır. Yıkma ve engellemenin her türlüsü ticaretin hacmini küçültür ve bu azalmanın ticaret dünyasının şu veya bu tarafında başlamasının pek az önemi vardır. Nasıl bir vücutta dolaşan kanın miktarını azaltmadan bir tek organdan kan almak kabil değilse, ticaretin bir tarafta eksilmesi de mutlaka genel mübadelenin hacmini daraltır ve bu kayıptan bütün dünya ticareti *za-*

rar görür. Herhangi bir millette satın alma gücü yok olursa, bu keyfiyet satıcıları da üzer. İngiltere hükümeti diğer bütün milletlerin ticaretini mahvedebilse idi bununla en tesirli şekilde bizzat kendi ticaretini harap etmiş olurdu.

Bir millet dünyanın nakliyecisi olabilir ise de taciri olamaz. Kendi malının hem satıcısı hem alıcısı olmasına imkân yoktur. Başka milletlerde de satın alma gücü mevcut olmalıdır. O halde, herhangi bir tüccar memleketin refahı öbür memleketlerin refahına bağlıdır. Eğer onlar fakir iseler o da zengin olamaz; ve o memleketin hali, bu hal ne olursa olsun, diğer memleketlerdeki ticari gelişmenin derecesinin göstergesidir.

Ticaretin pratik kısmını bilmeksizin prensiplerini ve umumi işleyişlerini anlamak mümkündür; bu, aklın kabul etmeyeceği bir şey değildir. İşte ben de konuyu sadece bu zeminde münakaşa ediyorum. Ticaret, tüccar yazıhanesinde başka bir şeydir, dünyada başka. İşleyiş tarzına gelince, ticaret mutlaka karşılıklı bir şey diye görülmelidir. Bir memleketin ticaretinin yalnız yarısı o memleketin elindedir. Dışarıda kalan öbür yarısını mahvetmekle ticaretin tamamı –sanki memleket içindeki yarım da mahvedilmişçesine tesirli bir şekilde– harap edilmiş olur; çünkü bu kısımların hiçbiri diğeri olmadan işleyemez.

Eski harplerde olduğu gibi son harpte de İngiltere'nin ticaretinin düşmesinin sebebi, genel ticaret hacminin her yerde eksilmiş olması idi. Şimdi de yükseliyor; çünkü her memlekette yükseliş halindedir. Eğer bugün İngiltere evvelki herhangi bir devirde olduğundan daha çok mal ithal ve ihraç ediyorsa, onun ticarette bulunduğu memleket de mutlaka öyle yapıyor olmalıdır; çünkü İngiltere'nin ithalatı o memleketin ihracatı, o memleketin ithalatı da İngiltere'nin ihracatıdır.

Bir memleketin ticarette tek başına refaha ulaşması diye bir şey olamaz, o bu refaha ancak ortak olabilir; herhangi bir kısımda refahın yok olması zaruri olarak tersine tesir eder. Onun için, hükümetler harbe tutuşunca, darbe, dünyanın ortak malı olan ticarete indirilmiş olur; bunun sonucu ise, memleketlerin her birinin kendi ticaretini baltalamasının verebileceği sonucun aynıdır.

Ticaretin bugünkü artışı, bakanlara veya herhangi siyasi bir marifete değil, barış halinin bir neticesi olarak, ticaretin kendi tabiî işleyişine maledilmelidir. Muntazam pazarlar yok edilmiş, ticaret kanalları paramparça olmuş, ana deniz yolları üzerinde her milletten çapulcular türemiş, dünyanın dikkati başka konulara çekilmişti. Şimdi, düzeni bozan bu âmiller ortadan kalkmış, barış, eşyanın bozulan nizamını tekrar eski düzgün haline getirmiştir.[2]

İşaret edilmeye değer bir noktadır, her memleket ticaret dengesini kendi lehine hesaplar; onun için, bu konuda genel olarak yürütülen fikirlerin yanlış bir tarafı olsa gerektir.

Böyle olmakla beraber, mesele, lehde fark (kâr) denen şeye göre doğrudur; zaten ticaret işte bu sebepten dolayı dünyaca destekleniyor. Her memleket ticaretin faydasını hissediyor, yoksa ondan vazgeçerdi. Yanlışlık ancak denge hesaplarının yapılmasında ve kâr denen şeyin yanlış bir sebebe bağlanmasındadır.

Mr. Pitt bazen, ticaret dengesi dediği şeyi gümrük kayıtlarından çıkarıp göstermekle kendini avutmuştur. Bu hesap tarzı bize doğru bir kaide vermedikten başka, tersine yanlış bir esas verir.

Birincisi, limandan her çıkan yük gümrük defterinde bir ihracat diye görünür; gümrüğün denge hesabına göre, denizde meydana gelen kayıplar ile yabancı tacirlerin iflâslarından ileri gelen kayıplar hep alacak hanesine geçer, çünkü onlar o kütükte yine ihracat diye görünür.

İkincisi, memlekete kaçak olarak giren mallar gümrük kütüklerinde, ihracata karşılık, ithalat hanesinde gözükmez.

Şu halde bu belgelerden, yüksek lehde farklara uyacak hiçbir denge tablosu çıkarılamaz. Ticaretin tabiî işleyişini incelersek, anılan fikrin hatalı olduğunu, ve doğru bile olsa, çok geç-

2 Amerika'da ticaretin artışı, oranca, İngiltere'dekinden daha fazladır. Şimdi, ihtilâlden önceki herhangi bir devirdekinden en az yarım kat fazladır. Harbin başlamasından önce, Philadelphia limanından çıkan gemilerin sayısı en çok sekiz dokuz yüz arasında idi. 1788 yılında bu sayı bir iki yüzden fazlaya çıkmıştır. Philadelphia devleti nüfusça Birleşik Devletler'in sekizde biri kadar tahmin edildiğine göre, gemilerin genel toplamı şimdi on bin dolaylarında olmalıdır.

meden zararlı olacağını görürüz. Ticaretin büyük faydası, dengenin bütün milletler arasında menfaatleri denkleştiren bir tesviye aleti olmasındadır.

Ayrı memleketlerden iki tacir birbiriyle ticaret yaparken ikisi de zengin olur; ikisi de bilançoyu kendi lehine yapar; demek ki bunlar birbirlerinin cebinden zengin olmazlar; bu tacirlerin oturdukları memleketler için de hal aynıdır. Durum şu olmak gerek: her memleket kendi imkânları ile zengin olmalı ve bu zenginliği diğer bir memleketten mübadele yolu ile elde ettiği bir şey ile artırılmalıdır.

Şayet İngiltere'deki bir tacir dışarıya İngiliz ürünlerinden kendisine bir şiline malolan bir eşya gönderip de karşılığında getirdiği malı iki şiline satarsa, kendi lehine bir şilinlik bir fark yapmış olur; fakat bu kâr yabancı memleketin veya yabancı tacirin cebinden kazanılmış değildir, çünkü o yabancı tacir de aldığı maldan aynı şekilde kâr etmektedir; bunların hiçbirinin diğerinin zararına bir kâr dengesi yoktur. İki malın kendi memleketlerindeki ilk kıymetleri iki şilinden ibaret idi, fakat bu mallar yer değiştirmekle ilk kıymetlerinin iki katına eşit yeni bir kıymet kazanmakta ve bu artan kıymet eşit olarak bölüşülmektedir.

Dış ticaret dengesi iç ticaret dengesinden başka türlü değildir. Londra ve Newcastle tacirleri de memleket içinde aynı esaslara göre, sanki ayrı ülkelerde oturuyor imişler gibi, ticaret ederler; bilançolarını aynı tarzda yaparlar; bununla beraber ne Londra Newcastle'ın zararına, ne de Newcastle Londra'nın zararına zengin olur. Ancak Newcastle malı olan kömürün Londrada katma bir değeri vardır; Londra eşyasının da Newcastle'da aynı tarzda değeri artar.

Ticaretin hepsinin esası aynı olmakla beraber, millî bir bakımdan, iç ticaret en kârlı olanıdır. Zira iki taraftaki kârların tamamı memleket içinde kalır. Halbuki dış ticarette bir memleket kârın sadece yarısına ortak olur.

En az kârlı ticaret, memleket dışındaki bir sömürge ile yapılan ticarettir. Sırf ticaret olduğundan dolayı, belki birkaç kişiye faydalı olabilir; fakat memleket için zararlıdır. Sömürgeyi elde

tutmak için girişilen masraflar, orası ile yapılan ticaretin getirdiği kârı fazlasıyla yutar. Sömürge ticareti dünyada genel mal mübadelesini arttırmaz; tersine, onu azaltmaya sebep olur; sömürgeden el çekmekle deniz aşırı ticaret artırılmış olacağından, sömürgenin masrafını çekmeden onun ticaretine ortak olmak, sömürgenin masraflarını çekerek onunla daha büyük hacimde ticaret yapmaktan daha kıymetlidir.

Lâkin ticareti sömürgeler yolu ile tekel altına almak mümkün değildir; böyle olunca, bu daha saçma bir teşebbüstür. Ticaret, dar kanallar içinde hapsedilmiş bir şekilde yaşayamaz; nizama uygun ya da aykırı yollardan, zorunlu olarak, dar kanalları kırıp çıkar ve tekel teşebbüsünü başarısızlığa uğratır ve iyi de eder; zira tekel teşebbüsünün başarılı olması daha kötü bir şey olurdu. Fransa, ihtilâlden beri, denizaşırı topraklara son derece ilgisiz olmuştur. Öbür milletler de meseleyi ticaret bakımından inceleyince, aynı yola geleceklerdir.

Sömürge masraflarına bir de donanmaların masrafını katmak gerekir. Bu ikisinin toplamını ticaretten gelen kârdan çıkarınca görülür ki ticaret kârı denen şeyden, varlığı kabul olunduğu takdirde bile, millet faydalanmaz, onu hükümet yutar.

Ticareti korumak için donanmaya sahip olmak fikri aldatıcıdır. Yıkma araçlarını koruma aracı yerine koymaktadır. Ticaretin, her memleketin onu idame etmekte hissettiği karşılıklı menfaatten başka koruyucuya ihtiyacı yoktur, –ticaret orta malıdır– herkese kârlı olan bir denge sayesinde yaşar; onun karşılaştığı tek engel hükümetlerin bugünkü uygarsızca hallerinden ileri gelmektedir ki bunu düzeltmek ortak menfaat gereğindendir.[3]

Şimdi bu konuyu bırakarak başka meselelere geçiyorum. İngiltere'yi gelecekte genel bir ıslahata gitmesi umulan memle-

3 Parlamentodaki söylevlerinden birinde Mr. Pitt'in ticaret dengesini tahmin tarzına baktım da, bu zat bana, ticaretin mahiyetinden ve faydasından tamamıyla gafil göründü. Ticreti onun kadar keyfî bir şekilde hırpalayan kimse olmamıştır. Barış devresi olduğu halde, ticaret harp zamanında; özel felâketlerle harap olmuştur. Dört barış yılından az bir süre içinde ticarette üç defa durgunluğa sebebiyet verilmiş ve zorla askere alma yüzünden ticaret gemileri tayfasız kalmıştır.

ketler içinde saymak lâzım geldiğinden, hükümetindeki bozuklukları incelemek yerinde olur. Ancak her milletin kendi hükümetini düzeltmesi sayesindedir ki bütün hükümetler ıslah olunabilir ve ıslahatın nimetlerinden tam istifade mümkün olur. Kısmî ıslahlardan ancak kısmî faydalar alınabilir.

İngiltere ile Fransa Avrupa'da hükümet ıslahatının başarı ile başlanabileceği tek iki memlekettir. Biri okyanusla, öbürü iç kuvvetinin pek büyük oluşu ile güven altında olan bu memleketler, dış istibdattan gelebilecek bir fenalığa meydan okuyabilirlerdi. Fakat ticarette olduğu gibi inkılâplarda da, fayda, onların genelleşmesi ile artar ve her birinin tek başına elde edebileceği faydanın iki katını onların ikisine sağlar.

Bugün dünyanın gözleri önünde yeni bir çığır açılmakta olduğundan, Avrupa sarayları onu baltalamak için tertipler hazırlamaktadır. Bütün eski sistemlerin tersine olarak, ittifaklar oluşmakta ve insanın ortak menfaati aleyhine saraylar arasında bir ortak menfaat kurulmaktadır. Bu kombinezon baştan başa bütün Avrupa'ya uzanıyor; evvelki şartlara göre tahminlerde bulunmaya imkân bırakmayan tamamıyla yeni bir davayı ortaya koyuyor. Eskiden istibdat ile harp ederken insanın bu kavgada hiçbir menfaati olamazdı; fakat vatandaşı askerle ve milleti milletle birleştiren bir davada, sarayların istibdat sistemi, tehlikeyi sezmekle ve öç almayı tasarlamakla beraber, korkuyor, darbe indirmeye cesaret edemiyor.

Bundan önce tarihte bugünkü kadar ağır basan hiçbir mesele görülmemiştir. Dava, iş başına şu parti mi gelecek, bu parti mi gidecek, veya Whig'ler mi kazanacak Tory'ler mi, veyahut yukarısı mı ağır basacak, yoksa aşağısı mı davası değildir; insanoğlunun haklarına sahip olup olmayacağı, evrensel bir uygarlığın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği davasıdır. Acaba insanoğlu çalışmasının meyvelerinden kendi mi faydalanacak yoksa bunlar hükümetlerin har vurup harman savurmaları ile havaya mı gidecek? Acaba saraylardan soygunculuk, memleketlerden sefalet kalkacak mı?

Uygar denen memleketlerde yaşlıların çalışma mecburiyeti olan düşkünlerevine, gençlerin darağaçlarına gittiklerini gör-

düğümüzde, hükümet sisteminde bir bozukluk olmak gerekir. Böyle memleketlerde, dış görünüşlerinden, her şey güllük gülistan gibi görünebilir; fakat oralarda bu mesut manzaranın altında her bakanın göremeyeceği bir sefalet yığını saklıdır; bu zavallıların kaderi hemen hemen ya yoksulluk ya rezillik içinde ölüp gitmektir. Bunların sonlarının ne olacağı daha doğuşlarından bellidir; bu hale çare bulunmadıkça, onlara ceza vermek boşunadır.

Sivil hükümetin ödevi adam asmaktan ibaret değildir; tersine, gençleri yetiştirecek, onları haylazlıktan, yaşlılara yardım ederek onları ümitsizlikten elden geldiği kadar kurtaracak tedbirleri almaktır. Böyle yapılacak yerde bir memleketin kaynakları bol bol krallara, saraylara, uşaklara, ikiyüzlülere ve kahpe kadınlara israf ediliyor; hattâ fakirler bile, çekmekte oldukları bütün yoksulluklara rağmen kendilerini cendereye sokan bu sahtekârlığı desteklemeye mecbur ediliyorlar.

İdam hükümlülerinin hemen en çoğunu fakirlerin teşkil etmesinin sebebi acaba nedir? Bu olay, diğer birçok şeyler arasında onların hallerindeki perişanlığın bir delilidir. Ahlâk terbiyesi verilmeden büyütülüp dünya yüzüne ümitten yoksun bir halde fırlatılıverilen bu insanlar, fenalığa ve kanuni barbarlığa maruz kurbanlardır. Hükümetlere lüzumsuz israf edilen milyonlar, bütün bu kötülükleri düzeltmeye ve bir memlekette saray hudutlarının dışında yaşayan her insanın durumunu iyileştirmeye yeter de artar bile. Bunu bu kitabın bundan sonraki kısımlarında meydana koyabileceğimi umuyorum.

Felâkete ortak olmak şefkatin mahiyeti gerçeğindendir. Bu konuyu ele alırken hiçbir mükâfat beklemiyorum – hiçbir akıbetten korkmuyorum. Yengiyi de yenilgiyi de küçümsemeyen o başı yüksek namuskârlıktan kuvvet alarak, İnsan Haklarını savunacağım.

Hayatta bir tecrübe devresi geçirmiş olmak benim hayrıma olmuştur. Ahlâki terbiyenin kıymetini biliyorum; ahlâksızlığın tehlikesini de gördüm.

Hayatımın ilk devresinde, on altı yaşını biraz geçmiş toy ve macerasever bir çocuk iken, evvelce bir harp gemisinde hizmet

etmiş bir ilkokul öğretmeninin[4] sahte kahramanlığı ile coşarak, kendi hayatıma kendim istikamet vermeye başladım; Captain Death'in (Ölüm Reis) kumandasındaki Terrible Privateer (Müthiş Korsan) gemisine tayfa yazıldım. Babam Quaker mezhebindendi; kendi hayat anlayışına göre herhalde benim tayfa yazılmakla artık mahvolduğuma hükmetmiş olacak ki, bana sevgi dolu ahlâki öğütlerde bulunarak, çok şükür, beni bu ilk maceradan caydırdı. Fakat babamın o zaman üzerimde çok tesir bırakmış olan bu öğütleri aklımdan silinmeye başladı; nitekim ondan sonra, Mendez Reis idaresindeki Prusya Kralı isimli korsan gemisine girdim; bu tekne ile denize açıldım. Hayata böyle başlamış olmama ve ilk gençlik çağımın bütün zor şartlarına rağmen, iftiharla söylerim ki, güçlüklerden yılmayan bir sebatla ve saygı telkin eden bir özveri sayesinde, yalnız dünyada yeni bir hükümet sistemi üzerine dayanan yeni bir büyük ülkenin kurulmasına yardım etmekle kalmayarak, aynı zamanda, bütün meslekler içinde başarı kazanılması en zor olan siyasi edebiyatta, aristokrasi ile bütün taraflarının ulaşmadıkları veya benimle boy ölçüşemedikleri yüksek bir mevkiye vardım.

Ben kendi kalbimi bildiğimden ve kendimi, bütün o küçük parti kavgalarının, kendilerini menfaate ya da hataya kaptırmış muhaliflerin bu düşkünlüklerinin üstünde hissettiğimden, küfürlere ve yalanlara cevap vermeyerek, İngiliz hükümetinin bozukluklarını anlatmaya geçeceğim.[5]

---

4 Bu zat, Norfolk'daki Thetford okulunun öğretmeni pastör William Knowles idi.

5 Politika ile şahsi menfaat birbirine öyle sürekli ve sıkıca bağlı bulunmuştur ki, herkesin –çok aldatıldıklarından dolayı– siyaset adamlarına karşı işkilli davranmaya hakkı vardır. Fakat bana gelince, bu konuda benim içim tamamıyla rahattır. Aşağı yukarı on yedi yıl önce ilk defa siyasi hayata atıldığım zaman, hükümet konularını düşünürken hiçbir zaman çıkar güdüsü ile hareket etmedim. O günden bugüne, gidişim bunu ispat eder. Elime bir fırsat geçti: bazı hayırlı işler yapabildiğime kani oldum ve tamamıyla vicdanımın emrine uydum. Ne kitap okudum, ne de başkalarının fikirlerini inceledim. Kendi kendime düşündüm. İşte olgu'nun hikâyesi:

Gerek çarpışmalardan önce gerek dövüşün başlamasıyla Amerika'da eski hükümetler kesintiye uğradığı sırada, işlerin nasıl bir düzen içinde, töreye uygun bir yol yordam yürütüldüğünü görünce şaşakaldım; bende şu fikir yer etti ki hükümete ancak toplumun doğal olarak yaptığı işlerden biraz daha fazlasını yapacak kadarlık lüzum vardır ve monarşi ile aristokrasi insanlığı aldatan birer

İlk önce fermanlarla loncalardan başlayacağım:

Bir fermanın haklar verdiğini söylemek kelimelere ters mana vermektir. Fermanın yaptığı şey bunun aksidir, yani hakla-

---

yalan dolandan ibarettir. Bu esaslardan mülhem olarak *Commun sense* - (*Sağduyu*) isimli küçük kitabımı yayımladım. Bu kitapçık, matbaanın icadından beri görülmemiş bir kapışma ile satıldı. Amerika Birliği'ne giren bütün devletler lehinde telif hakkımdan vazgeçtim; bu kitaptan isteyenlerin sayısı yüz binden aşağı olmayan bir rakama çıktı. Devrimin tam yerleşmesine kadar, *The Crisis* (*Buhran*) adı altında bu konuyu aynı şekilde incelemeye devam ettim.

Bağımsızlığın ilânından sonra kongre beni oybirliği ile ve haberim olmadan Dışişleri Bakanlığına atadı. Bu benim için hoş bir şey oldu, çünkü bana yabancı sarayların kabiliyetlerinin içyüzünü gösterebilmek ve onların nasıl iş gördüklerini anlamak fırsatını verdi. Fakat kongre ile aramda, o zaman kongrenin Avrupa'daki temsilcilerinden biri olan Mr. Silas Dean hakkında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden bu vazifeden istifa ettim. Aynı zamanda, Fransa ve İspanya elçileri M. Gerard ve Don Juan Mirrales taraflarından yapılan para tekliflerini de kabul etmedim.

O ana kadar Amerika'nın dikkat ve güvenini tam manasıyla kazanmıştım ve şahsi bağımsızlığım herkese gün gibi belli olmuştu; o derecede ki siyasi kalem alanında ihtimal hiçbir yazara, hiçbir memlekette nasip olmamış bir şöhrete ulaştım. İşin daha da güzel tarafı, ben bu itibarı ona hiç leke düşürmeden harbin sonuna kadar kendi üzerimde tuttum ve hâlâ şu anda da öyleyim. Asla kendimi düşünerek hareket etmediğim için, ne övgüden ne yergiden ne dostluktan *ne* de iftiradan üzülmemek ve hiçbir şahsi çekişme yüzünden gayemden şaşmamak azmi ile ve, hamdolsun, işte böyle bir ruh havası içinde işe başladım. Bunu yapamayan insan devlet adamı olmaya lâyık değildir.

Harp bitince Philadelphia'dan Borden-Town kasabasına gittim; orada Delaware ırmağının doğu kıyısında küçük bir yerim vardır. O zaman kongre on beş mil uzaktaki Prince-Town kasabasında bulunuyordu.

General Washington karargâhını kongreye yakın bir yerde Rocky Hill'e nakletmişti. General o aralık görevinden istifa edip (çünkü o görevi üstüne alışındaki maksat artık yerine gelmiş bulunuyordu) özel hayata dönmek niyetinde idi. Kendisi bu iş üzerinde iken bana şu aşağıki mektubu yolladı:

Rocky Hill, 10 Eylül 1783

"Buraya geldiğimde sizin Borden-Town'da bulunduğunuzu öğrendim. Başınızı dinlemek arzusu ile mi yoksa masraflarınızı kısmak düşüncesi ile mi oraya gittiniz, bilmiyorum. Sebep biri veya öbürü ya da her ikisi veya her ne olursa olsun, şayet buraya gelir ve benimle beraber kalırsanız sizinle tekrar görüşmekten son derecede memnun olurum.

Sizin burada bulunuşunuz, bu memlekete yaptığınız eski hizmetleri kongreye hatırlatabilir; şayet bu hizmetlerinizi belirtmek benim elimden gelebilecek bir şey ise, hiç çekinmeden emrediniz, elimden gelen gayreti sarf edeyim. Zira bu yardım, sizin çalışmalarınızın önemi hakkında canlı bir duygu besleyen ve bu mektubu samimî dostunuz diye imzalayan biri tarafından memnuniyetle yapılacaktır.

G. Washington."

rı gasp etmektir. Haklar, doğal olarak, memleket halkının bütün fertlerinindir; fakat fermanlar bu hakları çoğunlukla ortadan kaldırarak, hakkı sadece küçük bir azınlığın elinde bıra-

---

Harp esnasında, 1780 yılının ikinci yarısında, İngiltere'ye gitmeye karar verdim. General Washington o sıralarda kendisiyle haberleşmeyi imkânsız kılacak kadar uzak bir yerde bulunduğundan bu kararımı, o sırada güneye doğru gitmekte olup Philadelphia'da bulunan General Greene'e bildirdim, gayet tanınmadan İngiltere'ye gidebilir ve bir eser yayımlayıncaya kadar orada bir belâya uğramadan kalabilirsem, benim için bu memleketin gözünü kendi hükümetinin divaneliğine ve budalalığına karşı açmak mümkün olacağı fikri kafamda kuvvetli bir şekilde yer etmişti. Parlamentodaki partilerin birbirleriyle dalaşmakta en ileri hadde kadar varmış olduklarını ve artık birbirlerine yeni bir tesir yapabilecek halde olmadıklarını görüyordum. General Greene, görüşüme tamamen iştirak etti; fakat bundan hemen sonra Arnold ve Andre meselesinin ortaya çıkması ile, kendisi fikrini değiştirdi; benim selâmetim hakkında duyduğu kuvvetli kaygının etkisi ile bana Maryland'de Annapolis şehrinden yolladığı bir mektupta kafama koyduğum düşünceden vazgeçmemi ısrarla yazdı. Ben de istemeye istemeye bundan caydım. Ondan kısa bir zaman sonra, kongrenin verdiği bir görevle Fransa'ya gitmekte olan Albay Lawrens'in yanına katıldım. Albay Lawrens o zaman Londra Kalesi'nde yatmakta olan Mr. Lawrens'in oğlu idi.

Albay ile birlikte L'Orient'da karaya çıktık. Ben orada kaldım, o yoluna devam etti. İşte bu esnada vukua gelen bir olay benim eski niyetimi yeniden tazeledi. İçinde hükümete ait resmî yazışmalar bulunan ve Falmout'den New-York'a gitmekte olan bir İngiliz posta vapuru L'Orient'a getirilmişti. Bir posta vapurunun yakalanmasında hiçbir olağanüstülük yoktu ama gemi ile beraber resmî yazışmaların da ele geçirilmiş olması hemen hemen inanılmayacak bir şeydi. Zira bu resmî yazılar daima, içinde aynı zamanda top güllesi bulunan bir torbanın içerisinde geminin kamara lombozuna asılı durur ve icabında bir anda denizin dibine atılmaya hazır bulunur. Böyle olmakla beraber, olay budur ve söylediğim gibi olmuştur; zira o resmî yazılar benim elime geçti; kendim okudum. Bana anlattıklarına göre bu yakalama, şöyle bir tertiple başarılmış: Madame adlı korsan gemisinin İngilizce bilen kaptanı posta vapuruna rampa edince, kendisini bir İngiliz fırkateyninin süvarisi diye tanıtıp, posta vapurunun kaptanını kendi gemisine davet etmiş. Bu iş olunca, kendi tayfalarından birkaçını posta vapuruna gönderip kurye çantasını ele geçirmiş. Fakat bu ele geçirme keyfiyeti nasıl vuku bulmuş olursa olsun, hükümetin o resmî yazıları hakkındaki sözlerimi kesinlikle söylüyorum. Bunlar, Paris'te Kont Vergennes'e gönderilmiş yazılardı ve biz Albay Lawrens ile birlikte Amerika'ya döndüğümüzde bunların asıllarını götürüp kongreye verdik.

İşte bu resmî kayıtlardan İngiliz kabinesinin ahmaklığının içyüzünü, başka herhangi bir vasıta ile öğrenebileceğimden çok daha fazla öğrendim ve tekrar evvelki kararına döndüm. Fakat Albay Lawrens Amerika'ya yalnız başına dönmeyi asla istemiyordu; onun bu hareketi, diğer sebepler arasında, özellikle şundan ileri geliyordu: Üzerimizde iki yüz bin İngiliz lirasından fazla para vardı. Nihayet onun arzusuna uymaya mecbur olarak planımdan kesin olarak vazgeçtim. Fakat şimdi eminim ki şayet o zaman bu planımı yerine getirebilmiş olsaydım, epey başarılı olacaktı.

kırlar. Şayet fermanlar "bir loncaya bağlı olmayan hiçbir ferdin oy hakkı olmayacağını" açıkça ifade eder tarzda yapılmış olsalardı, böyle fermanlar, haklar fermanı değil, düpedüz, haklardan mahrum edici ferman olurdu. Fermanların bugünkü şekilleri altında sonucu aynıdır; bu fermanların tesirinin dokunduğu kimseler, sadece, o fermanların bertaraf ettiği şahıslardır. Hakları ellerinden alınmamak suretiyle garanti edilen kimseler, ferman olmasa da toplumun üyesi sıfatıyla zaten sahip bulundukları haklardan başka hiçbir hak kullanmamaktadırlar. Böyle olunca, bütün fermanların dolaylı ve menfi bir tesir yapmaktan başka bir işe yaradıkları yoktur. Bunlar (A)'ya haklar vermezler, tersine (B)'nin haklarını elinden almak suretiyle (A)'nın lehinde bir fark vücuda getirirler ve neticede, haksızlığın aletidirler.

Fermanlarla loncaların kötülüğü sadece seçimlere dokunmakla kalmaz; onların daha uzaklara giden başka kötü etkileri de vardır. Bunlar, mevcut oldukları yerlerde, bitip tükenmez çekişmelerin kaynağıdırlar; millet topluluğunun ortak haklarını azaltırlar. Bu fermanların ve loncaların yüzünden bir İngiltere yerlisinin, kelimenin tam manasıyla bir İngiliz olduğunu söylemeye imkân yoktur. O, bir Fransızın Fransa'dan, bir Amerikalının Amerika'dan faydalandığı şekilde yurdundan istifade hakkına sahip değildir. Onun hakları ya bir şehre, ya da bazı hallerde olduğu gibi, kendisinin doğum bölgesine hasredilmiştir. Memleketin diğer kısımları, kendi anayurdunda olduğu halde, onun için yabancı bir ülke gibidir. Buralarda onun yerleşebilmesi için, para vererek, o yerin hemşeriliğine kabul işlemi geçirmesi şarttır; yoksa onu oraya sokmazlar ya da o yerden çıkarırlar. Bu derebeylik örneği, loncaları şehirlerin mahvı pahasına büyütmek için muhafaza olunur; neticesi de meydandadır.

Lonca esasına dayanan şehirlerin çoğu tek başlarına çürüme halindedirler; onları daha da fazla mahvolmaktan, sadece mevkilerinin, meselâ seyrüsefere elverişli bir nehir veya büyük bir hinterland gibi, bir özelliği korumaktadır. Nüfus başlıca zenginlik kaynaklarından biri olduğu için (zira onsuz toprağın kendi başına hiç kıymeti yoktur), ona engel olan her şey mutlaka toprağın kıymetini düşürür. Loncalar ise buna yalnız

yatkın değil, tersine, doğrudan doğruya neden olduklarından, ancak ve ancak zarar verici olabilirler. Eğer bu konuda, (Fransa ve Amerika'da olduğu üzere) herkesin beğendiği yerde yerleşmekte genel olarak hür olması siyaseti yerine, herhangi başka bir siyaset takip olunmak lâzım gelirse, yeni gelenleri teşvik etmek, hiç şüphe yok ki, onlardan haraç istemek suretiyle kabullerine set çekmekten daha yerinde olurdu.[6]

Loncaların kaldırılmasında en yakından menfaati olan kimseler, loncaların kurulmuş olduğu şehirlerin ahalisidir. Manchester, Birmingham ve Sheffield örnekleri, kıyaslanırsa, lonca denen bu gotik kuruluşların o şehirlerdeki toprak kıymetlerine ve ticarete ne kadar zarar vermiş olduklarını gösterir. Thames nehri üzerinde bulunuşundan ileri gelen tabiî ve ticari avantajları, bir loncanın siyasi fenalıklarını karşılayabilen Londra örneğinde olduğu gibi, birkaç örnek bulunabilir; fakat hemen hemen diğer bütün hallerde felâket şüphe ve inkâr kabul etmez derecede göze çarpar.

Her ne kadar loncalı şehirlerdeki toprak kıymetlerinin düşmesinden bütün millet, bizzat o şehir ahalisi kadar doğrudan doğruya müteessir olmaz ise de, neticeden millete de pay düşer. Mülk değerlerinin azalması ile, millî ticaretin hacmi da küçülmüş olur. Her fert kendi satın alma gücü nispetinde bir alıcıdır; memleketin her tarafı birbiri ile ticaret yaptığından, bu kesimlerden herhangi birini müteessir eden bir hal, zorunlu olarak, memleketin bütününe de dokunur. İngiliz Parlamentosu'nun kamaralarından biri, büyük bir ölçüde, bu loncalardan yapılan seçimlerle vücuda geldiğinden, ve bulanık bir pınardan

6 Fermanlı lonca şehirlerinin kökenini, bir nevi garnizon hizmetinden doğma ve onunla ilgili olduklarını farz etmeden, izah etmek güçtür. Bunların başlangıç zamanı bu fikri haklı gösterir. Bu şehirlerin çoğu birer garnizon olup loncalar da, askerî garnizon kıtaları mevcut olmayan zamanlarda, şehirlerin kapılarını koruma ile görevli idiler. Bu loncaların yabancıları içeri alışları veya sokmayışları hürriyet bağışlamak, satmak, satın almak alışkısına yol açmış olup sivil hükümetten ziyade garnizon yetkisi mahiyetini taşır. Her asker her garnizondan istifade eder, fakat başka hiç kimse istifade edemez diye bir kaide vardır; bu aynı kaide gereğince askerler memleketteki bütün loncalardan faydalanırlar. Bir asker, subaylarının müsaadesiyle, memleket içindeki her loncada herhangi bir işe girebilir.

duru su akması doğaya aykırı olduğundan, o kamaranın kötülükleri de kendi kaynağının fenalıklarının bir devamından başka bir şey değildir. Ahlâki şerefe ve iyi siyasi prensiplere sahip olan bir insan, böyle seçimlerde yapılan aşağılık işlere ve hoşa gitmez düzenbazlıklara boyun eğemez. Böyle seçimlerde, başarılı bir aday olmak için, bir insanın, âdil bir kanun yapıcısını vücuda getiren niteliklerden yoksun olması gerekir; daha parlamentoya giriş tarzında böylece ahlâk bozukluğuna alıştığından, artık onun milletvekilliğinin insanlığından daha iyi olabileceği beklenmemelidir.

İngiliz temsil sisteminden söz ederken Mr. Burke şövalyelik günlerinde de eşi örneği bulunmayan cüretli bir iddia ileri sürmüştür: "Bizim temsil sistemimiz, bir halk temsilinden beklenebilecek ve böyle bir sistemin konmasında güdülen *bütün maksatlara tamamıyla uygun* bulunmuştur" sözlerinden sonra devamla: "Anayasamızın düşmanlarına meydan okuyorum, aksini ispat etsinler" diyor. Bir veya iki senesi istisna edilirse, bütün siyasi hayatı boyunca parlamentonun bütün tedbirlerine hep muhalefet etmiş bulunan bir zâtın ağzından çıkan bu demeç son derece gariptir. Bu zatı yine kendisi ile ölçünce şu iki şıktan başkası kalmıyor: Ya milletvekili olarak kendi fikrine aykırı iş görmüştür, ya da yazar olarak kanaatinin aksini söylemiştir.

Fakat bozukluklar yalnız temsil sisteminde değildir; onun için, bundan sonra aristokrasiye geçiyorum.

Lordlar Kamarası denen şey, başka hallerde kanunla yasak edilmiş bir esasa pek benzeyen bir esas üzerine kurulmuştur. Bu kamara, neticede, ortak bir menfaat etrafında tertiplenmiş bir şahıslar grubu mahiyetindedir. Bir yasama meclisi baştan aşağı neden meslekleri toprak kiraya vermekten ibaret bulunan insanlardan kurulu olsun da o toprakları kira ile tutanlardan, biracılardan, fırıncılardan veya diğer herhangi ayrı bir sınıfa mensup insanlardan kurulu olmasın; bunun için hiçbir makul sebep gösterilemez.

Mr. Burke bu kamaraya "toprak ile ilgili menfaatin büyük güven temeli ve direği" diyor. Bu fikri inceleyelim.

Devlet içinde, toprakla ilgili menfaatlerin acaba öbür menfaatlerden daha fazla emniyet direğine ne ihtiyacı vardır? Yahut bu toprakla ilgili menfaatin, bir milletin genel menfaatinden bağımsız ve ayrı bir temsile ne hakkı vardır? Bu kuvvetin biricik kullanılacağı iş (ki daima da kullanılmıştır) vergileri kendi üzerinden uzaklaştırıp, yükü, kendisinin en az zarar göreceği tüketim maddeleri üzerine atmaktır.

Bunun, İngiltere bakımından, kombinezonlar üzerine hükümet kurmanın bir sonucu olduğu (ve daima da olacağı), İngiltere vergilerinin tarihinden bellidir.

Her genel tüketim maddesi üzerindeki vergiler her birinde arttığı halde, arazi vergisi yani özellikle daha çok bu "direk"e tesiri olan vergi, azalmıştır. 1788'de arazi vergisinin tutarı 1.950.000 İngiliz lirası idi ki yüz yıl kadar öncekinden yarım milyon daha aşağıdır.[7] Halbuki o devirden beri birçok hallerde gayrimenkul gelirleri iki misli olmuştur.

Hanover hanedanına gelmesinden önce vergiler, toprak ile tüketim maddeleri üzerine aşağı yukarı eşit bir oranda dağıtılmış bulunuyorlardı; hattâ bunun en büyük payı daha ziyade toprağa yüklenmiş idi. Fakat o devirden beri tüketime yılda aşağı yukarı on üç milyonluk yeni vergiler yükletilmiştir. Bunun neticesi fakirlerin sayısının ve sefaletlerinin durmadan artması ve fukara vergilerinin miktarının fazlalaşması olmuştur. Lâkin yine burada da yük aristokrasi ile toplumun öbür kısımlarına eşit oranda düşmüyor. Aristokratların kâşaneleri, ister kasabada ister köyde olsun, fakirlerin evleri ile bir arada değildir. Onlar sefaletten ve sefaleti hafifletmek zahmetinden uzak yaşarlar. Bu yüklerin ağırlığı en çok sanayi şehirleri ile çiftçi köylerinin üzerine çöker; bunların birçoğunda bir fakir sınıfın desteği yine bir fakir sınıftır.

En ağır ve en çok gelir sağlayan vergilerin birçoğu, bu "direk"e muafiyet sağlayacak tarzda tertiplenmiştir; böylelikle bu direk ancak kendini tutmak için dikili duruyor. Satış için yapılan, biraya konan vergi aristokrat sınıfa tesir etmez; onlar kendi

7 Sir John Sinclair'in *Gelir Tarihi*'ne bakınız: 1646 yılında arazi vergisi 2.473.499 İngiliz lirası idi.

biralarını bu vergiden muaf olarak yaparlar. Vergi yalnız, biralarını kendileri yapmak kolaylık ve iktidarından yoksun olup, onu azar azar satın almak zorunda bulunanların sırtlarına yüklenir. Aristokratların mevcut şartlardan dolayı dışında tutuldukları işbu tüketim vergisinin, tek başına aşağı yukarı arazi vergisinin tamamına eşit olarak, 1788 yılında 1.666.152 İngiliz lirası tutarında olduğunu ve şimdi de bu miktarın daha az olmadığını; eğer malt ve şerbetçiotu üzerine konmuş olan vergi kısımları ile beraber alınırsa bu tüketim vergisinin toprak vergisini aşmakta bulunduğunu anlarsa, insanlık âlemi bu vergi adaleti hakkında ne der acaba? Milletin yalnız bir kısmı ve başlıca çalışan kısmı tarafından kullanılan bir tek maddenin, memleketin gayrimenkul gelir vergisinin tamamına eşit bir vergiye tâbi tutuluşu, ihtimal, gelirler tarihinde eşine rastlanılmaz bir olaydır.

Bu, ortak menfaat dolabı üzerine kurulmuş bir yasama meclisinin verdiği sonuçlardan biridir. Zira, partilere karşı her birinin siyasetleri ne olursa olsun, kamara üyeleri bunda birliktirler. Kurulan tertip ha bir malın fiyatını veya ücretlerin haddini artırmak için olmuş ha vergileri kendi üzerinden toplumun diğer kısımları üzerine atmak için olmuş, bu hareketler prensipte de neticede de birdir. Eğer bunların biri kanunsuz ise öbürünün varlığının sebebini göstermek güç olur.

Vergilerin ilk önce Avam Kamarası'nda teklif olunduğunu söylemenin hiçbir faydası yoktur; zira öteki kamara daima veto hakkına sahip olduğu için kendini her zaman müdafaa edebilir; ve teklif olunacak tedbirlere onun onayı için önceden anlaşma yapılmadığını sanmak gülünç olur. Bundan başka bu kamara kasaba ticareti ile o kadar nüfuz elde etmiş ve Avam Kamarası'ndaki her iki parti içinde lordların o kadar çok akraba veya dostları dağılmış bulunuyor ki, bu keyfiyet, onu yalnız bir kamarada mutlak bir veto sahibi etmekle kalmayıp kamu menfaatini ilgilendiren bütün işlerde ona öbür kamarada da bir üstünlük vermektedir.

Şayet maksat, kendi malî menfaatlerini çiftçilerin, ticaret ve sanayiin her kolunun menfaatlerine karşı ileri süren aristok-

rat mülk sahiplerinin vücuda getirdikleri bir tertipten başka bir şey ifade etmiyorsa, *toprakla ilgili menfaat*ten ne murat edildiğini keşfetmek güçtür. Diğer bütün bakımlardan o, ayrıca korunmaya asla ihtiyaç göstermeyen tek menfaattir. O menfaati, toplum içinde, korumayan yoktur. Yüksek veya aşağı tabakadan her ferdin toprağın ürünlerinde menfaati vardır; her yaş ve dereceden kadın, erkek ve çocuklar toplanan ekini harmanda yüzüstü bırakmak yerine çiftçinin yardımına giderler; ve başka hiçbir mal için onlar böyle hareket etmezler. Uğrunda bütün insanlığın beraberce dua ettikleri menfaat, yalnız odur; ve araç yokluğundan dolayı tükenmesi asla kabil olmayan biricik menfaattir. Bu menfaatte politika değil insanın varlığı bahis konusudur; bu menfaat ortadan kalktığı gün insanın da yok olması lâzımdır.

Bir memlekette herkesin böyle elbirliği ile tutup desteklediği başka hiçbir menfaat yoktur. Ticaret, sanayi, küçük sanatlar, fen ve diğer her şey, bununla kıyaslanırsa, halk tarafından ancak kısmen destek görürler. Bunların gelişmeleri veya baş aşağı gitmeleri aynı genel tesiri haiz değildir. Vâdiler bereketle çağladığı zaman, bundan, yalnız çiftçinin değil bütün yaratıkların yüzü güler. Bu hiçbir hasede yer vermeyen bir saadettir; halbuki başka hiçbir şey hakkında aynı sözü söylemek kabil değildir.

Hal böyle iken neden Mr. Burke o kendi Lordlar Kamarası'ndan toprakla ilgili menfaatin direği diye bahseder acaba? Bu direk yerin dibine de batsa aynı toprak mülkiyeti devam eder, aynı çift sürme, ekin biçme yine durmaz. Aristokratlar toprağı işleyen ve ürünleri yetiştiren çiftçiler değillerdir; sadece, toprağın gelirini yiyen tüketicilerdir. İş güç sahipleri ile ölçülünce, onlar erkek arılar gibidirler, ya da erkeklerden kurulmuş bir harem dairesini andırırlar; ne çiçeklerden balı toplarlar ne kovanı yaparlar; sadece aylaklık etmek için yaşarlar.

Mr. Burke ilk eserinde, aristokrasi için "incelmiş toplumun Korentosvari[8] merkezi" deyimini kullanmıştır. Bu benzetiyi tamamlamak için şimdi de buna *direk'i* katmıştır; ama temel hâlâ yoktur: Bir millet, bir Samson gibi, körcesine değil cesurca ha-

8 Yunanistan'daki Korentos şehrine ait.

reket etmeye karar vermeye görsün, Dagon Mabedi de, lordlar da, Filistiler de yere yıkılır.[9]

Tek bir menfaati koruma gayesiyle bir sınıfın mensupları bir yasama meclisi kuracaklarsa o takdirde bütün diğer menfaat sahipleri de aynı şeyi yapabilmelidirler. Verginin gerek eşitsizliği gerek yük oluşu, herkes için aynı olmamasından – onu bir halde kabul edip bütün hallerde kabul etmemekten doğuyor. Eğer çiftçilerin de bir yasama meclisi bulunsa idi, av yasağı hakkındaki kanunlar olmazdı; yahut tacirlerin ya da sanayicilerin böyle bir meclisi olsaydı, vergiler ne bu kadar eşitsiz ne de bu kadar aşırı olurdu. Vergi koyma yetkisinin, o verginin bu kadar büyük bir kısmını kendi omuzlarından atabilen kimselerin elinde bulunmasından dolayıdır ki bu kuvvet frensiz bir şekilde ortalığı kasıp kavurmuştur.

Şu aşağıdaki sebeplerden dolayı, küçük veya orta toprak sahipleri, vergilerin toprak mülkiyeti üzerinden çekilerek tüketim maddeleri üzerine atılmasından ferahlık duymaktan ziyade zarar görmektedirler.

Birincisi, onlar vergiye tâbi tüketim maddelerini, mülklerine nispetle, büyük toprak sahiplerinden daha çok miktarda kullanırlar.

İkincisi, bunların konutları, çoğunlukla, kasabalardadır, mülkleri de evleridir; tüketim vergilerinin sebep olduğu fukara vergilerinin artışı, arazi vergisinin gördüğü teşvikten daha büyük ölçüdedir. Birmingham'da fukara vergisi, İngiliz lirası başına yedi şilinden aşağı değildir. Bundan, yukarıda daha önce işaret ettiğimiz gibi, aristokratlar sınıfı büyük bir ölçüde muaftırlar.

Bunlar, Lordlar Kamarası gibi habis bir tertipten doğan kötülüklerin sadece bir kısmıdır.

Bir kurulmuş tertip olarak, bu kamara, vergilerin çok büyük bir kısmını kendi üzerinden atmak imkânına her zaman sahiptir; hiç kimseye karşı hesap vermekle mükellef olmayan irsi bir meclis olarak da, rızası menfaat karşılığında elde edilen çürü-

9 Samson, İbranilerin, kuvveti ile meşhur olan hâkimidir. Filistilerin içinde âyin yapmakta oldukları sırada sütunlarını devirerek Dagon Mabedi'ni yere indirmiş, kendisi de yıkıntılar altında kalıp ölmüştür.

müş bir kurula benzer. Bu kamaranın üyeleri içinde şu veya bu şekilde millet parasından pay almayanlar ya da ona el koymayanlar pek azdır. Biri şamdancıbaşı, veya kralın özel hizmetçisi bir lord olur; bir başkası kralın yatak odası lordu, veya onun lâzımlıkçıbaşısı olur, veyahut manasız herhangi bir sözde memuriyet alır. Bu memuriyetin, genel vergilerden ödenen bir aylığı vardır. Bu memuriyet aslında bir memuriyet değil bir rüşvettir ve sırf bunu gözlerden saklamak için ona o kılık giydirilmiştir. Bu gibi durumlar insan haysiyetine aykırıdır; insanların bu vaziyete sokulabildikleri bir yerde şeref barınamaz.

Bütün bunlara, millet kesesinden beslenmesi gereken bir sürü insanı daha, uzun bir genç hısımlar ve uzak akrabalar listesini de eklemek lâzımdır. Hulâsa Aristokrasinin bir millete kaça mal olduğuna dair bir hesap yapılacak olsa, bunun fakirleri beslemek için katlanılacak masrafa hemen hemen eşit olduğu görülür. Tek başına Richmond Dukası (onunkine benzer başka örnekler de vardır) iki bin yoksulu veya yaşlı insanı beslemeye yetecek kadar para almaktadır. Böyle olunca, bu çeşit bir hükümet sistemi altında, vergi ve mükellefiyetlerin bugünkü derecesinde çoğalmış olmasında artık şaşılacak bir taraf var mıdır?

Bu meseleleri anlatırken, hiçbir ihtirasın değil sadece insanlığın emrettiği açık ve başına buyruk bir dil kullanıyorum. Ben yalnız münasebetsiz saydığım teklifleri reddetmekle kalmayıp şerefime halel gelmeden kabul edebileceğim mükâfatları da itmiş bir adamım; bana bayağılığın ve hilenin iğrenç görünmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Özgürlük benim saadetimdir, ben etrafımdaki şeyleri, şahıs ve mevki farkı gözetmeksizin, oldukları gibi gördüm; benim memleketim dünyadır, dinim de iyilik etmektir.

Mr. Burke, mirasın büyük çocuğa kalması hakkındaki aristokratik kanundan bahsederken: "Bu kanun gayrimenkul miras sistemimizin değişmez kanunudur; itibar ve önemini muhafaza etmeye doğru bir gidişi vardır" dedikten sonra, bunun "mutlu bir gidiş" olduğunu sözlerine ekliyor.

Mr. Burke bu kanun için istediğini söylesin, insanlık ve tarafsız düşünce onu kaba bir adaletsizlik kanunu olarak ilân ede-

cektir. Eğer Mr. Burke onun her gün tatbik edilişine alışık olmasa, veyahut, bu kanun, bizim kulağımıza sadece dünyanın uzak bir yerindeki bir kanun diye çalınmış olsaydı, böyle memleketlerin kanun yapıcılarının henüz bir uygarlık haline ulaşmamış olduklarına hükmederdik.

Bu kanunun *itibar ve önem* karakterini muhafaza etmesine gelince, hal bana bunun tamamıyla tersi görünüyor. Bu kanun karaktere bir tecavüzdür; aile mallarında bir çeşit korsanlıktır. Başkalarının parası ile geçinen toprak sahipleri arasında itibarı olabilir; ama millî ve hele evrensel ölçüde verdiği hiçbir itibar yoktur. Kendi şahsımdan bahsederek söyleyeyim ki, anam babam okumam için verdiklerinden öte bir şilin bile verebilecek kudrette değil idiler; bunu yapabilmek için de kendilerini sıkıntıya soktular; böyle olmakla beraber ben dünyada itibar denen şeye, Mr. Burke'ün aristokratlar kataloğunda yazılı olanların herhangi birinden daha fazla sahibim.

Parlamentonun iki kamarasının kusurlarından bazılarına böylece bir göz attıktan sonra, şimdi de, taç denen şeye geçiyorum. Bu konuda gayet özet konuşacağım.

Taç, yılda bir milyon İngiliz lirası ödeneği olup işi de bu parayı almaktan ibaret bulunan itibari bir makam demektir. Burayı işgal eden şahıs akıllı veya divane olmuş, şuurlu veya deli imiş, yerli olmuş yabancı olmuş, bunların hiçbirinin önemi yoktur. Her bakanlık, Mr. Burke'ün yazılarındaki aynı düşünce ile hareket eder; yani halkın gözü bağlanmalı, şu veya bu umacı kullanılarak ahali boş şeylere inanan bir bilgisizlik içinde tutulmalıdır; taç denen nesne bu maksada yarar ve onun için de, kendisinden beklenecek bütün maksatlara hizmet eder. Saltanat makamı, diğer iki şubeden de (kamaralar) beterdir.

Bütün memleketlerde bu makamın maruz bulunduğu tehlike, kralın şahsında vukua gelebilecek bir şeyden değil, tersine, millette vâki olabilecek bir şeyden – yani milletin uyanmasından doğabilecek olan tehlikedir.

Saltanat makamına yürütme kuvveti demek âdet olmuş ve, sebebi ortadan kalkmış olduğu halde, bu âdet devam etmiştir.

Ona *yürütme kuvveti* denmiş olmasının sebebi şu idi: Kral es-

kiden bu makamda, kanunları uygulayan ve yürüten bir hâkim sıfatı ile otururdu. O zamanlarda mahkemeler sarayın bir parçası idiler. Onun için, bugün yargı denen kuvvet, o zaman yürütme kuvveti denilmekte olan kuvvettir. Böyle olunca, bu iki deyimden birinden biri geçersiz, bu makamlardan biri faydasızdır. Bugün saltanat makamı dediğimiz zaman bu hiçbir şey ifade etmez; kral ne bir hâkim ne de bir general demektir; kaldı ki, memleketi bir adam değil kanunlar idare eder. İçi kof şekillere bir önem görünüşü vermek için eski deyimler muhafaza ediliyor; bunların gittikçe çoğalan masraflardan başka hiçbir sonuç verdiği de yoktur.

Hükümetleri, insanlığın genel saadetine bugünkünden daha fazla hizmet eder bir hale koymanın çarelerini izaha başlamadan önce, İngiltere'de vergilerin artmasını şöyle bir gözden geçirmek yersiz olmayacaktır.

Herkese yayılmış bir kanaat vardır: vergiler bir defa kondu mu artık hiç kalkmaz. Şu son zamanlar için bu fikir her ne kadar gerçek ise de her zaman böyle olmamıştır. Şu halde ya eski zamanların insanları hükümete karşı şimdikilerden daha uyanık bulunuyorlardı, ya da hükümetler daha az israfla idare olunuyordu.

Norman istilâsından ve taç denen şeyin kurulmasından bugüne dek yedi yüz yıl geçmiştir. Bu zaman parçasını yüzer yıllık yedi ayrı devreye bölersek, her devreye düşen yıllık vergi miktarı şudur:

1066 senesinden başlayarak Fatih William
tarafından toplanan vergi miktarı.....400.000 İngiliz lirası

İstilâdan yüz yıl sonraki devrede (1166)
vergilerin yıllık tutarı.....200.000 İngiliz lirası

İstilâdan iki yüz yıl sonraki devrede (1266)
vergilerin yıllık tutarı.....150.000 İngiliz lirası

İstilâdan üç yüz yıl sonraki devrede (1366)
vergilerin yıllık tutarı.....130.000 İngiliz lirası

İstilâdan dört yüz yıl sonraki devrede (1466)
vergilerin yıllık tutarı.....100.000 İngiliz lirası

Yukarıdaki bilgiler ile aşağıda gelecek olanlar Sir John Sinclair'in *History of Revenue* (*Gelir Tarihi*) adlı eserinden alınmıştır. Bunlar vergilerin dört yüz yıl hep azalmakta devam ettiği, bu sürenin sonunda dörtte üç miktarında – yani dört yüz bin İngiliz lirasından yüz bin İngiliz lirasına inmiş olduğu görülüyor. Bugünkü İngiltere'nin ahalisi, kendi atalarının yiğitliği hakkında geleneksel ve tarihsel bir fikir beslerler; lâkin bu ataların meziyet ve kusurları ne olmuş olursa olsun, muhakkak ki onlar aldatılmaya gelmeyen ve prensipte değilse bile, vergi konusunda hükümete kendilerini saydıran insanlarmış. Onlar her ne kadar krallık denen gasp kuruluşunu başlarından defedememişlerse de onu cumhuriyetçi bir vergi ekonomisine bağlamışlardır.

Şimdi geriye kalan öbür üç yüz yılı gözden geçirelim:

İstilâdan beş yüz yıl sonraki devrede (1566)
vergilerin yıllık tutarı.....500.000 İngiliz lirası

İstilâdan altı yüz yıl sonraki devrede (1666)
vergilerin yıllık tutarı..... 1.800.000 İngiliz lirası

Vergilerin bugünkü (1791) yıllık tutarı..... 17.000.000 İngiliz lirası

İlk dört yüz yıl ile son üç yüz yıl arasındaki fark, insana İngilizlerin millî vasıflarının değiştiği fikrini verecek kadar şaşılacak bir şeydir. Baskı yoluyla Eski İngilizlere şimdiki aşırı vergileri kabul ettirmeye imkân olamazdı; hele bugün ordu, donanma ve gelir memurlarının, bundan yüz yıldan daha fazla bir zaman önce vergilerin şimdikinin onda birinden fazla olmadığı bir vakitte aldıkları aylığın aynını almakta oldukları düşünülecek olursa, bu pek, pek büyük masrafı, israf, rüşvet ve entrikadan başka bir sebeple izaha imkân olmadığı görülür.[10]

10 Saraya mensup gazetelerin çoğunda, son zamanlarda, sık sık Wat Tyler'in ismi geçti. Saray dalkavuklarının ve bütün halk soygunculuğu ile geçinenlerin bu zatın hatırasına iftira etmelerine şaşmamalı. Bu zat kendi zamanında vergi adaletsizliğine ve şiddetine karşı fren vazifesi görmüş olup millet onun kıymetine çok şey borçludur. Hikâye kısaca şudur: II. Richard zamanında, zengin fakir ayırt edilmeksizin on beş yaşından yukarı olan herkesten nüfus vergisi namıyla adam başına bir şilin alınırdı, kanunda lehte bir hüküm varsa o da fakirlerden ziyade zenginlerin lehinde idi; zira hiçbir kimse kendisi, ailesi ve hizmetçileri

1688 İhtilâli ile ve hele Hanoverlerin tahta geçmesinden bu yana daha çok olmak üzere, Avrupa kıtasına ait entrikaların yıkıcı sistemi, dış harpler ve sömürge ihtirası başlamıştır. Bunlar öyle emin birer sır sistemidir ki bunlarda masrafların hesabı sorulmak asla caiz değildir; bir tek kalem masraf milyonlar demektir. Eğer Fransız İhtilâli bu sistemin parçalanmasına ve gösterişe son verilmesine yardım etmemiş olsaydı, vergiler daha hangi aşkın dereceleri bulurdu bilinmez. İhtilâl, gerektiği üzere, her iki memleketin vergi yükünü azaltan mutlu etmen olarak göz önüne alınınca, Fransa kadar İngiltere için de önemlidir. Şayet bu ihtilâl, elverişli olduğu ve yolunu gösterdiği bütün iyiliklere doğru gereği gibi geliştirilirse, bu memleketlerden birinde olduğu kadar öbüründe de kutlanmaya lâyıktır.

---

için, ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar, yirmi şilinden fazla vergi ile mükellef kılınmazdı; halbuki nüfusları yirmiden aşağı olan diğer bütün ailelere nüfus başına vergi tarh edilirdi. Nüfus vergileri oldum olası menfur vergilerdir, fakat İngiltere'deki aynı zamanda adaletsiz ve bunaltıcı bir içerikte olduğu için, pek tabiî olarak, fakirlerle orta sınıf halk arasında genel bir nefret uyandırdı. Sanatı tuğlacılık ve asıl adı Walter olup halk arasında Wat Tyler diye tanınmış olan şahıs Deptford'da oturuyordu. Bir gün nüfus vergi memuru bu adamın evine gelerek ondan kızlarından biri için vergi istedi; Tyler de kızın henüz on beş yaşına gelmemiş olduğunu söyledi. Vergi memuru yine vergiyi almak istemekte ısrar ederek kızı edepsizce ellemeye yoklamaya başladı. Bunun üzerine büyük öfkeye kapılan baba elindeki çekiçle vurup memuru yere yıktı ve öldürdü.

Bu olay, hoşnutsuzluğu açığa vurmaya vesile oldu. O civar halkı Tyler'ın davasını benimsediler; birkaç gün içinde, bazı rivayetlere göre, elli bin kişiden fazla insan Tyler'e katılarak onu kendilerine baş seçtiler. Vergilerin kaldırılmasını ve diğer birtakım haksızlıkların düzeltilmesini istemek üzere Tyler bu kuvvetle Londra üzerine yürüdü. Saray, kendini ümitsiz bir durumda ve karşı koyamayacak bir halde görerek, Richard'ın başkanlığında, Smithfield'de, Tyler ile bir konferans yapılmasını kabul edip, zulüm hareketlerinin zararlarını tamire hazır olduğuna dair, bir saray mensubuna yakışır şekilde güzel sözler söyledi. Kral Richard ile Tyler, ikisi de at üstünde oldukları halde, bu meseleyi konuşurlarken o zamanki Londra Belediye Başkanı ve saray bendelerinden olan Walworth bir fırsat kolladı ve tıpkı alçak bir katil gibi, Tyler'i hançerledi; iki üç kişi daha üzerine çullanarak zavallıyı oracıkta hakladılar.

Tyler'in şahsi menfaat peşinde koşmayan cesur ve onurlu bir adam olduğu anlaşılıyor. Onun Richard'a yaptığı bütün teklifler, vaktiyle baronlar tarafından Kral John'a yapılmış olan tekliflerden daha haklı ve kamu yararına idi. Tyler'e iftira ederek sarayın alçakça bir hareketini tevil etmeye uğraşan tarihçilerle Mr. Burke gibi insanların dalkavukluğuna rağmen, Tyler'in şöhreti onların sahtekârlığı ile yok edilemeyip yine yaşayacaktır. Baronlar Runnymede'de bir anıt dikilmeye lâyık gördüklerine göre, Tyler de Smithfield'de bir anıt hak etmiştir.

Bu konuya devam ederken, en ön safta bir mesele olarak beliren vergi yükünün hafifletilmesi işinden başlayacağım; sonra da Fransa, İngiltere ve Amerika hakkında, bugünkü hal ve şartların manzarasının haklı gösterdiğini sandığım bazı meseleler ve teklifler ilâve edeceğim. Bununla bu üç memleketin, aşağıda yeri gelince söyleyeceğim maksatlarla bir ittifak yapmalarını kastediyorum.

Evvelce vaki olmuş olan şey yine vukua gelebilir. Vergilerin artış seyrini gösteren yukarıdaki hesap cetvelinden anlaşılmıştır ki bir zaman vergiler, daha öncesine nazaran, dörtte bire kadar inmiştir. Şimdiki şartlar aynı miktarda bir indirmeye elverişli bulunmamakla beraber, yukarıdaki misalde olduğundan daha kısa bir zamanda bu sonucu sağlayabilecek şekilde işe başlamaya pekâlâ müsaittir.

1788 Michaelmas'inde[11] nihayetlenen yılda vergi miktarları şöyle idi:

Arazi vergisi	1.950.000 İngiliz lirası
Gümrük resimleri	3.789.370 İngiliz lirası
Tüketim vergisi (malt üzerinden alınan eski ve yeni vergiler dahil)	6.751.727 İngiliz lirası
Damga resmi	1.278.214 İngiliz lirası
Çeşitli harç ve vergiler	1.803.755 İngiliz lirası
Toplam	15.573.066 İngiliz lirası

1788 senesinden beri, piyangolar hasılatı hariç olmak üzere, bir milyon İngiliz liralıktan fazla yeni vergiler konmuştur; o zamandan beri genel olarak vergiler eskisine oranla daha çok gelir getirmeye başlamış olduğundan, yukarıki toplamı yuvarlak hesapla 17.000.000 İngiliz lirası olarak alabiliriz.

Arada şunu da söyleyelim ki, ikisi birlikte aşağı yukarı iki milyon İngiliz lirası tutan vergi tahsil masrafları ile, tekrar ihraç halinde mal sahiplerine geri verilen gümrük resimleri, vergilerin gayrisafi tutarından ödenmekte olup, yukarıdaki toplam, maliye hazinesine yatırılan safi toplamdır.

11 Eylülün yirmi dokuzuna raslayan St. Michael yortusu – ç.n.

Bu on yedi milyonluk meblâğ iki ayrı cihete tahsis edilmektedir, biri devlet borçlarının faizlerinin ödenmesine, diğeri de öbür cari masraflaradır. Bunun dokuz milyon kadarı birincisine, geriye kalan sekiz milyon civarında bir kısmı da ikincisine tahsis olunuyor. Borcun azaltılmasına harcandığı söylenen bir milyona gelince, bu o kadar bir elle verileni öbür elle almaya benziyor ki üzerinde fazla durulmaya değmez.

Bir talih eseri olarak Fransa'nın elinde borcunu ödeyecek ve bu suretle vergilerini hafifletecek millî emlâk bulunmuştur; İngiltere'de hal böyle olmadığı için onun vergileri indirmesi ancak cari masrafların kısılması ile mümkün olabilir. Bugün bu masrafları, aşağıda görüleceği üzere, yılda dört beş milyon miktarında azaltmak mümkündür. Bu başarıldığı takdirde Amerika harbinin pek büyük masraflarını karşılar da artar bile. İsraf hangi kaynaktan çıktı ise tasarruf da aynı kaynaktan olur.

Devlet borçlarına gelince, her ne kadar faiz vergileri ağırlaştırırsa da ticarete faydalı bir sermayeyi tedavülde tutmaya yaradığı için, kendi ağırlığının pek büyük bir kısmını yine kendi iyi tesiri ile giderir. Diğer taraftan İngiltere'deki altın ve gümüş miktarı, şu veya bu sebepten dolayı, gerektiği orandan daha az[12] (ki altmış milyon olmak lâzım gelirken yirmi milyondan fazla değildir) olduğundan, bu eksikliği kapatmaya yarayan bir sermayeyi itfa etmek, haksızlığından başka, kötü bir siyaset olur. Lâkin cari masraflara gelince bunlardan ne tasarruf edilse kârdır. Bunların fazlalığı satın alma gücünü yaşatmaya yarar; fakat borç faizi gibi krediye ve ticarete hiçbir etkisi olmaz.

Şimdi pek muhtemeldir ki İngiliz Hükümeti (milleti kastetmiyorum) Fransız İhtilâli'ne muhaliftir. Entrikaların iç yüzlerini açığa vurmaya, vergileri indirerek sarayların nüfuzunu azaltmaya yarayan her şey, elbette ki, çapulla geçinenlerin hoşlarına gitmez. Fransız entrikası, keyfî iktidarı, papalık sistemi ve tahta ayakkabılı Fransız köylüsü hakkında koparılan yaygaralar idame ettirilebildiği müddetçe, millet bunlarla telâşa verilerek kolayca kandırılabilir ve vergiye boğulabilirdi. Artık o gün-

12 Bu açık, büyük bir kısmı itibarıyla, dış entrikalar, dış harpler ve yabancı sömürgeler ile izah olunabilir.

ler geçmiştir; umulur ki hile son mahsulünü devşirmiştir; her iki memleket için de dünya için de daha iyi günlerin doğması beklenir.

Aşağıda zikredilecek maksatlarla İngiltere, Fransa ve Amerika arasında bir ittifak kurulabileceği söz götürmez olduğuna göre, neticede, İngiltere ile Fransa'nın millî masraflarını indirmek mümkündür. Her iki memleketin de artık aynı donanmalara ve ordulara ihtiyacı kalmayacaktır, ve her iki tarafta gemi gemiye karşılık tutularak azaltma yapılabilir. Fakat bu gayeleri başarmak için mutlaka hükümetlerin ortak ve simetrik bir prensibe uymaları lâzımdır. Hükümetlerin birinden birinde düşmanca bir eğilim baki kaldıkça, veyahut bir tarafın açık ve dürüst hareketine öbürünün sır ve gizlilik ile mukabele ettiği yere itimat hiçbir vakit yerleşemez.

Bu hususlar kabul edilmek şartıyla, millî masraflar tekrar, bir *örnek olsun diye,* eskiden Fransa ile İngiltere'nin düşman bulunmadıkları bir devirdeki masraflar miktarına indirilebilir. O halde, bu devir, Hanover hanedanının tahta geçmesinden, ve keza 1688 İhtilâli'nden öncesi olmalıdır.[13] Bu tarihlerden önceye ait ilk misal II. Charles'ın pek israflı ve sefahatli devrinde görülür; o zamanlar İngiltere ile Fransa müttefik olarak hareket ediyorlardı. Böyle bir israf devrini seçişim, bugünkü israfın daha da kötü olduğunu göstermeye yarayacaktır; üstelik, o zamandan beri donanma, ordu ve maliye mensuplarının aylıkları artmamıştır da.

---

13 1688 İhtilâli'nin yüzüncü yıl dönümünün kutlanmasında tesadüfen İngiltere'de bulundum. William ile Mary'nin şahsiyetleri –kendileri iktidarı ele geçirmek için biri amcasını öbürü babasını öldürmeye uğraştıklarından– bana daima iğrenç görünmüştür. Böyle olmakla beraber milletin, o İhtilâli bir şey sanarak, onun bütün şerefini, o ihtilâle bir ticaret işi gibi teşebbüs eylemiş bulunan ve, diğer kazançlardan maada, kendisini Hollanda'dan getirmiş olan küçük filonun masrafları diye altı yüz bin İngiliz lirası istemiş olan bir adama mal edişini görmekle üzüldüm. I. George da William'in oynamış olduğu aynı cimri rolü oynıyarak, krallık ödeneğinden ayrı olarak İngiltere'den aldığı iki yüz elli bin İngiliz lirası ile Bremen Dukalığını satın almış ve bu suretle İngiltere'nin parası ile elde ettiği bu dukalığı kendi özel faydası için Hanover hanedanının şahsi emlakı arasına katmıştır. Öyledir, kendi kendini idare etmeyen her milleti bir ticarethane gibi işletirler. İngiltere, İhtilâlden beri hep böyle ticaretlerin kurbanı olmuştur.

O sıralarda barıştaki kuruluş şöyle idi (Sir John Sinclair'ın *Gelir Tarihi* adlı eserine bakınız):

Donanma	300.000 İngiliz lirası
Ordu	212.000 İngiliz lirası
Levazım Dairesi	40.000 İngiliz lirası
Hazinei Hassa	462.115 İngiliz lirası
Toplam	1.014.115 İngiliz lirası

Böyle olmakla beraber, parlamento bütün barış bütçesini 1.200.000 İngiliz lirası olarak tespit etti.[14] Daha geriye Kraliçe Elizabeth devrine gidersek bütün vergilerin topu yarım milyon İngiliz lirasından ibaretti; böyle olmakla beraber o devre esnasında millet, kendisini itibarsızlıkla lekeleyici hiçbir şey görmemiştir.

Şu halde Fransız İhtilâli'nden, iki milleti birbirine yaklaştıran ahenk ve karşılıklı menfaatten, her iki tarafa saray entrikasına son verilmesinden ve hükümet bilgisinde vukua gelen ilerlemelerden doğan bütün şartlar beraber göz önüne alınırsa, yıllık giderler tekrar şu şekilde bir buçuk milyona indirilebilir:

Donanma	500.000 İngiliz lirası
Ordu	500.000 İngiliz lirası
Hükümet masrafları	500.000 İngiliz lirası
Toplam	1.500.0000 İngiliz lirası

Bu meblâğ bile Amerikan hükümet masraflarından altı kat fazladır; hem de İngiltere'deki sivil iç hükümet (sivil hükümetin hemen hemen tamamını teşkil edip millet tarafından yürütülen muhtelif dereceli mahkemeler ve jüriler vesaire gibi hizmetleri kastediyorum) Amerika'daki benzerlerine bakılırsa, genel bütçeye daha az yük olduğu halde.

14 Halefleri ile selefleri gibi Charles de harbin hükümetler için bir harman vakti olduğunu fark ettiğinden, Felemenklilerle bir harbe girişti. Bu harbin masrafı, yukarıki cetvellerden birinde 1666 yılının hizasında yazılı olduğu üzere, yıllık gideri 1.800.000 İngiliz lirasına yükseltti; halbuki barış bütçesi 1.200.000 İngiliz lirasından ibaretti.

Milletlerin akıllarını başlarına toplamaları, artık hayvanlar gibi ve binicilerinin keyfi için idare edilmemeleri zamanı gelmiştir. Kralların tarihini okuyunca, insanın âdeta hükümetin geyik avından ibaret olduğuna ve her milletin bir avcıya yılda bir milyon para verdiğine hükmedeceği geliyor. İnsanoğlunda bu şekilde aldatılmaktan yüzü kızaracak kadar gurur veya utanç olmak gerekir; nitekim asıl benliğini hissedince bu halinden utanacaktır. Bütün bu gibi konular hakkında çok defa onun aklından geçip de henüz teşvik etmeye veya başkalarına yaymaya alışık olmadığı bir sürü fikirler vardır. İhtiyat kılığına girmiş bir şey onu tutuyor; bu sebepten insan başkalarına olduğu kadar kendine karşı da ikiyüzlülükle hareket ediyor. Böyle olmakla beraber, bu büyünün ne kadar çabuk bozulabileceğini fark etmek tuhaf bir şeydir. Cüretle tasarlanan ve söylenen bir tek söz, bazen bütün bir bölüğün bozulmuş maneviyatını düzeltir; ve koca milletler üzerinde de aynı şekilde tesir yapabilir.

Her sivil hükümeti vücuda getiren resmî makamlara gelince, bunlara verilen isimlerin pek az önemi vardır. İşlerin her zamanki tutumunda, bundan önce de işaret ettiğimiz gibi, bir adama ister kral, imparator, senatör, ister başka bir şey denilsin, onun yapabileceği herhangi bir hizmetin bir milletten yılda on bin İngiliz lirasından fazla bir ücrete hak kazandırmasına imkân olmadığına; ve hiçbir adama hizmetlerinden fazla bir ücret verilmemek gerektiğine göre, her temiz vicdanlı insan bundan fazlasını kabul etmez. Millet parasına en titiz bir namus duygusu ile el sürmek gerektir. O para yalnız zenginlerin değil işçilerin ve fakirlerin meşakkatli kazançlarının mahsulüdür. O, hattâ koyu sefalet ve yoksulluk içinde onlardan bile alınıp öyle toplanmıştır. Sokaklarda dolaşan veya helak olan bir dilenci yoktur ki bu meblâğın içinde onun da küçücük bir payı bulunmasın.

Eğer Amerikan Kongresi'nin General Washington'a, Amerika Başkanı sıfatıyla, yılda bir milyon lira tahsisat verecek kadar kendi ödevini ve seçmenlerinin menfaatini gözden kaybetmesi mümkün olsa idi bile, Washington bunu yine kabul etmezdi ve

edemezdi. Onun şeref duygusu bir başka nevidendir. İngiltere'ye yabancı bir diyardan getirilmiş ve kabiliyeti milletin içindeki binlerce insanınkinden pek daha aşağı olan bir aile beslemek, bu memlekette, hemen hemen yetmiş milyon İngiliz lirasına mal olmuştur; ve hemen hiçbir yıl geçmemiştir ki ortaya yeni bir bezirgânlık tatbikatı çıkmasın. Doktorların ücret faturaları bile, ödenmek üzere devlet hazinesine gönderilmiştir. Zindanların tıklım tıklım oluşunda, vergilerle fukara vergilerinin artışında şaşılacak bir taraf yoktur. Böyle sistemlerin yürürlükte olduğu yerde, zaten, vukua gelmiş olanlardan başka bir şey beklenemez. Islahata gelince, şayet olursa, bu da milletten gelmelidir, yoksa hükümetten değil.

İngiltere ile aynı genişlikte olan her memleket için, donanmaları ve orduları hariç olmak üzere, bütün hükümet masraflarını karşılamaya beş yüz bin İngiliz lirasının yetip de artacağını göstermek üzere aşağıda bir tahminli cetvel eklenmiştir.

İlk önce, dürüst bir şekilde seçilmiş üç yüz milletvekili, yasama kuvvetini ilgilendirebilecek bütün işler için yeter ve daha çok sayıda olmalarından yeğdir. Bunlar iki veya üç meclise bölünebilirler, yahut Fransa'da olduğu gibi tek meclis halinde, ya da anayasanın göstereceği herhangi bir tarzda toplanabilirler.

Hür memleketlerde milletvekilliği daima bütün makamların en şereflisi sayıldığına göre, buna verilen ödenek, bir memuriyet karşılığı diye değil sadece milletvekillerinin bu hizmetten dolayı katlanmaya mecbur oldukları masrafları ödemek için verilir.

Şayet her milletvekiline, meclise devam
etmediği günler çıkarılmak üzere,
senede beş yüz İngiliz lirası hesabıyla
bir ödenek verilse ve bütün milletvekilleri
her yıl meclise altı ay devam etseler, bunun
masraf tutarı şu olur .....75.000 İngiliz lirası

Resmî dairelerin sayısı ile aylıkları makul olarak şu miktarları geçmemek gerekir:

Her biri on bin İngiliz liralık üç resmî makam.....30.000 İngiliz lirası

Her biri beş bin İngiliz liralık on resmî makam ....50.000 İngiliz lirası

Her biri iki bin İngiliz liralık yirmi resmî makam	40.000 İngiliz lirası
Her biri bin İngiliz liralık kırk resmî makam	40.000 İngiliz lirası
Her biri beş yüz İngiliz liralık iki yüz resmî makam	100.000 İngiliz lirası
Her biri iki yüz İngiliz liralık üç yüz resmî makam	60.000 İngiliz lirası
Her biri yüz İngiliz liralık beş yüz resmî makam	50.000 İngiliz lirası
Her biri yetmiş beş İngiliz liralık yedi yüz resmî makam	52.000 İngiliz lirası
Toplam	422.000 İngiliz lirası

İsterse bir millet bütün makamlardan yüzde dört indirmek suretiyle yılda yirmi bin İngiliz liralık bir makam yaratabilir.

Bütün gelir toplayıcı memurlarının aylıkları, topladıkları paradan ödendiği için, onlar, bu cetvele konmamışlardır.

Yukarıki cetvel resmî makamların tam bir dökümü olarak değil, sadece beş yüz bin İngiliz liralık bir bütçenin kaldırabileceği makam sayısı ile aylıkların miktarını göstermek için sunulmuştur. Bu masrafı bile haklı göstermeye yetecek kadar iş bulmak mümkün olmadığı tecrübe ile anlaşılacaktır. Resmî daire işlerinin bugünkü görülüş şekline gelince, meselâ posta idaresi ile maliyede vesairede olduğu gibi, birçok dairelerde şefler hemen hemen yılda üç dört defa imzalarını atmaktan fazla bir iş görmezler; bütün işler maiyetteki memurlar tarafından yapılır.

Şu halde, namuslucası bütün hükümet işleri için barış zamanı bütçesi olarak bir buçuk milyon İngiliz lirasının yeter olduğunu kabul edince, ki II. Charles'ın israflı sefahet devrindeki barış bütçesinden (daha önce de işaret edildiği üzere, ordu, donanma ve gelir toplama memurlarının aylıkları o devredekinin aynı olmaya devam ettiğine göre) üç yüz bin İngiliz lirası daha fazladır, bugünkü cari masraflardan geriye altı milyon İngiliz lirasından ziyade bir miktar kalır. Şu halde mesele bu fazlanın nasıl kullanılacağıdır.

Ticaret ile vergilerin birbirine nasıl dolandıklarını fark etmiş olan bir kimsenin bunları hemencecik ayırmanın imkânsızlığını takdir etmesi lâzımdır.

Birinci sebep. Bugün elde mevcut mallardan zaten vergi alınmıştır; şimdiki stok üzerine vergi konamaz.

İkinci sebep. Meselâ varil, büyük fıçı, hundredweight[15] veya ton başına gibi toptan miktarlar üzerinden vergiye tâbi tutulan bütün maddelerde verginin kaldırılması, o maddeleri "pint"[16] veya libre ile perakende olarak satın alan tüketicileri tamamıyla vergiden kurtaracak şekilde bölünüp bu küçük miktarlara aktarılamaz. Son zamanlarda sert bira ile "ale" denen bira üzerindeki vergi varil başına üç şilindi; bu vergi kaldırılırsa bira fiyatının "pint" başına sadece çeyrek peninin yarısı kadar ucuzlaması gerekir ki fiiliyatta bir hafifleme meydana getirmez.

Vergilerin büyük bir kısmında hal böyle olduğundan, öyle birtakım diğer vergiler araştırmak icap edecektir ki onlarda bu güçlükler bulunmasın; hafifleme doğrudan doğruya ve göze görünür olsun; aynı zamanda derhal uygulanabilsin.

Öyle ise, her şeyden önce, fukara vergileri her aile reisinin hissettiği ve keza bunun için verdiği parayı meteliğine kadar bildiği bir vasıtasız vergidir. Bütün milletin fukara vergilerinin hepsi için ödediği meblâğ müspet olarak bilinmiyor, fakat elde edilebilir. *History of the Revenue* (*Gelir Tarihi*) eserinde Sir John Sinclair bunu 2.100.587 İngiliz lirası olarak tespit ediyor. Bu paranın pek büyük bir kısmı fakirlerin yardım yerine eziyet gördükleri davalara sarf olunur. Mamafih hangi sebepten doğmuş olursa olsun, masraf, kilise cemaati için aynı masraftır.

Birmingham'da fukara vergileri yılda on dört bin İngiliz lirası tutar. Bu para, büyük meblâğ olmakla beraber, nüfusa oranla, ölçüsüz değildir. Söylendiğine göre Birgmingham'da yetmiş bin kişi vardır; yetmiş bin nüfusa on dört bin İngiliz liralık fukara vergisi ölçüsü üzerinden, bütün memleketin fukara vergisi, İngiltere'nin nüfusu yedi milyon diye alınınca, bir milyon dört yüz bin İngiliz lirasından ibaret olmak lâzım gelirdi. O hal-

15 Hundredweight, aşağı yukarı, elli beş kiloluk bir İngiliz tartısı – ç.n.

16 Pint (paynt okunur), yarım litrelik bir İngiliz ölçüsü – ç.n.

de, çok umulur ki, Birgmingham'ın nüfusu olduğundan fazla gösterilmiştir. Zira bütün memleketin ödediği fukara vergileri iki milyon olunca, on dört bin İngiliz lirası, ancak elli bin kişiye isabet eden bir oran olur.

Bununla beraber, ne olursa olsun, fukara vergileri, aşırı vergi yükünün bir sonucu olmaktan başka bir şey değildir; zira, vergilerin çok hafif oldukları devirde fakirler kendilerini geçindirebiliyorlardı ve fukara vergileri hiç yoktu.[17] Bugünkü durumda, iki veya üç çocuklu çalışan bir evli adamın yılda ödediği vergi yedi sekiz İngiliz lirasından aşağı değildir. O bunun farkında değildir, çünkü bu vergi onun gözünden –satın aldığı eşyanın fiyatları içinde– saklanmıştır; o yalnız eşyanın pahalılığını akleder. Lâkin vergiler onun yıllık kazancının en aşağı dörtte birini yuttuğu için, neticede, o ailesini geçindiremez olur; hele eğer kendisi ya da ailesinden biri hastalıklı olursa.

Şu halde, atılacak ilk pratik yardım adımı, fukara vergilerinin tamamen kaldırılması ve bunun yerine diğer fazla vergilerden fakirlere bugünkü fukara vergilerinin iki misli oranında, yani senede dört milyon İngiliz lirası miktarında, bir vergi indirmesi yapmak olmalıdır. Bu tedbir sayesinde fakirlerin iki milyon, ve aile geçindirenlerin de iki milyon İngiliz liralık bir istifadeleri olur. Yalnız başına bu, devlet borçlarından yüz yirmi milyonluk bir indirmeye bedel olup, neticede Amerika harbinin bütün masraflarını karşılar.

İmdi, geriye, bu dört milyonluk vergi indirmesinin en tesirli dağıtım şeklinin hangisi olabileceğini düşünmek kalır.

Kolayca görülmektedir ki, fakirler genel olarak çok çocuklu aileler ile çalışma çağını geçirmiş yaşlılardan meydana gelir. Bu iki sınıfın geçimi yoluna konursa, bununla meseleye o kadar içerikli bir çare bulunmuş olacaktır ki geriye kalan kısım nispeten önemsiz olacak, ve büyük kısmı itibarıyla –gösterişsiz bir buluş olmakla beraber çağdaş kurumların en iyileri arasına konmaya lâyık olan– hayır derneklerinin çalışma alanına kalacaktır.

---

17 Fukara vergileri, aşağı yukarı VIII. Henry devrinde vergilerin artmaya yüz tuttuğu zamandan başlar; ve o günden bugüne vergiler arttıkça, daima, fukara vergileri de artmıştır.

İngiltere'nin nüfusunun yedi milyon olduğunu ve bunun beşte birini de yardıma muhtaç fakirler sınıfının teşkil ettiğini kabul edersek, bunların sayısı bir milyon dört yüz bin kişi eder. Bu miktardan, aşağıda gösterileceği üzere, yüz kırk bini yaşlı fakirler olacaktır ki, bunlar hakkında ayrı bir tedbir teklif edilecektir.

Geriye bir milyon iki yüz altmış bin kişi ki, her aile beş nüfus itibarıyla, iki yüz elli iki bin aile eder; bunlar vergilerin ağırlığı ve çocuk masrafları yüzünden yoksulluğa düşmüşlerdir.

Bu ailelerin her birinde on dört yaşından aşağı çocukların sayısının, takriben her iki aileye beş çocuk düşecek miktarda olduğu görülür. Zira bazı ailelerde iki, bazılarında üç, bazılarında bir, bazılarında dört, bazılarında hiç, bazılarında beş çocuk vardır. Fakat bir ailenin on dört yaşından küçük beşten fazla çocuğu bulunması pek seyrektir. Bu yaştan sonra ise çocuklar bir iş görebilirler veya bir yere çırak verilebilirler.

Her iki aile başına beş (on dört yaşından aşağı) çocuk kabul edilince,

Çocuk sayısı.....630.000
Ana babaların, hepsi hayatta olsalar, sayıları 504.000

eder.

Bu usul kabul edilmekle, yalnız ana babaların yoksulluğu giderilmiş olmakla kalmayacak, aynı zamanda, yeni yetişen nesilden bilgisizlik uzaklaştırılmış olacak ve bundan sonra fakirlerin sayısı azalacaktır. Çünkü eğitimin yardımı ile onların kabiliyetleri artacaktır. İyi bir zekâ ile doğmuş olup da meselâ marangozluk, doğramacılık, değirmencilik, gemi inşaatçılığı, demircilik vesaire gibi bir makine sanat kolunda çıraklık edip yetişmiş birçok genç, çocukken biraz genel eğitim görmedikleri için, bütün ömürleri boyunca ilerlemek imkânından mahrum kalmışlardır.

Şimdi ihtiyarların durumuna geçiyorum.

İhtiyarlığı iki sınıfa ayırıyorum. Birincisi, ihtiyarlığa yaklaşma devridir; elli yaşında başlar. İkincisi, ihtiyarlıktır, altmış yaşında başlar.

Elli yaşında insanın zihnî melekeleri tamamen yerinde ve muhakemesi de ondan önceki herhangi bir tarihte olduğundan daha iyi olmakla beraber, çalışma hayatı için lâzım olan bedenî kuvvet düşmeye başlar. Artık eskisi kadar yorgunluğa gelemez. Daha az kazanmaya başlar; rüzgâra soğuğa daha az dayanabilir; emekliye ayrılmış olanlara mahsus olup çok göz kuvveti isteyen hizmetlerde çabuk yorulur, kocamış bir at gibi kendini koyvermeye başladığını fark eder.

Altmışında artık onun çalışması sona ermiş olmalı; hiç değilse doğrudan doğruya ihtiyaç yüzünden çalışmamalıdır. Medeni denen memleketlerde bir ihtiyarın günlük ekmeğini kazanacağım diye kendini öldüresiye çalıştığını görmek yürek sızlatıcıdır.

Bu elli yaşından yukarı insanların sayısı hakkında bir fikir edinmek için ben birçok defa Londra sokaklarında, erkek, kadın, çocuk rasladığım insanları saydım; genel olarak gördüm ki yaşlılar takriben on altı veya on yedide bir tutuyor. Şayet buna bir itiraz olarak, ihtiyarlar sokağa çok çıkmazlar denecek olursa, çocuklar da öyledir; büyümüş çocukların büyük bir kısmı ya mekteplerdedir ya da işyerlerinde çıraktırlar. Şu halde on altıyı bölücü rakam olarak alınca, İngiltere'deki kadın erkek, zengin fakir elli yaşını aşmış bütün insanların sayısı dört yüz yirmi bin çıkar.

Bu gayrisâfi rakam içinde bakıma muhtaç olanlar çiftçiler, rençber ve işçiler, her sanattan kalfalar ustalar ile karıları, gemiciler, kadro dışı edilmiş askerler, yıpranmış kadın ve erkek hizmetçiler, bir de fakir dullar olacaktır.

Keza bunların arasında evvelce ömürlerinin ilk devrelerinde pekâlâ halleri vakitleri yerinde yaşamış olup da yaşlandıkça işlerini kaybetmeye başlamış ve nihayet artık ellerinden hiçbir tutanı kalmamış bulunan orta tabakaya mensup pek çok meslek erbabı da bulunacaktır.

Bunlardan başka, hayatın ticaret ve teşebbüs ile ilgili her sınıfından –adına devran denen– ne durdurulması ne de nizama sokulması insanoğlunun elinde olmayan o çarkın dönerken savurup attığı birçok "feleğin sillesini yemiş" insan daima mevcut bulunacaktır.

Bütün bu kazalara ve insanların başlarına gelebilecek diğer

akıbetlere karşı bir tedbir sağlamak için, elli yaşına vardıktan sonra, hayatlarının herhangi bir devresinde, kendi kendilerine bakabildiklerinden daha iyi bakmalarını zaruri veya rahat telâkki edecek ve bunu bir lütuf ve bağış olarak değil bir hak diye bekleyebilecek kimselerin sayısını bütün toplamın üçte biri olarak alıyorum ki, evvelce de denildiği üzere, yüz kırk bin kişi tutar. Bunlar orada haklarında ayrı bir tedbir teklif edileceği söylenmiş olan kimselerdir. Şayet bunların sayısı daha fazla ise, İngiltere'de toplum, hükümetin gösteriş ve debdebesine rağmen, esef edilecek bir halde bulunuyor demektir.

Bu yüz kırk bin kişinin yarısını, ki yetmiş bin eder, elli ile altmış yaş arasında bulunan şahısların sayısı olarak, diğer yarısını da altmış yaşındakiler ve bu yaşı geçmiş olanlar diye alıyorum. Yaşlı insanlar miktarının muhtemel oranını böylece tespit ettikten sonra şimdi bunların ne suretle refaha kavuşturulabileceklerine geçiyorum.

Böyle elli yaşını dolduran her insana, altmış yaşına gelinceye kadar, vergi fazlalarından yılda altı İngiliz lirası, altmış yaşından sonra da ölünceye kadar senede on İngiliz lirası ödenecektir. Bunun masrafı,

Yetmiş bin kişiye yılda altı İngiliz lirası hesabıyla	420.000 İngiliz lirası
Diğer yetmiş bin kişiye yılda on İngiliz lirası hesabıyla	700.000 İngiliz lirası
Toplam	1.120.000 İngiliz lirası

tutar.

Bu yardım, evvelce de işaret edildiği üzere sadaka mahiyetinde değildir, bir haktır. İngiltere'de kadın erkek her şahıs doğumundan itibaren ortalama yılda iki İngiliz lirası sekiz şilin altı peni vergi verir; buna verginin tahsil masrafları da katılırsa, o kimsenin ödediği yıllık vergi iki İngiliz lirası on bir şilin altı peni eder. Demek ki, o şahıs elli yılda yüz yirmi sekiz İngiliz lirası on beş şilin, altmış senede ise yüz elli dört İngiliz lirası on şilin vergi ödemiş bulunuyordur. Şu halde her ferdin vergisini

bir "tontine"[18] şekline koyunca, elli sene sonra bu insanın alacağı para, kendisinin ödemiş olduğu anaparanın kanuni faizinden azıcık fazla bir şeyden ibarettir. Eksik kalan miktar, hallerine göre böyle bir yardıma muhtaç olmayanlardan tamamlanır; ve her iki halde anapara ile de hükümetin masrafları ödenir. Ben bu esasa dayanaraktır ki muhtemel yardım talep miktarını memleketteki yaşlı insanların sayısının üçte birini kapsayacak şekilde genişlettim. Böyle olunca, yüz kırk bin yaşlı insanın yaşayışlarını rahata kavuşturmak mı daha iyidir, yoksa herhangi bir şahıs, hem de çok defa en değersiz, manasız bir şahıs, için yılda millet parasından bir milyon harcamak mı? Bu sualin cevabını akıl ve adalet, şeref ve insanlık, hattâ riya, dalkavukluk ve Mr. Burke, veya kral George, Louis, Leopold, Frederic, Catherine, Cornawallis, veya Tippoo Saib[19] versin.[20]

18 Tontine (tontin), birkaç kişinin ortak olarak bir arada yazıldığı bir hayat sigortası sistemi ki ölenlerin paylarını alma hakkını sağ kalanlara verir ve ortaklar öldükçe sağ kalanların payları çoğalır, en sonunda bütün paylar sağ kalana verilir – ç.n.

19 Tippoo Saib (1749-1805): Hind racalarından Mysor Sultanı. Cornawallis (1738-1805): Hindistan'daki İngiliz genel valilerinden ve kumandanlarından biri olup Saib Sultanı 1792'de Arikera'da yenmiştir – ç.n.

20 Bir aile beş nüfus itibarıyla ailelerin vergilerini hesap edersek, her aile yılda vasati 12 İngiliz lirası 17 şilin 6 peni öder. Bu miktara fukara vergilerini de ilâve etmek lâzımdır. Gerçi herkes istihlâk ettiği maddelerden vergi veriyorsa da fukara vergilerini herkes ödemiyor. Takriben iki milyon kişi bu vergiden müstesnadır: bunların bir kısmı aile reisi olmadıkları için, bazıları kudretleri olmadığından, diğerleri de zaten bu yardımı alan fakirler kendileri olduklarından ötürü fukara vergisi vermezler. Böyle olunca, bu iki milyonun dışında kalanlara düşen fukara vergisi ortalaması beş kişilik her aile başına kırk şilindir ki bununla, genel vergilerle fukara vergilerinin toplamının ortalaması 14 İngiliz lirası 17 şilin 6 peniye çıkar. Altı kişi için bu ortalama toplamı 17 İngiliz lirası 17 şilindir. Yedi kişi için 20 İngiliz lirası 16 şilin 6 peni.

Amerika'da yeni veya temsilî hükümet sistemi altında vergilerin ortalaması, harpte yapılan istikrazların faizleri dahil olmak ve her gün artmakta olan memleket nüfusu dört milyon olarak alınmak üzere, erkek kadın ve çocuklar dahil, adam başına beş şilindir. Buna göre, iki hükümet arasında şöyle bir vergi farkı vardır:

	İngiltere			Amerika		
	İng. L	şilin	peni	İng. L.	şilin	peni
Beş kişilik bir aile için	14	17	6	1	5	0
Altı kişilik bir aile için	17	17	0	1	10	0
Yedi kişilik bir aile için	20	16	6	1	15	0

Bu suretle fakirlere iade edilecek meblâğ şu olacaktır:

Altı yüz otuz bin çocuğu olan iki yüz elli bin fakir aileye	2.520.000 İngiliz lirası
Yüz kırk bin yaşlı insana	1.120.000 İngiliz lirası
Toplam	3.640.000 İngiliz lirası

Dört milyon İngiliz lirasından bu miktar çıkarılınca geriye üç yüz altmış bin İngiliz lirası kalır. Bunun bir kısmını da şu yolda kullanmak mümkündür:

Bütün yukarıki insanların geçimleri yoluna konulduktan sonra yine arkaya bir miktar aile daha kalacaktır ki bunlar, tam manasıyla fukara sınıfından olmamakla beraber, çocuklarına eğitim vermekte güçlük çekerler. Böyle şartlar altında, bu gibi çocukların hali, ana-babalarının gerçekten yoksul olmaları durumunda olabileceğinden daha kötü olabilir. İyi düzenlenmiş bir idare altında yaşayan bir millet, kimsenin eğitimsiz kalmasına müsaade etmemelidir. Kendine destek diye bilgisizliği monarşi ve aristokrasi hükümeti ister.

Şimdi dört yüz bin çocuğun bu durumda olduğunu tahmin edelim ki bunlar, daha önce söylediğimiz tedbirlerden sonra tahmin olunması gerektiğinden daha büyük sayıdadırlar. Bunlar hakkında alınacak usul şu olacaktır:

Bu çocuklardan her birine altı yıl müddetle mektep masrafı olarak senede on şilin verilmelidir. Bu onların yılda altı aylık mektep ücretini karşılar; ayrıca kitap defter parası diye her çocuğa senede iki buçuk şilin ödenmelidir.

Bunun masrafı yılda 250.000 İngiliz lirası tutar.[21]

21 Genel okullar fakirlerin genel ihtiyacını karşılamamaktadır. Bu okulların çoğu, loncalı şehirlerdedir ki köylerle taşra kasabaları bunların dışındadır, içinde olsalar bile mekteplerin uzaklığı çok vakit kaybettirir. Fakirlere faydası olabilmek için eğitimin onların oturdukları yerlerde olması lâzımdır. Bunu başarmanın en iyi usulü, kanatimce, ana-babaları bunun masrafını kendileri ödeyebilecek bir hale getirmektir. Her şehirde böyle bir teşebbüsü, hele yaşlandıkça, başarabilecek kadın veya erkek kimseler daima bulunur. Okul zamanı senede altı aydan fazla sürmemek üzere yirmi çocuktan çocuk başına on şilin, İngiltere'nin taşra kısımlarındaki geçim haddini karşılayabilecek bir paradır. Ölmüş rahiplerin dulları arasında, böyle bir gelirin makbule geçeceği, sıkın-

Geriye yüz on bin İngiliz lirası kalır.

En iyi kurulmuş ve en iyi prensipli hükümetlerin düşünebileceği büyük yardım şekillerine rağmen, yine de birtakım daha küçük meseleler bulunacaktır ki, bir milletin, bunları düşünmesi bir hayır işi olduğu kadar iyi bir siyasettir de.

Her isteyen lohusa kadına –ki halleri vakitleri yerinde olan kadınların hiçbiri böyle bir istekte bulunmaz– çocuğu doğar doğmaz derhal yirmi şilin verilecek olsa, mevcut geçim sıkıntılarının büyük bir kısmı hafifletilmiş olur.

İngiltere'de yılda iki yüz bin kadar doğum olur; doğuran kadınların dörtte biri bu yardımı isteyecek olsa, bunlara verilecek para 50.000 İngiliz lirası tutar.

Her yeni evlenen çifte, aynı şekilde istemeleri durumunda, yirmi şilin verilse, bunun da tutarı yirmi bin İngiliz lirasını aşmaz.

İş için gurbete çıkmış olup da eşinden dostundan uzakta ölmüş olabileceklerin cenaze masraflarını ödemek için de yirmi bin İngiliz lirası ayrılarak, kilise cemaatleri bu yükten kurtarılsa, hasta yabancılara daha iyi bakılır.

Konunun bu kısmını, meselâ Londra gibi, bir büyük şehrin özel şartlarına uydurulmuş bir plan ile bitireceğim.

Olaylar, büyük şehirlerde, daima köylerde olduğundan farklı cereyan eder; onlar için ayrı daha doğrusu ek bir yardım usulü lâzımdır. Köylerde, hattâ büyük kasabalarda bile, herkes birbirinin halini bilir; oralarda sefalet hiçbir vakit büyük şehirlerde bazen vardığı o pek yüksek dereceyi bulmaz. Köylerde, kelimenin gerçek manasıyla, açlıktan, veya barınak yokluğundan dolayı soğuktan ölen insanlar diye bir şeye asla rastlanmaz. Halbuki bu ve buna benzer yürekler acısı haller Londra'da vuku buluyor.

Ceplerinde azıcık para ile ya da hiç parasız birçok genç bin bir ümitle Londra'ya geliyor. Böyle bir delikanlı kendine hemencecik bir iş bulamazsa yarı mahvolmuş bir hale düşüyor. Çoğun-

---

tı çeken kadınlar çok vardır. Bu hususta çocuklara verilen her şey iki gayeye hizmet eder; onların eğitimlerini sağlar, onları okutan öğretmenlere de ekmek parası olur.

lukla, ana-babaları boşanmış olanlarda vâki olduğu üzere, Londra'da her türlü geçim yolundan mahrum olarak büyüyen çocuklar daha da berbat bir haldedirler. Uzun zaman işsiz kalmış hizmetçilerin halleri de onlarınkinden pek daha iyi değildir. Hulâsa, hayatın günlük akışı ve hayhuyu içinde pek farkına varılmayan böyle bir sürü küçük meseleler devamlı çıkmakta ve sefalete ilk kapıyı açmaktadır. Açlık yarına bırakılabilir ihtiyaçlardan değildir; bu şartlar altında bir gün hattâ birkaç saat bile çok defa bütün bir hayatı mahvedecek bir buhran doğurmaya elverir.

Daha büyüklerine yol açan birtakım küçük hırsızlık ve çalıp çırpma vakalarının genel sebebini teşkil eden bu hallerin önüne geçilebilir. Dört milyon İngiliz liralık vergi fazlalarından geriye daha yirmi bin İngiliz lirası kalır ki bunu biraz sonra söyleyeceğimiz ve aşağı yukarı yirmi bin sterlin daha tutan diğer bir meblâğ ile birlikte, bu maksat için ayırmaktan daha âlâ bir şey olamaz. Bunun şu plan çevresinde yapılması lâzımdır.

Birincisi: İçine en az bin kişi alabilecek iki veya daha fazla bina yaptırmalı, ya da mevcut yapılmış binalardan birkaçı satın alınmalı; bu yerlerin her birinde akla gelebilecek her türlü iş olmalı; öyle ki, gelen her kadın veya erkek orada yapabileceği bir iş bulmalı.

İkincisi: Buraya gelecek herkesi kimmiş ne imiş diye sormadan kabul etmeli. Koşulacak biricik şart şunlar olmalı: şu kadar işe veya şu kadar saatlik çalışmaya karşılık her şahıs şu kadar sağlığa yarar besinli yemek yiyecek, hiç değilse bir kışla kadar iyi ısınmış bir yerde barındırılacak. Kadın erkek her kişinin yaptığı işin bedelinden belli bir kısmı, buradan çıkıp giderken kendisine verilmek üzere saklanacaktır. Bu şartlarla her kişi burada istediği kadar uzun veya kısa süre kalacak, ya da buraya istediği kadar sık gelebilecektir.

Her kişi burada üç ay kalsa, bu kurum, her zamanki gerçek mevcudu altı binden ibaret bulunmakla beraber, yılda nöbetleşe yirmi dört bin kişiye yardım etmiş olur. Böyle bir yardım yurdu kurulmakla, geçici olarak darlığa düşen kimselere kendilerini toplamak fırsatı verilmiş ve bunlar dışarıda kendilerine daha iyi işler aramak imkânına kavuşturulmuş olurlar.

Bunların kazançlarının –bir kısmı yine kendileri için elde tutulduktan sonra– ortamının onların bakım giderlerinin ancak yarısını karşılayacağı kabul olunursa, buna eklenecek kırk bin sterlin bütün diğer masrafları ödemeye, hattâ altı bin kişiden daha fazlası için bile elverir.

Önceki tutardan geriye kalan yirmi bin İngiliz lirasına eklenecek olan ve onun şimdiki tahsisini pek yerinde olarak değiştirip bu gayeye çevirmek mümkün olan öbür yirmi bin İngiliz liralık meblâğa gelince, bu para, o kadar hakkaniyetsiz ve keyfî bir şekilde Richmond Dukası'nın beslenmesine tahsis olunmuş bulunan kömür vergisinden elde edilecektir. Kim olursa olsun bir şahsın, hele şimdiki kömür fiyatlarının pahalılığında bir insan kitlesinin sıkıntısını sömürerek geçinmesi tiksinç bir şeydir; böyle bir suiistimale müsaade eden bir hükümet yerinden atılmayı hak eder. Bu kömür vergisi, söylendiğine göre, yılda aşağı yukarı yirmi bin sterlin tutmaktadır.

Şimdi bu planı, onun birçok kalemlerinin dökümünü yapıp, sonuca bağlayacağım. Sonra da başka meselelere geçeceğim.

Bu döküm şöyledir:

1. İki milyon sterlin tutan fukara vergilerinin kaldırılması.
2. İki yüz elli iki bin yoksul ailenin geçimlerinin sağlanması.
3. Bir milyon otuz bin çocuğun eğitimi.
4. Yüz kırk bin yaşlı insanın rahata kavuşturulması.
5. Elli bin doğumda çocuk başına yirmi şilin verilmesi.
6. Yirmi bin evlenmede her birine yirmi şilin verilmesi.
7. İş aramaya çıkıp da gurbette ölenlerin cenaze masrafları için yirmi bin sterlin ayrılması.
8. Londra ve Westminster şehirlerinde zaman zaman yoksulluk çekenlere her zaman iş bulunması.

Bu planın uygulanması ile fukaraya yardım hakkındaki kanunlar, o sivil işkence aletleri kaldırılmış ve yok yere ödenen dava masraflarının önüne geçilmiş olacaktır. Artık insanların vicdanları, pejmürde aç çocuklar ile ekmek dilenen yetmişlik, seksenlik ihtiyarların verdiği utançtan kurtulacaktır. Ölüm haline gelmiş fakirler son nefeslerini vermek için, kilise cemaatlerinin birbirlerine misilleme yapmaları yüzünden, oradan oraya

sürüklenmeyecekler. Dul kadınlar çocuklarını geçindirebilecekler, kocalarının ölümü ile birer suçlu veya cani gibi bulundukları yerlerden alınıp başka taraflara gönderilmeyeceklerdir. Çocuklara artık ana-babanın sıkıntılarını artıranlar gözüyle bakılmayacak. Kendi menfaatlerine olduğu için, sefillerin uğrağı olan yerler bilinecek; darlık ve yoksulluğun ürünü olan küçük suçlar azalacaktır. O zaman fakirlerin de zenginler gibi hükümetin devam ettirilmesinde bir menfaatleri olacak; ayaklanmaların sebebi ve karışıklık çıkması korkusu da ortadan kalkacaktır. Siz, ey huzur içinde oturup bolluk içinde avunan ve kendi kendinize "Halimiz vaktimiz yerinde değil mi?" diyenler (ki böyleleri İngiltere'de olduğu gibi Türkiye ve Rusya'da da vardır), siz hiç bu şeyleri düşündünüz mü? Bunları düşündüğünüz gün, yalnız kendinize göre konuşmaz, yalnız kendinize bakmazsınız artık.

Bu planın uygulanması kolaydır. Plan ne vergilerin düzeninde âni bir kopuş ve ne de ticarette zorluk yaratmayıp, sadece, vergilerin uygulama usullerini değiştirmek suretiyle yardımı gerçekleştirir. Bu maksat için gereken para, İngiltere'de piyasa merkezi olan her kasabada senede sekiz defa alınmakta olan tüketim vergileri gelirlerinden sağlanabilir.

İmdi bu konuyu düzenleyip sonuca bağladıktan sonra, başka bir meseleye geçiyorum.

Şimdiki cari masraflar yedi buçuk milyon –ki bugün ulaştıkları en az miktardır– olarak alınınca, geriye (yeni cari masraflar için bir buçuk milyon ve yukarıda anılan yardım işleri için de dört milyon ayrıldıktan sonra) iki milyonluk bir para kalır; bunun bir kısmı şu yolda kullanılabilir:

Gerçi, Fransa ile bir ittifak yapılmakla ordulara ve donanmalara, büyük bir kısmı için, artık ihtiyaç kalmayacak ise de, kendilerini ordu ve donanma hizmetlerine vakfetmiş ve bu yüzden başka mesleklere elverişsiz hale koymuş bulunan kimseler, başkalarına saadet getiren bu plan yüzünden sıkıntı çeker duruma düşürülmemelidirler. Bunlar saray adamlarından ya da saray efradında aylâk dolaşanlardan ayrı bir sınıfın insanlarıdır.

Ordunun da donanmanın da bir kısmı, hiç değilse birkaç yıl, kalacaktır. Bunlar için bu planın baş taraflarında zaten bir milyon ayrılmıştı ki, II. Charles'in israf devrindeki ordu ve donanmanın barış zamanı ödeneklerinden hemen hemen yarım milyon fazladır.

Şu halde, on beş bin askerin terhis edileceğini; bunların kendi işlerine ve yuvalarına dönmelerini sağlamak için, her birine, ömürleri boyunca her türlü kesintiler çıktıktan sonra, Chelsea College yatılı öğrencilerine verildiği gibi haftada üç şilin bağlanacağını; öbür yandan, kalacak askerlerin haftalıklarına da, haftada yarım şilinden, yedi bin beş yüz şilinlik bir zam yapılacağını farz edelim. Yıllık masraf şu olacaktır:

Terhis edilen on beş bin askere haftada üç şilin hesabıyla	117.000 İngiliz lirası
Kalan askerlere ek ücret	19.500 İngiliz lirası
Terhis edilen kıtaların subaylarına verilecek paranın da askerlere verilen kadar tutacağı hesabıyla	117.000 İngiliz lirası
Uzun tekrarlara yer bırakmamak için, orduya verilen meblağların ve ücret eklerinin terhis edilen denizciler için de aynen kabulü ile	253.500 İngiliz lirası
Toplam	507.000 İngiliz lirası

Bu yarım milyonluk tutardan (hesapta kolaylık olsun diye yedi bin İngiliz liralık kesinleri atıyorum), otuz dokuz bin sterlinlik ücret artırması müstesna olmak üzere, her yıl bir kısmı ve zamanla hepsi, bütün ölünceye kadar ödeme şartlı ödentilerde olduğu gibi düşecektir. Ölenlerin ödenekleri hazineye kaldıkça, vergilerin bir kısmı daha kaldırılabilir. Meselâ, hazineye otuz bin sterlin kalırsa, şerbetçiotu üzerine konmuş olan resmin hepsi kaldırılabilir. Öbür ödenekler de hazineye kaldıkça, mum ile sabun üzerindeki resimler de, sonunda tümü kaldırılıncaya kadar, azaltılabilir. İmdi, geriye en az bir buçuk milyonluk bir vergi fazlası kalıyor.

Ev ve pencere vergisi de, fukara vergileri gibi, ticaret ile ilgili olmayan o dolaysız vergilerden biridir ve kaldırılırsa derhal bir hafifleme hissolunacaktır. Bu verginin ağırlığı orta sınıf halkın omuzlarındadır.

1788 yılı alımlarına göre bu verginin tutarı şu idi:

	İng. lirası	Şilin	Peni
1766 tarihli kanunla konmuş olan ev ve pencere vergisi	385.459	11	7
1779 tarihli kanunla konmuş olan ev ve pencere vergisi	130.739	14	5,5
Toplam	516.199	6	0,5

Bu vergi kaldırılacak olursa, geriye aşağı yukarı bir milyonluk kadar bir vergi fazlası kalır. Sonradan çıkabilecek her türlü işler için yedekte daima bir para bulundurmak uygun olacağından, ilk adımda vergi indirimlerini bundan daha ileri götürmeyip, başka ıslahat usulleri ile daha neler yapılabileceğini düşünmek en iyi bir davranış olur.

Ağırlığı en çok duyulan vergilerden biri de alışveriş vergisidir. Onun için, bu verginin, yerine bir başkasını koymak şartıyla, kaldırılmasına dair bir plan ileri süreceğim. Bununla üç gaye birden elde edilmiş olacak:

Birincisi: Vergi yükünü en iyi taşınabileceği vergileme sahasına aktarmak.

İkincisi: Bir toprak dağıtımı yolu ile aileler arasında adaleti yeniden kurmak.

Üçüncüsü: Seçimlerde kötülüğün başlıca kaynaklarından biri olan mirasın en büyük çocuğa kalması hakkındaki tabiata aykırı kanundan doğan o kodamanlık gücünü kökünden sökmek.

1788 yılı alımlarına göre alışveriş vergisinin tutarı 771.657 İngiliz lirası idi.

Vergiler teklif olunurken, memleketi, "vergi lüks maddelere konacak" diye akla yakın gelen bir dille avutuyorlar. Bakıyorsunuz, bir gün bir şeye lüks eşya diyorlar, diğer bir gün de bir başkasına. Oysaki gerçek lüks, o maddenin kendisinde de-

ğil onu elde etme çarelerindedir; bu daima gözden uzak tutuluyor.

Herhangi bir bitki veya yeşillik bir memlekette öbürüne nispetle neden daha lüks olsun, anlamıyorum. Fakat gereğinden fazla büyük toprak her memlekette daima bir lükstür; ve bu sıfatla, tam vergi konusudur. Böyle olunca, vergileri koyan bu kibar efendileri gene kendi sözleri ile susturmak ve bu meseleyi kendilerinin ortaya attıkları, lüks maddelere vergi koymak prensibine göre tartışmak doğru olur. Şayet onlar, ya da onların kahramanı olan –ve korkarım ki, zırh giymiş adam gibi modası geçmekte bulunan– Mr. Burke, senede yirmi otuz kırk bin sterlin gelir getiren toprakların bir lüks olmadığını ispatlayabilirlerse, ben davamdan vazgeçerim.

Bir yılda belirli bir paranın, meselâ bin İngiliz lirasının diyelim, bir ailenin geçimi için lâzım olduğu kabul edilirse, ikinci bin bir lüks mahiyetindedir, üçüncüsü daha da lükstür, ve daha devam etmekle nihayet öyle bir meblâğa varırız ki buna, yasak edilmesi gereken bir lüks demek hiç de yersiz olmaz. Emek ile elde edilen gayrimenkullere kısıntılar koymak siyasete aykırı olur. Onun için, yasağı, emekle kazanabilen kerteden yukarısı için koymak doğrudur. Fakat gayrimenkul edinmenin veyahut onun miras ve vasiyet yoluyla bir elde toplanmasının bir sınırı olmak gerektir. Gayrimenkul mülkiyeti, mirasla, ailenin öbür kollarına da geçmelidir. Her memlekette en zengin olan kimselerin fakir akrabaları vardır, ve bunlar çok defa pek yakın kan hısımlardır.

Aşağıdaki artışlı vergi tablosu alışveriş vergisinin yerine konulmak üzere, yukarıki ilkelere dayanılarak vücuda getirilmiştir. Bu vergi düzenli bir artışla, sonunda yasak edici noktaya ulaşacak; bu suretle, mirasın en büyük çocuğa kalması hakkındaki aristokratik kanunun yerini alacaktır.

TABLO I

Toprak vergisi çıktıktan sonra yıllık sâfi gelir değeri 50 İngiliz lirası ve daha yukarı olan bütün gayrimenkullerden İngiliz lirası başına alınacak vergi miktarları:

	Şilin	Peni
500 İngiliz lirasına kadar	0	3
500 İngiliz lirasından 1.000 İngiliz lirasına kadar	0	6
İkinci bin liradan	0	9
Üçüncü bin liradan	1	0
Dördüncü bin liradan	1	6
Beşinci bin liradan	2	0
Altıncı bin liradan	3	0
Yedinci bin liradan	4	0
Sekizinci bin liradan	5	0
Dokuzuncu bin liradan	6	0
Onuncu bin liradan	7	0
On birinci bin liradan	8	0
On ikinci bin liradan	9	0
On üçüncü bin liradan	10	0
On dördüncü bin liradan	11	0
On beşinci bin liradan	12	0
On altıncı bin liradan	13	0
On yedinci bin liradan	14	0
On sekizinci bin liradan	15	0
On dokuzuncu bin liradan	16	0
Yirminci bin liradan	17	0
Yirmi birinci bin liradan	18	0
Yirmi ikinci bin liradan	19	0
Yirmi üçüncü bin liradan	20	0

Yukarıki tablo, her artan bin lirada verginin lira başına artış oranını göstermektedir. Aşağıdaki tablo ise, ayrı ayrı her bin liraya düşen vergi miktarını; son cetvel de ayrı ayrı toplanan miktarların toplamını göstermektedir.

TABLO II

	İ.L.	Ş.	P.	öder
50 İng. yıllık gelirli bir mülk lira başına 3 peniden.....	0	12	6	öder
100 İng. yıllık gelirli bir mülk lira başına 3 peniden	1	5	0	öder
200 İng. yıllık gelirli bir mülk lira başına 3 peniden	2	10	0	öder
300 İng. yıllık gelirli bir mülk lira başına 3 peniden	3	15	0	öder
400 İng. yıllık gelirli bir mülk lira başına 3 peniden	5	0	0	öder
500 İng. yıllık gelirli bir mülk lira başına 3 peniden	7	5	0	öder

500 liradan sonra ikinci 500 lirada vergi oranı lira başına 6 peni oluyor; neticede yıllık iradı 1.000 lira olan bir mülk, 21 sterlin 15 şilin vergi verir, ve ilh... devam eder.

				Toplam	
		İng.L.	Ş.	İng.L.	Ş.
Birinci	500 liradan lira başına 3 peniden	7	5	21	15
İkinci	500 liradan lira başına 6 peniden	14	10		
İkinci	1.000 liradan lira başına 9 peniden	37	10	59	5
Üçüncü	1.000 liradan lira başına 1 şilinden	50	0	109	5
Dördüncü	1.000 liradan lira başına 1 şilin 6 peniden	75	0	184	5
Beşinci	1.000 liradan lira başına 2 şilinden	100	0	284	5
Altıncı	1.000 liradan lira başına 3 şilinden	150	0	434	5
Yedinci	1.000 liradan lira başına 4 şilinden	200	0	634	5
Sekizinci	1.000 liradan lira başına 5 şilinden	250	0	880	5
Dokuzuncu	1.000 liradan lira başına 6 şilinden	300	0	1.180	5
Onuncu	1.000 liradan lira başına 7 şilinden	350	0	1.530	5
On birinci	1.000 liradan lira başına 8 şilinden	400	0	1.930	5
On ikinci	1.000 liradan lira başına 9 şilinden	450	0	2.380	5
On üçüncü	1.000 liradan lira başına 10 şilinden	500	0	2.880	5
On dördüncü	1.000 liradan lira başına 11 şilinden	550	0	3.430	5
On beşinci	1.000 liradan lira başına 12 şilinden	600	0	4.030	5
On altıncı	1.000 liradan lira başına 13 şilinden	650	0	4.680	5
On yedinci	1.000 liradan lira başına 14 şilinden	700	0	5.380	5
On sekizinci	1.000 liradan lira başına 15 şilinden	750	0	6.130	5
On dokuzuncu	1.000 liradan lira başına 16 şilinden	800	0	6.930	5
Yirminci	1.000 liradan lira başına 17 şilinden	850	0	7.780	5
Yirmi birinci	1.000 liradan lira başına 18 şilinden	900	0	8.680	5
Yirmi ikinci	1.000 liradan lira başına 19 şilinden	950	0	9.630	5
Yirmi üçüncü	1.000 liradan lira başına 20 şilinden	1.000	0	10.630	5

Yirmi üçüncü binden sonra vergi, sterlin başına yirmi şilin (yani yüzde yüz) oluyor, ve neticede; bu gelirin üstündeki her bin lira, toprak bölünmezse, artık hiçbir gelir sağlayamaz. Böyle olmakla beraber, bu vergi, görünüşte pek yaman görünse de, kanaatimce, alışveriş vergisi kadar verimli olmayacaktır; şayet ondan fazla getirecek olursa yıllık geliri iki üç binden az olan topraklarda bu miktarda bir indirme yapılmalıdır.

Bu vergi küçük ve orta topraklarda, alışveriş vergisinden (böyle olması istendiğinden) daha hafiftir. Ancak yedi sekiz bin liralık yıllık gelirden sonradır ki ondan daha ağır olmaya başlıyor. Gaye, verginin verimliliğinden ziyade onun adaletli olmasıdır. Aristokratlar sınıfı kendilerini lüzumundan fazla korumuşlardır; bu vergi, kaybolan denkliği az çok geri getirmeye yarayacaktır.

Bu sınıfın kendini nasıl korumuş olduğunu görmek için bakışlarımızı "Restorasyon" denen zamanda –yani II. Charles'in tahta çıkışında– tüketim vergilerinin ilk konusuna kadar gerilere çevirmek elverir. O zamanın iş başındaki aristokratları kendi omuzlarındaki feodal mükellefiyetleri, satış için imal olunan bira üzerine bir vergi koymak suretiyle, hafiflettiler. Yani başkaları tarafından ödenecek bir vergi karşılığında kendilerini ve mirasçılarını o feodal mükellefiyetlerin dışında tutmak üzere Charles ile uzlaştılar. Aristokrasi sınıfı, satış için imal olunan birayı satın almayıp, kendi birasını vergiden muaf olarak kendi yapar. Şayet o zaman bir hafifletme gerekiyor idiyse, bunu, feodal mükellefiyetlerden istisna edilmeleri düşünülen kimselere ödetmek gerekirdi.[22] Böyle yapılacak yerde, yük tamamen, başka bir sınıftan olan insanların üzerlerine atılmıştır.

Fakat bu artan oranlı verginin (vergileri şimdi olduklarından daha eşit bir hale getirecek adaleti sağlamaktan başka) başlıca gayesi, daha önce de söylediğimiz gibi, seçimlerde kötülüğün

22 Satış için yapılan bira üzerinden alınan ve aristokratların muaf oldukları vergi, 1788 yılı alımlarına göre 1.666.152 İngiliz lirası tuttuğundan, şimdiki, alışveriş vergisinden hemen hemen bir milyon fazladır. Böyle olunca, aristokratların alışveriş vergisini tamamen kendi üzerlerine almaları gerekirdi. Zira kendileri hemen hemen ondan bir milyon daha büyük olan bir vergiden zaten istisna edilmiş bulunmaktadır.

baş sebeplerinden biri olan mirasın en büyük çocuğa kalması hakkındaki tabiata aykırı kanundan doğan kodamanlar zorbalığını kökünden sökmektir.

Vaktiyle, hem de henüz ticaret ve sanayinin büyük büyük malların toplanmasına elverişli ellerde bulunmadığı bir devirde, böyle yılda otuz bin, kırk bin, elli bin sterlin gelir getiren koskoca toprak parçaları acaba nasıl olmuş da vücuda gelebilmiş? Bunu araştırmaktan hiç de iyi sonuçlar çıkmaz. Bu toprakları, o ailelerin kadın erkek bütün mirasçılarına bölüştürmek gibi yumuşak bir yoldan, tekrar topluma aktararak bu fenalığın düzeltilmesi yeter görülsün. Buna şundan dolayı daha da çok lüzum vardır ki, aristokratlar şimdiye kadar büyük çocuktan sonra gelen çocukları ile akrabalarını kamu işlerinde faydasız memuriyetlere, makamlara ve dairelere yerleştirmişlerdir; öyle ki, mirasın en büyük çocuğa kalması hakkındaki kanun da, aynı zamanda ve beraber kaldırılmadan da yerine başkası konmadan bu memuriyetler kaldırılırsa, o çocuklar ve akrabalar yoksulluk içinde kalırlar.

Artan oranlı bir vergi bu amacı, hem de bu işte en doğrudan doğruya ilgili olanların yararına olarak, büyük bir ölçüde sağlayacaktır. Bu keyfiyet, her toprağın vergi çıktıktan sonra kalan sâfi gelirini gösteren aşağıdaki tabloda görülecektir. Bununla meydana çıkacaktır ki, bir mülkün yıllık geliri otuz bin veya kırk bin sterlini geçtikten sonra, geriye kalan kısım artık sahibine pek az kâr getirecek ve böyle olunca da, ya daha küçük çocuklara veya diğer akrabaya geçecektir.

TABLO III

Bu tabloda yıllık geliri bin sterlinden yirmi üç bine kadar olan her mülkün sâfi geliri gösterilmiştir:

Yılda binler Sterlin	Düşülen vergi Sterlin	Sâfi gelir Sterlin
1.000	21	979
2.000	59	1.941
3.000	109	2.891
4.000	184	3.816
5.000	284	4.716
6.000	434	5.566
7.000	634	6.366
8.000	880	7.120
9.000	1.100	7.820
10.000	1.530	8.470
11.000	1.930	9.070
12.000	2.380	9.620
13.000	2.880	10.120
14.000	3.430	10.570
15.000	4.030	10.970
16.000	4.680	11.320
17.000	5.280	11.620
18.000	6.130	11.870
19.000	6.930	12.170
20.000	7.780	12.220
21.000	8.680	12.320
22.000	9.630	12.370
23.000	10.639	12.370

Not. Bu tabloya şilinli kesirler alınmamıştır.

Bu tabloya göre bir mülk, toprak vergisi ile artan oranlı vergi çıktıktan sonra 12.370 İngiliz lirasından fazla gelir getiremez. Bundan ötürü bu gibi mülkleri parçalamak bir ailenin kendi menfaati gereğinden olacaktır. Senede 23.000 İngiliz lirası gelir getiren bir toprak, beş tane dört binlik ve bir tane üç binlik parçaya bölününce sadece 1.129 İngiliz lirası vergiye tâbi olacaktır ki, ancak yüzde beş eder. Oysaki, aynı toprak bir kişinin elinde olsa, onun ödeyeceği vergi 10.630 sterlin tutacaktır.

Bu büyük toprakların kökenlerini kurcalamak lüzumsuz ise de, onları bugünkü hallerinde bırakmak başka bir konudur. Bütün milleti ilgilendiren bir meseledir. Kanun, irsi topraklar diye bir kötülük meydana getirmiştir; bunun düzeltilme çarelerini de yine o sağlamalıdır. Mirasın büyük erkek çocuğa kalması kaidesi, yalnız tabiata aykırı ve haksız olduğundan dolayı değil, aynı zamanda memleket onun uygulanmasından zarar gördüğü için kaldırılmak lâzımdır. Daha küçük yaştaki çocukların kendi miras paylarından mahrum edilmeleriyle (daha önce de işaret ettiğimiz gibi), bunların bakım masrafı kamunun sırtına yükletilmiş; ve seçimlerin serbestliği, bu adaletsiz aile malları tekelinin doğurduğu kodaman zorbalığı yüzünden, yok edilmiş oluyor. Hepsi bu kadar da değildir. Bu hal, millî servetin israfı sonucunu da veriyor. Bu kanunun, devam ettirilmelerine hizmet eylediği geniş geniş özel parklar ve av alanları yüzünden memleket topraklarının koskoca bir kısmı, hem de yıllık tahıl üretiminin millî tüketimi karşılamadığı bir sırada,[23] verimsiz bir hale konmuştur. Kısacası, aristokratik sistemin kötülükleri o kadar büyük ve çoktur ve adaletli, akla uygun tabiî ve faydalı olan her şeye o kadar aykırıdır ki, bunları düşününce, bugün aristokrat zümresine giren birçok insanların böyle bir sistemin yıkılmasını görmek isteyeceklerinde şüphe olmamak lâzım gelir.

Bunlar, büyük çocuktan gayri çocuklarının teşhir edilen hallerini ve hemen hemen muhakkak dilenciliklerini seyretmekten ne zevk duyabilirler? Her aristokrat ailenin peşinde onun etrafında aylak aylak dolaşan aile dilencileri vardır ki bunlar, birkaç yüzyıl veya kuşak sonra silkinip atılırlar; ve düşkünlerevinde, ıslahevlerinde tesellilerini şuna buna vaktiyle ne idiklerini anlatmakta bulurlar. Aristokrasinin tabiî neticesi budur. Lordlar ile dilenciler, çoğunlukla, aynı ailedendir. Bir aşırılık diğer bir aşırılığı doğuruyor; bir kişiyi zengin etmek için birçok kişiyi yoksul bırakmak gerekiyor; zaten bu sistemin başka türlü sürdürülmesine de imkân yoktur.

İngiltere'de kanunların özellikle düşmanca davrandıkları iki

23 Buğday ticareti hakkındaki raporlara bakınız.

sınıf insan vardır ve bunlar insanların en eliermezleridirler: büyük çocuktan sonra gelen çocuklar ile yoksullar. Çocuklardan biraz önce söz etmiş bulunuyorum; fakirlere gelince, ortaya konabilecek birçok örnekten yalnız bir tanesini söyleyerek bu konuyu kapatacağım.

İşçilerin ücretlerini düzenleyen ve sınırlayan birçok kanun var. Kanunu yapanlar, kendi çiftliklerini evlerini nasıl serbestçe kiraya veriyorlarsa, işçileri de öylece kendi işlerini yapmakta niçin hür bırakmamalı? İşçilerin çalışmalarından başka malları yoktur. Bu kadarcık şey, ve onların faydalandıkları azıcık hürriyet neden ihlâl olunmalı? Bu gibi kanunların tatbikatını ve etkilerini göz önüne alırsak, haksızlığın daha da ağır olduğu meydana çıkar. Ücretler kanun denen şeyle tespit olununca, diğer her şey arttığı halde, bu kanuni ücretler sabit kalır; ve bu kanunu yapanlar, yine de başka kanunlarla yeni vergiler koymaya devam ettiklerinden, bir kanunla yaşama masraflarını arttırırlar bir diğeriyle de yaşama imkânlarını ortadan kaldırırlar.

Lâkin bu kanun yapan ve vergi koyan efendiler, bütün bir ailenin geçim vasıtası olup şahsi çalışma ile kazanılabilen bu çok düşük ücretleri haklı bulduklarına göre, kendileri hakkındaki yılda on iki bin İngiliz lirasından az olmayan bir sınırlamayı, ve hiçbir vakit kendilerinin (ve ihtimal ne de atalarından hiçbirinin) para ile almadıkları ve bu kadar da kötü kullanmış oldukları toprakların kısılmasının, kendilerine karşı gösterilmiş bir göz yumma sayıp bundan muhakkak memnun olmalıdırlar.

İmdi, bu konuyu bitirmiş olduğumdan, bunun türlü kısımlarını bir arada gösterip sonra başka meselelere geçeceğim.

Şu ilk sekiz madde buraya aktarılmıştır:

1. İki milyon İngiliz lirası tutan fukara vergilerinin kaldırılması;

2. On dört yaşından aşağı her çocuk başına dört sterlin vermek suretiyle iki yüz elli iki bin yoksul ailenin geçimlerinin sağlanması ki bu miktar, ona eklenecek iki yüz elli bin sterlin ile beraber, bir milyon otuz bin çocuğun eğitimini de temin eder.

3. Elli yaşından altmış yaşına kadar olan (ve yetmiş bin kişi tahmin edilen) bütün fakir kimseler ile çalışamayacak hale gelmiş esnaf vesairenin her birine yılda altı İngiliz lirası bağlanması.

4. Altmış yaşına varmış (ve yetmiş bin kişi tahmin edilen) bütün yoksul kişiler ile kocamış esnaf vesairenin her birine ömür boyunca yılda on sterlinlik bir ödenti bağlanması.

5. Elli bin doğumdan her birine yirmi şilin verilmesi.

6. Yirmi bin evlenmeden her birine yirmi şilin ödenmesi.

7. İş aramak için gurbete çıkıp yakınlarından uzak ölen kimselerin cenaze masrafları için yirmi bin İngiliz lirası ayrılması.

8. Londra ve Westminster şehirlerinde zaman zaman yoksulluk çekenlere her zaman iş sağlanması.

İKİNCİ KISIM MADDELER

9. Ev ve pencere vergisinin kaldırılması.

10. Terhis edilen on beş bin askere ömür boyunca haftada üç şilin ve terhis olunan kıtaların subaylarına aynı ölçüde bir para verilmesi.

11. Kalan askerlere yılda 19.500 İngiliz liralık bir ücret artışı yapılması.

12. Terhis edilen denizcilere de aynı ödeneklerin verilmesi ve ücretlere ordudaki artırmanın aynının yapılması.

13. Alışveriş vergisinin kaldırılması.

14. Tabiata aykırı ve adaletsiz bir kanun olan mirasın büyük çocuğa kalması hakkındaki kanun ile aristokratik sistemin kodamanlık zorbalığını kökünden sökmeye yarayacak bir artan oranlı vergi planı.[24]

24 Fakirlerin içinde bulundukları hal ve şartlar hakkında bir inceleme yapılsa pek muhtemeldir ki, bizim ileri sürmüş bulunduğumuz düzleme şeklinden başka türlü bir hal tarzını tercih ettirecek çeşitli dereceden sefaletlere rastlanacaktır. Kocaları sağ kadınlara nispetle, çoluk çocuk başlarına kalmış olan dul kadınlar, daha büyük bir ihtiyaç içinde olacaklardır. Keza değişik yerlerdeki geçim masrafları arasında fark vardır. Hele yakıt maddelerinde bu fark daha da fazladır.

Şu halde, diyelim ki, durumları en kötü olan

50.000 aileden her birine yılda 10 sterlinden ..... 500.000 £
100.000 aileden her birine yılda 8 sterlinden ..... 800.000 £

Daha önce de söylendiği gibi, geriye yine bir milyonluk bir vergi fazlası kalıyor. Bunun bir kısmı hemen şimdiden belli olmayan hal ve şartlar için elde yedek tutulacaktır. Bunun kullanılmayan kısmı ile de vergilerde o nispette bir indirme daha yapmak mümkün olacaktır.

Hak verilmesi adalet gereğinden olan şikâyetler arasında küçük gelir memurlarının hali dikkate alınmaya lâyıktır. Böyle artan bir geliri, iş görmeden para alınan itibari ve lüzumsuz makam ve memuriyetlere israf edip de asıl iş omuzlarına yüklenmiş olanlara orta bir geçim imkânı bile vermemek, her hükümet için kınanacak bir şeydir. Yüz yıldan fazla bir zamandır, küçük gelir memurlarının ücretleri, senede elli İngiliz lirasından daha az olan hiç denebilecek önemsiz bir miktarda duruyor. Yetmiş lira olması lâzımdır. Yüz yirmi bin lira kadar bir para bu maksada ayrılacak olunursa bütün o ücretler oldukça iyi bir hale konmuş olur.

Yirmi yıl kadar önce böyle bir teklif yapılmıştı; fakat o zamanın maliyesi, ordu ile donanmanın da bunun bir eşini beklemelerine yol açabileceğinden, bu teklif karşısında irkilmişti. Netice şu oldu ki, kral ya da onun namına bir başkası, kendi aylığının yılda yüz bin sterlin artırılması için parlamentoya başvurdu ve kralın ödeneği artırılınca da diğer her şey bir kenara atıldı.

Diğer bir sınıf insanların, küçük kademelerdeki rahiplerin hallerinin tafsilâtına girişmekten çekiniyorum; fakat çeşitli din tarz ve şekillerinin leh ve aleyhindeki taraf tutmalar ve peşin hükümler bir yana, insaf ile söylensin, papazlardan birinin yıl-

---

100.000 aileden her birine yılda 7 sterlinden	700.000 £
104.000 aileden her birine yılda 5 sterlinden	520.000 £
Diğer çocukların eğitimi için çocuk başına on şilin yerine bu maksatla 50.000 ailenin her birine 50 şilinden	250.000
	2.770.000
Evvelce olduğu gibi, 140.000 yaşlıya	1.120.000
	3.890.000

Bu düzleme şekli, 250.000 İngiliz lirası eğitim masrafı dahil olmak üzere, yukarıda gösterilen meblâğı bulur. Fakat (yaşlı kimseler dahil olmak üzere) dört yüz bin ailenin geçimini yola koyar ki İngiltere'deki bütün ailelerin hemen hemen üçte biri demektir.

da yirmi otuz sterlin, öbürünün ise on bin sterlin geliri olması yakışık alır mı? Ben bu konuda daha da büyük bir serbestlikle konuşuyorum; çünkü benim bir Presbiterian kilise mensubu olmadığım malûmdur. Onun için saray dalkavukları milleti oyalamak ve şaşırtmak için kilise ve cemaat hakkında durmadan kopardıkları ikiyüzlü yaygarayı bana karşı yükseltemezler.

Siz ey, davanın iki tarafında da bulunan, saf insanlar, bu saray hilesinin ardında gizleneni görmüyor musunuz? Sizi kilise ve cemaat hakkında böyle bir oyunla birbirinizle kavga ve çekişme halinde tutmak mümkün olursa, bu hareketinizle siz saray mensuplarının tam istediği şeyi yapmış olursunuz; o esnada onlar vergi yağmasından geçinirler ve sizin saflığınıza gülerler. İnsana iyi olmayı öğreten her din iyidir; ve hiçbir din de bilmiyorum ki ona kötü olmayı telkin etsin.

Yukarıda söylediğimiz bütün hesaplarda, vergi alımı masrafı ile gümrükteki ve tüketim vergisi dairesindeki iadeye tâbi resimler indirildikten sonra, maliyeye ödenen vergi sadece on altı milyon sterlin olarak tahmin olunmuştur. Halbuki hazineye ödenen para, tam değilse de, on yedi milyona çok yakındır. İskoçya ile İrlanda'da alınan vergiler oralarda sarf edilmektedir. Bundan ötürü, onların tasarrufları kendi vergilerinden çıkacaktır. Fakat İngiliz hazinesine yatırılan bir kısım olsa idi, geri verilmesi mümkündü. Bunun yılda yapacağı fark yüz bin İngiliz lirasını bulmaz.

Şimdi, incelenecek yalnız devlet borçları kalıyor. 1789 yılında, tontin hariç olmak üzere, faiz 9.150.138 İngiliz lirası tutuyordu. O zamandan beri ana borcun ne miktar azaldığını en iyi, bakan bilir. Fakat faizi ödedikten, ev ve pencere vergisini, alışveriş ve fukara vergilerini kaldırdıktan, yoksulların bakımına, çocukların okutulmasına, yaşlılar ile ordu ve donanmanın terhis edilen kısmına edilecek yardımlara ve askerlikte kalanların aylıklarının artırılmasına ayrılacak bütün paraları ayırdıktan sonra, yine bir milyonluk bir fazla kalır.

Devlet borçlarının bugünkü ödeme planı, bu mesele ile ilişiği olmayan bir insan gibi konuşmak lâzım gelirse, bana, dalavereli değilse bile, fena tertiplenmiş bir iş gibi görünüyor. Devlet

borçlarının yükü, şu kadar milyon veya bu kadar yüz milyon olmasında değil, faizi ödemek için her yıl toplanmakta olan vergilerin miktarındadır. Eğer bu miktar haliyle devam ederse, borcun anası daha çok da olsa daha az da olsa, devlet borçlarının yükü, her bakımdan aynı kalır. Borcun azaldığını, halkın anlayabilmesi, ancak, faizin ödenmesi için alınan vergilerin azalması ile olmak gerekir. Böyle olunca, bütün o ödenmiş olan milyonlarla, halk bakımından, borç on para bile azalmış değildir; ve bugün, ana borcu itfa için, ödeme planının başladığı tarihtekinden daha çok para ister.

Bu noktada, sonra konumuza yine dönmek üzere, küçük bir ara söz ile, bakışlarımı Mr. Pitt'in bakan tayin olunmasına çevireceğim.

Ben o sıralarda Amerika'da bulunuyordum. Harp bitmişti; düşmanlık dinmiş olmakla beraber hatırası henüz canlı idi.

Koalisyon havadisi geldiği zaman, bir Amerikan vatandaşı olarak beni hiç ilgilendirmeyen bir mesele olmakla beraber, bir insan olarak bundan müteessir oldum. Bu haberlerde, prensiple değilse bile nezaketle alenen alay edilmesi gibi insana hayret veren bir şey vardı; bu, Lord North'un küstahlığı, Mr. Fox'un gevşekliği idi.

O vakit Mr. Pitt politikada, toy denebilecek, yeni bir sima idi. Kaşarlanmış olmak şöyle dursun, saray entrikasının ilk defa karşılaştığı gizli kapaklılığını yadırgar görünüyordu. Her şey onun lehinde idi. Koalisyona düşmanlık gösterme Mr. Pitt'e dostluk gösterme yerine geçiyor, onun kötülük bilmemesi kendisinin fazilet hanesine kaydediliyordu. Barışın geri gelmesiyle, ticaret ve refah seviyesi elbette kendiliğinden yükselecekti; böyle iken bu gelişme bile onun başarısına mal ediliyordu.

Kendisi dümene geçtiği zaman fırtına dinmişti; onun yolunu kecesek hiçbir şey yoktu. O kadar ki bu şartlar altında hata işlemek bir marifetti; o bunda muvaffak oldu. Aradan geçen azıcık bir zaman, onun aynen kendinden önceki adamların hamurundan bir adam olduğunu gösterdi. Dünyada eşi görülmemiş bir vergi yükünü yığmış olan o eski hatalardan ibret alacak yerde, kendisi, âdeta gazetelere ilân vererek diyeceğim geliyor,

düşman aradı ve vergileri artırmak için sebepler yarattı. Ne olduğunu kendinin de bilmediği bir gayeye göz dikerek macera peşinde Avrupa'yı ve Hindistan'ı dört döndü ve başlangıçtaki güzel iddialarını bir tarafa bırakarak, çağımızın macera arayan bir şövalyesi oldu.

Bir şahsiyetin kendini harcadığını görmek hoş olmayan bir şey. Bir insanın aldandığını görmesi büsbütün hoşa gitmiyor. Mr. Pitt evvelden hiçbir şeye liyakat kazanmış değildi ama ondan çok şeyler bekleniyordu. Kendisi sarayların ahlâk bozukluğunun ve bayağılığının üstünde kalan bir dimağın belirtilerini vermişti. Görünüşteki samimiliği ümitleri kuvvetlendirmişti. Partilerin içinde bulunduğu kargaşadan sersemlemiş, bezmiş ve şaşkına dönmüş olan halkın güveni yeniden canlanmış ve ona bağlanmıştı. Fakat Mr. Pitt, milletin koalisyona karşı olan nefretini kendi meziyeti şeklinde yanlış anlayarak, daha az tutulan bir adamın yapmaya cüret edemeyeceği birtakım işlere girişiverdi.

Bütün bunlar bakan değişmesinin hiçbir şey ifade etmediğini gösterir gibidir. Bunların biri gider, öbürü gelir, yine de aynı icraat, aynı fenalıklar, aynı israflar devam edip gider. Bakanın şahsının hiçbir önemi yoktur. Bozukluk sistemdedir. Hükümetin temeli ve onun üzerine kurulmuş bina kötüdür. Siz istediğiniz kadar payanda vurun, o yine durmadan saray hükümeti çamuruna batar ve daima batacaktır da.

Şimdi, vaat ettiğim gibi, Felemenk-İngiliz İhtilâli'nin doğurmuş olduğu devlet borçları konusuna ve onun beslemesi olan Hanover hanedanına dönüyorum.

Devlet borçlarının nasıl başlamış olduğunu araştırmanın bugün artık zamanı çoktan geçmiştir. Bu paranın alacaklısı olanlar onu ödünç vermiş olanlardır; bu paralar iyi mi fena mı harcanmış, yoksa cebe mi atılmış bu onların suçu değildir. Böyle olmakla beraber şunu da görmek kolaydır ki, millet, gitgide hükümetin mahiyeti ve hükümet prensipleri üzerinde kafa yormaya, vergileri anlamaya, Amerika, Fransa ve İngiltere'ninkiler arasında kıyaslamalar yapmaya başladığından, artık onu şimdiye kadar içinde bulunduğu aynı uyuşuk halde tutmak hemen

hemen imkânsız olacaktır. Halin gerektirdiği üzere, yakında bir ıslahatın başlaması gerekiyor. Şu anda mesele, bu prensiplerin az mı yoksa çok mu kuvvetli bastıklarında değildir. Bu prensipler ortaya çıkmıştır artık. Dünyaya yayılmıştır, ve hiçbir kuvvet onları durduramaz. Tıpkı ağızdan kaçırılan bir sır gibi, bir daha geri alınamazlar, ve daha şimdiden bir değişikliğin başlamakta olduğunu görememek için insanın gerçekten kör olması lâzımdır.

Dokuz milyonluk verimsiz vergi çok kötü bir şeydir; hem de bu vergiler yalnız fena olan bir hükümete değil, aynı zamanda, büyük bir kısmı bize yabancı olan bir hükümete veriliyor. İngiltere'ye "ne kazanırsak kârdır" diye gelmiş olan yabancıların ellerine harp yapmak yetkisini verdikten sonra, bu olanlardan başka türlüsünün olması az beklenirdi.

Vergilerde ne gibi bir düzeltme olacaksa bunu devlet borçlarının faizine ayrılan kısmında değil hükümetin cari masraflarında yapmak gerektiğini gösteren sebepler, bu eserde, bundan önce ileri sürüldü. Fukara vergilerinden kurtarılmış ve bütün hoşnutsuzlukları giderilmiş olacaktır. Vergilerin yukarıda işaret edilen gibi olanların kaldırılması ile de, millet, çılgın Amerikan harbinin bütün masraflarını fazlasıyla çıkaracaktır.

O zaman ortada hoşnutsuzluk konusu olarak yalnız devlet borçları kalır. Bu memnuniyetsizliği gidermek, yahut daha doğrusu bunu önlemek için de tahvil hâmillerinin devlet borçlarını, diğer mülkler gibi, vergiye tâbi olması lâzım bir mal olarak telâkki etmeleri bizzat kendileri için iyi bir siyaset olur. Bu siyaset devlet borçlarına hem itibar hem güven sağlar; ve devlet borçlarının şimdiki mahzurunun büyük bir kısmı onların tedavülde tuttuğu sermaye ile denkleştiğine göre, böyle bir tedbir o dengeye, itirazları susturacak derecede kuvvetli yeni bir âmil daha katar.

Bu öyle tedricî bir surette yapılabilir ki, bu sayede, gereken bütün şeyler en kolay en uygun bir tarzda başarılabilir.

Anaparadan vergi almak yerine en iyi usul, faizine belli oranda artan oranlı bir vergi koymak, ve faiz azaldıkça genel vergileri o ölçüde indirmek olur.

Meselâ, birinci yılda faize İngiliz lirası başına yarım peni, ikinci senede bir peni daha vergi konsun, ve daima diğer herhangi bir mülk üzerindeki vergiden az olmak üzere kararlaştırılacak belli bir oranda devam olunsun. Böyle bir vergi, hiçbir toplama masrafı olmaksızın, faizin ödenme zamanında ondan indirilebilir.

Sterlin başına yarım peni faizi ve neticede birinci yılda bu vergileri yirmi bin İngiliz lirası azaltır. Taşıt araçları üzerindeki vergi kaldırılabilir, ikinci senede kadın hizmetçiler hakkındaki vergi, veya bu miktarda olan diğer bir vergi de kaldırılabilir. Bu şekilde devam olunarak, devlet borçlarının faizlerinden alınacak bu vergileri cari kamu hizmetlerine harcamayıp, daima o borçların ödenmesine ayırmakla, o borçlar kendi kendini öder.

Bu vergiye rağmen, tahlil sahipleri bügünkünden daha az vergi vermiş olurlar. Onların fukara vergilerinin, ev ve pencere vergisinin ve alışveriş vergisinin ortadan kalkması ile elde edecekleri tasarruf ve kazanç, tesiri yavaş fakat muhakkak olan bu yeni verginin tutarından son derece daha büyük olacaktır.

Gelip çatabilecek türlü hal ve şartlar altında alınması gerekli tedbirleri önceden araştırmanın tedbirliliği olduğuna inanıyorum. Şu anda Avrupa işlerinde böyle bir tedbirliliği gerektiren bir buhran vardır. Şimdiden hazırlık yapmak akıllılıktır. Vergi bir kere kaldırılırsa onu tekrar koymak güç olur. Kaldı ki, bu çare, kesin ve azar azar bir azaltmaya gitmek kadar tesirli de olmaz.

Hükümetlerin hilesi, riyakârlığı ve yalan dolanı bugün artık onlara uzun bir gelecek vaat etmeyecek kadar iyi anlaşılmaya başlamıştır. Bütün memleketlerde monarşi ve aristokrasi maskaralığı da şövalyelik maskaralığının peşi sıra yolcudur; Mr. Burke de cenaze için esvaplarını giyinmekle meşguldür, öyle ise varsın bu maskaralık da sessiz sedasız bütün diğer çılgınlıkların mezarına göçsün ve yas tutacaklara Allah baş sağlığı versin.

İngiltere'nin yılda bir milyon İngiliz lirası verip Felemenk'ten, Hanover'den, Zell'den veya Brunwick'den memleketin ne kanunlarını ne dilini ve ne de menfaatini bilmeyen ve kabiliyet-

leri bir mahallede polis memuru olmalarına güç belâ elverişli olan insanları getirmiş olmasından dolayı kendine güleceği zaman pek uzak değildir. Böyle ellere emanet edilebilecek olduktan sonra hükümet gerçekten kolay ve basit bir şey olmak lâzımdır ve böyle her işe yarıyan rastgele adamların, İngiltere'nin her kasabasında köyünde kıtlığı yoktur.

Dünyanın herhangi bir ülkesinde ne zaman ki "benim fikirlerim mutsuz değildirler; onların arasında ne bilgisizlik ne de sefalet vardır; hapishanelerim boştur; sokaklarımda dilenci yoktur; yaşlı insanlar yoksulluk çekmezler; vergiler ezici değildir; ben onun saadetinin koruyucusu olduğum için insanlık âlemi benim dostumdur" denirse; ve ancak bu şeyler söylenebilirse; işte o zaman o memleket anayasası ile ve hükümeti ile övünebilir.

Birkaç yıllık bir zaman içinde iki ihtilâl, Amerika ve Fransa ihtilâllerini gördük. Birincisinde mücadele uzun, anlaşmazlık da şiddetli oldu; İkincisinde millet öyle pekişmiş bir itici kuvvetle hareket etti ki, uğraşacak dış bir düşman da olmadığından, ihtilâl, daha çıktığı anda, kuvvetçe tamdı. Şu örneklerin ikisinden de bellidir ki, ihtilâllerin mücadele meydanında sürülebilecek en büyük kuvvetleri akıl ile kamu menfaatidir. Bunların iş görmek imkânını bulduğu yerde muhalefet korkudan ölür, ya da dağılıverir. Şimdi akıl ile genel menfaat bütün dünyada büyük bir yer tutmuş bulunuyor. Bundan böyle, akıl ve tartışma ile karar verilmesi mümkün olan her tedbiri aynı sükûnete ve başarılı bir yoldan meydana getirecek birçok ihtilâller veya hükümet değişiklikleri görmeyi ümit edebiliriz.

Bir millet düşüncesini ve zihnî alışkanlıklarını değiştirince, artık onu hâlâ eskisi gibi idare etmeye kalkışmamalı; hem, akıl ile yapılması gereken şeyi zor kullanarak başarmaya kalkışmak sadece yanlış değil aynı zamanda fena bir siyasettir. İsyan denen şey, bir milletin genel iradesine, ister bir parti tarafından ister bir hükümet tarafından, zorla karşı gelinmesinden doğar. Böyle olunca, her memlekette kamuoyunun hükümet hakkında takındığı tavrı ara sıra belli edecek bir usul mevcut olmak gerektir. Bu noktada Fransa'nın eski hükümeti İngiltere'nin bu-

günkü hükümetine üstündü. Zira, olağanüstü durumlarda o zamanda *Etats Généraux* denen meclislere başvurmak kabildi. Fakat İngiltere'de böyle gerektiği vakit toplanabilecek kurullar yoktur. Bugün temsilciler denen şahıslara gelince, onların büyük bir kısmı sadece sarayın birer aleti, kapı kulu ve onun eli altında olan birtakım insanlardır.

Tahmin ederim ki İngiltere halkının hepsi vergi verdiği halde, seçmen olanlar, onların yüzde biri değildir. Parlamento kamaralarından bir tanesinin[25] üyeleri ise, kendilerinden başka kimseyi temsil etmezler. Şu halde herhangi bir genel ıslahat meselesinde halkın özerk iradesinden özge, harekete geçmek hakkını haiz bir kuvvet yoktur. Nasıl iki kişinin böyle bir konuyu görüşmek hakkı varsa, aynı hakla bunu bin kişi de yapabilir. Bütün bu gibi hazırlık işlemlerinde hedef, bir milletin genel düşüncesinin ne olduğunu keşfetmek ve bunu kılavuz edinmektir. Eğer millet kötü ve bozuk bir hükümeti reforma tercih ederse, ya da gerektiğinden on kat fazla vergi vermeyi beğenirse bunu yapmaya hakkı vardır. Bunun gibi, çoğunluk, azınlığa, bizzat kendine yüklediğinden başka şartlar yüklemediği müddetçe, bunda her ne kadar çok hata olabilir ise de, hiçbir haksızlık yoktur. Hem, hata uzun da sürmez. İşler ne kadar hatalı da olsa, çok geçmeden akıl ve tartışma onları düzeltir. Böyle bir gidiş ile hiçbir ayaklanmadan korkulmaz. Bütün memleketlerde fakirler doğal olarak hem sükûn taraftarıdırlar hem kendi menfaat ve saadetlerini içeren bütün ıslahata minnet duyarlar. Onlar ancak menfaat ve saadetleri savsanıp itelenince ayaklanırlar.

Şimdi genel ilginin üzerinde topladığı konular, Fransız İhtilâli, ve hükümetlerde genel bir inkılâp ümididir. Avrupa'daki bütün memleketler içinde, Fransa İhtilâli ile İngiltere kadar çok ilgili olan hiçbir memleket yoktur. Yüzyıllarca hem de büyük büyük masraflar pahasına ve hiçbir makul sebep yokken birbirlerine düşman olmuş bulunan bu memleketler için şimdi bu perdeyi dostça kapayıp, Avrupa'nın öbür kısımlarını düzeltmek üzere çabalarını birleştirmek fırsatı çıkmıştır. Bunu yap-

25 Lordlar Kamarası – ç.n.

makla yalnız daha fazla kan dökülmesini ve vergilerin arttırılmasını önlemekle kalmayıp, aynı zamanda, şimdiki yüklerinin pek büyük bir kısmından, yukarıda arz ettiğimiz gibi, kurtulmak imkânına kavuşacaklardır. Böyle olmakla beraber, uzun deneme göstermiştir ki, bu çeşit ıslahat eski hükümetlerin yürütmek isteyecekleri ıslahattan değildir. O halde, bu işler, böyle hükümetlere değil, milletlere düşüyor.

Bu eserin bundan önceki kısmında, amacının sonradan belirtileceğini söyleyerek, İngiltere, Fransa ve Amerika arasında bir ittifaktan söz ettim. Amerika adına konuşmaya doğrudan doğruya hiçbir yetkim olmamakla beraber, onun böyle bir tedbiri beraberce incelemeye özlemli bulunduğuna hükmetmek için kuvvetli sebeplerim var. Yeter ki, Amerika'nın kendileriyle ittifak yapabileceği hükümetler, entrikaya ve gizli kapaklılığa bürünmüş saraylar biçiminde değil, millî hükümetler olarak davransınlar. Bir millet ve bir millî hükümet olarak, Fransa'nın İngiltere ile ittifak etmek isteyeceği söz götürmez bir keyfiyetti. Milletler de, tıpkı birbirlerini tanımadan ya da sebebini bilmeden uzun zaman birbirine düşman olmuş fertler gibi, o hareketlerine güdü olmuş olan yanılma ve aldatmaların farkına vardıkları zaman birbirleriyle daha iyi dost olurlar.

Bundan ötürü, böyle bir birleşme ihtimalini kabul ederek, bazı hususlardan söz edeceğim ki bunlarla öyle bir ittifak, Hollanda'nınki ile beraber, sade doğrudan doğruya ilgili olan taraflar için değil, bütün Avrupa'ya yararlı olabilir.

İngiltere, Fransa ve Felemenk donanmaları birleştirildiği takdirde, bu memleketlerin, Avrupa'daki bütün donanmaların, mutabık kalınacak bir ölçüde azaltılmasını ve genel olarak sökülmelerini tesirli bir şekilde teklif edebilecekleri muhakkaktır sanırım.

Birincisi, kendileri de dahil olmak üzere, Avrupa'da hiçbir devlet tarafından yeni harp gemisi inşa edilmeyecektir.

İkincisi, şimdi mevcut olan bütün donanmalar, meselâ bugünkü kuvvetlerinin onda birine indirilecektir. Bu, İngiltere ile Fransa'dan her birine yılda en az iki milyon İngiliz liralık bir tasarruf sağlar; onların nispî kuvveti de aynen bugün-

kü oranında kalır. İnsanlar, anlayışlı yaratıkların düşünmeleri gerektiği üzere, şöyle durup bir düşünecek olsalar, bütün ahlâki düşünceler bir yana, donanmalar yapmak için masrafa girmekten, onlara mürettebat doldurmaktan, sonra bu donanmaları okyanuslara salıp bakalım hangisi daha çabuk batıracak diye deneylere kalkışmaktan daha gülünç ve abes görülecek bir şey olamaz. Hiçbir masraf istemeyen barış, bütün o masrafları ile herhangi bir zaferden son derecede daha kârlıdır. Lâkin barış, milletlerin işine en çok gelen bir şey olmakla beraber, öbür yanda mutat siyasetleri, vergi toplamak, makam ve mevki elde etmek için bir bahane olan saray hükümetlerinin işine elvermez.

Gene, zannımca, şu da muhakkaktır ki birleşen yukarıdaki kuvvetler, Amerika Birleşik Devletleri'ninki ile beraberce, İspanya'ya Güney Amerika'nın bağımsızlığını; ve pek büyük genişlik ve zenginlikteki bu memleketlerin de, Kuzey Amerika'nın olduğu gibi, genel dünya ticaretine açılmasını tesirli bir şekilde teklif edebilirler.

Kendi kuvvetlerini dünyayı kölelikten kurtarmak uğrunda ve kendine dostlar deinmek üzere kullandığı zaman bir memleket, kendisi için, o kuvvetleri yakıp yıkmada ve böylece, ıstırap ve sefaleti artırmak emrinde kullanmasından ne kadar çok daha şerefli ve kârlı bir harekette bulunmuş olur. Bugün İngiliz Hükümeti tarafından bir sahnesi Doğu Hindistan'da oynanmakta olan korkunç oyun, ancak, nimetlerinden faydalanmak kabiliyetinden yoksun oldukları dünyayı talan ve insanlarına işkence etmiş olan Got'lar ile Vandal'lar –bu hiçbir prensipleri olmayan insanlar– hakkında anlatılması reva olan bir şeydir.

Güney Amerika'nın açılması, doğu dünyasının sahip olmadığı koskoca bir ticaret alanı ve işlenmiş maddeler için hazır bir kazanç pazarı meydana getirecektir. Doğu zaten işlenmiş maddelerle dolu bir ülkedir; bunların ithali İngiltere'nin yalnız mamulleri için bir zarar değil, aynı zamanda, onun parasını dışarı akıtan bir karar olur. Bu ticaretten dolayı İngiltere'nin her yıl veregeldiği açık yarım milyondan fazla olup, Doğu Hindistan Ortaklığı'nın gemileri ile dışarıya gümüş olarak gönderilir; işte

bundan ve bir de Alman entrikası ile Alman özel ödeneklerinden[26] dolayıdır ki İngiltere'de bu kadar az gümüş vardır.

Fakat her harp, millet için ne kadar yıkıcı olursa olsun, böyle hükümetler için bir harmandır. Bir milleti hükümetteki kusurları ve suiistimalleri araştırmaktan alıkoyan aldatıcı ümitleri yaşatmaya yarar. Nasıl çocukları *bak buraya! bak şuraya!* diye oyalarlarsa, işte harp de, halk yığınını avutmak ve aldatmak içindir.

İngiltere ile bütün Avrupa için, Amerikan ve Fransız İhtilâllerinin ortaya koyduğu fırsat kadar büyük bir fırsat hiçbir zaman çıkmamıştır. Birincisi ile hürriyetin batı dünyasında bir kahramanı vardır; ikincisi ile de Avrupa'da. Bir başka millet de Fransa'ya katılacak olursa, istibdat ile kötü hükümet ortaya çıkmaya zor cesaret ederler. Herkesçe bilinen deyim ile, bütün Avrupa'da demir tavına gelmektedir; hakaret gören Almanlar, esaret altına alınmış İspanyollar, Ruslar ve Polonyalılar düşünmeye başlıyorlar. İçinde bulunduğumuz çağ ileride Akılçağı diye anılmaya lâyık olacak, bugünkü nesil yeni bir dünyanın Hazreti Âdem'i gibi görünecektir.

Bütün Avrupa hükümetleri temsilî sistem üzerine kuruldukları zaman, milletler birbirlerini tanıyacaklar ve sarayların entrika ve dolanlarının körüklediği düşmanlıklar ve peşin hükümler dinecektir. Baskı altında tutulan asker hür bir adam olacak; eziyet edilen gemici artık bir suçlu gibi sokaklarda sürüklenmekten kurtularak, ticari seferini güven içinde yapacaktır. Milletler, bu kadar kalabalığı aynı masrafla topluma ve kendilerine faydasız bir halde tutacaklarına, askerlerine ömür boyunca aylıklarını ödemeye devam etseler, onları terhis ederek hürriyetlerine ve dostlarına kavuştursalar ve bir daha asker toplamasalar daha iyi ederler. Memleketlerin çoğunda askerlere şimdiye kadar edilen muameleye bakılınca, onların dostu olmadığı söylenebilir. Vatandaşların kendilerinden hürriyet düşmanları diye korkup uzak durdukları ve pek çok defa da kendilerine kumanda etmiş olanlar tarafından hakaret gören bu as-

26 İngiltere Parlamentosu tarafından, Alman aslından olan krala verilmekte olan özel ödenek kastolunuyor sanırım – ç.n.

kerler, böylece, çifte bir baskı altında kalmışlardır. Fakat genel hürriyet ilkelerinin halka yayıldığı yerlerde her şey nizamına girer; asker de nezaketle muamele görünce, nazikçe davranır.

İnkılâplara bakıldıkta bunların iki ayrı sebepten doğmaları mümkün olduğu kolaylıkla fark olunur; biri büyük bir felâketten kaçınmak veya ondan kurtulmak, öbürü de büyük ve olumlu bir iyilik elde etmektir; ve bu ikisi birbirinden aktif ve pasif inkılâplar isimleri ile ayırt olunabilir. Birinci sebepten doğan inkılâpların mizacı kızgın ve hırçın olur. Eski fenalıkların ıslahı, tehlike pahasına elde edildiğinden, pek çok defa intikam ile kirlenir. İkinci sebepten doğan inkılâplarda ise, yürek, çarpıntılı olmaktan ziyade canlı olduğundan, konuya vakar ve sükûnetle girer. Akıl ve tartışma, inandırma ve inanç, mücadelede başvurulan silâhlar olur; ve ancak bunlar ortadan kaldırılmaya kalkışıldığı takdirdedir ki şiddete el atılır. İnsanlar, elde edilebildiği takdirde –meselâ vergi yükünün hafifletilmesi ve rüşvetin ortadan kaldırılması gibi– *bir şeyin iyi olduğunu* kabulde birleşince, işin yarısından fazlası başarılmış olur. Onlar, gaye olarak doğru buldukları vasıtalarını da desteklerler.

Fikirlerin üzerine bu kadar ağır bir surette çökmekte olan şimdiki aşırı vergiler karşısında, yüz dört bin fakir aileye yılda beşer İngiliz liralık bir vergi hafifletmesi yapılmasının *iyi bir şey* olmadığını kimse söyleyebilir mi? Diğer bir yüz bin yoksul aileye senede yedişer İngiliz liralık, başka bir yüz bin yoksul aileye yılda onar İngiliz liralık birer hafifletme yapmanın *iyi şeyler* olmadığını kimse söyleyebilir mi? Bu zincirleme düşüncelerde bir adım daha ileri giderek soralım: hiç kimse, elli ile altmış yaş arasındaki fakir, sıkıntı çeken ve sayıları çok olmayan bütün bu insanlara senede altışar lira ve altmış yaşından sonra senede onar lira bağlamak suretiyle, bütün insanların hayatının maruz bulunduğu felâketlere karşı tedbir almak *iyi bir şey* değildir, der mi?

Acaba bu insan, aile reislerinin üzerlerinden iki milyonluk fukara vergilerini kaldırmanın; ev ve pencere ışığı vergisi ile alışveriş vergilerinin büsbütün kaldırılmasının *iyi bir şey* olma-

dığını mı söyleyecektir? Yoksa rüşvetin kaldırılması *fena bir şey* olur mu diyecektir?

Şu halde, mademki elde edilecek iyilik, pasif makul ve masrafsız bir inkılâba yakışır, o halde, şiddetli bir inkılâbı zorla yaptıracak olan bir felâketi beklemeyi tercih etmek, kötü bir siyaset olur. Bugün bütün Avrupa'da yapılmakta ve yayılmakta olan ıslahatı göz önüne alınca, İngiltere en arkaya kalmaya razı olacak mı, bilmem. Fırsat ve imkânın sükûnetle önümüze çıktığı yerde, bundan faydalanmak, hercümerçli bir zaruret hâsıl olmasını beklemekten daha iyi olur. Her ne kadar insanın cesaretle ve canını tehlikeye koyarak bir fenalığı ıslah etmesi onun bedenî yetenekleri hesabına bir şeref sayılabilir ise de, aynı şeyi akıl, uzlaştırma ve topluluğun rızası ile başarmak, onun akli melekeleri lehine kaydedilebilecek çok daha büyük bir şereftir.[27]

Islahat, veya ihtilâller, adına ne derseniz deyiniz, milletler arasında yayıldığından, bu milletler birlikler ve kongreler teşkil edecekler ve birkaçı böyle konfederasyon halinde birleşince, ilerleme süratli olacak ve neticede dünyanın hiç olmazsa iki bölgesinden, Avrupa ile Amerika'dan, istibdat ve kötü hükümet tamamıyla defedilecektir. O zaman Cezayir korsanlarına dur emri verilebilir; zira o sadece eski hükümetlerin, birbirlerine karşı olan, kötü niyetli siyaseti yüzünden yaşıyor.

---

27 Yalnız vatandaşlar kitlesi arasında değil, içlerinde eski Millî Meclis'in birçok başlıca üyeleri de bulunan Fransa'nın en aydın insanlarının (olaylar karşısında başkalarından daha uzak görüşlü insanlar daima mevcut olacaktır) çoğu, o memlekette hükümdarlık planının çok yıl devam etmeyeceği fikrinde idiler; bunu biliyorum. Onlar şunu anlamışlardı ki, akıllılık irsî kılınamayacağına göre, iktidar irsi olmamalıdır; bir adamın bir milletten yılda bir milyon İngiliz lirası ödenek almayı hak etmesi için onun zerreden kâinata kadar her şeyi anlayabilen bir dimağı olmalıdır; eğer onda bu dimağ olsa idi parayı almaya tenezzül etmezdi. Fakat Fransız aydınları milleti muhakemesinin ve menfaatinin gerektirdiğinden daha acele yürütmek hevesinde görünmek istemiyorlardı. Bu konuda hazır bulunduğum bütün konuşmalarda ileri sürülen fikir daima, ileride, milletin genel kanaatine göre, zamanı gelince, kim olursa olsun, o anda hükümdarlık makamında bulunan kimsenin şahsına özel olmak üzere ücret şeklinde münasip bir hediye vermenin ve onun da, genel haklar ve imtiyazlardan payına sahip olarak, özel hayata çekilmesinin ve halka karşı kendi saltanat zamanından ve idaresinden artık diğer herhangi bir vatandaştan fazla mesul olmamasının şerefli ve liberal, bir usul olacağı merkezinde idi.

Ele alıp incelediğim türlü türlü birçok konuyu içeren bu kitapta, din hakkında yalnız bir tek fıkra vardır ve "her dinin iyi olduğuna ve insanlara iyi olmayı öğrettiğine" dairdir.

Bu konu üzerinde uzun boylu durmaktan dikkatle kaçındım; çünkü şuna inanmaya içim yatıyor ki, şimdiki kabine denen nesne, milletin dikkatini hükümet konularına çevirmesini önlemek için, din hakkındaki çekişmelerin devam ettiğini görmek istiyor. Hükümet büyükleri bu konuda sanki "şu tarafa, veya nereye istersen bak, ama bu tarafa değil" der gibidirler.

Fakat din pek münasebetsizcesine politikaya alet edilip, böylece onun gerçeği yok edildiğinden, bu eserimi dini nasıl anladığımı söyleyerek bitireceğim.

Belli bir özel günde veya belli bir olay münasebetiyle ana-babalarına sevgi ve minnetlerini gösteren bir armağan sunmayı âdet edinmiş aile içi büyük bir çocuk grubu tasavvur edersek, bu çocukların her biri bir başka şeyi ve pek muhtemeldir ki ayrı bir tarzda, sunacaktır. Bazıları tebriklerini şiir veya nesir karalamaları şeklinde; bazıları akıllarının hükmettiği veya hoşa gideceğini sandıkları başka küçük şeyler ile takdim edecek; nihayet, ihtimal pek azı da, bunların hiçbirini yapmayarak, bahçede veya kırda uzun uzun dolaşacaklar, belki de yabani ottan başka bir şey olmayan birtakım bitkileri, bulabildikleri en güzel çiçekler diye, toplayacaklardır. Ana-baba böyle bir çeşitlilikten, çocukların hepsinin anlaşmalı bir plan dairesinde hareket edip her birinin aynı hediyeyi sunmalarından daha çok hoşnut kalacaktır. Böyle söz birliği ile yapılmış bir harekette ya soğuk bir tertip ya da haşin bir kontrol edası olurdu. Fakat bütün hoş olmayan şeyler içinde hiçbir şey, ana ve babaya, bütün bu çocukların oğlanı kızı birbirini döverek, tırmalayarak, küfrederek ve armağanın en iyisinin veya en fenasının hangisi olduğu etrafında birbirlerine söverek saç saça baş başa geldiklerini haber almaktan daha fazla üzüntü veremezdi.

Hepimizin sahibi olan ulu Tanrı'nın, ibadetin türlü türlü olmasından memnun kalacağını; işleyebileceğimiz en büyük günahın birbirimize eziyet ve birbirimizi bedbaht etmeye uğraşmak olduğunu neden düşünemiyoruz? Ben kendi hesabıma ta-

mamen inanıyorum ki şu anda, bütün insanların aralarını bulmak, yaşayışlarını saadetli kılmak, şimdiye kadar birbirlerine düşman kalmış milletleri birleştirmek, menfur harp alışkanlığını kökünden sökmek, esaret ve zulüm zincirlerini kırmak gayretiyle yaptığım şeyler Allah'ın katında makbuldür; ve bunları, benim yapabildiğim en iyi ibadet olduğu için sevine sevine yapıyorum.

Doktrine ilişkin mesleklerde, düşünen insanlar içinde, hiçbir vakit iki kişinin tıpatıp aynı fikirde olabileceklerine inanmıyorum. Mutabık gibi görünenler sadece düşünmemiş olan kimselerdir. Bu konuda böyle olduğu gibi İngiliz Anayasası denen şeyde de böyledir. Onun iyi olduğu söz götürmez bir gerçek gibi alınmış ve ispatlamanın yerini övgüler doldurmuştur. Fakat millet onun prensiplerine ve göz yumduğu suiistimallere yakından nüfuz edince, o anayasanın benim bu ve bundan önceki eserimde işaret ettiklerimden daha çok kusurları olduğu anlaşılacaktır.

Millî dinler denen şeye gelince, aynı derecede uygunlukla millî Allahlardan bahsetmemiz kabildir. Bu ya siyasi bir düzenbazlık, ya da her milletin ayrı ve kendine mahsus bir ilâha malik bulunduğu zamanlardaki putperestlik sisteminin bir kalıntısıdır. Genel din konusunda yazılar yazmış olan İngiliz Kilisesi ruhban sınıfına mensup bütün yazarlar içinde, şimdiki Llandaff Piskoposu'nu geçen yoktur. Bu fırsattan faydalanırsa kendisine burada saygımı büyük bir zevkle sunuyorum.

İmdi, bütün konuyu, hiç değilse şimdilik bana göründüğü kadarını, inceleyip bitirmiş bulunuyorum. Avrupa'da bulunduğum beş senedir hep fırsat bulursam, Amerika'ya dönmeden önce İngiltere halkına hükümet konusunda bir hitapta bulunmak niyetinde idim. Mr. Burke bu fırsatı karşıma çıkardı; kendisine teşekkür ederim. Bundan üç yıl önce, bir münasebetle, kendisinden, milletin halini düşünüp taşınmak maksadıyla serbest seçilecek bir Millî Meclis toplanmasını teklif etmesini rica ettim. Fakat gördüm ki, kendisinin işbirliği yaptığı partiye karşı o zaman parlamentoda kuvvetli bir karşı cereyan bulunmasına rağmen, onların siyaseti, her şeyi bu fesat sahası-

nın içinde tutmak ve tesadüflere bel bağlamak idi. Uzun deneme, parlamentoların her değişen kabinenin peşinden gideceklerini göstermişti ve onlar ümitlerini ve emellerini bunun üzerine kurmuşlardı.

Eskiden, hükümetler hakkında anlaşmazlıklar çıktığı zaman kılıca başvurulurdu ve bundan da bir iç savaş çıkardı. Yeni sistemle bu vahşi alışkı ortadan kalkmıştır; millî meclislere başvurulmaktadır. Böylece tartışma ile milletin genel iradesi meselede hakem olur ve özel fikir, gönül hoşluğu ile buna boyun eğer; nizam sekteye uğramadan korunur.

Birtakım efendiler, bu eserimin ve İnsan Hakları'nın bundan evvelki kısmının dayandığı prensiplere "yeni moda doktrin" demeye kalkıştılar. Mesele, bu prensiplerin yeni veya eski oluşunda değil, bunların doğru mu yanlış mı olduklarındadır. Diyelim ki iş yenilik veya eskiliktedir; bunların tesirini kolay anlaşılır bir mecaz ile göstereceğim.

Şimdi Şubat'ın aşağı yukarı ortalarında bulunuyoruz. Kırlarda bir gezintiye çıkacak olsam, ağaçlar kış kılığında, yapraksızdırlar. Herkes yürürken ağaçlardan küçük sürgünler koparmak eğiliminde olduğu gibi, ihtimal ben de öyle yapardım; ve o ince dalın üzerinde *bir tek tomurcuğun* kabarmaya başlamış olduğu tesadüfen gözüme ilişirdi. *Bu* tomurcuğun İngiltere'de bu manzarayı gösteren *tek* tomurcuk olduğunu farz etmekle pek tabiata aykırı düşünmüş, daha doğrusu hiç düşünmemiş olurdum. Böyle hükmedecek yerde, aynı belirtinin her tarafta başlamış veya başlamak üzere olduğuna derhal hükmetmem lâzım gelir; ve her ne kadar bitkilerin uykusu bazı ağaç ve fidanlarda daha uzun sürerse de, ve hattâ bunların bazıları iki üç sene *çiçek de açmayabilir* ise de, *çürümüş* olanlar hariç, yazın hepsi yapraklanır. Siyaset yazının, tabiatın yazına ne derece ayak uydurabileceğini hiçbir insan basireti önceden kestiremez. Böyle olmakla beraber, ilkbaharın başlamış olduğunu sezmek güç değildir. Böylece kitabımın İKİNCİ KISMINI bütün milletlere hürriyet ve saadet dileyerek ve bunu samimiyetle temenni ederek bitiriyorum.

Ek

Bu kitabın yayımlanması kararlaştırıldığı zamana göre bir hayli geciktiği için, bu gecikmeyi gerektirmiş olan, sebepleri burada anlatmanın, bütün olaylar göz önüne alındıkta, yersiz olmayacağı düşüncesindeyim.

Bu eserin içinde vergilerin azaltılması hakkındaki planın bazı kısımları ile Mr. Pitt'in şimdiki parlamentonun 31 Ocak Salı günkü açılışında söylemiş olduğu nutkun bazı parçaları birbirlerine o kadar çok benziyor ki, bunları okuyanda ihtimal, ya yazar Mr. Pitt'den, ya da Mr. Pitt yazardan işaret almıştır gibi bir kanaat uyanacaktır. İlk önce, birbirine benzeyen parçaları göstereceğim, sonra da, bildiğim bazı olayları söyleyip bırakacağım; neticeyi okuyucu kendi çıkarsın.

Vergilerin kaldırılmasının teklif edilişinin hemen hemen geçmişte eşi görülmemiş bir hal olduğu düşünülürse, böyle bir tedbirin aynı zamanda iki insanın birden aklına gelmesi aynı derecede olağanüstü bir şeydir; hele (vergilerin pek çeşitli ve pek çok olduğu göz önüne alınırsa) bu iki kişinin aynı belli vergilere değinmiş olmaları büsbütün olağanüstü bir haldir. Mr. Pitt söylevinde *araba ve vagonlar* vergisinin, *kadın hizmetçiler* vergisinin, *mum* vergisinin indirilmesini ve yediden az pencereli *evler*'den üç şilinlik verginin kaldırılmasından söz etmiştir.

Bu belirli vergilerin her biri bu kitaptaki planın içinde vardır ve keza kaldırılmaları teklif olunmuştur. Evet, Mr. Pitt'in planı üç yüz yirmi bin sterlinlik bir indirimden ileri gitmiyor; bu eserde teklif edilen indirim ise altı milyon İngiliz lirasına yakındır. Ben hesaplarımı on altı buçuk milyon gelir üzerinden yapmakla beraber, bu gelirin "tam on yedi milyon değilse bile buna pek yakın olduğunu" ifade etmiştim. Mr. Pitt bunu 16.690.000 olarak tespit ediyor. Mr. Pitt'in geliri fazla göstermemiş olduğunu söyleyecek kadar meseleyi biliyorum. Benim eserimle onun söylevinde birbirine uyan noktaları böylece anlattıktan sonra, şimdi, bazı açıklamalara yol açabilecek olan birbirine bağlı birtakım olayları anlatacağım.

Vergilerin azaltılması hakkında ilk işarete, o da Fransız İhtilâli'nden ileri gelen bir sonuç olarak, 20 Ağustos 1791'de Thatched-House Tavern'de toplanan centilmenler SÖYLEV ve BİLDİRGESİ'nde rastlanır. Bu söylev üzerinde durulan diğer birçok tafsilât arasında, hükümetteki Fransız İhtilâli aleyhtarlarına bir soru şeklinde olarak şu da vardı: "Ezici yeni vergilerin bahanesi ve birçok eski verginin de devam sebebi ortadan kalkacak diye mi üzülüyorlar?"

Herkes bilir, Thatched-House Tavern'in başlıca müdavimleri, saray ile münasebeti olan kimselerdir. Bunlar Fransız İnkılâbı ile vergilerin indirilmesi hakkındaki bu söylev ve bildirgeden o kadar hoşlanmamışlardır ki, mal sahibi, 20 Ağustos toplantısında bulunan ve başka bir toplantı yapılmasını teklif eden centilmenlere kendilerini oteline kabul edemeyeceğini bildirmek zorunda kalmıştır.[1]

1 Adı geçen söylev ve bildirgeyi toplantının başkanı sıfatıyla imzalayan zat, Mr. Horne Tooke, herkesçe bu belgeyi kaleme alan kimse zannedildiğinden ve kendisi de onu çok övmüş olduğu için, lâtife yollu, kendi eserini kendi övmekle itham edilmiştir. Kendisini bu sıkıntıdan ve beyannameyi yazanın adını tekrar tekrar açıklamak zahmetinden –ki kendisi de bunu yapmaktan geri durmamıştır– kurtarmış olmak için, tereddütsüz söyleyeyim ki Fransız İhtilâli'nden faydalanmak benim aklıma geliverdiğinden, söz konusu bildirgeyi ben kaleme aldım, kendisine ve bazı zatlara gösterdim. Onlar da bunu tamamen tasvip ederek, yayımlanmasını sağlamak üzere, bir toplantı düzenlediler ve yayın masraflarını karşılamak için aralarında elli Ginea altını topladılar. Şuna inanıyorum ki, bu zamanda İngiltere'de eskiden olduğundan daha çok sayıda, feragatli prensipler ile hareket eden ve şimdiye kadar

Söylev ve bildirgede sadece işaret edilmiş olan vergilerle hükümet prensiplerine ilişkin hususlar, bu kitapta bir sistem haline getirilmiştir. Fakat Mr. Pitt'in söylevinde de vergiler hakkındaki şeylerin bazıları aynen bulunduğundan, şimdi sıra daha önce çıtlatmış bulunduğum olayları açıklamaya gelmiştir.

Mesele şudur: Bu kitap parlamentonun toplantısından önce yayımlanacaktı. Bu maksatla Eylül'de, müsveddelerin pek büyük bir kısmı matbaacıya teslim edilmiş, geriye kalan ve Mr. Pitt'in söylevinin benzediği parçaları kapsayan 273. sayfaya kadarki kısmı da, parlamentonun toplanmasından tam altı hafta evvel matbaacıya verilerek kendisi ayrıca, eserin yayımlanacağı tarihten de haberli kılınmıştı. O da kitabın hemen hemen tümünü parlamentonun toplanmasından aşağı yukarı on beş gün önce dizmiş, 241. sayfaya kadarki kısmını basmış ve ondan sonraki formanın 251. sayfaya kadarının provalarını bana vermişti. Diğer iki forma da basılmaya hazır durumda olduğundan, kitap istenilen zamanda çıkması için o sırada yeter derecede ilerlemiş bulunuyordu. Ben önceden matbaacıya, şayet vakit için darlık çekeceği kanısında ise, kitabın bir kısmını başka bir basımevinde bastırabileceğimi söylemiştim. O, bunu yapmamaklığımı arzu etti. Eser, parlamentonun toplanmasından on beş gün önce, Salı günü, işte bu halde idi ki, birdenbire ve bir gece önce kendisiyle beraber bulunduğum halde, önceden hiçbir haber vermeksizin matbaacı 241. sayfadan öteye geri kalan bütün müsveddeleri dizicilerinden biriyle bana göndererek, kitabı basmaya *hiçbir suretle* devam edemeyeceğini bildirdi.

Bu garip davranışı neye yorumlayacağımı bilemiyordum. Üstelik, matbaacı, kitabın baskısını, tam, hükümet sistem ve prensiplerine ilişkin olan bahislerin bittiği ve vergilerin indirilmesi ile çocukların eğitimine ve fakirlerle ihtiyarlara yar-

olduğu gibi ne genel olarak hükümetlere ne parlamentolara ve ne de parlamentodaki muhalefete körü körüne itimat etmeyerek hükümetin mahiyetini ve icraatını bizzat incelemeye azmetmiş insanlar vardır. Eğer bu yüzyıl önce yapılmış olsaydı, ahlâk bozukluğu ile vergiler şimdiki yüksek seviyelerine ulaşmazlardı.

dım yapılmasıyla ilgili planın başladığı bir yerinde kesmişti. Hele kendisi bana, baskı işine başlarken ve kitabın müsveddelerinin daha hepsini görmeden, *İnsan Hakları*'nın birinci kısmının ileriye ait telif hakkı ile birlikte bin İngiliz lirası telif hakkı teklif etmiş bulunduğu için, onun bu hareketini büsbütün izah edemiyordum. O zaman bana bu teklifi getiren zata bunu kabul edemeyeceğimi ve bir daha tekrarlanmasını arzu etmediğimi söyledim; ve sebep olarak dedim ki, her ne kadar matbaacının namuslu bir adam olduğu kanısında isem de, hiçbir matbaacının veya yayımlayıcının eline, onu müsveddelerin sahibi yaparak, bana ait olan bir eseri ortadan kaldırmak veya değiştirmek yetkisini veya onu herhangi bir bakana veya diğer bir kimseye satmak ve bir prensip şeklinde kullanmak istediğim şeyi basit bir ticaret malı haline getirmek hakkını veremem.

Matbaacının (satın alamadığı) eseri tamamlamaktan el çekmesi beni başka bir matbaa aramaya mecbur etti. Bunun neticesinde kitabın yayımlanması parlamentonun toplanmasından sonraya kaldı. Böyle olmasaydı, benim daha tam bir şekilde öne sürmüş olduğum planın, Mr. Pitt tarafından, yalnız bir kısmının ele alınmış olduğu meydana çıkmış olacaktı.

Bu zatın ya da bir başkasının, eseri ya da bunun bir kısmını görmüş olup olmadıklarını söylemek, benim yapabileceğim bir iş değildir. Fakat eserin bana geri veriliş tarzı ve bunun için seçilen zaman ve iadenin matbaacının teklifler yapmasından sonra oluşu, işkilli hallerdir. Kitapçıların ve yayımcıların böyle bir olgu hakkında ne düşündüklerini biliyorum. Kendi fikrime gelince, onu söylemeyeyim daha iyi. Bir kitap yayın alanına çıkmadan önce provalarının başkaları tarafından elde edilmesinin birçok yolları vardır. Ben onlara bir başka olay daha ekleyeceğim ki o da şudur:

Ortada dolaşan söylentilere göre, kabine ile sıkı münasebeti olan dairelerden birinin (Hawksbury'nin başkanı bulunduğu Ticaret ve Tarım Bakanlığı'nın) bir memuru tarafından, kendi deyimi ile, benim hayatımı (keşke kendi hayatı ve bütün kabinenin hayatı benimki kadar iyi olsa) yayımlamakla görevlendi-

rilmiş Piccadilly'deki[2] bir bakanlık kitapçısı, hep kitaplarını benim başvurduğum aynı basımevinde bastırmış. Lâkin *Rights of Man'in (İnsan Hakları)* ilk kısmı çıktığı zaman pür hiddet eserini oradan geri almış. Matbaacının benim müsveddelerimi geri göndermesinden bir hafta on gün kadar önce de gelip matbaacıya eserinin basılmasını tekrar teklif etmiş ve matbaacı da kabul etmiş. Bu keyfiyet neticede o zata, orada benim eserimin formalarının da bulunduğu basımevine girmek imkânını vermiş; ve kitapçılar ile matbaacılar birbirleriyle teklifsiz oldukları için, bu kitapçı da basımevinde olup bitenleri görmek fırsatını elde etmiş olsa gerektir. Böyle olmakla beraber ister öyle olsun ister böyle; eğer benim bu kitabım matbaacının onu bitirmeyi taahhüt ettiği zamanda çıkmış olsaydı, Mr. Pitt'in planı, o küçük ve minicik haliyle, bunun yanında pek acemice bir şey kalacaktı.

Satın alma teklifinden basmaktan el çekmeye kadar, kitabın gecikmesine sebep olan olayları birer birer anlatmış bulunuyorum. Eğer bütün bu zatlar masum iseler, şüpheyi davet eden bu kadar çeşitli olayların, hiçbir tertip eseri olmaksızın, kendiliğinden bir araya gelmiş olması onlar için cidden bir talihsizliktir.

Şimdi bu kısmı tamamladığımdan, başka bir olayı anlatarak sözüme son vereceğim.

Parlamentonun toplanmasından on beş gün veya üç hafta kadar önce askerlerin ücretlerine yılda on iki şilin altı peni civarında küçük bir zam yapılmış, daha doğrusu, onların ücretlerinden yapılmakta olan kesintiler bu miktarda azaltılmış idi. Bu kitabımın içinde askerlerin dar durumlarına dair bir ıslahat planı mevcut olacağını, kısmen, bilen bazı kişiler, eserime, bu konuya ilişkin olan kısmının daha o ücret zammı teklif olunmadan birkaç hafta öncesinden matbaacının elinde bulunduğunu belirten bir not eklememi benden istediler. Hükümetteki efendilerden bazılarının bu kitabın içindeki şeyleri, şu veya bu

2 Londra'da Haymarket'den Hyde Park köşesine kadar uzanan ve iki tarafında güzel evler, kulüpler ve mağazalar bulunan bir mil kadar uzunluğunda meşhur bir caddenin adı – ç.n.

yoldan, öğrendikleri şüphesini (belki böyle bir işkil yersiz de olabilir) maksadını güden bir çaba ve kof bir böbürlenme edası gibi yorumlanır korkusu ile bunu reddettim: Zaten, eğer baskı işi, kitabın yayımını önceden kararlaştırılmış olan zamanından çok daha fazla geciktirecek şekilde böyle aksatmamış olsaydı, bu ekteki yazdıklarımı da yazmazdım.

"Paine'e göre özgür bir ülke, kişiler tarafından değil, doğal hakları garanti altına alan, bu anlamda adil olan yasalar tarafından yönetilmeli. Seçimle işbaşına gelme sistemi de, eğer sonunda iş başına gelen sınırsız yetki kullanacaksa, doğal hakları ihlal edecekse, fiiliyatta monarşidir, mutlakiyettir. Seçimle işbaşına gelen sınırsız egemenlik kullanacaksa aynı anlamda ve aynı derecede despotik bir yönetim kuruyor demektir."

AYŞEN CANDAŞ

Thomas Paine, hem Amerikan Devrimi'ne hem Fransız Devrimi'ne katılmış, bunları desteklemiş, yazdığı broşürlerin ve kitapların her iki devrimin üzerinde büyük etkisi olmuş, Aydınlanma yüzyılının simgesel düşünür ve siyasetçilerinden biridir. Bu iki devrim de, Paine'in 1776'da yazdığı, *Akıl Çağı* broşüründeki fikirlerin somut izlerini taşır.

Fransız Devrimi'nin cumhuriyetçi ve demokrat dalgasının İngiliz parlamenter monarşi düzenini yıkmasından korkan Edmund Burke'ün 1789 devrimini itibarsızlaştırmak için yazdığı kitaba verilmiş güçlü bir yanıttır Paine'in *İnsan Hakları*. Aynı zamanda günceldir. Çoğunlukçuluğa ve plebisite indirgenmiş, adalete, eşitliğe ve özgürlüklerin garantisine dair özü giderek yok edilen, içi boş bir demokrasi anlayışının yükseldiği günümüzde, *İnsan Hakları*'nda savunulan cumhuriyetçi ve demokrat ilkeler, eşit vatandaşlığı, müşterekleri, dayanışmayı savunanlar için önemli bir esin kaynağı olmaya devam ediyor.

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2229-1

9 789750 522291